

БДРАС

1956

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NOV SLOVENIJE

LETNIK VIII

1956

IZDAJA GLAVNI ODBOR ZVEZE BORCEV NARODNOOSVO-
BODILNE VOJNE SLOVENIJE — REVIJA »BOREC« — UREJA
UREDNIŠKI ODBOR: JANEZ VIPOTNIK, TONE FAJFAR,
MILAN ŠKERLAVAJ-PETRAČ, JOŽE ŠTOK-KOROTAN, JOŽE
BERTONCELJ-MARJAN IN BOJAN AJDIČ. ODGOVORNI URED-
NIK: BOJAN AJDIČ — KLIŠEJI, TISK IN VEZAVA: TISKARNA
ČZP »LJUDSKA PRAVICA« V LJUBLJANI

UVODNIKI

Ob novem letu (J. Vipotnik) . . .	1
Razpoložljivi pripomočki ne ustrezajo zahtevam pouka NOB . . .	49
Tradicije osvobodilnega boja — temelj za vzgojo socialističnega človeka (Jože Bertonec-Marjan) . . .	97
Narodnoosvobodilna borba — naš neizčrpen vzgojni zaklad (Stane Kavčič) . . .	145
Se na mnoga leta, ljubljene tovariši Tito! . . .	193
Misli ob 22. juliju (M. Hace) . . .	257
Cedalje bolj široka in obsežna je dejavnost organizacij Zveze borcev NOV . . .	305
Dopisna Srednja ekonomska šola za bivše borce naročno-osvobodilne vojne (Jože Bertonec-Marjan) . . .	369
Zgodovinski dnevi FLR Jugoslavije . . .	417
Ob petnajsti obletnici Jugoslovanske ljudske armade (Mitja Ribičič-Ciril) . . .	465

DOKUMENTI

Jelenov žleb — Velika Bela stena (dr. Metod Mikuž) . . .	3
Dokumentirajmo objavljeni fotografiji! . . .	15
Francoska brigada »Svoboda« (Maurice Colin) . . .	16
Karadjordjeva zvezda z meči (Milorad Janković) . . .	28
Pionirji revolucije v Krškem in okolici (Ivo Vanič-Krški) . . .	30
Ko je gorela Solčava (Tone Ikoč) . . .	31
Novi predmeti v Muzeju NO (Lojze Vršnik) . . .	298
Ponarejanje zgodovine (dr. Metod Mikuž) . . .	52, 100
Dražgoše — 9. do 11. januarja 1942 (dr. Metod Mikuž) . . .	56
Kdaj, kje in zakaj . . . ? . . .	62
Zgodovinska predmeta v Muzeju NO (Lojze Vršnik) . . .	83
Krvave orgije . . .	101
Tisje — 24. decembra 1941 (dr. Metod Mikuž) . . .	104
Zmaga po umiku (M. Maležič) . . .	155
Za Jadransko morje — meseca aprila 1941 (Mirko Pleiweiss) . . .	158
Vojaska minulost otoka Visa . . .	160
Lož in Bezuljak — 19. in od 19. na 20. oktobra 1941 (dr. Metod Mikuž) . . .	166
Troje pojasnil . . .	168
Partizan ali izdajalec? . . .	174
Zločin nad Dragatušem (Franc Kotnik) . . .	175
Instrumentarij partizanskega zobozdravnika (L. Vršnik) . . .	180
Stol, ki nas spominja nanjo (Lojze Vršnik) . . .	180
V partizanskem taborišču na Pogledu (Ivan Ferlež) . . .	198
Stiška in Grosupeljska četa (Radko Polič) . . .	262
Balkan — stoletni branik Evrope . . .	268

SS in koncentracijska taborišča . . .	343
Zadnji Tomažičev dokument . . .	373
Krvoločni zločinci (Stefanija Podbevšek) . . .	393
»...nisem mogel ravnati drugače...« . . .	396
Zaupni dokumenti (Ivo Pirko- vič) . . .	440, 490
Nismo še pozabili . . .	490

ČRTICE — NOVELE — REPOR- TAŽE — SPOMINI — POTOPISI

Umreti je težko . . . (E. Šinko) . . .	4
Noč z ranjenci (Silva Ivanetič) . . .	22
Bili so mladi in neustrašni borci . . .	25
Od Mokrcra do Starih Zag (Alojzij Založnik-Nikola) . . .	72
Velika prevara (I. Jan-Srečko) . . .	75
Nočni razgovor v štabu (Ma- tež Hace) . . .	78
Poslednja čast (Ela Potočnik) . . .	80
Takrat je bilo najhuje . . .	199
Tragedija na pragu svobode (Miha Vahen) . . .	110
Taboriščna godba Aime Rose (Jožica Vebler) . . .	114
»Na pomoč, ljudje!« (Boris Bo- jadžiški) . . .	115
Mi vsi smo tvoji sinovi (Ljubo Saranović) . . .	117
Transformator je zgorel (Bo- jan Kardelj) . . .	120
V planinskem minđu (Slavko Janevski) . . .	122
Bil je med prvimi (France Šu- steršič) . . .	126
Nisem eden (Ervin Šinko) . . .	130
Nekaj bežnih spominov (Ferdo Kozak) . . .	147
»Človek ogromnega znanja...« (dr. Metod Mikuž) . . .	154
Tudi meni je odleglo (Albin Marvin) . . .	169
»Ne grem iz čete!« (Mirko Faj- diga) . . .	171
Poslednje srečanje (I. Ferlež) . . .	172
To je mož starešina — in ne podrejeni . . .	195
Tito med borci . . .	197
Partizani-letalci (Franjo Jež) . . .	201
Nelegalno stanovanje (Stefanija Ravninar) . . .	206
Košarica jabolik (France Šu- steršič) . . .	209
Z minometi nad Pokuplje (Mirko Mohar-Stane) . . .	212
Utrinki iz Muzeja NOB v Beo- gradu (Drago Kralj) . . .	214
Tanča gora leta 1942 (Branko Zutič) . . .	217
Jerihovi (Alojz Ravbar) . . .	223
V Dobrnič na kongres (Polde Štukelj) . . .	226
Tvoj najstarejši in edini sin . . .	226
Sarlovo premišljevanje na straži (Hinko Vilfan) . . .	229
Slovo . . . (France Filipič) . . .	231
Zatišje pred viharjem (Jože Bartol) . . .	235
Borba pri Blatnem klanecu (Ivan Ferlež) . . .	237

Na Vranji peči (Vinko Možina) . . .	240
Ni prepozno za pomlad (Nande Žužek) . . .	242
Tuhinjska dolina sprejema prve partizane (France Podstudenšek) . . .	267
Pobalinstvo (France Štrumpf) . . .	279
Ilegalka Muha (dr. St. Mikuž) . . .	286
Svinčeni vrtnec (Jože Štok- Korotan) . . .	287
Zračni desant na Drvar (Ro- doljub Čolaković) . . .	291, 321
Začetek (Janez Vipotnik) . . .	317
Bolniški bunker na Gračano- vem hribu (Jože Zupančič) . . .	325
Sole na Luži ne bo (Hinko Vilfan) . . .	328
Z leti se odkrije vse (Milan Podobnik) . . .	330
Partizanska zvestoba je ne- uničljiva (Danilo Tomšič) . . .	336
Angela (Silva Valpetič) . . .	340
Partizani velikemu pisatelju (Vilko Kolar) . . .	344
Na trdnih tleh (Vl. Cvetko) . . .	346
Partizanka Alenka (P. Gortnar) . . .	349
Nesrečen dan za dolejske ak- tiviste (inž. Jože Levstik) . . .	350
Dogodek v cerkvi (Polde Cigler) . . .	355
Obrazi v luninem svitu (Fran- ce Štrumpf) . . .	356
Lov na »Guardio civico« (Fr. Bratovž-Aco) . . .	357
Od dvorskih bajt do »Titove vasi« (Franc Konobelj-Slo- venko) . . .	382
Nad Ajdovec (Stane Škrlj) . . .	398
Rapuševe mama (Marjan Po- dobnik) . . .	392
Napad na Lož (Fr. Kelvišar- Fiki) . . .	396
Pismo carju Borisu (Slavko Janevski) . . .	399
Iz obroča (Rado Meglič) . . .	402
Partizanska bolnišnica na Smuki (Maks Burgar) . . .	405
Slike iz partizanskega tabori- šča na Petelinku (M. Hace) . . .	422
Stopinje vodijo v gozd (Franc Forstnerič) . . .	431
Godba na bojišču (Jože Štok- Korotan) . . .	434, 495
Človek — žival — človek (Fer- do Bevc) . . .	441
Korobač (Ruža Isaković) . . .	443
Partizansko zaledje v Sori in Rakovniku (Draga Knific) . . .	446
Vzmemirliji dogodek . . .	447
Odgovora ni bilo (Anica Ko- larič) . . .	448
Hrast je padel (Jožica Vebler) . . .	449
Skoraj me je vzelo (Franc Bohanec) . . .	450
Prebujeni spomini . . .	450
Igmanski pohod (Miloš Rutar- Ružo) . . .	468
Številka 52763 . . . (Fedor Bevc) . . .	478
Iz taborišč I. Pohorskega bata- ljona tik pred njegovim kon- cem (Leon Zalaznik) . . .	479
Stopeti (Stevo Popović) . . .	484
Tri partizanske zgodbe (Alen- ka Nedog) . . .	486

Topovi so umolknilli (Mile Pavlin)	493
Topli grobovi v mrzli zemlji (Boža Smagur)	499

KULTURNI OBZORNIK

Kje so fotografije iz Dražgoš?	23
Razstava Milana Rijavca (Milan Brezovar)	29
Državna založba Slovenije	29
Cankarjeva založba	29
Prešernova družba	30
Napisi na spomenikih NOB	40, 89, 137, 251, 294
Dom Zveze borcev v Sentjanžu	42
Godba Zveze borcev v Sentjanžu	43
O trajnosti spomenikov, posvečenih narodnoosvobodilni borbi (inž. Marjan Tepina)	85
Nekaj misli o pisanju kronik (France Filipič)	126
Muzej NOB v Mariboru (France Filipič)	132
Dokumentarni motiv je lahko — tudi umetniška snov (Bojan Ajdič)	135
Likovniki-partizani o sebi in umetnosti	163
O albumu narodnih herojev (France Filipič)	177
Za tesnejše sodelovanje pokrajinskih s centralnim muzejem NO	178
Mnogo gradiva imamo za pouk zgodovine NOB	194
Hitler — slika tiranije (France Brežar)	211
Nova knjiga	236
Ali ne znajo drugačnih koračnic? (France Sušteršič)	244
Vsak velik pretres vpliva na delo umetnika (N. Žužek)	272
O težko pričakovani knjigi (Bojan Ajdič)	273
Muzej NO v besedah naših in tujih obiskovalcev (Marjetka Kastelic)	280
Savinjska dolina med zadnjo vojno (France Vrečar)	284
V pripravi je »Kamniški zbornik«	285
Muzeji NO so odigrali važno vlogo (Edo Turnher)	295
Dragocene izkušnje za sedanjost (Mitja Ribičič-Ciril)	309
Partizanske tiskarne v Ljubljani	311
Razstava partizanskih ilustracij — domiselna počastitev dneva vstaje	330
Nove knjige	333, 379, 445
Okupirana Ljubljana na razglednicah leta 1946 (D. Kralj)	358
Muzej NO v Trbovljah (Marjetka Kastelic)	360
Iz preteklosti za sedanjost in prihodnost (Edo Turnher)	361
Čustvena vsebina revolucionarnega dogajanja	378
Na rob opisovanja partizanstva (France Vrečar)	380
Nezadržna kolona (Bogdan Pogčnik)	436
Eden izmed sodobnih prijemov obravnave spomenikov NOB (Stojan Batič)	461
O objektivnosti (Franc Konobelj-Slovenko)	503

PESMI

Partizanska balada (M. Klinar)	2
Balada o breskvah (St. Vinšek)	4
Samotne kmetije (M. Plamen)	52
Nespečne noči (Crtomir Sinkovec)	59

Zalostna pastorala (Miha Klinar)	89
Pred borbo (Peter Levec)	101
Slovo (Nada Carevska)	102
Nimam več besed... (Crtomir Sinkovec)	127
Materi (Nada Carevska)	148
Ustreljenemu (Nada Carevska)	157
Mačice (Miha Klinar)	172
Večer (Miha Klinar)	201
Mati in sin (Pavla Rovanova)	208
Jama (Ivan Goran-Kovačič)	218
Krvava bajka (Desanka Maksimović)	264
Danes (Miha Klinar)	275
Mrtva pomlad (Miha Klinar)	308
Borki (Nada Carevska)	341
Umiranje v pozabljenju (Franci Černe)	354
Jesenska (Karel Destovnik-Kajuh)	370
Nekdo bo zajokal doma (Miha Klinar)	377
Reflektor (Manko Golar)	388
In kaj je dobila vojakova žena...? (Bert Brecht)	389
Dachauski transport (Fedor Bevc)	399
Tvoj grob (Miha Klinar)	444
Pesem bratstva (Peter Levec)	451
Srečanje (Matej Bor)	470
Partizanka (Nada Carevska)	480
Ljubezem (Aco Sopov)	500

RAZGLED PO SVETU

Naš razgled po svetu (na st. 6 — Miran Suštar, ostalo Janko Jeri)	6, 60, 112, 150, 202, 276, 374
Etiopija nekdanj in sedaj (Miran Ogrin)	8
Egipt — svetilnik na Srednjem vzhodu (Miran Ogrin)	11
Srečanje v Fossoliju (Roman Albrecht)	13
Past »Wellington«	19
Dachau hočejo zapreti javnosti	24
Star odmev (Janko Jeri)	62
Pomirjenje na Cipru? (France Sušteršič)	63
Jugoslovan — partizan na Češkoslovaškem (Hinko Vilfan)	66
Kdo bi bil rad tožitelj? (Simo Karaoglanović)	67
Hitlerjeva »peta kolona« v Evropi	68, 107
Nemške krogle za Nemce, angleške za Angleže	74
Sudan — najmlajša država na svetu (Miran Ogrin)	152
Borba za izvajanje italijanske ustave v ospredju	204
Prijateljske vezi z Norveško	205
Albert Morel v Jugoslaviji	213
Sestanek v Varšavi (Marjan Vivoda)	247
Bivši solunski borci na obisku v Sloveniji	271
Prebujenje v Ledeni deželi (France Sušteršič)	278
Nad 20 milijonov borcev v FMAC	298
Zakonita pravica (Janko Jeri)	316
Njihlove najlepše ure	337
Organizacije — članice FMAC	345, 458
Suez — Panama... (M. Ogrin)	376
Sestanek Oswiecienskoga komiteja (Janez Vipotnik)	386
Kako je prodrla v svet resnica o novi Jugoslaviji?	419
Vojna vihra na Bližnjem vzhodu (Janko Jeri)	422
Esesovci v prvi nemški armadi (Po »Crveni zvezdi«)	424
Dvojna zmaga (Janko Jeri)	425
Madžarski pretres (Janko Jeri)	474
Primer Sommer ponoven zasmeh nacističnih žrtev	477

Partizanske patrole — oblika utrjevanja tradicij NOB (Jože Štok-Korotan)	37
Kratke novice	41, 88, 137, 250, 302, 363, 413, 459
Napredek v skrbi za otroke padlih borcev	42
Dan borca	132
Cim več kmečkih otrok v kolonije ZB	181

PO DOMOVINI — IZ ORGANIZACIJ ZB

Nekaj smernic za pisanje življenjskih žrtev NOB in kronik (Edo Turnher)	245
Iz izkušenj mariborske kolonije	248
Dan borca — jugoslovanski praznik	257
Bivšim borcem narodnoosvobodilne vojne	259
Zveza borcev odlikovana z Redom narodnega heroja	259
Organizacije Zveze borcev, ki so dobile priznanje	261
Ne samo pogled nazaj — temveč tudi v sedanost in bodočnost (Bojan Ajdič)	300
V znamenju kongresa (Nande Žužek)	313
Skrb za otroke padlih v Sežani	360
Bo uresničena zamisel o novem Muzeju NO v Kopru...? (Janez Kramar)	408
Pobuda, ki jo je treba uresničiti	410
Nekatere najboljše organizacije ZB v državi	411
Vodovod — spomenik padlim borcem (Peter Romančič)	412
Dosledno je treba izvajati zakon o zaščiti grobov	426
Terenska ekipa Muzeja NO v Beli krajini (Matija Zgajnar)	452
Na Predmeji in Nanosu bodo prekopali padle borce	454
Po nepozabnih bojih — nepozabno srečanje bivših jugoslovanskih prostovoljcev (I. Jan-Srečko)	456
Na prehodu iz šole v poklic (Nande Žužek)	457
Odgovorni smo za zadostne učne podpore otrokom padlih borcev (Jože Bertonec-Marjan)	505
Iz spomeniške dejavnosti Zveze borcev	507
Grobišča na Rogu	509

RAZNO

Pomilovanje je hušje od klofute	26
Za gospoda ali za tovariša? (France Sušteršič)	33
Navajajmo mladino k zdravim sportom!	34
Izrečeno in zapisano... 35, 84, 128, 177, 243, 292, 359, 407, 455	455
Se ne veste?... 71, 119, 222, 327, 395, 439	470
Nesramnost, ki terja kazen! (Franci Strle)	82
Harmonikarji!	92
Poizvedba	96
Prvi april — dan mladinskih delovnih brigad	153
Kurirjem TV stanic in ostalim udeležencem NOB	157
Pojasnilo	228
Obvestilo	256
Tovariši... (Janez Vipotnik)	258
Zapuščeni grobovi	293
Se eno pojasnilo	297
Loški potok za napredek gošpodarstva	299
Kdo bi vedel povedati?	301

Fotografija je končno dokumentirana	304
Spomenik partizanu-borcu	318
Od stare liburne do sodobnega rušilca	322
Naš trud rodi sadove	371
Ugoden odmev tudi med člani Zveze borcev	372
Partizanska pesem je osvojila romunska srca (Edo Hravsky)	430
Njegov jubilej	438
Tomšičevcem!	454

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA

Etiopska vojska	93
Vojni psi — padalci	94
Indijska vojska in njene prostovoljne enote	140
Naša nova letala	140
Proučevanje hiper-nadzvokne hitrosti	141
Lovska letala na raketni pogon	141
Kitajska armada	187
Graditve železnic v Kazakstanu	189
Svetovne potrebe po energiji	189
Prvi vodeni izstrelki v muzeju	189
Danske oborožene sile	252
Lahki ali težki tanki?	253
Skok s padalom tik nad zemljo	253
Parne ali plinske turbine?	254
Svicaarska armada	367
Ladje na atomski pogon	368
Atomsko orožje in taktika motoriziranih čet	463
Tehnična čuda	464
Uporaba padal	464

PODROČJA

IZVENARMADNE VZGOJE

Radioklubi — šola za bodoče veziste JLA	47
Družbena baza — pogoj za delovanje Rdečega križa	94
Obvladanje tehničnih osnov — zahteva sodobnosti	142
Razveseljivi uspehi v goriškem okraju	144
Siroka organizacija s privlačnimi cilji (Gustav Guzej)	190
Odločnost, smelost in vztrajnost — vrline planincev (Fedor Košir)	254
O čuvanjih našega svobodnega neba	303
Upoštevanja vredna pobuda	455

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Malnov Tone (Janez Mlinar)	90
V šali — zares	92
Zarešeni pojmi	92
Kako je Jože češnje obiral	92
Kuharske nadloge (Fr. Strle)	138
Naprej ga je gnalo (S. S.)	184

Krompir v »gamašah«	185
Lev v vodnjaku (Jože Ladiha)	186
Intendant Ahac (Alojz Ravbar)	365
Z mitinga v Loški dolini (Fr. Sušteršič)	415
Eden ni mogel naprej	415
Pomagaj si sam	416
Domiselni književnik	416
Smrt mu je želela	416
Dvojno srečanje (Jože Štok)	462
Izdajalsko testo (Jože Štok)	462
Učinkovito zdravilo (J. Štok)	462
Identifikacija	462
Strumen vojak (Jože Štok)	512
Pesem — pol cigarete (Jože Štok)	512

PORTRETI IN KARIKATURE

Adenauer dr. Komrad 61; Bavčar Zorko 434, 435, Belšak Slavko 239, Bertonec Ivan-Johan 306, Breclj dr. Marjan 247, Brun Jože 434, 435, Broz Josip-Tito 6, 7, 9, 10, 193, 276, 277, 314, 324, 421, 423, Broz Jovanka 7, Bulganin Nikolaj 151, 276; Churchill Winston 419, Colin Maurice 17, 18; Cas 239, Cehovin 357; Dhej Gheorghij 423, Dimnik Karel-Cali 391; Eisenhower Dwight 425; Gabere Bogomil-Huso 391, Gandi Indjira 314, Globočnik Vito 436, Gobeč Radovan 134, Grahek Zofka 453; Haile Selassie 9, Hammarškjöld Dag 315, Harding John 150, Hauptman Polde-Gračan 326, Himmler 388, Hitler Adolf 211, Hribernikova mama 109, Hruščev Nikita 151, Hubmayer inž. Miroslav 120; Kalan Filip 378, Kardelj Edvard 313, Kavčič Stane 145, Kelvišar Franc-Fiki 398, Kidrič Boris 154, 155, Klavs Jože 239, Kolman Alojz-Marok 105, Kopačin Lojze 88, Kovacič Ivan-Efenko 307, Košenina Franci 239, Kozak Ferdo 147, Krajič Ivan-Boris 287, Kumlanc Jože 437, Kveder Dušan-Tomaž 104; Lah 134, Lango Hallward 203, Lipuš Miro-Mišo 134; Maclean Fitzroy 195, Maček Ivan-Matija 204, Makarios 150, Mao Tse Tung 187, Marinko Miha 309, Maslo Pavel 134, Mihelčič dr. 452, Miklič Donav 239, Mikulič Karel 305, Mirtič Jože-Zidar 290, Mizarc 239, Mohor Miško-Brano 212, Mojšker Vinko-Jesen 391, Mollet Guy 113, Morel Albert 213; Naser Gamal Abdel 6, 7, 11, 314, 316, Nehru 314;
--

Očka 357;

Pejanović Savo 96, Peterka Franc-Miško 326, Poglajen Franc-Kranjc 105, Poglajen Tomo 239, Pokleka 434, Popović Koča 277, Potisek Frencin 326, Potokar Viktor-Bradač 325; Ranković Aleksander 213, 247, Rijavec Milan 28, Rončelj Albin-Binče 357, Rozman Franc-Stane 104; Semič Stanko-Daki 460, Slak Jože-Silvo 351, Spaak P. H. 151, Stante Peter-Skala 104, Stermecki Maks 351, Stevenson 425, Sukarno dr. Ahmed 375;
--

Škrij Stane 390, 391, Šorn Ivan-Bojan 307, Subić Miran-Janez 390; Tomažič Jože-Pino 373, Tomšič Vida 316, Tovornik 434, Turnher Edo 438;
--

Umek Viktor 391;

Vidmar Josip 182, Velepčič Tone 239;

Zajc Stane 239, Zdenko 239; Zabkar dr. Jože 134, Sagar Stane 212.

SLIKE NA OVITKU

1. Antun Avgustinčič: Prenos ranjence; 2. Kosta Angeli-Radovani: Drežničan, Drežnica 1949; 3. Lojze Dolinar: Klic k orožju; 4. Antun Avgustinčič: Detajl spomenika Sleska vstaja; 5.—6. Karel Putrli: Detajl spomenika na Sv. Urhu; 7. Sreten Stojanović: Reljef spomenika pri Bosenskem Grahovem, vstaja; 8.—9. Lojze Dolinar: Spomenik ustreljenim domoljubom v Jajincih; 10. Lojze Dolinar: Detajl spomenika v Jajincih, 1954; 11. Lojze Dolinar: Detajl spomenika v Jajincih; 12. Lojze Dolinar: Detajl spomenika v Jajincih.

SODELUJOČI ILUSTRATORJI

Amaličetti Marjan, Belač Ivan, Borčič Bogdan, Čiuha Jože, Globočnik Vito, Hrovatin Karlo, Jakac Božidar, Klemenčič Dore-Maj, Kos Marjan, Kun Andrejevič-Djordje, Lavrič Lojze, Lunar Janez, Mihelič France, Papič Julij, Perko Lojze, Petrič Dušan, Pirnat Nikolaj, Potnik Srečko, Seljak Ivan-Copič, Slana France, Smeh Vlado, Sotra Branko in Subić Ive.

FOTOGRAFIJE

V letošnjih številkah objavljene fotografije iz NOB so večinoma iz arhiva fototeke Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani.

BOREC

1956 - 1

NASLOVNA SLIKA: Antun Auguštinčič — prenos ranjenca

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač in Jože Bertoncelj-Marjan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/2 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Kličjeji, tisk in vezava: Tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 1 — Letnik VIII — Januar 1956

JANEZ VIPOTNIK

Ob novem letu

KO SE V MRZLEM, od sonca in slane iskrečem se zimskem jutru poleže veselo razpoloženje, posvečeno novoletnemu prazniku, ko se zresni razigrana misel in umiri srce, tedaj nam seže spomin v preteklo leto in pregleda vse, kar je bilo storjenega, bodisi dobrega, bodisi slabega, in ob tem spominu predemo načrte za bodočnost. Staro leto z vsemi storitvami in uspehi, še bolj pa seveda z neuspehi in težavami, se nam zdi kakor nevšečna, hladna, megljena zima, od katere se z lahkim srcem poslovimo, medtem ko se nam kaže novo leto kakor veselo dekle, v čistem pomladnem jutru, pridno in delavno, polno vedrine, upanja in nadej. Razum in srce se nam obračata v bodočnost, v novo leto, od katerega si obetamo boljše življenje in v katerem se bodo nemara uresničile marsikateri sanje.

Tako je vedno bilo ob tem prazniku, tako je tudi letos. Če smo s preteklim letom kolikor toliko zadovoljni, se nam ob novem letu naše želje družijo v eno samo veliko misel, v en sam velik sklep: da bi se v nastopajočem letu čimbolj približali zunanjepolitičnim in notranjepolitičnim, družbenim in ekonomskim ciljem, ki smo jih zapisali na svojo socialistično zastavo, kajti za te cilje žrtvujemo vse svoje moralne in materialne sile. Kot preudarni in prekaljeni borci vemo, da uspehi ne rastejo kar čez noč, vemo, da so potrebni zanje siloviti napor, toda že se nam kažejo iz leta v leto jasnejši obrisi svetle bodočnosti. In ta podoba bodočnosti bo zmerom bolj postajala resnica, kolikor bolj se bo-

mo vsi v delu zavestno zavzemali zanjo: komunisti, partizani, socialisti, dobromislečiji delovni ljudje Jugoslavije.

Spominjam se partizanskih praznovanj novega leta na Trebelnem, pod Gorjanci, v Suhi Krajini ali kjerkoli drugje po naši zemlji, ko so nam med veselim razpoloženjem v ušesih še odmevali strelji sovražnih pušk iz bitke prejšnjega dne. Sijočih obrazov so opolnoči hiteli partizani iz zatohlih prostorov pod jasno nebo in zpraznili svoje orožje v čast porajajočega se novega leta. Takrat so partizanska voščila vsebovala eno samo željo: da bi zmagali, da bi zmagovito dokončali boj, v katerega je poseglo vse, kar je bilo na naši zemlji poštenega. Pri tem pa niso mislili na čas, kdaj naj bi se to zgodilo. Da, nekaj čudnega je bilo v partizanskih srcih; med osvobodilno borbo niso kazali borci nobene nestrpnosti glede konca vojne, nikoli niso ob novem letu čestitali drug drugemu, na primer, s takšnimi besedami: »Naj se še letos konča ta strašna vojna!« Kakor da bi jih trpljenje in napor tako prekalili, da ne bi več vedeli za drugačno življenje, kakor je bilo življenje, ki so ga takrat živeli. V partizanih si srečal zelo mnogo tiste žilavosti in tiste notranje sile, ki je jeklenila komuniste v najhujših časih stare Jugoslavije, sile, ki je vedno znova vlivala pogum in vero v pravičnost borbe za delavske in človečanske pravice, čeprav je bila armada komunistov v tedanji neenaki borbi zelo maloštevilna in čeprav so se zdeli cilji, za katere so se borili ti najzavednejši de-

lavci, v tistih dneh silno oddaljeni. In ker je tudi partizane navdajala neomajna moralno-politična zavest, da je pravica na njihovi strani, niso poznali nestrpnosti, omahovanja in strahu pred bodočnostjo, marveč so trdno zaupali v smotrnost svojega boja, ki mora pripeljati k zmagi.

Tudi sedanje obdobje izgradnje družbeno-ekonomskega življenja nove Jugoslavije zahteva odločnih, neomahljivih, trdnih borcev, ki ne bodo obupavali ob vsaki težavi, marveč bodo pri vsakodnevem življenju, pri reševanju problemov tega življenja ravnali tako, da bo njihovo delo neprestano podrejeno koristim skupnosti. Pred nami so jasne socialistične perspektive, vsak dan se zmerom odločnejše dosegaajo novi uspehi, in tudi najbolj boleča zadeva sedanjega obdobja — življenjski pogoji v mestih in industrijskih centrih — stopa v fazo postopnega izboljšanja.

Kakšno vlogo imajo na sedanji stopnji družbeno-ekonomskega življenja Jugoslavije člani naše organizacije? Kratek oris njene dosedanje dejavnosti nas navdaja s ponosom. Zelo veliko je napravila Zveza borcev za rešitev različnih socialno-ekonomskih problemov svojih članov. Toda to še ni dovolj za našo organizacijo! Kakor so v času velike vojne partizani in drugi člani naše organizacije s svojo borbo proti sovražniku izvrševali poglavitno politično nalogo, nalogo, ki je bila tedaj v ospredju celotnega dogajanja v naši deželi, prav tako je danes potrebno, da se Zveza bor-

cev zaveda svoje politične naloge tudi v sedanjem obdobju razvoja in izgradnje socializma v Jugoslaviji. Kar najbolj neposredno se moramo vključiti v splošno bitko za dosledno izvajanje gospodarskih smeric, o katerih je bilo govora lani v Beogradu. Najodločnejši borci pri izvajanju gospodarske politike morajo biti tudi člani naše organizacije, če hočemo, da bo ekonomska preusmeritev rodila čimprej svoje rezultate, katerih si vsi iskreno želimo. Od naših članov torej ne pričakujemo samo socialnega delovanja, marveč predvsem politične akcije. Aktivno politično delovanje borcev v celotnem družbeno-ekonomskem življenju naše dežele bo uredilo tudi vrsto socialnih problemov in odpravljalo krivice, ki se dogajajo našim članom. Večja politična aktivnost bo dala našim članom boljšo legitimacijo za uveljavljanje v družbi. Čim večja bo naša politična aktivnost v družbenem razvoju, tem bolj bomo lahko povzdignili svoj glas v borbi proti nepravilnostim, ki jih srečujemo in zaradi katerih trpijo nekateri partizani. Zato naj Zveza borcev v novem letu stopnjuje do najvišje mere svojo politično dejavnost, saj bo na ta način ravnala v duhu najboljših izročil vsega našega boja, od partizanskih časov do danes.

MIHA KLINAR:

Partizanska balada

(MILANU PREŽLJU V SPOMIN)

— V dolini čaka mati me;
bi smel na pot podati se?...

Nasmehnil se je komandir:
— Le pojdi! Vrni se zvečer!

Vesel, vesel je odhitel,
da mamu bi čimprej objel...

A nad dolino izza skal
zasikal smrtni je rafal...

Zdaj v snegu ustreljen leži;
na snegu rdeče rože — kri...

Jelenov žleb — Velika Bela stena

Če na kaj dostikrat pozabimo, ali pa se le redko spomnimo, so to prav gotovo kraji naših slavnih borb. Sredi mest in vasi postavljamo spomenike — saj je to prav, da so nam neprestano pred očmi — da pa bi včasih sami vzeli popotno palico v roke in obiskali kraje, kjer so naši borci jasno izpričali svoje veliko junaštvo in ljubezen do domovine, pa skorajda nikoli »ni časa«. Tudi mi ni znano, koliko

šolarjev obišče te kraje. Nekateri so res oddaljeni, a nekateri so blizu: samo vedeti je trebazanje. Ilova gora gotovo ni daleč, tudi Suha krajina ne, da se priti tudi na Dražgoše, na Pohorje in na Vojsko. Krvave peči so resda bolj od rok, ni pa ne Nanos, ne Pugled pri Podlipoglavu, ali Janče. In tako naprej... Takih krajev — prizorišč znamenitih bojev iz NOB pa je v Sloveniji precej, mnogo...

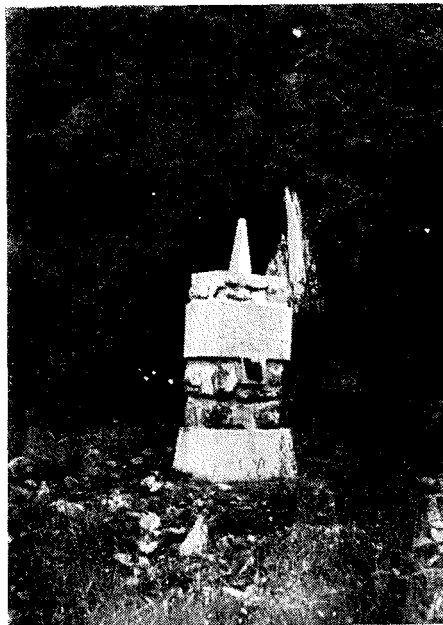
Pojdimo danes v Jelenov žleb, ali še bolje rečeno do Velike Bele stene. Pot od Ribnice do Dolenje vasi bo sicer dolga, a se da spotoma počivati, kot so to delali partizani: z nahrbtnikom pod glavo in s pogledom na vrhove starih in mogočnih dreves. Morda boš splašil veverico, a se bo kmalu pomirila, ker ji gotovo nisi nevaren... Že med potjo ali pri Veliki Beli steni se na kratko spomnimo, kaj se je na tem kraju zgodilo dne 26. marca, ko je v dobrih treh urah borbe na življenje in smrt padlo 106 Italijanov, 102 pa sta bila bolj ali manj ranjena. To je visoka številka, čeprav ni pomembnost te velike zmage samo v teh visokih italijanskih izgubah.

Po ofenzivi v Suhi krajini, ki se končuje 20./21. marca 1943 pri Starem trgu pri Kočevju, so se vse štiri slovenske brigade premaknile na ribniško področje. Ni bil to umik, pač pa potreba obračunati tudi na tem področju z Italijani in belimi. Tako zjutraj 23. marca zavzamejo vse štiri brigade, Tomšičeva, Gubčeva, Cankarjeva in

Šercerjeva, položaje od Dan do Zadolja in Rakitnice pri Ribnici. Razumljivo je, da komandantu italijanske edince »XXI. Aprile«, konzulu Siliatu Leonardu, ni preostajalo drugega, kot narediti v naglici ofenzivni načrt in ukazati: upornike je treba obkoliti in uničiti! Tako naredi 24. marca tale načrt: napasti partizansko vojsko 25. marca in to z glavnimi silami frontalno, poseben bataljon iz divizije

»Macerata«, ki je bil od komandanta (podpolkovnik Miha Genovese) do zadnjega vojaka sestavljen iz samih prostovoljcev, pa poslati preko Grčaric, Glažute in Jelenovega žleba brigadam za hrbet. Ta konzulov načrt je torej bil: zapreti brigadam pot nazaj v Suho krajino, ali pa proti Loškemu potoku, Podpreski in Dragi, in jih uničiti nekje med Veliko goro in Ribnico (vsaj vojni načrt je tako predvideval) ali pa vsaj na Veliki gori.

Tako začno Italijani dne 25. marca veliko ofenzivo, ki traja ves dan. Ta dan zvečer so brigade res nekoliko potisnjene proti Veliki gori, a Italijani imajo 12 mrtvih in 20 ranjenih. Ker dobe Italijani novo vojaško pomoč, izda komandant I. operativne cone, Milovan Šaranović, 25. marca zvečer ukaz, naj se brigade ponoči premaknejo. Tomšičeva in Šercerjeva brigada s položajev nad Podgoro in Danami preko Velike gore v Podpresko, Gubčeva in Cankarjeva brigada pa s položajev pri Zadolju in Rakitnici preko Glažute v vas Drago...

Spominsko znamenje na cesti nad vasjo Jelenov žleb, kjer je Tomšičeva brigada dne 2. oktobra 1942 uničila v borbi 150 Italijanov

Operativne italijanske sile znašajo zvečer 25. marca 3162 mož in 146 oficirjev, zato ukaže konzul, naj naslednjega dne partizansko vojsko stisnejo in uničijo. Toda jutro 26. marca je našlo Gubčevo brigado že na poti proti Jelenovemu žlebu, ki sta s svojimi predhodnicami zadeli na predhodnico italijanskega bataljona iz divizije »Macerata«, ki je prenočeval pri Veliki Beli steni. Ta bataljon bi se moral premakniti že prejšnji večer, tega pa ni storil, ker konzulove depeše ni razumel, takoj za tem pa se mu je pokvarila radijska postaja. Zato je ostal na mestu in ko je 26. marca ob enajstih dopoldne — ko se je borba že bližala h kraju — spet dobil zvezo s konzulom, ga je mogel samo presenetiti z obupno brzobjavko: »Da battaglione Macerata a Commando Raggruppamento: SOS, SOS, SOS!«

Kaj se je torej zgodilo? Če obiščete kraj sam, vam bo v hipu jasno. Čim so padli prvi medsebojni streli, se je Cankarjeva brigada v hipu razvrstila za borbo in to tako, da je prišla po strmih stenah nad Italijane, ki so ostali prvi hip zgneteni in neurejeni na cesti, a takoj začeli s silovitimi juriši proti brigadi na stenah, bataljon Gubčeve brigade pa se je pognal preko sten še više in poskušal Italijane obkoliti. Genovese je kmalu spredidel, da gre njegovemu bataljonu za golo življenje in je zato nepopustljivo gonil svojo vojsko na juriš, da bi si izsilil preboj. Vedeti moramo, da so se Italijani borili kot levi. Bili so sami prostovoljci, divizija »Ma-

cerata« pa je itak bila najboljša divizija, kar so jih Italijani kdaj imeli v Sloveniji. Vendar vsa velika hrabrost Italijanom ni dosti koristila. Naleteli so na še večjo hrabrost in vsak njihov poskus preboja je bil zadušen že v samem začetku. Šele ob pol dvanajstih se jim je končno posrečil preboj proti jugu, nato proti Glažuti in pridejo popolnoma raztepeni in neorganizirani šele med 4. in 5. uro popoldne v Grčarice. Zanimivo je, da Italijani svojih izgub niso tajili, partizani pa so v tej siloviti borbi imeli štiri mrtve in nekaj ranjenih.

To je bila velika zmaga in Italijani si vkljub ponovnim ukazom niso upali po

svoje padle, partizani pa so prišli do dragocenega orožja, medtem tudi do težkih bred in minometov. Skromni, a zelo sposobni komendant Šaranović ob tej veliki zmagi zapiše v svoj dnevnik: »Ovaj primer hrabrog držanja i poleta te požrtvovanja u toj prilici naših boraca, ostaje kao najsvetliji u celokupnom našem ratovanju i dosadašnjim borbama.« S tem je povedano vse. Ko boste gledali pod Veliko Belo steno veliko prepadno jamo, vedite, da je v njej dosti Italijanov. Ne bomo jim tega branili. Bili so veliki junaki in velika škoda je bila, da jih je pognal fašizem v tako smrt pod Veliko Belo steno.

Dr. Metod Mikuž

ERVIN ŠINKO:

UMRETI JE TEŽKO...

UMRETI je težko. Samo pokop je težji od umiranja. Čista opojnost napravi smrt v borbi lahko. Toda kadar je treba pokopati, preživeti nekoga — ni ničesar, kar bi ublažilo bol.

In dobro je, da je tako.

Trdo prekaljena in ostra je bol, strahotno svetla, sveti v sivino dneva in njena ostrina sije v izmučene oči, ki se zapirajo, in ni tako temnega kota, ki ga ne bi ranila.

In dobro je, da je tako.

Kdor živi in pozablja, je izdajalec.

Osirotela muka, osirotela rana, osirotela kri je tisto, kar zapravlja.

Razsipnik je tisti, ki na sejmu pozabe za nič daje svetlo bol, ki so mu jo zaupali oni mrtveci, oni grobovi.

Toda jaz sem skop.

Zvest in skop čuvar hrepenenja tistih, ki so pokopani, njihove smrtne bledice, poslednjih njihovih vzdihljajev, za osirotelo muko, osirotelo rano in osirotelo kri se brigam ljubosumno, strašen, skop bogatin, živi grob, razsipniško živ, tako sem zvest življenju. In dobro je, da je tako.

(IZ CIKLA »ČUDEŽNI IZLETNIK«)

Balada o breskvah

Tomažu je prinesel sosed Tine, ko vrnil se iz Dravinjske je doline, zavitek in vesti v njem nevesele pa breskve tri rdeče, dozorele.

Z okorno roko piše žena Minka, ki dom mu varuje in ziblje sinka: »Še smo doma, še niso nas izgnali, bojim pa se, da bodo nas izdali.

A nič ne maraj. Tuja sila morda nas stre, ne bo nas uklonila. Če gledam z naše gorce do obzorja, vem, da boriš v gozdovih se Pohorja.

Z razpotja smo prišli na pravo cesto in vem, da stopil si na pravo mesto. Nad nami bo usoda se spoznala. Kot Ti, kar morem, bom storila.

S srcem sem pri Tebi in pozdrave pošiljam Ti tja v pohorske goščave. Ostani zdrav! A za priboljšek mali so dedek tele breskve Ti nabrali.

Še pomniš, ko pomladi so cvetele? Rdeče kakor kri so poleg bele se češnje postavljale. So rdeče naše breskve, sladke in dehteče.

Bodj zdrav! Da bi te breskve skoraj obiral v gorici sam pod Sladko goro. Jesén je zdaj. Otrok je brez očeta bogve, kaj se nam še vse obeta.«

Kurir Tomaž prebral je pismo žene, vzel v roke breskve. Jedel ni nobene. Odšel je spet na pot med griče v brezvezdno noč. In sam, brez priče.

Brezskrbno gre Tomaž. Poti so znane. Že uro, dve korači. Kar ga prevzame spomin na dom, Z desnico prelomi breskve, vrže v mah koščico.

»Še eno bom. Za žejo, rdečka! Sladka kot moja Metka. In kot ona gladka. Kdaj trgal vas bom spet na naši gorci? Kam so speljali nas ti švabski norci?«

A kaj je to? Za hip Tomaž se zmede. Nanj plane izdajalec iz zasede. Nem boj na nož. Besede ni nobene tam, kjer premoč ob enega zadene.

Poslednja breskev, rdeča kakor rana s Tomažem tu bila je zakopana. »Zakrijte sled in v jamo brž mrliča. Še prst nanj, naj nič o njem ne priča.

Le košček grude stiska v mrtvi pesti, kurirska pošta v naši je posesti.« Zaziblje gozd Tomaža v spanje. — Zločin zahteva maščevanje...

Tomaž je mrtev, Metka je izgnana, a domačija tujcu je prodana. Na tujem žena je zgubila sina. »Kaj naj še dam ti, domovina?«

Vrnila se je. Prazen dom jo čaka. Ni sina. Ni Tomaža, siromaka. Vprašuje vsepovsodi, vseokoli, za njim sledu ni, naj gre kamor koli.

Ubit? Zajet? Tovariši molčijo. Na Pohorju gozdovi zašumijo. Kurir Tomaž globoko v zemlji spava, nad jamo gosta raste trava.

»Kje ste ga zadnjič videli?« Odšel je s pošto. Isto noč zajel sovražnik vso je našo postojanko. »Ne, ni tako?« Molči še sosed Stanko.

Pred Metko obledijo vsi obrazi. Beseda njena jih kot bič oplazi, ko srce krči v grozi se in bóli: »On, izdajalec? Ne, Tomaž nikóli!«

»Če vi ne veste, ga jaz bom našla.« Strta žena pred možni je zrasla. Pustila dom, zaprla je pred dvorje in z mesta je krenila na Pohorje.

»Tomaž, moj mož!« Skali se ji pogled. »Odkar si šel, prešlo je sedem let. A vsako leto šteje vsaj za dve, odkar je revo me zadelo to gorje.«

»Kaj je s teboj? Mi znamenje vsaj daj, če te več ni, da zvem za kraj, kjer zdaj ležiš. Veš, le tako midva svoj pokoj bova vkup našla.«

Med smreke ide, brinjeve grmiče, med bukve, bore, neme priče, priče neme in molčeče. A kaj med njimi sveti se rdeče?

Zeleno smrečje se razgrinja, a ženi dih zastare in stopinja. Zdaj breskev tu stoji kot straža na tihem grobu padlega Tomaža.

Z rokama Metka išče si oporo: »Le take rastejo pod Sladko goro! Samo ob naši rastejo pečini, ni jih v Dravinjski vsej dolini.«

V rdečem cvetju breskev širi veje. Skoz smrečje vetrček zaveje, da ženi cveti padajo na glavo. Metka zruši se v zeleno travo.

Vedo zdaj to po vinogradih, vedo ljudje po breskovih nasadih, ve gospodar, ki tam v dolini orje: »Čuvaj nam, Tomaž, Pohorje!«

LETOŠNJI ZAKLJUČEK leta (mišljeno je leto 1955!) je bistveno drugačen od lanskega: za nami sta dve Zenevi, »velika« (sestanek šefov štirih držav) in »mala« (konferenca štirih zunanjih ministrov), za nami je neposredna skrb in negotovost, kaj bo prinesel jutrišnji dan, hladna vojna v tisti akutni obliki, ko je mir iz dneva v dan visel na nitki, pa je sedaj odmaknjena v ozadje neprijetnih spominov; namesto vsega tega je zavel svež veter, ki je zbudil pri ljudeh dobre volje širom po svetu razigranost in optimizem, oznanjajoč pomlad človeštva, predvsem tistih dežel in ljudstev, katerih težnje in koristi so bile v letih hladne vojne pod izgovorom »višjih, strateških interesov« neusmiljeno pritisnjene ob tla. Nova doba, ki se odpira ob spoznanju, da atomska bomba ni »razredno zavedna« in da bo zategadelj neusmiljeno prizadela i tistega, ki se bo z njo branil i tistega, ki bo z njo napadel, ne glede na to, ali sodi v »tabor socializma« ali v »družino demokratičnih držav«, je na široko odprla vrata vsem tistim pozitivnim prizadevanjem, ki imajo za cilj blaginjo — materialno in duhovno — Človeka, kajti blazno razmetavanje Človeških energij za oboroževanje je izgubilo svoj »raison d'être« ob spoznanju, da mimo miru ni druge alternative kot popolno uničenje naše civilizacije...

Ob teh spoznanjih in ob prizadevanjih nerazvitih dežel, da se otresejo spon zaostalosti in bede ter se pridružijo krogu tistih, ki »so države«, so nastali tudi objektivni pogoji, da se zamisel koeksistence, — širokega mednarodnega sodelovanja brez slehernega vmešavanja v notranje zadeve drugih držav — začne konkretno uresničevati.

Nedvomno je pot težavna, ponekod strma in ozka ter posejana z najrazličnejšimi ovirami, ki so posledica blokovske miselnosti, tega tipičnega produkta hladne vojne. Toda število dežel, ki jo ubirajo v to smer, je z vsakim dnem večje; Jugoslavija je med njimi prav gotovo tista dežela, ki je pri utiranju poti v novi svet mednarodnega sožitja in prijateljskega sodelovanja s svojimi konkretnimi pobudami in zgledi opravila pionirsko delo.

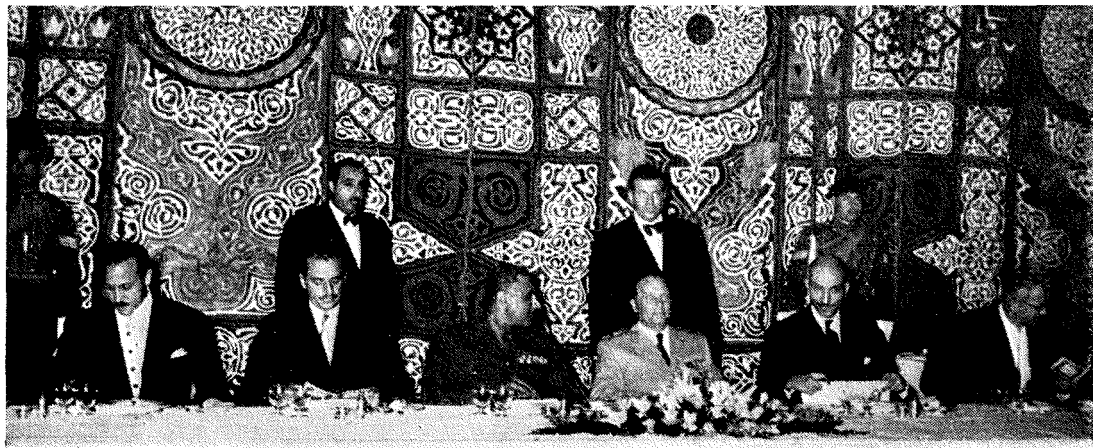
Balkanska zveza, odlični stiki z zahodnimi državami in normalizacija ter poglobljanje stikov z

NAŠ RAZGLED

Vzhodom, da ne omenjamo obisk predsednika republike v prijateljskih deželah Daljnega in Srednjega vzhoda — v Indiji in Burmi lani, v Etiopiji in Egiptu letos — vse to so elementi, ki dajejo naši domovini v mednarodnem svetu težo, katere sicer z ozirom na velikost, bogastvo in moč naše dežele ne bi mogli pričakovati.

OBISK PREDSEDNIKA JUGOSLOVANSKE države Etiopiji in Egiptu, to je kontinentu, na katerem se po eni strani prebujajo narodi in ljudstva ter terjajo svojo prirodno pravico nacionalnega obstoja, po drugi strani pa se že vodi podtalna borba med predstavniki obeh blokov, kdo bo »varuh, dobitnik in učitelj nedoletnih«, je zato toliko bolj pomemben, ker gre za predstavnika države, ki se zavzema za take odnose med narodi, ki ne poznajo niti »varuhov« niti »dobrotnikov« in »učiteljev«. »Materialna pomoč nerazvitim deželam je dolg, ki ga imajo do teh ljudstev visoko industrializirane države«, sta lani v Delhiju ugotovila Tito in Nehru; isto je letos poudaril predsednik republike v Etiopiji in izrazil prepričanje, da se je le tako moč izogniti hudim socialnim in političnim pretresom, hkrati pa je obsodil sleherni poizkus poseganja v notranji razvoj teh držav, pa čeprav se tako vmešavanje pogosto skriva za privlačnimi frazami o »kulturnem ali humanitarnem poslanstvu«. Zaradi takega stališča ni prav nikogar presenetil izredno toplej sprejem, ki ga je maršal Tito doživel v obeh prijateljskih državah v Afriki, niti skupna govorica, ki so jo državniki treh prijateljskih držav — Jugoslavije, Etiopije in Egipta — takoj našli.

Brez pretiravanja zato lahko rečemo, da je Titova »pot miru« na afriško celino, kjer so protislovja danes najbolj nevarno dozorela, dragocen prispevek v splošno zakladnico medsebojnega spoznavanja in zaupanja med narodi; to pa je bistveni element za nadaljnje odстранje ovir, ki ločijo narode med seboj in ustvarjajo občutek nezaupanja in napetosti.

Predsednik Tito in premier Naser s svojimi sodelavci na slovesnem kosilu v Kairu

PO SVETU

HUDO NAPAK BI BILO, če bi prezrli jesensko zasedanje Generalne skupščine, ki se je končalo 16. decembra lani. Senzacionalnih dosežkov sicer ni bilo. Nasprotno, tisti, ki so z naivnim optimizmom sprejeli julijsko deklaracijo šefov štirih velesil, so ostali celo razočarani, ker so v nerealnem presojanju položaja pričakovali, da se bo voz, ki se je zapletal deset let po končani vojni, čez noč razpletel. Toda trezen in dobronameren opazovalec se mirno lahko pridruži besedam šefa naše delegacije Koče Popovića, ki je v zaključnem govoru dejal: »Kljub nekaterim pomanjkljivostim letošnjega zasedanja lahko ugotovimo, da je začetek drugega desetletja življenja Združenih narodov dober in spodbuden.«

Kaj je pravzaprav dalo deseto zasedanje Generalne skupščine? Izredno pomembna in važna je nedvomno atmosfera, ki je dajala ton in barvo vsem razpravam: v nasprotju z dosedanjim prakso so letos odpadla medsebojna obtoževanja in grožnje ter iskanje krivca za vse nesreče, ki tarejo človeštvo. Govorniki so se omejili na ugotavljanje dejstev in razlaganje svojih stališč, to pa je že prvi korak h konstruktivnemu iskanju skupnega izhoda iz položaja, v katerem smo se znašli deset let po vojni.

Konkretni uspeh desetega zasedanja pa je sprejem 16 novih članic v OZN, ne samo zaradi tega, ker se je ta mednarodna organizacija dokaj približala načelu univerzalnosti, marveč tudi zato, ker so Združeni narodi ob razpravi o sprejemu novih članic uspešno opravili zrelostni izpit: ko je že vse kazalo, da bo tudi letošnji poisk propadel — problem sprejema novih članic se vleče že deset let — so Rusi s kompromisnim predlogom omogočili rešitev, ki sicer ni popolnoma zadovoljliva — Japonska in Mongolija sta ostali izven organizacije — pač pa spodbudna, saj je pokazala, da je v vsakem položaju z dobro voljo moč najti izhod, sprejemljiv za vse. Da na kratko obnovimo epizodo: Zahod je predlagal svoje kandidate in Rusi so jih bili pripravljeni podpreti le ob pogoju, da tudi Zahod v celoti in brez pridržkov podpre sovjetske, med katerimi je bila Mongolija. Ameriška delegacija se s kandidaturo Mongolije sicer ni strinjala, obljubila pa je, da ne bo vložila veta, ker pač ni mogla prevzeti nase odgovornosti, da bi se zato sprejem novih članov zavlekel še za eno leto. Zato pa je Čangkajškov delegat s svojim dodatnim predlogom o istočasnem sprejemu Južne Koreje in Južnega Vietnama podrl celotno zgradbo, kajti večina delegacij je proti temu, da bi sedaj sprejemali v Organizacijo dežele, ki so razdeljene (Nemčija, Vietnam, Koreja), Čangkajškov delegat pa ima v Varnostnem svetu pravico veta. Sklenjeno je že bilo, da bodo prihodnje leto vnovič razpravljali o sprejemu novih članic, ko so Rusi »vrgli svojo bombo«: umaknili so kandidaturo Mongolije (s tem so izpolnili Čangkajšku razlog za njegov dodatni predlog) ob pogoju, da umakne Zahod kandidaturo Japonske... Kompromis je bil dosežen in opravljeno je bilo večje delo, kot je videti na prvi pogled...!

POTOVANJE SOVJETSKE PRVAKOV — na Zahodu ju kličejo »strašna dvojčka« — Hruščeva in Bulganina v Indijo, Burmo in Afganistan je odkrilo

Predsednik Tito in njegova soproga Jovanka sta si v spremstvu premiera Naserja ogledala sfingo blizu Kaira

dvoje: hladno vojno je zamenjal boj za naklonjenost in simpatije, ki si jih skušajo pridobiti velesile, in pa, da Rusi, kar zadeva pomanjkanje ženevskega duha, prav nič ne zaostajajo za zahodnimi kolegi...

Bulganin in Hruščev sta v deželah jugovzhodne Azije na široko ponujala pomoč in kar je važno, brez kakršnih koli pogojev. Obnašala sta se po šegah in običajih tamkajšnjih ljudi in žela nesporne simpatije milijonskih množic, saj niso redki primeri, da celo indijski intelektualci poudarjajo: »Ta dva sta kakor mi...«

Spodbudno plat njunega obiska pa so zasenčile hude obtožbe, ki sta jih naslovila na račun Britanije in sploh zahodnega sveta z očitnim namenom izkopati jez med svojimi gostitelji in deželami, ki so z njimi v dobrih odnosih (Anglija, ZDA). Tega si niti kot gosta niti kot voditelja države, ki skuša s konkretnimi dejanji spet pridobiti ugled, izgubljen v obdobju hladne vojne, ne bi smela dovoliti. »Hindustan Times« je zato zelo razločno zapisal, da utegnejo postati sadovi, ki jih je dal obisk sovjetskih voditeljev, element nove hladne vojne, Nehru pa je smatral za potrebno poudariti, da izključno Indijci lahko presojujejo, kdo je njihov prijatelj in kdo ne...

Obisk sovjetskih voditeljev pa je važnejši z drugega vidika. Rusi so se odločili, da v boju z Zahodom zamenjajo orožje: propagandno obračunavanje naj zamenja aktivni boj za naklonjenost drugih narodov in dajanje gospodarske pomoči nerazvitim

deželan brez slehernih pogojev je dokaz, da novo vodstvo v Moskvi realistično precenjuje položaj. Poteza je toliko bolj pozitivna, ker bo tudi drugi partner prisiljen ubrati isto pot, če ne bo hotel zaostajati v tem boju, ki navzlic svojim blokovskim osnovam pospešuje in krepí razvoj in neodvisnost zaostalih dežel, s tem pa seveda tiste elemente, ki počasi a vztrajno spodjedajo miselnost, da mora biti svet po prirodni nujnosti razdeljen na dva bloka.

CE SE OB KONCU DOKAJ splošnega in nepopolnega pregleda mednarodne šahovnice v preteklem mesecu dotaknemo še francoskih volitev, ki so bile 2. januarja, moramo ugotoviti, da francoski volivci

kljub dobri volji — udeležba je bila namreč rekordna — niso razpletli, marveč celo še bolj komplicirali položaj. Nobena med nastopajočimi skupinami — niti vladna desnica (Faure) niti republikanska levica (Mendès-France) niti komunisti in njihovi zavezniki ni dobila take večine, ki bi kakršnikoli vladi lahko zagotovila stabilnejši položaj in daljše življenje. Značilnost januarskih volitev je torej bolj v porastu ali padcu glasov pri posameznih strankah kot pa v razmerju med skupinami, ki bi prišle v poštev, da sestavijo vlado. Francoski volivci so tokrat pač glasovali »proti« vsemu, kar je bilo doslej, ne pa »za« tak ali drugačen program tega ali onega.

Miran Suštar

Etiopija nekdanj in sedaj

Dvajset let je že tega, odkar se o Etiopiji piše skoraj vsak dan. Točno, od tistega dne, ko se je rimska vlada odločila, da poveže vse italijanske kolonije v eno celoto, to šest tisoč let, po drugih podatkih pa le tri tisoč let staro državo, pa zbriše s sveta.

Težke trenutke je preživljala tedaj Etiopija, saj jo je italijanska vojska napadla kar s treh strani, s severa, juga in z vzhoda, iz Masaue, Mogadiscia in Asaba. V strnjenih kolonah so korakali

Italijani proti 3000 metrov visoki planoti.

Sedem mesecev so naskakovali to gorsko trdnjavo in šele po sedmih mesecih se je italijanskim četam posrečilo vkorakati v etiopsko glavno mesto. Sam Badoglio je moral prevzeti poveljstvo, saj De Bono, ki je vodil operacije v prvih mesecih, ni prišel nikamor. Z letali, plini in podkupovanjem so prodirali, vendar Etiopija ni klonila pred močnejšim sovražnikom — italijanskim okupatorjem.

Še so v spominu kraji, kot Adigrat, Amba Aladži, kjer so se etiopske čete hrabro upirale napredujočemu sovražniku. Nam, ki smo zasledovali to veliko borbo, mlajši generaciji, pa so ta imena prišla na uho šele s Titovim obiskom v Etiopiji.

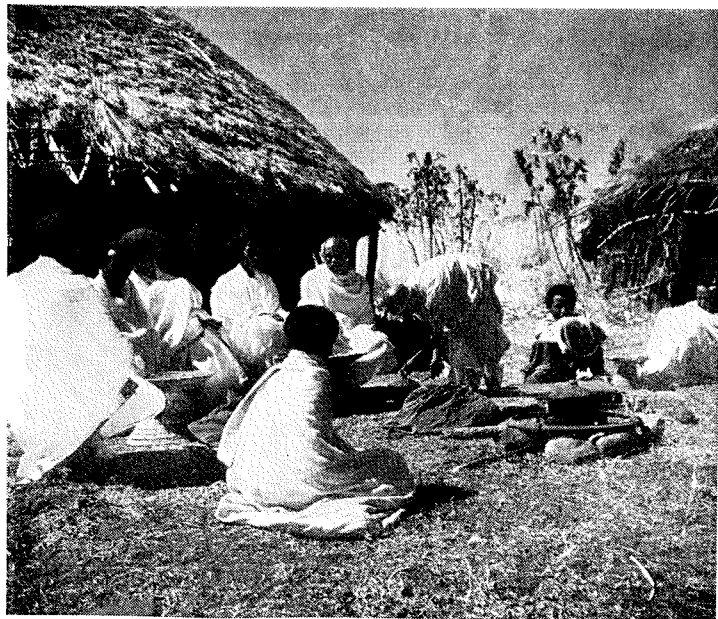
Sam Haile Selassie, ki je na centralnem etiopskem sektorju osebno prevzel obrambo Etiopije, je razlagal Titu potek teh operacij. Zdaj je to že zgodovina...

Hude trenutke je tedaj preživljala Etiopija. Polnih pet let je ječala pod italijansko okupacijo. Samo ob napadu — neuspelem — na etiopskega podkralja Grazianija, so Italijani pobili, dobesedno masakrirali, več tisoč nedolžnih državljanov. Tak je bil zakon italijanske fašistične justice...

Toda kakor se pšenica spet dvigne, ko se poleže vihar, tako je tudi Etiopija spet vstala na noge, ko so morale zadnje italijanske čete zapustiti njeno glavno mesto. Točno šestega aprila 1941. Torej tistega dne, ko se je naša država znašla v metežu druge svetovne vojne. Tistega dne, ko so italijanske čete napadle Jugoslavijo, istega dne, ko so Nemci vdrlí na naša in grška tla.

V tej koincidenči (sočasnosti) ni nobene logike, saj med operacijami pri nas in v daljni Etiopiji prav gotovo ni nobene zveze. Vendar pa lahko le ugotovimo, kako zanimiva in dramatična je sodobna zgodovina.

Etiopija je bila prva žrtev premišljenega fašističnega napada. V Afriki namreč. V Aziji, v Mandžuriji, Džeholu, Čaharju in kakor se že imenujejo te s puh-

Družina iz etiopskega plemena Galla pred kočo

Etiopski cesar Haile Selassie pripenja predsedniku Titu dve najvišji etiopski odlikovanji: Red zmage in Red odpora

lico nasute pokrajine, so Kitajci že nekaj let prej okusili okupacijo in okupacijski režim.

Dvajset let je torej že minilo od prvih spopadov pred Aduo — kjer je Menelik leta 1896 zadal italijanskim četam tako hud poraz — Adigratom, Aksumom, starodavno etiopsko prestolnico sabenske civilizacije. Malo je 20 let za več tisoč let staro etiopsko državo. Vendar precej za tisto generacijo, ki je živela in zorela v nasprotjih prve in druge svetovne vojne in ki je že prispevala svoj krvni davek.

Petnajst let je minilo, odkar je Etiopija spet zadihala v svobodi. Vendar pa je v tem kratkem razdobju napravila velik korak naprej. Ostala pa je še vedno dežela nasprotij, kontrastov. Vendar

pa v pozitivnem smislu besede. Nove in stare oblike se namreč prepletajo in križajo kot v kakšnem umetnem rastlinjaku. Etiopija je torej i moderna i patriarhalna i evropska i fevdalna država.

Res je tudi Anglija dežela nasprotij, pa Afganistan, ta trdnjava muslimanskega puritanizma. Toda etiopski kontrasti imajo neki specifičen, da, afriški pečat.

Tudi Južnoafriška unija je dežela kontrastov, pa Kenija tudi. Toda v obeh teh primerih mislimo predvsem na razlike med belci in črnici, na rasno diskriminacijo, na razredno borbo, na borbo med starim in novim afriškim elementom. Morda smo črnice napačno postavili v preteklost, saj bi jim morali priznati bodočnost, belcem pa sedanjost.

Vendar v Etiopiji vseh teh nasprotij ni, saj je bila ta, nedavno še kot Abesinija poznana dežela, skupaj z Liberijo dolgo časa edina neodvisna in suverena država v Afriki. Črnska namreč. Zdaj pa lahko štejemo sem že Zlato obalo in Nigerijo, v Sudanu, ki je postal konec decembra neodvisen, pa je tretjina vsega prebivalstva črnkega izvora.

V Etiopiji smo na pravih afriških tleh. Ne kot v Egiptu, ki je v svoji zgodovini vedno gledal na sever, na Mediteran. Afriko čutiš tu na vsakem koraku — ne le ob morju, kjer pripeka večna vročina, tudi na visokih planotah, kjer uspevajo tipične srednjeevropske rastline. Vsa pestra skala afriške vegetacije je namreč pred teboj, od tropskih z monsumskim deževjem namočenih gozdov pa do visokogorskih s travniki pokritih planot in neznosno vročih ter popolnoma golih pustinj ob Rdečem morju.

Afriko čutiš torej na vsakem koraku — kakor čutiš Evropo na Cipru, na Kanarskih otokih pa tudi v Libanonu, Siriji, Izraelu. Legenda je nekoč ovijala Etiopijo, prav tako kot tudi na nasprotni obali ležečo Arabio Felix. Vendar pa se je ta misteriozni plašč že dvignil z Etiopije.

Bili so časi, ko se je Etiopija razprostirala tudi na drugo, arabsko, se pravi vzhodno stran Rdečega morja, na severu pa vse do Egipta. Toda Etiopija je bila v vsej svoji večtisočletni zgodovini afriška država v tistem smislu, v katerem to besedo še danes razumemo.

Njena kultura je rezultat prvobitne etiopske kulture in civilizacije ter hamitskih in semitskih vplivov, ki so prišli na to stran Rdečega morja z Arabskega polotoka, največ iz Jemena. Prav tako pripada tudi sedanjí uradni jezik, amharščina, skupini hamitskih oziroma semitskih jezikov in je torej zelo blizu hebrejskemu in arabskemu (te ugotovitve sem posnel po neki uradni etiopski publikaciji).

Kakor je Egipt nekakšen filter, skozi katerega prejema 60-milijonski arabski svet svoje impulze, kulturne in politične, tako je tudi Etiopija nekakšen filter, skozi katerega gredo moderne ideje in vplivi po vsem afriškem kontinentu pa tudi na Vzhod, v Arabijo in nazaj.

Ne smemo namreč prezreti, da živi v mejah Etiopije več milijonov muslimanov in da so ti muslimani na višjem nivoju kot pa krščanski kopti. Brez pomena pa tudi ni dejstvo, da živi samo v mejah Egipta okrog štiri milijone koptov. Muslimanski element se je posebno okreplil, odkar se je Eritreja priključila Etiopiji.

Ceprav Etiopija ne leži na znani črti: Cairo—Coptown, ampak nekoliko stran, pa leži ta dežela vendar na zelo občutljivem mestu. Pred izhodom na Indijski ocean, na jugu Sahare, ob izviru Plavega Nila, torej tistega nilskega rokava, ki daje celotnemu Nilu 85% vode na leto. Etiopija po površini resda ni med velikimi vsaj za afriške pojme, vendar pa je njen pomen prav v tem, da predstavlja nekakšen most med Arabijo in Centralno Afriko.

Vsi ti geografski momenti danes še ne igrajo prave vloge, saj se Etiopija še bori s svojo lastno zaostalostjo. Pač pa se je Etiopija že uveljavila kot nekakšen pionir med afriškimi deželami. Etiopija je namreč za sedaj še edina prava neodvisna afriška država, južno od Sahare namreč.

Morda se bo komu zdelo važno, da je Etiopija edina država na svetu, kjer so se krščanske tradicije ohranile še od prvih časov. To je gotovo zanimiva zgodovinska ugotovitev, prav tako pa je vredno zabeležiti, da je Etiopija najstarejše kraljestvo na afriškem kontinentu. Sedanji cesar Haile Selasie je namreč že 323. vladar Etiopije.

Dolega je torej vrsta etiopskih vladarjev, toda šele sedanjemu se je posrečilo združiti vse etiopske dežele, tako da se sedaj Etiopija na široki fronti naslanja na morje — Rdeče morje. Moderna zgodovina te dežele se namreč začneja šele s Haile Selassijem. Pod tem vladarjem je napravila Etiopija velik korak naprej.

Ne samo Etiopija, tudi ostala Afrika. To ni več črni, neznani kontinent, to je kontinent bodočnosti, kjer se človeštvu odpirajo še velike perspektive.

»Nemčiji prostor na afriškem soncu,« je še tik pred vojno klical Mussolini. Takih parol danes ni več. »Alžir je Francija« (L'Algérie c'est la France) — tudi teh ni več. Tudi afriški Arabec se je že prebudil. V tem procesu ima prav Etiopija veliko vlogo.

S Titove poti po Etiopiji: zastopnik enega izmed etiopskih plemen med Asabo in Addis Abebo izroča predsedniku Titu sabljo

Razumljivo je zato, da je naša država že pred leti navezala pristrčne in obojestransko koristne odnose. V zgodovini res nismo imeli posebnih stičnih točk, toda v novjšem razvoju imamo marsikaj sličnega.

Ni treba tu še posebej opozarjati na skupno borbo z okupatorjem. V marsikaterem pogledu pa se naša država in Etiopija tudi dopolnjujeta, zlasti v gospodarskem.

Etiopija je izredno bogata z rudami. Ta dežela je obdarjena z najbogatejšo zemljo v Afriki, saj uspevajo na njenih tleh najrazličnejše kulture in to v vsem letu. Rastline, ki uspevajo sicer na najbolj različnih tleh naše zemlje, na tisoče kilometrov narazen. To je nedvomno ogromna prednost, ki je Etiopija še ni znala izkoristiti.

Malo je prav tako znano, da je bila Etiopija tik po drugi svetovni vojni prava žitarica Srednjega vzhoda in edini izvoznik mesa, žitaric in zelenjave v tem delu sveta. Še in še bi lahko naštevali (te podatke črпам iz neke uradne etiopske publikacije, ki je bila izdana ob cesarjevem obisku v Ameriki), saj lesnega bogastva še omenili nismo. Morda bi kar zaključili s tem, da je Etiopija edina država na Srednjem vzhodu — Etiopci vztrajajo torej na tem, da pripadajo Srednjemu vzhodu — ki ima valuto z dolarsko podlago.

To je torej pomembna država. Obisk predsednika Tita je dal tej državi še večji pomen. Zato lahko brez vseh rezerv zapišemo, da se bodo naši stiki še poglobili in razširili.

Miran Ogrin

Egipt — svetilnik na Srednjem vzhodu

OD VSEH arabskih dežel je Egipt — stari Aegyptos — nedvomno najzanimivejši. Tu, na obalah »svelega« Nilu se je osredotočila šest tisoč let stara egiptovska civilizacija, sem, v Egipt, so upirali svoje oči že stari Grki, Rimljani, tu so kovali svoje načrte Francozi, Angleži, sem so drveli nemški in italijanski maršali. Prav tu, v Egiptu, pa se je vnela tudi prva iskra arabskega revolucionarnega gibanja. Vnela in zajela ves arabski svet. Od Casablance na zahodu pa do Omana na vzhodu, torej od Atlantika do samega indijskega subkontinenta.

Visoko plapola sedaj ta plamen, saj se iz prs arabskega ljudstva sproščajo vedno nove in nove energije. Dolgo časa so Arabci služili tujim interesom, Turkom, Angležem, Francozom, sedaj pa so samo še tri arabske dežele pod tujo kontrolo: Tunis, Alžir, Maroko.

Sirija in Libanon sta postala samostojna takoj po vojni, Irak je postal neodvisen že prej, 1934. leta, Jordan se je po tej vojni razvil iz navadnega emirata v kraljevino, Egipt pa je pretrgal zadnje spone šele pred leti. Toda Egipt je šel v tem razvoju najdlje.

Ni ostal na pol pota kot Jordan ali pa Irak; Egipt je postal celo pravi Piemont arabskega osvobodilnega, revolucionarnega gibanja. Za to je bil Egipt že predestiniran.

Irak, ki tudi skuša prevzeti krmilo arabskih držav v svoje roke, leži namreč preveč na periferiji arabskega sveta, Sirija se iz večnih kriz še do danes ni popolnoma izkopala, Alžir, kjer živi okrog 10 milijonov Arabcev, pa je že tako močno romaniziran, da na kakšno večjo vlogo v arabskem svetu ne bo mogel misliti, tudi, ko se bo osvobodil francoske kontrole.

Irak je, če se vrnemo spet nazaj, zašel popolnoma v

angloameriške vode, sirijski politiki pa vidijo svoj cilj predvsem v ustanovitvi »Velike Sirije«, torej tvorbe, ki bi poleg Sirije obsegala še Jordan, Palestino in Libanon.

Središče arabskega sveta se je premaknilo v Kairo, staro El Kairo. Torej na spodnji Nil. Damask je že pred okrog 1000 leti izgubil primat, Bagdad pa se od 13. stoletja, se pravi od napada Mongolov, ni več dvignil. V Beyrouthu sicer samozavestno zatrjujejo, da je Libanon na čelu arabske civilizacije, da je nekakšen filter, skozi katerega prihajajo evropski vplivi v arabski svet. Toda ta Pariz Srednjega vzhoda je preveč kosmopolitski, da bi lahko preteniral na to, da je tipičen predstavnik arabskega sveta. Libanon je najbolj razvita arabska država, ne pa najbolj tipična.

Pravzaprav se v arabskih državah, ki so se osamosvojile, kazale na uri ni mnogo pomaknil naprej. Tuje čete so sicer odšle, toda oblast je

Gamal Abdel Naser, predsednik egiptovske vlade in predsednik revolucionarnega sveta

ostala monopol ozkega kroga ljudi. Nasprotja v teh deželah so zato prav fantastična. V Libanonu imajo, recimo, nekateri tudi po več tisoč dolarjev čistega dobička na mesec, na drugi strani pa životarijo celi sloji za nekaj dolarjev na mesec. Isto je tudi v Siriji, kjer se poleg orientalsko bogatih trgovcev, latifundistov, še stiskajo kočarji, beduini, skratka »nemaniči«.

Ta nasprotja se ti vsiljujejo tudi v Egiptu, na vsakem koraku. Če stopiš s parnika na suha tla, v Aleksandriji, že te obsuje tropa sestradanih ljudi. Res se dolgo ne moreš znebiti vtisa, da je v Egiptu še vedno fantastična razlika med enimi in drugimi, zlasti ko primerjaš med seboj La Corniche, takimoenovano aleksandrijsko riviero pa pristaniško četrt.

Vendar pa moraš že drugi dan, ko prodrš nekoliko globlje v Egipt, popraviti ta svoj prvi vtis. Ta proces je sicer zelo počasen, saj srečuješ po mestih in trgih toliko temnih obrazov s Sudana, Kenije, da se začuden sprašuješ, kje si.

Nov svet je stopil pred tebe. Vsa skala človeških tipov je pred teboj. Od intelektualca do prodajalca orientalnih pijač pa beduina, ki je slučajno zašel v mesto. Od pobalina, ki spi kar na klopih pa do evropsko napravljenega študenta. Od robustnega športnika do sestradanega krošnjarja.

Ustvariti narod iz tega pisane mozaika, to je sedaj naloga egiptovskega revolucionarnega sveta. To je težka, gigantska naloga, naloga, pred katero so klonili vsi dosedanji režimi. Vsi so imeli velike zunanjepolitične ambicije.

Fantazirali so o panarabski federaciji, za dom, za svojo lastno domovino pa se nihče ni brigal. Zemlja je bila po večini v rokah raznih bogatašev, kanali so bili zaromarjeni, pridelek nezadosten. Industrija je bila v tujih rokah, prav tako tudi banke, kapital, po egiptovskih ministrstvih pa so še do nedavna sedeli angleški svetniki-strokovnjaki. Angleški ambasador je imel že po tradiciji izjemen polo-

Pogled na del Kaira in reko Nil

žaj, imel je v bistvu iste prerogative kot nekdanji indijski vicekralj. Vojska je bila korumpirana, visoki položaji pa so se delili po protekciji, simpatijah in zaslugah.

In v ta Avgijev hlev je posegel novi režim. Z železno roko. Kralj Faruk si je z abdikacijo komaj rešil glavo. Vendar pa se novi režim ni zadovoljil z navadno odstavitvijo monarhije, kakor je to v bistvu hotel general Nagib. To bi ne bila nobena revolucija.

Novi režim je pričel pri korjeninah. Počasi, toda metodično. Brez prelivanja krvi so novi ljudje, povečini oficirji stare kraljevske vojske, prevzeli oblast, brez prelivanja krvi so šli pozneje tudi na delo. Njihov program je evolutiven, dolgoročen.

Kdo pa naj naenkrat dvigne egiptovskega felaha, kmeta, iz njegove že prislovične letargije, revščine, kdo naj kar čez noč zaposli vso to armado brezposelnih, brez poklica, ki polni vsako leto egiptovska mesta? Kdo naj čez noč celi rane, ki so zijale stoletja, da, tisočletja? Kdo naj kar naenkrat preskrbi dostojno življenje vsem tem, ki tavajo brez doma in strehe od Kaira do Aleksandrije, pa od Port Saida do Sueza?

Ogromen je pritisk na zemljo v Egiptu, demografski namreč. Večji kot v katerikoli

drugi deželi. Dobrih 22 milijonov ljudi živi na komaj nekaj kilometrov širokem pasu ob Nilu, vse drugo je namreč v bistvu puščava. Le pomislimo: 22 milijonov v ozki dolini, Avstralija, ki šteje devet milijonov, pa ima na razpolago ves kontinent! Pri tem pa ne smemo pozabiti, da se prebivalstvo Egipta izredno hitro množi; mnogo hitreje kot narašča kmetijska proizvodnja.

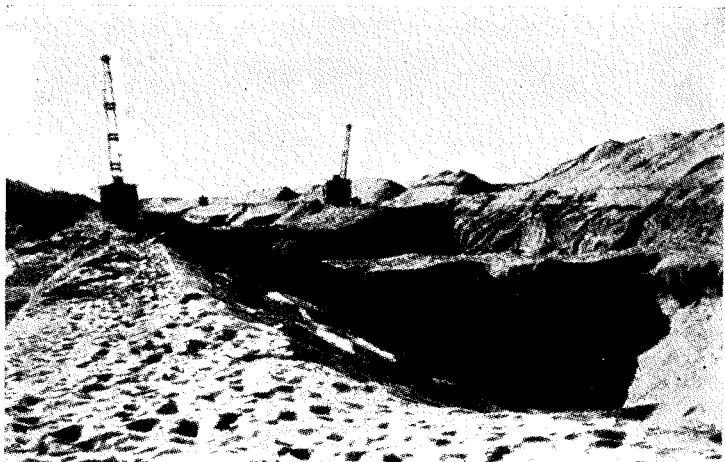
Ni čuda, če se sedaj vsi pogledi Kaira obračajo na jug, k Asuanu, kjer naj bi po zamisli evropskih inženirjev nastal nov, ogromen jez. Egipt

je namreč že rešil vprašanje Sueškega prekopa; v kanalski coni je sedaj le še nekaj tisoč angleških oficirjev, pa še ti povečini ne nosijo uniforme.

V asuanski jez se torej sedaj uiprajo pogledi vsega Egipta. Ne samo Egipta, vsega sveta, saj bi se za gradnjo tega jez u zanimajo ne le na Zahodu, marveč tudi na Vzhodu. To bi bil jez ogromnih dimenzij, saj bi se za njim voda napela kar 600 km daleč. Cele vasi bi izginile pod vodo, celo Wadi Halfa, ki leži že na sudanskem ozemlju, bi šla pod vodo.

Z zgraditvijo te ogromne bariere, v bistvu gigantskega akumulacijskega jezera, bi se namreč površina obdelovane zemlje povečala za 25 % in Egipt bi bil, vsaj za dve generaciji, rešen. Samo kdor je hodil po tistih krajih, si lahko predstavlja, kaj je voda. Čudežne zelenice ustvarja, tudi, če se pojavlja le kot podtalna.

V Egiptu k sreči vode ne manjka. Strokovnjaki so celo ugotovili, da odteče preveč vode v morje. Vso to vodo bodo skušali sedaj zaježiti z novim jezo pri Asuanu. Tudi v levantskih deželah ne manjka vode — le koliko načrtov so napravili v zadnjem času angloameriški inženirji za izkoriščanje rek Jordan, Jarmuk, Litani itd. Vendar pa gledajo arabske dežele še vedno nekam nezaupno na vse te

Egipt: na pesku se poraja novo naselje Al Tahvir

načrte. Razumljivo, saj je marsikje mednarodni kapital še izredno močen.

V Egiptu pa se več ne boje, da bi jih mednarodni kapital spet ujel. Domača oligarhija, povezana nekdanj z dvorom, je izgubila vsako oporo na egiptovskih tleh, stare politične stranke ne obstojajo več, muslimanska reakcija je brez voditeljev.

Res je egiptovski standard še zelo nizek, na prebivalca pride povprečno 85 dolarjev na leto, v Libanonu okrog 200, v Avstriji okrog 400, v Italiji okrog 600 dolarjev. Toda upoštevati moramo, da je bila vsa oblast

še do pred nekaj leti v rokah peščice ljudi. Dalje, da se je sedanji režim v prvih svojih letih posvetil predvsem zaščiti egiptovskih zunanje-političnih interesov in da je lahko šele potem prešel na obrambo družbe, posameznika.

Vendar pa se Egipt polagoma že vrača v dobo ustavnosti. Ni slučajno, da je stopila sredi januarja v veljavo nova egiptovska ustava. Ni režima, ki bi v tako kratkem času uklonil vse izjemne zakone in vrnil ljudstvu vse njegove pravice. S tem bo postavil na laž vse govornice, da se Egipt iz diktature ne bo več razvil v demokracijo.

O.

cij žrtev fašizma, ki so prinesli v posebnih Zarah prst iz nekdanjih fašističnih taborišč iz najrazličnejših krajev Evrope, to prst simbolično zmešali s prstjo iz taborišča v Fossoliju, kot znak neoločljive povezanosti protifašistov iz vseh dežela.

Udeleženci vseh teh slavnosti so naslovili ob koncu proslav na narode in vlade vseh dežela na svetu proglas, v katerem jih pozivajo, naj delajo z vsemi svojimi močmi in silami na krepitvi mirnega sožitja na svetu.

*

Vsekakor pomeni prisostvovati taki proslavi bivših internirancev in žrtev fašizma za bivšega »internato civile« posebnost doživetje. Čeprav je namreč minilo že 12 in celo več let, odkar sem se izkopal iz fašističnega koncentracijskega taborišča v Gonarsu pri Vidmu, in to s trdnim sklepom v srcu »živvega me nikdar več ne dobe za te proklete žice«, čeprav sem tokrat prišel v Fossoli kot svoboden človek v sklopu jugoslovanske delegacije, vendar je res, da mi je bilo ob pogledu na ostanke tamšnjega taborišča nekam tesno pri srcu.

Res je sicer, da okrog taborišča v Fossoliju ni več tiste zoprne bodeče žice, ki obdaja ne samo taboriščni prostor, ampak — tako se zdi — se internirancem zajeda v živo meso, v srce, v sleherno misel; res je tudi, da v Fossoliju ni več na razglednih stolpih surovih podivjanih fašističnih stražarjev,

Srečanje v Fossoliju

V majhnem naselju Fossoli v bližini mesta Carpi v italijanski provinci Emiliji je poleti 1942. leta tedanja fašistična oblast uredila koncentracijsko taborišče za vojne ujetnike zavezniških vojska, tako imenovani »Campo P. G. 73«. Po zlomu fašizma v Italiji so prevzeli taborišče septembra 1943. leta nemški nacisti in ga spremenili v zbirno bazo, od koder so odvažali protifašiste v koncentracijska taborišča v Nemčijo. Tako so šli skozi taborišče v Fossoliju številni italijanski protifašisti in protifašisti iz mnogih drugih dežela, ki so jih imele italijanske fašistične oblasti zaprte ali internirane v Italiji, pa niso uspeli pravočasno pobegniti iz zaporov in taborišč. V tem taborišču so se interniranci tudi poskusili upreti nacističnemu nasilju; toda nacisti so upor v krvi zadušili, saj so na licu mesta postrelili 68 internirancev.

Zaradi tega je ostalo ime Fossoli med naprednimi Italijani nekaj simbol trpljenja italijanskih protifašistov v času nacistične okupacije in simbol zavestnega odpora proti fašizmu in nacizmu.

V spomin in v počastitev zavestnega odpora internirancev iz Fossolija proti fašističnemu in proti nacističnemu nasilju so priredili v Carpiju in v Fossoliju v dneh 8. in 9. decembra lani velike slavnosti, ki so se jih udeležile, poleg nekaj deset tisočev domačinov, tudi delegacije protifašističnih organizacij in organizacij

žrtev fašizma iz številnih evropskih dežel, med drugimi tudi iz Jugoslavije.

Ob tej priložnosti so v Carpiju odprli razstavo o nacističnih koncentracijskih taboriščih pod geslom »Mai più un campo di concentramento nel mondo«. V taborišču Fossoli so odkrili spominsko ploščo 68 v tem taborišču ustreljenim internirancem. V Carpiju je bil velik shod, ki se ga je udeležilo nekaj deset tisoč ljudi. Ob tej slavnosti so zastopniki protifašističnih organizacij in organiza-

Tu delegacije prihajajo v sprevodu na trg Martiri della Libertà v Carpiju z žarami, v katerih je zemlja iz taborišč iz najrazličnejših krajev Evrope

*Pred spominsko ploščo 68 žrtvam nacističnega nasilja
v taborišču Fossoli na dan odkritja*

ki jim je bila edina zabava, kadar so se dolgočasili, da so streljali na internirance; prav tako je res, da v Fossoliju ni več slišati odvratnega vreščanja in piskanja stokrat razglašene in zavržene vojaške trobente niti rezke piščalke, da ni več slišati kričavih vojakov fašističnih vojska, ki so si na frontah priborili kot posebno odliko ugled brezsrčnih krvnikov, sposobnih pretepati, mučiti in pobijati sestradano množico brezpravnih in golorokih internirancev.

Res je: vsega tega v Fossoliju ni več. Toda, ostale so stare, zane-marjene, z mrčesom prenaseljene barake, ostal je tisti zoprni taboriščni razpored, smrad, odvraten dolgčas — ostala je kulisa koncentracijskega taborišča, zoprna in odvratna, kot da čaka reprize, kulisa, ki vzbuja občutek mučne tesnobe.

Taborišče ni zapuščeno: naseljeno je. V njem žive »istrski begunci«. Tak, kakršen je zunanji videz taborišča, tak je tudi izraz v sestradanih in uvelih obrazih njegovih prebivalcev. Trpljenje, grenko spoznanje, da so temeljito zavozili svoje življenje, nepriznani občutek lastne krivde in sledovi fakinsko težaškega dela, vse to navdaja prebivalce tega »raja«, ki je bil namenjen »zavrženim«, uživajo ga pa »izvoljeni«, bolj z občutkom obupa kot pričakovanja. Strašno mora biti namreč spoznanje, da čas vztrajno in trmasto razjeda s taboriščem vred tudi njegove prebivalce, ki so verjeli nekoč, da je mogoče s krvavim nasiljem uničiti tvorno in življenjsko silo delovnih ljudi, pa so zato pri tem grdem in brezupnem početju pomagali ter si tako umazali svoje lastne roke,

misli in srca. Videti je, kot da tudi ti ljudje čakajo prav tako kot barake, tukaj reprize nečesa, v kar že davno ne verujejo več.

Ko človek, bivši »internato civilne«, gleda vse to, se počuti kot bolnik, ki bi mu z na pol zacepljene rane strgali povoj: tako je vse to neke v naši notranjosti še boleče, nepozabljeno.

*

V provinci Emiliji je ogromna večina občin, vključno carpijska in modenska, v rokah komunistov. Ta provinca je namreč že več kot 50 let zibel italijanskega socializma, čeprav je njeno prebivalstvo zvečine kmetško. Zato je tudi povsem razumljivo, da so bili pobudniki za proslave v Carpiju in v Fossoliju italijanski komunisti. Vendar pa je proslave organiziral in vodil paritetni odbor, v katerem so bile zastopane vse italijanske politične struje, nekaj nad petnajst. Pod okriljem tega silno občutljivega in nadvse rahlo povezanega političnega mozaika, ki je tako značilen za italijansko politično življenje, je bila izoblikovana vsebinska podoba proslave: najbolj splošna gesla o miru, človečanstvu, pravici in enakosti. Vsako, pa čeprav le rahlo namigovanje na praktične politične zahteve za uresničenje splošnih gesel je že grozilo, da se ob njem razsuje umetni mozaik te krhke politične enotnosti na nešteto koščkov. Prava steklena menažerija se zdi človeku ta politični mozaik.

Razstavo o koncentracijskih taboriščih, ki je nosila tako plemenito geslo: »Nikdar več nobenega koncentracijskega taborišča na svetu«, je bila menda predmet zelo dolgotrajne strankarske »riba-rije« med predstavniki posameznih političnih struj, predvsem med skrajno desnico in skrajno levico.

Demokristjani so hoteli izrabiti razstavo za to, da bi obsodili koncentracijska taborišča v današnji SZ in uporabili to obsodbo za protikomunistično propagando na sploh, nikakor pa niso bili naklonjeni pogrevanju spominov na taborišča, ki jih je odprl italijanski fašistični režim.

Komunisti pa so hoteli izrabiti razstavo zato, da bi opozorili na nevarnost, ki jo prinaša oživljanje fašizma v Italiji, niso pa bili dovolj močni, da bi znali istočasno odločno obsoditi koncentracijska

taborišča, ki jih je odprla sovjetska birokracija.

Po daljših »ribarijah« so se spoznavali za lepo zveneče geslo in zato, da so obsodili — samo nemška nacistična taborišča, pri tem pa so si na tihem mislili vsak svoje.

Cel vihar se je vnel tudi na zaslanju carpijskega občinskega sveta, ker se demokristjanska manjšina ni strinjala s »preveč revolucionarnim« napisom na spominski plošči padlemu protifašistu Ciru Merottiju, ki jo je odkrila občina. Podobno so reagirali demokristjani tudi v razpravi o besedilu proglasa, ki je bil naslovljen ob koncu slavnosti vsem narodom na svetu.

Človek dobi vtis, da je v Italiji vse skupaj en sam kompromis, ki pa se čisto tudi malce čudno konča. Na koncertu, ki sta ga na čast slavnosti izvajala amaterski pevski zbor »G. Rossini« iz Modene, letošnji zmagovalci na mednarodnem pevskem festivalu v Llangollen v Angliji, in Mestni orkester iz Modene so predvajali izključno skladbe z religiozno vsebino in niti ene same delavske, borbene, patriotske pesmi (te so nam peli pevci v avtobusu na povratku v Modeno), tako da je imel človek občutek, kot da je na religioznem obredu — in to v kraju, kjer imajo levičarji absolutno večino v občinskem svetu in na koncertu, ki ga je izvajal pevski zbor, sestavljen po večini iz delavcev, izmed katerih so številni komunisti, partizani, interniranci itd.

Prav na dan slavnostnega shoda so se po Carpiju pojavili po vsem mestu poleg lepakov, s katerimi je vabil pripravljalni odbor meščane, da se v čim večjem številu udeležijo slavnosti, tudi kričeči lepaki z naslednjim naslovom: »Mezzadri,« (kmečki delavci, ki delajo pol na pol za gospodarje — to je večina prebivalstva te province) »koliko časa boste še verjeli komunističnim lažem itd.«

Provincijsko glasilo »Gazzetta dell'Emilia«, edini večji časopis, ki izhaja v provinci in ki ga imajo v rokah klerikalno usmerjeni magnati, pa je v svojem poročilu s slavnosti v taborišču Fossoli zapisal, da so »istrski begunci« fizično napadli jugoslovansko delegacijo in da je morala policija odločno intervenirati, da je rešila člane jugoslovanske delegacije pred ogorčenimi napadalci. Zade-

DOKUMENTIRAJMO OBJAVLJENI FOTO- GRAFIJI!

Izmed številnih fotografij, ki niso dokumentirane, nam je osrednji Muzej NO v Ljubljani odstopil dve z željo, da jih objavimo. Fotografiji kažeta eno in isto skupino italijanskih vojakov, ki se naslajajo ob ubitem partizanu. Po stavbah v ozadju lahko presodimo, da je bila fotografija bržkone posneta na dvorišču kake zasilne italijanske vojašnice. Gre torej za kraj in čas fotografiranja, kakor tudi za morebitno identificiranje ubitega domačina ali za identificiranje okupatorskih vojakov, ki jih prikazujeja omenjeni, oziroma ob strani objavljeni fotografiji. Obe fotografiji sta tudi objavljeni v naravni velikosti, se pravi, veliki sta tako, kakršne hrani fototeka osrednjega Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani. Hkrati ob tem nastane tudi vprašanje: kdo je fotografiral omenjeni dogodek? Z vso smelostjo lahko trdimo, da sta obe fotografiji delo italijanskih okupatorskih fotografov (lahko tudi samo enega?), ki so sodelovali pri tem, na fotografijah prikazanem zločinu. Okoli obeh teh fotografij je mnogo vprašanj, katerih točni odgovori bi pomagali, da bi bili fotografiji dokončno dokumentirani.

va je bila kajpak izmišljena. Morda so si takega napada nekateri iz kroga okoli Gazzette res želeli, morda so imeli tudi prste pri pripravah za tak napad, toda »istrski begunci« imajo opravka sami s seboj daleč preveč, da bi jih mogli nahujskati za tako brezglavo avanturo. Nekateri tuji delegati, slabi poznavalci morale italijanskega reakcionarnega tiska so prišli tisto jutro po objavi omenjenega članka k članom jugoslovanske delegacije z enim samim vprašanjem v obeh in na ustih: »Saj nam vendar v brk lažejo, saj smo bili prisotni in vemo kaj se je dogodilo. Kaj, tako se piše v Italiji o Jugoslaviji in Jugoslovanih?«

Sicer pa — italijansko politično življenje je daleč preveč zapleteno, da bi si mogli ob takih bežnih srečanjih z njim ustvariti neko popolnejšo sliko. Nekaj pa drži — to življenje je polno najbolj nesmiselnih protislovij. Samo en primer: mesto Modena je kot partizansko mesto, srce partizanske province, to namreč piše v diplomih, sprejelo zlato odlikovanje za aktivni odpor proti fašizmu in proti nacističnim okupatorjem, v istem času pa je bilo v letu od 1949 na 1950 v Modeni aretiranih in zaprtih 600 oseb zaradi sodelovanja v odporu gibanju, nekaj tisoč oseb pa so policijski organi zasliševali zaradi suma, da so podpirale odporiško gibanje.

*

Sicer pa se Italijani zelo radi približajo slehernemu, o katerem slutijo, da je prišel iz Jugoslavije. Ko smo na dan shoda stali na trgu Largo Ramazzini in čakali, da se razvije povorka, v kateri smo sodelovali, na trg Martiri della Libertà, so nas dobesedno obkrožili številni domačini, ki so v značilnem italijanskem temperamentu pripovedovali svoje zgodbe iz časov odporiškega gibanja; med njimi so bili mnogi, ki so se borili celo v jugoslovanskih partizanskih enotah. Zanimivo je bilo, da so skoraj vsi brez izjeme z nekim toplim in iskreno doživetim izrazom govorili o tistem času. Človek je dobil občutek, da se je vendar začela počasi razkajevati mučna megla informbirojske zmešnjave, ki je povzročila toliko nejasnosti, neznajčnosti in toliko grdega prav pri italijanskih komunistih. Človek se ni mogel znebiti občutka, da ti ljudje žele, naj

bi se skupaj, kar je bilo nekaj let nazaj, pozabilo.

*

Nad vsemi vtisi, ki jih je zapustilo človeku slavlje v Fossoliju in v Carpiju in srečanja z ljudmi ter s političnim življenjem v teh krajih, vendar jasno lebdi plemenita misel: »Nikdar nobenega koncentracijskega taborišča več na svetu«. Morda pa je res ta rahel mozaik politične enotnosti, ustvar-

jen pod tako plemenitim človekoljubnim geslom, eden izmed iskrenih začetkov ustvarjanja enotnosti v političnem življenju Italije, ki bo ojačal, če bo dosti dobre volje in iskrenega prizadevanja in, če bodo iskreni pristaši take enotnosti znali pametno iz mozaika odstranjevati vse tisto, kar bi drobilo in cepilo njegovo enotno podobo.

Roman Albreht

Francoska brigada »Svoboda«

V LANSKEM letniku naše revije smo poročali o obisku bivših francoskih internirancev, ki so konec septembra obiskali nekdanje nacistično taborišče na Ljubelju. Ker pa nam je po vrnitvi v Francijo eden izmed gostov, Maurice Colin, v zahvalo za prisrčen sprejem v Trzinu in Ljubljani poslal nekaj zanimivega gradiva o življenju francoskih internirancev v bivšem nacističnem taborišču na Podljubelju in o delovanju po osvoboditvi ustanovljene brigade »La Liberté« (»Svoboda«), objavljamo tokrat nekatere podatke o brigadi in odlomek iz knjige »Kaznilnica v snegu« (Le bagne dans le neige) Gastona G. Charleta, enega izmed bivših internirancev na Podljubelju.

Po podatkih M. Colina, komandanta brigade »Liberté« povzemamo, da so to francosko enoto v sklopu Jugoslovanske armade sestavljali 8. maja 1945 v Bistrici na Koroškem osvobojeni interniranci iz ljubeljskega taborišča. Del francoskih internirancev, ki so jih Nemci evakuirali, jugoslovanski oziroma slovenski partizani pa rešili pogube, 109 mož, je še isti dan osnoval imenovano brigado in se priključil Titovi armadi. Dva dni zatem, 10. maja 1945 je jugoslovansko poveljstvo brigadi dovolilo, da si lahko vzame ves material, ki so ga nacisti odložili vzdolž ceste proti Weizeldorfu. Hkrati so prijeli in razorožili 25 esesovcev, nekdanjih stražarjev v

podljubeljskem taborišču. Iste dva dne je brigada napotila dva oddelka v Področje zavarovati jeseniški predor, železniško progo, postajo, električno centralo in naselbino. Francozi iz brigade »Liberté« so nadalje tega dne prijeli več esesovcev in belogardistov ter jim onemogočili umik. 12. maja je brigada zapustila Bistrico in z ujetniki vred krenila v Loče, del brigade pa je prišel od Sv. Jakoba. Od tega dne dalje je brigada držala Področje in Sv. Jakob ter vzdrževala red in administracijo v sodelovanju s civilnimi oblastmi. Naslednjega dne je šel del brigade v zaščito Bistrice, istočasno pa je bil upostavljen stik s poveljstvom koroškega vojnega področja v Celovcu, ki je brigadi sporočil, da jo podreja Komandi partizanske straže. Nato je brigada opravljala večidel pomožne naloge (spremljanje ujetnikov na Jesenice, splošno evakuacijo s Koroškega itd.). Dne 22. maja so se francoski borci nastanili v Radovljici, kjer so se med drugim udeležili proslav ob rojstnem dnevu maršala Tita in se udeležili slovesnosti ob prihodu slovenskih internirancev v Trzin. Dne 4. junija je bila nato z odlokom III. armade 16. divizije brigada »Liberté« razpuščena, tri dni zatem pa so se njeni pripadniki prek Trsta in Italije vrnili v domovino. Kot rečeno, je bil komandant brigade »Liberté« Maurice Colin, njen komisar pa Louis Garnier.

...Naš sprevod se je premaknil okrog štirih popoldan. Dvojna vrata taborišča so se zadnjič odprla, kajti niso jih več zaprli za nami. Nas je bilo več sto, v spremstvu pa štirideset vojakov. Toda oni so imeli puške na rami in mi smo korakali v pretrganih vrstah. Kje je bila nekdanja disciplina?

Komandant se je skrtil v sobo. Pospravljaj je.

Komaj smo prehodili kakih dve sto metrov, ko sta se kakor po nekem čaru dvignili nad kolono dve zastavi, francoska in poljska. Jetniki so ju naredili iz koncev blaga in ju privezali na kratke palice. Vihrali sta v vetru ko da bi grozili krajem, ki so bili priča naših brig in trpljenja v skoraj dveh neskončnih letih. Naši valpti, mračni in molčeči, se nad zastavami niso spotikali. Korakali so za nami in se pustili voditi od naših simbolov. Podoba je bila, kot da so premaganci, malodane že naši jetniki.

Prikazala se je cestarjeva hiša. Nageljniov, ki so sicer razveseljevali njena okna, ni bilo, ker so bile oknice zaprte. Potem kapelica, ki se je zdela, da se nam nasmihajo njena razbita okna. In za njo skladišče s tiri, prenatrpanimi z vagončki, ki so končali svojo nalogo. Končno smo zagledali še predor, ki je spominjal na žrelo kake predpotopne živali, v katero so izginjali in se iz njega pojavljali valovi ljudi, poklapani in utrujeni vojaki, nekateri med njimi razcapani in neoboroženi, ter kmetije, ki so tovorili na hitro roko povite cule in poganjali do vrha naložene vozove z živino, ki se je vsa zadlihana vzpenjala navkreber.

Čista resnica je, da so si vsi polomi na svetu na las podobni.

Znašli smo se v temi, ki jo je razsvetljeval žar bakelj in acetilenskih luči, ki so jih vrnili nekdanjim minerjem, preden so prestopili prag predora.

Napredovali smo počasi, držeč se za roke. Končno se je prikazal dan kakor belkasta točka, ki se približuje in veča v obodu južnega izhoda. Spre-

Zbor francoske brigade »Svoboda«

Štab francoske brigade »Svoboda«, maja-junija 1945. V sredi komandant brigade Maurice Colin

jelo nas je koroško nebo in iz stotine grl je zaorila mogočna marseljeza. To je bilo slovo od predora, v katerem smo se ubijali, kjer smo trpeli zimo in mráz, kjer so nas mučili in smo videli toliko naših pasti od izčrpanosti in stokrat od bolečin. Ni bilo primernejše oblike za petje kot je bila ta in zdi se mi, da še nikdar nismo peli svoje himne tako goreče in s tolikimi čustvi, četudi nekateri niso imeli posluha in se je mnogim glas trgal od izmučenosti.

Spustili smo se na cesto 333 na avstrijski strani. V go-

zdovih in na pašnikih, ki so obrobjali pokrajino, je počivala porazena vojska. Esesovci so nas divje psovali. Naša usoda bi bila nedvomno zapečatená, ko bi jim pogled na naše spremstvo ne predočil položaja jetnikov, ki jih premeščajo. Spoznali smo, kako pametno je bilo, da so nam dali na pot to simbolično zaščito. Previdnost je zahtevala, da smo začasno skrili naše nacionalne znake. Nismo se še rešili iz zagate.

Ob sedmih je sledil kratek odmor, da bi se odpočili in bi si lahko tiisti, ki jim je kasneje

ranilo noge, zmočili v sveži vodi nekega potočka. Potem se je kolona spet premaknila, toda bolj počasi, ker se je vseh polastila utrujenost. Ob devetih se je znočilo. Mi smo še korakali. Zdelo se nam je, da smo se še premalo oddaljili od kraja našega trpljenja. Opolnoči smo se končno odločili za počitek. Cesta se je namreč tedaj razširila v divjo sotesko. Desno in levo so stale povečini zapuščene hiše. Namestili smo se za nekim plotom in v zavetju gozda in si poiskali mahovnata in druga mehka mesta, kjer smo se lahko stegnili, čvrsto zaviti v odeje. Silili smo se spati, toda nočna vlaga nas je odvracala od blažilnega spanca. Tedaj pa se je oglasilo močno streljanje. Z leve in desne, so z višin čedalje huje pritiskali partizani. Merili so na cesto in gor in dol, kjer smo se ustavili. Pred njihovimi krogli so nas krile le hiše. Njihov namen je bil, onemogočiti sovražnika, ki se je gibal v dveh smereh. Veseli smo bili, da smo si za počitek izbrali tako ugodno mesto. Zamolklemu odmevu puškinih strellov se je kmalu pridružil mitraljezni ogenj in vodoravno leteče krogle so slikovito opisovale večbarvno pot svojih krivulj. Prizor je bil veličasten in vznemirjajoč. Pojenjalo je šele z zoro. Znova smo zvilili odeje in se ogrevali s sapo, ker so nam

V taborišču francoske brigade »Svoboda«

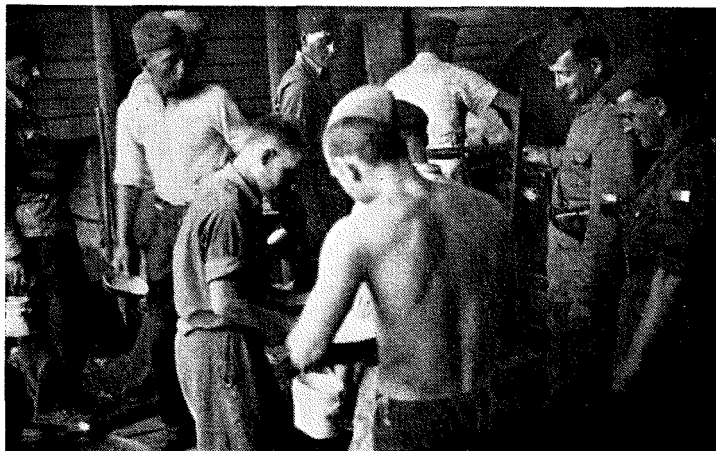
udje čisto otrpeli od mraza. Ko smo se naposled zbrali ob cesti in se prešteli, smo ugotovili, da so mnogi izmed nas preko noči zginili. Brzkone so se pridružili partizanom, katerih bližino je naznanilo nočno streljanje. Toda ti niso bili edini, ki so zginili. Posnemali sta jih najmanj dve tretjini vojakov iz našega spremstva. V bojazni, da bi prišlo do obračunavanja pred našo dokončno ločitvijo, so se raje odločili za zanesljiv pozdrav iz gozdov, kot da bi nam še naprej delali družbo. Njihova odsotnost sedaj ni kdove kaj vplivala na nas. Počutili smo

se bolj varne kot straža. Na koncu poti nas je čakala svoboda.

Toda tega konca še nismo dosegli.

Naredili smo še kakih dvanajst kilometrov in bilo je okrog sedmih zjutraj. Tedaj pa, ko smo se približali majhni vasi, so privreli iz bližnjega gozdiča oboroženi ljudje in nas ustavili. Bili so oblečeni v rjavo-zelene uniforme, na njihovih čepicah pa se je bleščala rdeča zvezda. Bil je neki oddelek Titove armade. Naši tovariši, ki so izginili ponoči, so jih že opozorili na naš prihod. Burno smo se pozdravljali, objemali in spoznavali. Na dvorišču neke šole, spremenjene v kasarno, smo se sešli s tovariši. Billa je sreča, da so nam naši tovariši zagotovili varnost, kajti nekaj kilometrov dalje je prežala na nas past. V gozdu so čakali na nas esesovci in bi nas bili z avtomatskim orožjem vse pobili. Takšno nagrado nam je bil za konec ob nepričakovnem slovesu pripravljen ljubeljski komandant.

Iz srca smo se zahvalili našim spremljevalcem. Ko smo jih zapustili, je šlo z njimi blizu sto petdeset naših ljudi, skrajnih levičarjev, ki so se v velikem zanosu solidarnosti sklenili pridružiti Titovim ljudem in se še nekaj tednov ramo ob ramo boriti z njimi proti skupnemu sovražniku.

Komandant brigade (predzadnji na desni) Maurice Colin in komisar brigade (zadnji na desni) pri razdeljevanju hrane

Past »Wellington«

(IZ ZAKULISJA DRUGE SVETOVNE VOJNE)

V drugem zvezku svojih spominov, posvečenih drugi svetovni vojni, je Churchill med drugim zapisal: »Toda neke podrobnosti nismo mogli odvozljati nekaj mesecev. Konec leta 1942 mi je profesor Lindemann, ki je bil na čelu našega programa znanstveno-tehničnih raziskav v korist narodne obrambe, dejal, da so Nemci opremili svoje nočne lovce z novim radarjem, o katerem ni nič znanega, razen, da ga skrivnostno imenujejo 'Lichtenstein' in da ga uporabljajo za odkrivanje naših bombnikov v temi. Morali smo zvedeti, kako deluje ta nova naprava, še preden smo se spustili v veliko zračno ofenzivo proti Nemčiji. V noči 2. decembra 1942 je neko naše letalo odletelo iz Anglije, da bi bilo za vabo nemškimi nočnim lovcom...« — V pričujočem sestavku pojasnjujemo ozadje te kratke Churchillove izjave.

Začelo se je tistega dne, ko se je oficir-pilot G. G. Jordan globoko zamišljen vrnil z raporta. Prevzemala ga je predvsem neprijetna misel, kako bo naslednjo noč drhtel od mraza, ker njegov »Wellington« greje samo spredaj, njegovo mesto pa je sredi trupa, kamor bodo namestili specialno detektorsko napravo. Skrbelo ga je, če bo uspela njegova misija, se pravi, če se mu bo posrečilo odkriti frekvenco, na kateri deluje skrivnostni radarski aparat nemških nočnih lovcev, najhujših sovražnikov zavezniških bombnih letal. »Zelo verjetno je,« je razpredal svoje misli, zasnovane na tem, o čemer je bil malo prej slišal govoriti svoje predstojnike, »da Nemci ne bodo pustili letati lovcev izven svojega področja, ker bi njihova morebitna sestrelitev omogočila, da bi nasprotnik dobil v roke tajinstveno napravo. Da bi kaj takega zagrešili, so Nemci preveč natančni in prekanjeni. Povsem pametna je zatoorej odločitev komande, da nasprotniku ponudijo za vabo lastno letalo.«

Stari »Wellington«, pripadajoč eskadrili 1474, je že sedemnajstkrat sodeloval v poletih nad Nemčijo. Prav tolikokrat je dosegel cilj in se srečno vrnil, ne da bi ga nemški lovci sestrelili, medtem ko so drugi bombniki pogosto padali, zlasti odtlej, ko so Nemci začeli uporabljati novo radarsko napravo. Zdaj pa je tudi Jordan dvomil, da bi se stari »Wellington« s tega poleta vrnil nepoškodovan. Njegova naloga je bila, po brezžični zvezi poslati v bazo vse podatke o nasprotnikovem radarju, še preden ga Nemci sestrelijo. Kakor hitro bo s pomočjo svoje naprave zaznal brezžični signal, ki bo približno ustrežal novemu radarskemu sistemu, bo ukazal telegrafistu Bigorayu, naj pošlje

prvo brezžično šifrirano sporočilo v bazo. Nato pa, ko odkrije še frekvenco skrivnostnega radarja, bo sledila druga brzojavka s podatki. Brzjaviljal bo tako dolgo, dokler ne bo prejel odgovora, da je baza sporočilo prejela. Potem se bodo lahko vsi oddahnili in se vrnili v bazo, če se bodo seveda mogli vrniti...

»WELLINGTON« V POSEBNI MISIJI

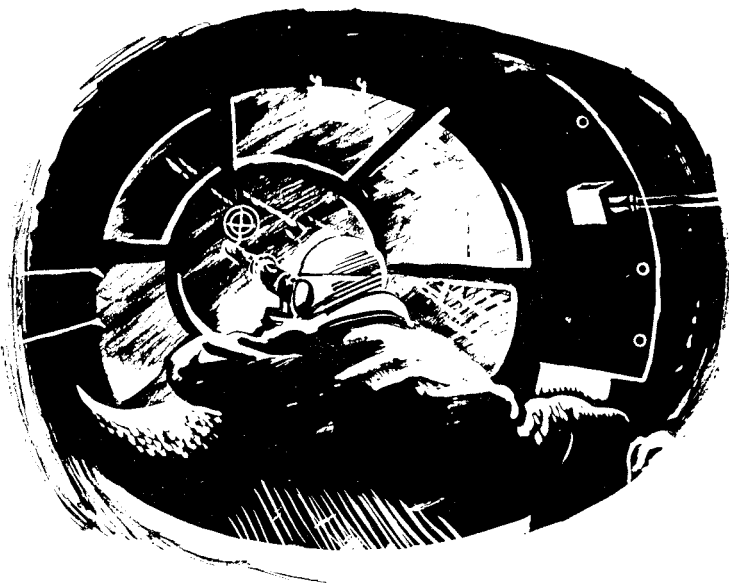
V tej noči naj bi velika formacija britanskih vojnih letal napadla iz zraka Frankfurt na Maini. Jordanovemu »Wellingtonu« je bilo naročeno, naj leti v spremstvu te formacije kakih 200 km nad sovražno ozemlje, potem pa se tik

pred prihodom nad cilj odcepi in se usmeri proti severu. Ako ga bo na tem osamljenem letu sledil sovražni lovec, bo to nedvomno eden izmed tistih, ki so opremljeni z novim radarjem.

Jordanovo letalo se je odlepilo od betonskega vzletišča aerodroma na jugu Anglije točno dve minuti čez drugo uro v noči 2. decembra 1942. Pet minut kasneje je že letelo v smeri Frankfurta. Brez težav je preletelo Kanal in Belgijo in se nato na dogovorjenem mestu pridružil skupini, ki je hitela v bombni napad nad Frankfurt. Napočil je čas, ko je bilo treba pazljivo napeti ušesa, ko je bilo treba vestno prisluhniti napravi za detekcijo valov nasprotnikovega radarja. Jordana so namreč oskrbeli s posebno zgrajenim prisluškovalnim aparatom, ki je lovil in zabeleževal radijske valove radarja in celo meril njihovo frekvenco. Na Jordanovo veselje je aparat še pred prihodom nad Frankfurt zabeležil skrivnostne radijske valove.

»Zapazil sem nekaj sumljivega,« sporoči Jordan pilotu Paultonu, enemu izmed najboljših kanadskih letalcev v britanskem letalstvu. »Obveščal te bom še nadalje, ker je verjetno, da se motim.«

Toda skrivnostni brezžični signali so se venomer ponavljali in

... Vachon, francoski mitraljezec v repu »Wellingtona« je bil pravočasno opozorjen na nevarnost...

Jordan je bil čedalje bolj prepričan, da prihajajo z nekega »Lichtensteina«. Seveda je bila to še zmerom domneva, ker otipljivih dokazov ni bilo. Tudi je bil signal sorazmerno slab, komaj zaznaven. Ščasoma pa so brezžični znaki postali tako močni, da je Jordan brez posebnih težav lahko izmeril celo njihovo frekvenco. Prišel je čas, ko se je obrnil k radiotelegrafistu in mu zaklical v slušalko: »Pošlji bazi dogovorjeno sporočilo in dodaj število 492.«

Vtem se je »Wellington«, kakor so se bili dogovorili v bazi, ločil od velike bombne eskadre in se usmeril proti severu. Jordan je spet govoril s pilotom: »Pravkar sem poslal v bazo brezžično sporočilo o zabeleženih radijskih signalih s frekvenco 492 megaciclov. Po vsej verjetnosti gre za signale, s katerimi nas lovi radarska naprava »Lichtenstein« s sovražnih nočnih lovcev. Toda o tem se moramo še prepričati. Če gre v resnici za radarske valove, bo nemški lovec zanesljivo poletel za nami. Potemtakem lahko pričakujemo, da bomo v kratkem napadeni. Po eni strani si tega tudi želim, kajti to bi potrdilo naše domneve.«

TAJINSTVENI SIGNALI NARASČAJO

Točno ob štirih in enaintrideset minut je pilot spremenil smer »Wellingtona« in ga pognal proti severu. Moč tajinstvenih signalov s frekvenco 492 megaciclov ni popenjala, ampak je še narasla. Bilo je neizpodbitno dokazano, da gre za iskane radarske valove in da se nemški lovec približuje v popolni temi, v kateri s pomočjo svojega radarja natanko vidi britanski bombnik, medtem ko je za Angleže neviden. Enajst minut zatem so signali postali še močnejši. Jordan, ki je zelo dobro poznal delovanje radarskih naprav, je napovedal, da se je sovražni lovec približal že na 1500 m. Vachon, francoski mitraljezec v repu »Wellingtona« je bil pravočasno opozorjen na nevarnost. Napenjal je oči, toda v temi ni mogel ničesar razločiti. Izenadna pa je mrak prepal slepeči blesk rafala iz brzega avionskega topa, s katerim so Nemci izdali položaj svojega letala. Vachon je vžgal po njem s svojim težkim mitraljezom, hkrati pa javil posadki:

»Napada nas »Junkers 88«. Prihaja z leve izza repa.«

Vachon ni utegnil več ustreliti, ker je Paulton letalo strmoglavlo obrnil proti zemlji, da bi se tako otresel preganjalca. V Jordanu je kipel od veselja. Njegova domneva je postala dejstvo. Signali so prihajali z »Lichtensteina«. Toda, ali bo uspel še enkrat javiti bazi svoj uspeh in s tem potrditi prejšnje sporočilo o frekvenci nemškega radarja? Če se mu to posreči, bo naloga izpolnjena...

Poklical je radiotelegrafista, da bi mu naročil, naj odpošlje to zadnje sporočilo. Vtem pa je začutil strašno bolečino v levi roki in močan udarec, ki ga je vsega pretresel. Očividno je bil zadet. Kljub bolečinam je ukazal Bigorayu: »Pošlji brž drugo sporočilo! Gre v resnici za »Lichtensteina«; frekvenca radarja je točno 492 megaciclov. Pošlji to sporočilo za vsako ceno.«

Brzi top »Junkersa 88« je začel ponovno bruhati ogenj. Bigoray si je obupno prizadeval upostaviti stik z bazo, toda od tam ni bilo odziva.

Še en dolg rafal je prerešetal trup »Wellingtona« in lesena treščica se je zarila v Jordanov podbradek. Napal onesvečen se je zrušil na sedež, vendar se je vzravnal s poslednjimi močmi. Grant, prednji mitraljezec, je sovražniku odgovoril s krepkim rafalom, uperjenim v svetlečo pot njegovih krogel. Toda Nemec ni odnehal. Zdaj je začel sipati ogenj iz drugega topa. Pri tem je neki drobec hudo ranil Granta v nogo.

Bigoray je po neuspešnem iskanju zveze z bazo zapustil svoj oddajnik in pohitel Grantu na pomoč.

STARI »WELLINGTON« SE IZMIKA

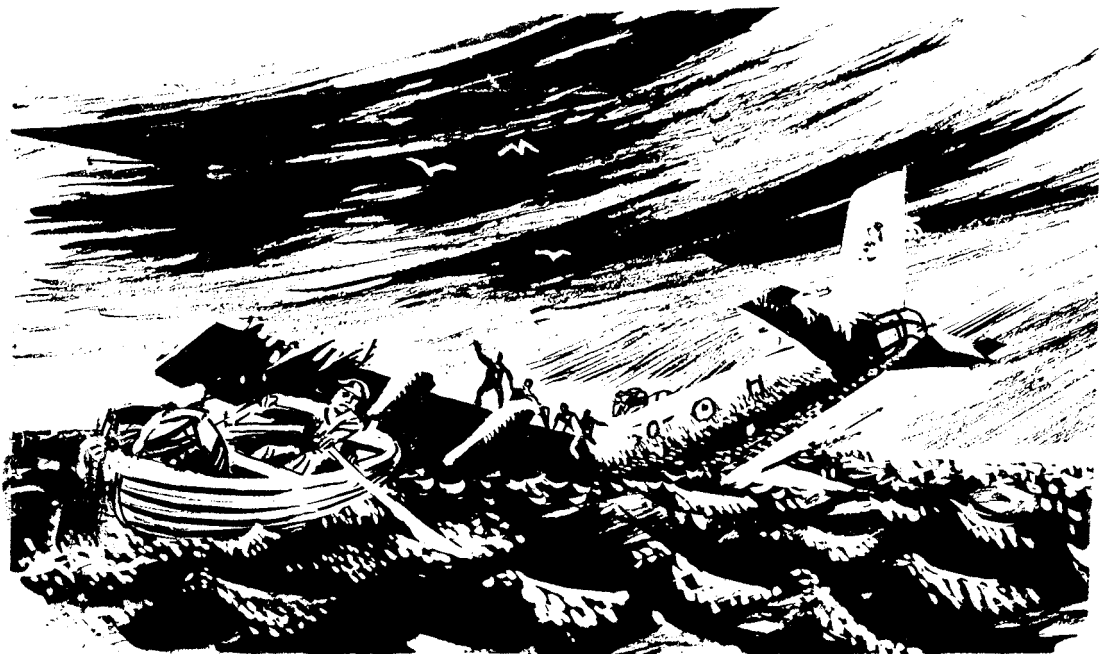
»Pikiraj naravnost proti zemlji!« je zaklical Jordan pilotu Tedu.

Paulton ga je poslušal in »Wellington« se je tako še o pravem času izmaknil novemu rafalu z nemškega lovca. Vendar je neka osamljena krogla bržda po naključju zadela trup letala, se odbila in ranila v nogo telegrafista. Ta je potem pustil Granta in se vrnil k oddajniku, da bi vnovič poskusil najti zvezo z oporiščem.

Junkers se je ponovno približal in nekaj trenutkov zatem že spet obkrožal svojo nemočno žrtev. Kakor hitro je mogel, je vsul novo

točo krogel po »Wellingtonu«. Ena krogla je prebila trup in se razletela, pri čemer je drobec ranil Jordana v oko. V trenutku ga je zalila kri in začel je rotiti Barryja, naj mu pomaga. Toda avlonske interkomunikacijske naprave niso več delovale in člani posadke so bili tako prepuščeni vsak samemu sebi. Spustil se je na kolena in se začel plaziti proti mestu, kjer naj bi bil Barry. Po obrazu razlita kri mu je zakrivala pogled. Drobec naslednje granate, ki je prebila »Wellingtonov« trup, je ranil še Vachona v roko. Tedaj se je Jordan zavedel, da se »Wellington« ne bo mogel več rešiti, da jih bo nasprotnik neusmiljeno preganjal, dokler ne bodo končali neke na zemlji ali v morju. Skoraj gotovo bi letalo padlo na nemško področje, a to bi pomenilo, da bi Nemci dobili priložnost, preiskati njegovo notranjost, v kolikor ga po padcu na zemljo ne bi zajeli plameni. V prvi vrsti so morali zatorej prikriti sovražniku pravi namen svoje misije. Z drugo besedo: sovražnik ni smel zvedeti, da žrtvovanje »Wellingtona« ni bilo brez uspeha; odkrili so frekvenco tajnega radarskega aparata in da bo ta najdba morebiti omogočila Angležem, da bodo preprečili delovanje nemških lovcev z ustrezajočimi napravami in metodami. Jordan je zato začel trgati vse zapiske, drobne kosce papirja pa metati skozi luknje, ki so jih v kabino izvrtale nemške krogle. Vtem je Rigoray delal, kar so v taknih okoliščinah narekovali predpisi RAF za telegrafiste. Trgal je beležnice s šiframi, nato pa vsak košček posebej prežvečil in ga šele potem odvrget skozi odprtino v kabini. Zatem je s sekuro razsekal na drobne kose napravo za merjenje in zabeleževanje radarskih valov, da sploh ni bilo moč ugotoviti, za kaj so to napravo uporabljali. Tudi razbite dele te naprave je pometal iz letala. Dolžnost je bila torej izvršena: če bodo Nemci pregledali sestreljeno letalo, bodo skleпали, da gre za bombnik, ki je zgubil svojo eskadrilo, nikakor pa ne bodo mogli uganiti, da je to letalo imelo kako posebno poslanstvo.

Sovražni napad je »Wellington« moral sprejeti na višini 4500 m. Toda medtem ko se je s številnimi strmoglavimi manevri izmikal »Junkersu«, se je približal zemlji

...Toda tudi ta »smola« posadki ni šla preveč na živce, ker sta z bližnjega svetilnika dva čuvarja že zapazila na vodi plavajoče letalo in hitela ponesrečencem na pomoč...

na pičlih 200 metrov. Vsaj tako je kazal višinomer, če mu je bilo še zaupati. To spoznavši je Paulton zaskrbljeno začel tuhtati, kakšen okret naj bi »Wellington« še napravil, da bi se otresel preganjalca. Tedaj pa se je Jordan spomnil, da radarska naprava, še tako učinkovita na velikih višinah, blizu zemlje izgubi svojo moč, ker se radarski obrisi »Wellingtona« nujno morajo »mešati« z refleksi zemljine površine. Potemtakem je bilo važno, da se »Wellington« izmakne nasprotniku vsaj za nekaj trenutkov, da bi ga tako le-ta izgubil iz vida. Z glavo, vso oblitno s krvjo, se je Jordan komaj zvelikel do pilotovega sedeža in mu dejal: »Spremeni brž ko moreš smer in poleti nazaj, globlje v Nemčijo!«

»Mar si ponorel?« ga je dvomljivo zavrnil pilot.

»Nikakor ne! Nemcu je namreč na tej majhni višini odpovedal radar in nas bo izgubil, če bomo naglo zaokrenili. Ko pa nas bo kasneje spet skušal vloviti, mu niti na misel ne bo padlo, da smo se vrnili nad njegovo domovino. Iskal nas bo na poti v Anglijo.«

Z ZVIJAČO SO SE REŠILI PREGANJALCA

Paulton mu spričo teh tehtnih argumentov ni več oporekal, ampak je brž spremenil smer za 180° in pognal letalo proti Frankfurtu. Barry, ki je opazoval Nemca skozi kupolo »astrodoma« zgoraj trupa, je videl, kako jih je nemški lovec preletel kakih 300 m višje, leteč v njihovi prejšnji smeri. Barry je nasprotnika lahko videl, ker so se njegovi obrisi črtali na rahlo osvetljenem nebu, a Nemec »Wellingtona« ni mogel videti.

Tako je divjačina pretentala lovca. Paulton je še kakih deset minut držal smer proti Frankfurtu, potem pa je naglo zaokrenil in poletel proti Angliji. Leteli so na višini 300 m. Vzlic temu je pilot vedel, da letalo ne bo doseglo oporišča. »Wellington« je bil prerešetan. Razen tega je bil uničen ali vsaj močno poškodovan aparat, ki je dovajal pogonsko gorivo v desni motor, kar je bilo moč uganiti po njegovem napornem delovanju. Tudi skrajni desni motor je onemoglo kašljal. Z letalom v takšnem stanju — četudi bi mu

uspelo doseči katerokoli angleško letališče — bi vsak poskus pristanka pomenil norost, če že ne samomor. Hkrati je bilo treba upoštevati, da je bila malodane vsa posadka ranjena, mitraljezne kupole pa onespособljene, kar je pomenilo, da se »Wellington« ne bi mogel braniti, če bi ga napadlo kako sovražno letalo.

KONEC MISIJE

Paulton se je odločil, da bo letalo usmeril višje in na njegovo presenečenje so ga motorji poslušali. Kmalu so se povzpeli na 1500 m in nadaljevali polet proti Angliji. Radiotelegrafist Bigoray je vnovič poskušal upostaviti zvezo z bazo, da bi ji poslal svoje dragoceno sporočilo o uspešno opravljeni nalogi. Po številnih poskusih so se v slušalkah slednjič oglasili znaki baze. Bilo je točno pet minut čez peto uro, ko je zveza začela delovati. Ko je radiotelegrafist odtokel svojo brzojavko, se je Jordan zrušil na dno kabine. Njegove moči so bile pri kraju. Šele tedaj je začutil v glavi silne bolečine. Ležal je tako minuto ali dve, potem pa ga je

spet prevladala zavest, da se ne sme prepustiti usodi, še zlasti, ker so v posadki tudi drugi ranjeni. Mukoma se je dvignil in splazil k pilotu.

»Zdi se mi, da bomo vendarle dospeli nad Anglijo, če nas bo še spremljala sreča. Samo tega ne vem, kaj bo potem z nami. Motorji me ne ubogajo, izgubil sem eno krilce, naprava za spuščanje koles je razbita. O pristanku ni govora.«

»Kaj nameravaš storiti? Saj veš, da niti pomisliti ne moremo na to, da bi ranjenci odskočili s padali.«

»Poskušal se bom spustiti na morje. Kanal je velik in ves naš. Preletel bom Pas de Calais, potem pa se spustil na morje, če mogoče kakih 600 do 800 metrov od obale grofije Kent. Če bo šlo po sreči, se pravi, če se bomo vsi pravočasno izvlekli iz letala, preden bo potonilo in če se nam bo posrečilo napihnuti gumasti splav, se bomo rešili.«

Stari »Wellington«, ki so ga gnali podivjani motorji, je preletel Belgijo brez nevarnosti. Pri Dunquerque so vsuli nanj točo krogel iz protiletalske baterije, ki pa ga k sreči nobena ni zadela. Kmalu je francoska obala izginila za obzorjem. Paulton se je tedaj povzpел še za 500 m više in naročil radiotelegrafistu: »Pošlji SOS. Javi jim, da se bomo poskušali spustiti na morje pri kentski obali, blizu Deal.«

Ob sedmih in dvajset minut je bil »Wellington« končno tik nad angleško obalo.

»Dečki, spustili se bomo, kakor hitro se bo zdanilo,« je rekel pilot.

»Če hoče kdo izmed vas skočiti s padalom, naj to nemudoma stori, ker se ne bomo spustili na kopno, ampak na morje.«

»Jaz bi rajši poskusil s padalom,« je rekel Bigoray. »Noga mi je nekoliko otrpnila, pa se bojim, da ne bi mogel pravočasno zapustiti letala, preden bo potonilo.«

Jordan je pregledal Bigorayev nogo, ki je po njegovih besedah »nekoliko« otrpnila. Videl je, da je večkrat ranjen in da nenehno krvavi.

»Odvrgli ga bomo nad kakim mestom, da mu bodo lahko ljudje hitro pomagali. Toda paziti moramo, da ga ne spustimo preblizu, na kako streho, kjer bi se ubil. Če pa ga odvržemo predaleč, bi mu pomoč lahko prispela prepozno.«

Ko je slednjič prišel čas, da skoči iz letala nad pristaniškim mestom Ramsgate, se je radiotelegrafist vendarle premislil v bojazni, da ne bi padel v morje, kjer bi se, ranjen in izčrpan kakor je, gotovo utopil v ledeno mrzli vodi.

Paulton je spet naravnal letalo proti morju, se oddaljil kakih šest kilometrov od obale, potem pa se vnovič vrnil. Medtem so člani posadke odvrgli kupolo »astrodoma«, da bi se skozi nastalo odprtino lahko izvlekli. Prav tako so odprli dva druga pomožna izhoda, a hkrati zamašili in zaprli vse odprtine na dnu trupa, da letalo ne bi prehitro potonilo.

Po tako izvršenih pripravih je Paulton spustil letalo na morje. Bila je velika sreča, da se je »Wellington« zelo rahlo dotaknil morske površine in obstal na njej. Vsi člani posadke, razen Vachona,

so zlezli iz kabine, Vachon pa je prišel za njimi z gumastim splavom. Ko pa je stopil k ostalim na krilo in začel polniti splav, je opazil, da le-tega ni moč napihniti, ker je poln lukenj in velikih odprtin. Toda tudi ta »smola« posadki ni šla preveč na živce, ker sta z bližnjega svetilnika dva čuvaja že zapazila na vodi plavajoče letalo in hitela s čolnom ponesrečencem na pomoč. Prispela sta še preden je letalo potonilo.

EPILOG

Takšen je bil konec odisejadel starega »Wellingtona«, katerega uspeh je Winstonu Churchilliu omogočil, da je po končani vojni k svojim spominom dodal še tale pripis: »Od tega dne smo vedeli tudi za to tajno nemške nočne protiletalske obrambe. To pa pomeni, da smo poznali vse tajne.

Ilustriral Marijan Amalietti

Noč z ranjenci

LETO 1944 se je nagibalo v jesen, ki je pisano obarvala tudi gozd nad Babnim poljem. Tu je bila skrbno skrita slovenska vojna partizanska bolnišnica Snežnik. Pravzaprav je bila tu skupina bolnišnic — Pudob, Stari trg in Hrib.

Tiste dni smo imeli le malo hrane in kadar se je približal čas južine, je vse zajelo prečudno veselje. Toda tokrat smo se zaman veselili redkega koruznega močnika, kajti...

Na postojanki se je iznenada pojavil zadihani kurir.

»Nemci so... v dolini. Hitite z ranjenci... na varno... v bunker. Bližajo se že bolnišnici... hajka, tovariši...! Nihče ga več ne posluša. Ukazi padajo. Brez ugovora jih naglo izpolnjujemo. Raztrgane kurirjeve besede so povedale dovolj. Vedno pripravljeni na iznenadenje je bilo brž vse nared za umik globlje v gozd. Toda med ranjenci je bilo tudi nekaj takih, ki niso mogli brez tuje pomoči nikamor.

»S težkimi v bunker!« je bilo povelje. Šli smo. Počasi, previdno, zaradi Nemcev in zaradi ranjencev, ki jim je premikanje povzročalo neznos-

ne bolečine. Bunker, pravzaprav votlina, je ležala četrte ure stran od postojanke, sredi med samimi smrekami, pod visoko, gladko skalo. Pogradi, pokriti s smrečjem, so že čakali ranjence. Varno, kolikor se je le dalo, smo jih položili nanje. Poslednja navodila — in zadnji partizan je zaslonil vhod v votlino z desko, vso prekrito z mahom.

Ostala sem sama. Sedem ranjencev je hroplo, stokalo in se zvijalo od bolečin na bodljivem smrečju, v temi, ki jo je tu pa tam presekala le slabotna svetloba skozi razpoke v skali. Z nočjo pa je izginila tudi ta. Tema, stokajoči tovariši. Vsak zvok je podsestoričen v tej pošastni noči. Kaj naj storim, da ne bo več stokanja, ki nas lahko izda? Tedaj se spomnim na injekcije morfija, ki so mi jih dali na pot. Dotipljem se v temi do njih in jih vbrizgam prvem, drugemu, tretjemu. Vsem po vrsti. Za dve uri bo dobro. Zaspali so. Potem pa, če ne bo šlo drugače, spet morfij. Tovariši spijo. Sama sem z njimi, s temo okrog sebe in tesnobo v srcu. Nepremično strmim v vrata...

»Kaj če pridejo Nemci? Ali spim? Mar vidim prav?! Skozi odprtino rine v bunker Nemec, za njim še eden in še in še. Ni jih konca. Prameni močne baterije oblikujejo stene in ranjence na pogradih. Skočim kvišku. Toda zdaj ni nikogar več. Tovariši spe, le zunaj, od daleč prihaja zateglo tuljenje volkov...

Saj nisem zaspala. Le strah je izoblikoval to strašno vizijo. Popolnoma se zavem šele, ko se prsti tesneje oklenejo ledenomrzlega ročaja pištole.

»Ne boste nas žive, tudi če zares najdete pot v bunker,« si mislim.

Kako dolgo je od tedaj, odkar so odšli tovariši? Tri ure, štiri, pet? Kdaj bo konec te noči?

Koraki? Čuj, spet eden, dva... So Nemci, s psi? Kje so naši? Tedaj je zastokal Jože. Partizani so ga nedavno mobilizirali. Njegovo, včasih čudno obnašanje, nam ni bilo všeč. Pazili smo nanj. Mar hoče s kašljem, ki postaja vse hujši, priklicati Nemce? Že sem pri njem. Toda prehiteli so me ranjeni tovariši. Dva sta se privlekla prav do njega, pripravljena, da mu preprečita vsak nov poskus.

Počasi polzi noč, mnogo prepočasi za sedem ljudi, zaprtih v majhni vlažni in temni votlini, z napetimi, utrujenimi živci. Končno dan. Zunaj je

zbledela nòč v somrak, ki sili skozi špranje v bunker. Toda negotovost še ni minila.

»Kje so Nemci? Ali so obkolili naše? Skrb za ostale tovariše meša misli, ki se brez zveze pode po glavi.

...Spet koraki. Nekdo prihaja, vse bliže. Prsti tesneje stisnejo pištolo, naperjeno v zaslon. Ta se počasi, neskončno počasi odpre... Le sekundo še in prst na petelinu bi sprožil.

»Nate, tovariši, močnik...«

Še danes sem ti hvaležna za te besede, tovariš, kjerkoli si, saj si z njimi pretrgal morečo negotovost, ki počasi, toda vztrajno lega na človeka ter mu hromi misli in telo. Mar je to strah, groza ali pa samo silna želja po nečem, kar imenujemo življenje.

Tovariš je odšel in skrbno zabrisal za seboj vse sledove. Spet smo bili sami. Znova je noč zakrnila špranje v skali. Spet neprodima tema in volkovi in sove ter enakomerno kapljanje talne vode, s skalnatega stropa, ki mi vztrajno in temeljito moči že davno premočeni hrbet — vso noč, ves dan, vso noč. Ta je daljša od prve, je bolj grozljiva, kajti nevarnost, da se bunkerju približajo Nemci, je večja kot včeraj.

Ranjenci se prebujajo. Spet morfij. Kolikokrat že? Drugič, petič... Kdaj bo konec?

Voda še vedno kaplja na hrbet, počasi enakomerno, toda v bunkerju ni za pečenj prostora, da bi se umaknila neprijetni mokroti. Kdaj bo konec? Spet se dani.

Koraki, težki in ne več tako previdni ter krepka kletvica nekoga, ki se je spotaknil ob korenino — vse to nas končno znova vrne v življenje...

Silva Ivanetič,
ilustriral Ive Šubic

Kje so fotografije iz Dražgoš?

Člani terenske ekipe Muzeja NO v Ljubljani so pred kratkim obiskali tajnika Glavnega odbora sindikatov Slovenije Mavricija Borca, in ta jim je povedal, da je marca 1945, ko je bil na Pokrajinskem komiteju KPS in OF za Gorenjsko, videl precej fotografij, ki so prikazovale nemški poraz v dražgoški borbi. Zlasti se spominja slike, ki je prikazovala cerkev, iz katere so Nemci znosili klopi, vanje pa naložili svoje mrtvece, ki jih je bilo za tri vrste vzdolž cerkvene ladje. Podobna fotografija je posnela Prosvetni dom. Tudi v domu so namreč ležali mrtveci. Druge slike so spet prikazovale, kako Nemci vozijo na saneh mrtve z bojišča v požgano vas in, kako mrtvece nalagajo na sani in vozijo v dolino. Vse to so Nemci slikali sami, film pa dali razviti nekemu fotografu v Kranju, ki je kljub strogi prepovedi delal več kopij in tako eno kopijo poslal komiteju. — Zato se terenska ekipa obrača na tovariše, ki hranijo te slike, naj jih čim prej odstopijo oziroma posodijo Muzeju NO v Ljubljani za prefotografiranje. Muzej sicer hrani nekaj predmetov iz dražgoške borbe, vendar le-ti ne upodabljajo tako verno nemškega poraza, kot pa bi ga upodabljale omenjene fotografije. Hkrati ekipa poziva fotografa iz Kranja, naj sporoči svoje ime in javi, če ima še kak material o grozodejstvih, ki so jih zagrešili Nemci na naših tleh.

Dachau hočejo zapreti javnosti

KONEC minulega leta je poslanec bavarne pokrajinske skupščine, Em Junker, zahteval, naj bivše koncentracijsko taborišče Dachau zapro za javnost in da naj o tem odloči bavorska deželna skupščina. Ta predlog je naletel na odločne proteste ne samo v Nemčiji, marveč v vseh državah, katerih državljani so za minule vojne trpeli pod nacistično strahovlado in so jih nacisti v Dachau in drugih taboriščih stradal, mučili in ubijali. Dachau je prvo koncentracijsko taborišče, ki so ga nacisti postavili brž po prevzemu oblasti leta 1934. Veljal je za vzor, kako je treba hitro in množično uničevati ljudi. V Dachau je končalo 70.000 antifašistov iz 23 držav. Prve žrtve so bili nemški domoljubi iz Münchena, ki so jih nacisti pokončali v začetku aprila 1933, tik pred prevzemom oblasti, zadnji, ki so izdihnil v tem strahotnem kraju smrti pa so bili interniranci, ki so jih nacisti obesili 28. aprila 1945, tik pred osvoboditvijo tega taborišča.

Potem ko so zavezniki zasedli Nemčijo, so Dachau proglasili za muzej. Nekatere objekte taborišča, kot n. pr. krematorij, so konservirali, torej ohranili v prejšnjem stanju. Ohranili so jih zato, da bi še poznim rodovom pričali o strahotah nacističnega barbarstva, hkrati pa stali kot simboli trpljenja in nečloveškega konca nacističnih žrtev. V Dachau so vsako leto prihajali tisoči internirancev in njihovih svojcev, ki so tam objokovali smrt svojih dragih in se spominjali nekdanjega trpljenja in bede. Če bi Dachau v resnici zaprli, bi vsem obiskovalcem preprečili obiskovanje nenavadnih grobišč, ki so vtelesena v Dachau in njegovem krematoriju, konec koncev pa bi to pomenilo likvidacijo kraja, katerega ime hranijo ljudje kot spomin na nečlovečnost in na čase, ki se nikdar več ne smejo povrniti.

Morebiti bo koga začudilo, da je v demokratični nemški republiki mogel nekdo dvigniti glas proti Dachau kot simbolu nacistične strahovlade. Vendar nas to nikakor ne preseneča, kajti če pobrskamo po statistiki nemškega »Vojnega koledarja 1955«, ugotovimo, da je bilo preteklo leto med 679 registriranimi organizacijami bivših borcev šest sestavljenih iz bivših ese-

sovcev, medtem ko je ob prehodu v novo leto 1956 število organizacij, ki združujejo bivše pripadnike obojnih sil SS, naraslo že na 26. Ze ti podatki kažejo, da so v Nemčiji nacisti znova na pohodu.

Ceprav je poslanec Junker pod pritiskom javnega ogorčenja in protestov iz vseh antifašističnih dežela moral umakniti svoj predlog, ki naj bi ga sprejela bavorska deželna skupščina, še danes trdi, da je hotel le napraviti konec »propagandi«, ki »razširja glasove, da so bile nacistične žrtve v Dachau zastrupljene s plinom in sežgane v krematorijskih pečeh«. Ta izjava potrjuje, da se miselnost nekaterih ljudi na Bavarskem niti za las ni spremenila. O tem priča tudi nedavni pogreb dachauskega mestnega župana Zaunerja, ki je bil v minuli vojni višji esesovski oficir.

Zalnega spreveda so se namreč udeležili vsi bivši esesovci iz tega mesta, ki so pred krsto nosili pokojnikova nacistična odlikovanja, v posmrtnih govorih pa naglašali njegove zasluge za Nemčijo. Jasno je, da taki ljudje ne morejo trpeti v svoji neposredni bližini taborišča, ki jih spominja njihove nedavne službe in njihove pietetne svečanosti ponižuje na stopnjo poceni in prozorne propagande za barbarstvo, katerega utelešenje pomeni Dachau. Toda poleg peščice komedijantov, ki bi iz tragedije hoteli napraviti burko, je še na deset in desettisoč dachauskih žrtev in več desetisoč preživelih, ki ne bodo nikdar dopustili, da bi Dachau zbrisali z obličja te zemlje, kajti če bi se to zgodilo, bi doživeli isto usodo vsi neštevilni kraji, ki prav tako kot Dachau pomenijo množično smrt in uničevanje, Buchenwald, Auschwitz, Mauthausen, Rawensbrück itd.

Jutro na lagerski cesti v taborišču Dachau

Bili so mladi in neustrašni borci

V zadnji številki lanskega letnika smo poročali, da je pisanje krajevnih kronik znatno napredovalo. Prav tako smo javili, da je bila prva dovršena kronika Senovega. Odlomek, ki ga objavljamo v pričujoči številki naše revije, smo vzeli iz dela senovške kronike, ki opisuje okupacijo in razvoj narodnoosvobodilnega gibanja.

DNE 11. APRILA je prvi sovražni oklopni avtomobil pridrvel na Senovo, zavil proti Delavskemu domu in spet izginil. Naslednjega dne je na Senovem zagospodarila nemška policija...

Ni bilo dolgo po zasedbi, ko se je začel snovati odpor proti okupatorju in je proti koncu meseca aprila začel dobivati čedalje bolj določne obrise. Takrat je namreč bila v Penku med Brestenico in Rožnem prva partijska konferenca za vse posavsko okrožje. Na to konferenco je prišel tudi član CK KP Slovenije tov. Šlander in prinesel s seboj sklep o ustanovitvi Osvobodilne fronte, hkrati pa tudi naloge za začetek oboroženega upora proti okupatorju. Na tej konferenci je bil sprejet sklep o ustanavljanju bojnih trojk, ki naj bi nemudoma zbrale vse orožje, ki je ostalo pri ljudeh od bivše jugoslovanske armade. Na tem sestanku je bil tudi potrjen naziv za »posavsko okrožje«.

Zatem je OF začela organizirano delovati. Prvi sestanek senovskih aktivistov je bil na Porebri, kjer je bil sprejet sklep o pridobivanju članstva oziroma organiziranju trojk. Sprva so seveda sprejemali v organizacijo najzanesljivejše ljudi, ki se niso ustrašili okupatorjevih groženj in strahovanja. Sčasoma pa se je organizacija vedno bolj širila, k čemer so pripomogli tudi sklepi in pobude konference partijskih funkcionarjev, ki je bila 28. julija 1941 v Celju in ki je razpravljala o izboljšanje organizacije narodnoosvobodilnega gibanja.

Boj je bil čedalje ostrejši. Junija 1941 je bila razrušena železniška proga med Brestanico in Blanco. Ljudje so zbirali hrano in druge potrebščine za borce, prve partizane. Sovražnik je začel z odkritim nasiljem. Zapiral je naše ljudi, predvsem tiste, o katerih je slutil, da so mu nasprotni. Tudi na Senovem je najprej segel v vrste delavskih voditeljev. Nato je sledilo izseljevanje. Najprej so izganjali posameznike na Hrvaško in v Srbijo, nato pa vse prebivalstvo iz tako imenovane cone A v Nemčijo. Grad v Brestanici je priča vseh grozot, ki so jih pretrpeli ljudje, pregnani z domače grude, na kateri so njihovi predniki stoletja dolgo živeli. Prvi partizani so ovirali izseljevanje z rušenjem železniške proge, hkrati pa so že napadali nemške postojanke kot v Sromljah, Pišecah in drugod.

Potrebe za redno oskrbovanje borcev so postajale vsak dan večje. Na terenu so začeli zbirati hrano, toplo perilo, zdravila in podobno. K redni oskrbi partizanov je mnogo pripomogel sestanek s Tomažem, sedanjim veleposlanikom FLRJ v Etiopiji Dušanom Kvedrom, ki je bil 7. novembra 1941 pri Sinkoviču v Brestanici.

Sredi novembra 1941 je odšla k partizanom prva skupina fantov, ki se je pridružila akcijam brežiške čete oziroma krške organizacije. Žal tem prvim senovskim borcem ni bilo usojeno dolgo delovanje. Že novembra istega leta so četo obkolili na nekem hramu na Pokleku pri Podsredi. Vsi borci so bili ali pobiti na mestu, deloma pa kasneje ustreljeni. Spomin nanje nam hrani spominska plošča na rudniški delavnici na Senovem. Ta nesreča je za organizacijo na Senovem pomenila hud udarec. Padli borci so bili mladi in neustrašni ljudje, ki so dajali poguma tudi drugim. Toda medtem se je na Senovem že zbirala druga skupina borcev, ki so stopili na mesto padlih.

Ta čas se je organizacija okrepila tudi v Št. Vidu, na Planini, Pilštajnu, Lisičnem in Kozjem, okrožje pa se je preimenovalo v »Kozjansko okrožje«. Tako so bili dani vsi pogoji za boljše delovanje. Urejene so bili tudi na Senovem vse potrebne zveze, dobra obveščevalna služba, javke in podobno. Upostavljena je bila tudi zveza z ostalimi sosednjimi aktivni, zlasti s Celjem in Trbovljami. Zvezo je bilo, sevé, mogoče vzdrževati le s kurirji. Bila pa je mnogokrat prekinjena, včasih zaradi neprevidnosti posameznikov, kdaj pa kdaj pa tudi zavoljo izdaje. V takih primerih si je bilo treba

pomagati z vzpostavljanjem posebnih kurirskih postaj in javk, na katerih so aktivisti prejemale in oddajali poročila. S takšno organizacijo poročanja pa se je delo le še bolj utrdilo.

Pozimi leta 1942 je prišel na Kozjansko član Pokrajinskega komiteja tov. Sergej (Kraigher). Ta je mnogo pripomogel k boljši organizaciji dela. V tej dobi je bilo malone v vsaki vasici senovskega področja izpostavljeno oporišče osvobodilnega gibanja. Viden je bil tudi napredek senovske organizacije tako v zbiranju hrane za ilegalce, oskrbovanju obleke, dostavljanju navodil in poročil, kakor tudi v širjenju propagandnega materiala in podobno. Senovčani so se čedalje bolj navduševali nad uspehi, ki so jih dosegli partizani in le redkokdo je bil, ki jih ni spremljal na vsakem njihovem koraku. Zbirali so »posojilo svobode« in se odlično izkazali. Vsakdo je podpisal po svojih najboljših močeh.

Toda sovražnik se je zavedal nevarnosti, ki mu je pretila spričo enotnega odpora ljudstva. Zapiral je naše ljudi in neprestano so na zidovih rdeli plakati z imeni mučenicov...

Pomilovanje je hujše od klofute

KO JE POVOZIL vlak svetilničarja na prelazu ob Titovi cesti v Ljubljani in je za tržaške krize ponesrečenemu Vranjancu zlomilo hrbtenico, nista vedela, da bosta nekoč kasneje njuni usodi skupni. Pred nekaj leti, ko je še divjala vojna, so se vsako uro, vsak dan dogajale množične nesreče. Toda časopisi niso zabeleževali njihovih imen, navajali so le številke mrtvih in ranjenih. Številke, ki so odkrivala težo bojev...

Toda kakor je šlo za ljudi v vojni, tako gre zarje tudi danes. Svetilničar, ki mu je vlak odrezal obe nogi, je moral znova shoditi, kakor je bilo treba navaditi uporabljati lesene noge na tisoče vojni invalidov. Vsi ti ljudje pa so poslej potrebovali ne samo proteze, potrebovali so tudi pomoči. Človek, ki izgubi ud, ni več samostojen. Kakor hitro postane nesamostojen in odvisen od okolice, pa se začne v njem borba. Rodijo se kompleksi, ki jih okolje laže razvema kot pa zdravi in ublažuje. Ne pravijo zaman invalidi, da jih pomilovanje bolj prizadene kot klofuta. In še nekaj je: bolj ko se invaliden človek zateka vase in odmika družbi, bolj raste v njem zagrenjenost. Veliko je invalidov, ki so postali rentniki, ne da bi se vključili v delo in prek njega v družbe-

no dogajanje. Tako je bilo pred minulo vojno in deloma po njej.

Ni torej važno samo naučiti hoditi invalida, ampak pomagati mu, da postane enakovreden zdravemu človeku. Toda medicina je brez moči,

Invalid z amputiranimi podlaktmi, sedaj, ko ima protezo, spet strelja

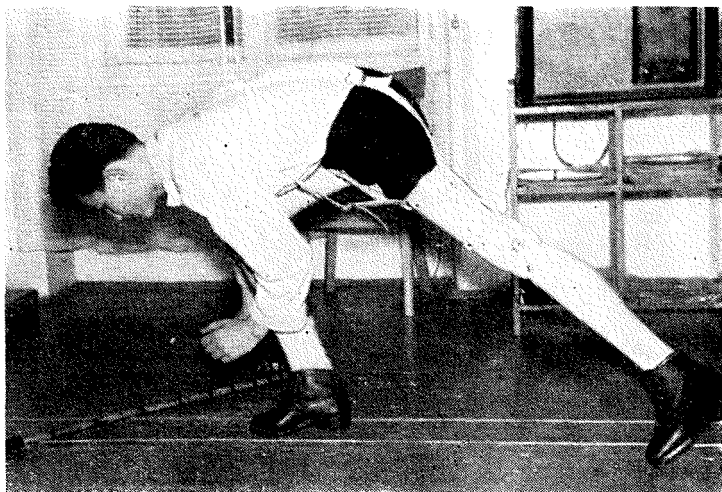
če invalidu primanjkuje volje. Človek mora sodelovati v procesu, ki mu pravimo — rehabilitacija. Sodelovati duševno in telesno, zakaj ni lahka pot od operacije, ko človeku ostane od noge krn, pa do dne, ko invalid s pomočjo proteze prvič shodi, gre po stopnicah in se pojavi v javnosti s tisoč bojznimi, pomisleki in strahovi. Treba je imeti nadčloveško voljo in potrpljenje mesece in mesece, da, celo leta, ko slednjič mine »tortura« in se invalid pojavi na cesti, v lokalih, v družbi. Zdravniki vedo povedati, da za invalida pomeni najsrečnejši dogodek, ko prvič sede na svoji postelji, je pri mizi, napravi pet korakov... Dogodilo se je, da so nekateri veselo vriskali in jokali, ko se jim je posrečilo to, kar so zdravi z lahkoto premagovali. Toda kakor je pač vse na svetu relativno, tako je relativno tudi stanje po rehabilitaciji. Človek potrebuje mnogo več volje, da se znova privadi delu ali navadi na novo delo, kot pa je potrebuje za svoj ponovni korak v svet. Borba za oblast nad seboj se nadaljuje ob prvem srečanju z zdravimi ljudmi. Pogosto je celo pomilovanje izraz nekakšne sreče, da je bilo nam prizanešeno.

Srečali so se torej ljudje, ki jim ni bilo niti najmanj znano, da bodo njihove usode skupne, svetilničar z odrezanimi nogama, Vranjanec z zlomljeno hrbtenico, in fant iz Kanala, ki mu je granata odtrgala obe roki. Uče se hoditi po stopnicah, pobirati palice, pisati in spet hoditi. Vsem je skupna ena želja, skupno eno hotenje: zdržati in se obdržati. Kolikokrat se v njih prelomi, trdna volja zadene ob malodušje, vse skupaj pa se manifestira v živčnem izbruhu. In v vseh teh trenutkih stoje tem ljudem ob strani terapevti, ortopedi in psihologi, tihi, požrtvovalni ljudje, ki zdravijo svoje paciente, spremljajo njihove prve korake in jim vlivajo voljo.

Na ortopedskem oddelku Zavoda za rehabilitacijo invalidov v Ljubljani vise po stenah slike prvih pacientov, ki so dobili domače proteze. Prikazan je invalid brez obeh rok, kako je, piše, se brije in dela, kakor da bi imel obe roki zdravi. S pomočjo hrbta pregiba in premika trakove, ki so povezani s protetičnimi prsti in rokami. Na Zavod je nedavno prišel tudi neki angleški invalid in prikazal delovanje protez, ki jih izdeluje neka angleška tvrdka. Vzel je puščico in jo zalučal v tarčo. Zadetek ne bi mogel biti boljši. Posebni primer močne volje in iznajdljivosti pa je neki domačin iz Ivančne gorice pri Stični, ki si je sam izdelal proteze, na katere lahko pritrjuje različno orodje in celo puško, s katero baje bolje strelja kot prenekateri zdravi lovci. Vrh tega izdeluje sode in vrsto druge robe, ki bi bila lahko v ponos mojstru z zdravimi rokami.

Vsi drugi primeri, ki bi jih mogel še naštet, so malodane izjemni in ne veljajo za stotine in tisoče invalidov, ki so imeli manj sreče, ali manj volje. Kot rečeno, je smoter medicinske rehabilitacije, da invalida kolikor moč povrne v stanje pred poškodbo. To pa se vedno ne posreči. Proti zakorom narave je često tudi medicina brez moči.

Konec letošnjega leta se bo Zavod za rehabilitacijo inva-

Posnetek iz zavoda za rehabilitacijo invalidov: človek, ki so mu amputirali nogo nad kolenom, se vadi pobirati palico

lidov bržkone preselil v novo poslopje v Linhartovi ulici. Šele tedaj bo namreč moč pri nas postopoma uvajati veje rehabilitacije, ki se v nezadovoljivih starih prostorih niso mogle razviti. Tam bo imel zavod telovadnico in druge oddelke, ki bodo pospeševali okrevanje poškodovancev in drugih invalidnih ljudi. Vrh tega bodo v novem Zavodu vsi pogoji za razmah profesionalne rehabilitacije oziroma prekvalifikacije, ki je pri nas tako rekoč še v povojih. Ljudje, ki zaradi poškodb ne morejo opravljati svojega dela, se bodo tam privajali na delo, ki ustreza njihovi invalidnosti. V Zavodu bodo nadalje dobili nove prostore številni drugi kadri, ki brez njih rehabilitacija ne more biti uspešna, logopedi, psihologi in socialni delavci, ki spremljajo invalidovo usodo od dneva poškodbe pa do njegovega vstopa v življenje. Zlasti pomembni so psihologi, katerih dolžnost je invalide testirati, se pravi, ugotoviti njihove duševne in fizične sposobnosti, in socialni delavci, ki dajejo invalidom moralno pomoč, jih obiskujejo na domovih, spremljajo njihov razvoj, jim preiskrbe, če treba, primerna delovna mesta itd.

Vsa ta pomoč, skrb za invalide in njihov razvoj je v

svetu dandanašnji dokaj razvita, tembolj pa mora biti lastna socialistični skupnosti, kakršna je naša. Zdravi ljudje moramo v skrbi za invalide videti jamstvo za svojo prihodnost, kajti, kakor pravi pregovor, nesreča nikdar ne počiva. Razen tega pa je treba upoštevati, da pol milijona invalidov, kolikor jih je v Jugoslaviji, pomeni armado ljudi, ki so lahko za družbo koristni ali nekoristni. Naši skupnosti pa so potrebne delovne roke. Če so n. pr. Američani spoznali, da vsak dolar, vložen v rehabilitacijo invalidov povrne deset dolarjev, je to spoznanje tem važnejše za nas, ki smo gospodarsko slabše razvita država.

Kot rečeno, je medicinska rehabilitacija pri nas dosegla že zadovoljivo raven, medtem ko je delovna rehabilitacija še v povojih. Toda kljub objektivnim težočam, kot so pomanjkanje strokovnega kadra in prostorov, je moč z dobro voljo omiliti vsaj problem zaposlovanja invalidov. Nekatera podjetja se namreč branijo sprejemati invalide, ker zaradi svojih ozkih koristi ne vidijo koristi skupnosti. Poleg skrbi za človeka bi morali namreč vedno imeti pred očmi načelo: napravimo invalida koristnega in zadovoljnega člana družbe!

Karadjordjeva zvezda z meči

Na Dan armade, 22. decembra lani, so naši listi priobčili uredbo Zveznega Izvršnega sveta o olajšavah za nosilce naših najvišjih odlikovanj, med drugimi tudi za nosilce Karadjordjeve zvezde z meči. S to uredbo je nosilec Karadjordjeve zvezde poleg že predpisanih olajšav priznana pravica do popolne zdravstvene zaščite in brezplačne vožnje štirikrat na leto na železnici, ladjah in avtobusih. V zvezi s tem priobčujemo kratek sestavek o Karadjordjevi zvezdi z meči, kdaj je bil ta red ustanovljen, kdo ga nosi in kako so ga hoteli izdajalci omadeževati.

RED KARADJORDJEVE zvezde z meči je za stoletnico Prve srbske vstaje, 1. jan. 1904, ustanovila srbska Narodna skupščina. Namenjen je bil vojakom in oficirjem srbske vojske, ki so se v obrambi domovine, podobno kakor junaki iz Prve vstaje, odlikovali z izredno hrabrostjo. To odlikovanje je obsegalo štiri rede, vrh tega še vojaško srebrno in zlato zvezdo. Na ordenu I. do IV. reda je bil napis »Za vero in svobodo 1804«, a na zlatem in srebrnem »Za hrabrost«. Prve štiri rede so lahko dobili le oficirji, zatega in srebrnega pa vojaki in podoficirji. Toda to je bila le formalna stran, kajti orden je imel hkrati simbolično vrednost. To odlikovanje so prejeli mnogi vojaki in oficirji srbske vojske, kakor tudi jugoslovanski prostovoljci v vojnah leta 1912—1913 in 1914—1918, in sicer za uspešno poveljevanje, izredne podvige in junaštva, kot so osvajanje sovražnih položajev z majhnimi lastnimi izgubami, uničenje večjih sovražnih enot ali večjega števila sovražnih vojakov, za zaplenjene topove in zastave, reševanje zastav svojih enot, za krepitev morale malodušne enote z osebnim zgledom, za zajetje pomembnejših vojnih ujetnikov, višjih komandantov ali štabov, uničenje sovražnikovih štabov, obrambo zaupanega važnega položaja v borbi do zadnjega itd.

Za več junaških dejanj so bili številni vojaki in oficirji večkrat odlikovani. Poleg Karadjordjeve zvezde z meči je bila tudi Zvezda brez mečev, ki pa so jo podeljevali le za mirnodobne zasluge v vojski.

Protiljudski režimi v stari Jugoslaviji se niso mnogo za-

nimali za nosilce Karadjordjeve zvezde. Bili so celo petkratni nosilci, težki invalidi, ki so beračili po beograjskih ulicah.

V času osvobodilne vojne je emigrantska vlada v Londonu Karadjordjevo zvezdo z meči, ki je krasila prsi tisočev junakov iz minulih vojn, podelila mnogim četniškim klavcem za izdajstvo in zločine nad lastnim narodom. O tem je na Drugem zasedanju AVNOJ v Jajcu, 29. novembra leta 1943, govoril tudi neki stari delavec, borec narodno-osvobodilne vojne in delegat, potem ko je AVNOJ prepovedal povratek v domovino kralju Petru in pobegli vladi. Rekel je: »Na mojih prsih je veliko odlikovanj iz preteklih vojn, med njimi tudi dve Karadjordjevi zvezdi. Danes pa to veliko odlikovanje kralj Peter in njegova vlada podeljujeja svojim klavcem za zločine in izdajstva nad lastnim narodom.«

V novi Jugoslaviji so bili nosilci Karadjordjeve zvezde, kolikor se niso oblatili kot organizatorji, funkcionarji in aktivni člani kvislinških formacij, glede pravic in olajšav izenačeni z narodnimi heroji iz NOB. Po stari uredbi so upravičeni do mesečne nagrade 1000 din, do brezplačnega tromesečnega zdravljenja in popusta na železnici in ostalih linijah, invalidi pa vrh tega prejemajo še invalidnino. Poleg tega so jim bile nedavno priznane še dodatne olajšave, o katerih smo vas seznanili.

Razstava Milana Rijavca

V prenovljenih prostorih Umetniške zadruge v Ljubljani so letos v začetku januarja odprli v navzočnosti številnih prijateljev umetnosti razstavo umetniških stvaritev mladega akademskega slikarja Milana Rijavca. Razstavljal je akvarele, olja in nekaj risb. Ob otvoritvi je spregovoril o nadarjenem umetniku nekaj toplih besed in misli akademski slikar prof. Zoran Didek, o njegovem življenju in boju pa tajnik Zveze borcev kluba »Kosmač - Klemenc« Veljko Malešič, katerega član je tudi Milan Rijavec.

Rodil se je 5. junija 1922 v Bruni vasi pri Mokronogu in svoja otroška leta preživel v rudarskem kraju v Krmelju na Dolenjskem, kjer je delal njegov oče. Študiral je na ljubljanskem učiteljskišči. Ze zgodaj je čutil veselje do slikarstva. Akademski slikar, pokojni profesor Olaf Globočnik, ki je zaslutil v mladem študentu slikarski talent, ga je želel spraviti na Akademijo v Zagreb, a je nastopila vojna. Kot skojevec se je takoj vključil v osvobodilno gibanje in bil član prvega mladinskega aktiva v Učiteljskem

domu, ki je med mladino za-
netil ogenj upora in boja
proti okupatorjem. Kljub po-
žrtvovalni osvobodilni dejav-
nosti je Rijavec vedno našel
čas za svoje priljubljeno sli-
kanje. Prve njegove umetni-
ške stvaritve je uničil oku-
pator. Že 29. novembra 1941
so ga namreč pri neki akciji
okupatorji zalotili in ga za-
prli. V zaporu v Alessandriji
je mnogo risal. Izkoristil je
vse skromne možnosti. Fašisti
so mu risbe zaplenili in kakor
sam pripoveduje, je potem
žalostno opazoval, kako so v
njegove skromne risanke in
zapiske brivci brisali milnico.
Čim je prišel iz zapora, se je
odpravil k partizanom. Delo-
val je v Gubčevi brigadi kot
propagandist. Tudi v partiza-
nih je risal. Večkrat je bil pri
Božidarju Jakcu in Nikolaju
Pirnatu. Svoje risbe je dal
spraviti gospodinji v neki be-
lokranjski vasi, katera pa jih
je tik pred osvoboditvijo iz
bojazni, da jih ne bi okupa-
torji zalotili, zažgala.

Akademski slikar, profesor
Milan Rijavec

Čeprav se mladi slikar Mi-
lan Rijavec ne more ponášati
s svojimi prvenci med narod-
noosvobodilno borbo, ima naš
umetnik, sedaj profesor risa-
nja na gimnaziji v Trbovljah,
na široko odprto bodočnost
ustvarjanja pred seboj. Ve-
selili se bomo vsakega nje-
govega uspeha.

M. B.

Naši aktualni razgovori

DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE

S Cirilom Vidmarjem, pred-
stavnikom Državne založbe
Slovenije, sva se razgovarjala,
kot pravimo, v »telegrafskem«
stilu. Vmes so brneli telefoni
in je tovariš Vidmar dajal po-
jasnila, pa se spet vračal k
najini témi: koliko knjig z
narodnoosvobodilno vsebino je
izdala DZS? Glede lanskega
leta sva kmalu opravila. DZS
je namreč izdala en sam to-
vrsten roman, in sicer Čopice-
vo »Ognjeno leto« v prevodu,
ki je med našimi bralci na-
letel na zelo ugoden sprejem.
Hkrati je DZS lani nadalje-
vala s pripravo »Dokumentov
iz NOB«, ki jih ureja poseben
uredniški odbor pri CK ZKS.
Dva zvezka teh dokumentov
sta že izšla, tretji je v tisku,
a četrti v pripravi.

»Ali so kakšne objektivne
ovire za objavlanje parti-
zanske literature?«

»Vzrok, da nismo tiskali več
takih knjig, je po mojem le
v slabem založniškem prije-
mu. Resda so slabo šle, ven-
dar le zaradi toge in nepri-
merne opreme, saj so bile na
pogled kakor kaki zakoniki.«

»Ali pogrešate izvirne slo-
venske literature z narodno-
osvobodilno tematiko? Kakor
vidim, ste lani izdali le en
sam roman in še tega v pre-
vodu.«

»Letos se nam zategadelj
obetajo 'boljši časi'. Izdali
bomo roman Manice Lobni-
kove, 'Gorniki in čas', ki se
sicer ne dotika medvojnih
dogodkov, ampak poveljnih
socialnih problemov v Sloven-
skih goricah, dalje Milana
Gučka, 'Neurje', v katerem
pisec v obliki spominov pri-
poveduje svojo partizansko
zgodbo, in Miška Kranjca tri-
logijo »XIV. divizija«, katere
prve del bo izšel še letos.
Hkrati je v pripravi več ak-
tualnih sodobnih in narodno-
osvobodilnih tekstov, kot Da-
neta Debiča roman 'Brez mi-
losti', roman Borisa Pahorja

,Spopad s pomladjo', v kate-
rem avtor opisuje povratek
interniranca iz taborišča z
ljubezenskim intermezom v
Parizu, kjer se zdravi, med-
tem ko doma divjajo boji za
njegov rojstni kraj, za Trst.
Zanimiv bo tudi Alojza Re-
bule roman 'Babilon', ki od-
kriva borbo Tržčanov po
vojni proti iredenti. 'Gorniki
in čas', knjiga Manice Lobni-
kove, je bila, kot je znano,
sprejeta na literarnem nate-
čaju DZS in nagrajena.

Novost, ki se obeta letos, pa
je knjižna serija z naslovom
'Ilegalna Ljubljana'. Izšlo bo
predvidoma 7 knjig, pri pri-
pravi pa sodelujejo aktivisti
in ilegali iz Ljubljane, kakor
tudi številni znani zgodovi-
narji.«

CANKARJEVA ZALOŽBA

Glede na to, da Cankarjeva
založba izdaja predvsem na-
predno politično in svetovno
literaturo nasploh, se tudi de-
lež partizanske književnosti v
njenem programu omejuje
večidel na dokumente, kritike,
eseje in podobno. Tako je CZ
prejšnja leta ponatisnila let-
nike »Dela« in »Ljudske pra-
vice«, pomembnejše govore
naših državnikov itd. V to
zvrst sodijo tudi nekatere
knjige, ki jih bo Cankarjeva
založba tiskala letos, ali pa
jih je pripravila za tisk, n. pr.
prva in druga knjiga o Borisu
Kidriču, ki jo ureja poseben
odbor s predsednikom Borisom
Ziherlom. Rokopis bo
predložen bržkone konec ja-
nuarja ali februarja. Knjiga
bo izšla hkrati v slovenskem
in srbohrvatskem jeziku. Na-
dalje pripravlja svoje spomine
Ivan Regent, ki spočetka opi-
suje svojo predvojno revoluc-
cionarno dejavnost, nato pa
se bo dotaknil tudi narodno-
osvobodilne vojne. Semkaj
šteje tudi Čopičeva trilogija
»Korenine«, roman o srbskih
kmetih, ki bo v svojem zad-
njem delu obravnaval tudi

medvojno problematiko, kakor tudi Kumbatovičev »Veseli veter«, zbirka kritik in esejev o partizanski grafiki, teatru, poeziji in dramatik. Avtor kritično ocenjuje pesnika Bora in njegove stvaritve, delovanje partizanskega gledališča itd.

PREŠERNOVA DRUŽBA

Prešernova družba, tako rekoč najbolj univerzalna slovenska napredna založba, si prizadeva uvrstiti v svoj knjižni program vsako leto vsaj eno delo z narodnoosvobodilno snovjo.

»Takšna dela,« je dejal tajnik Prešernove družbe, Srečko Dimec, »privlačijo tako delavce, kakor tudi kmete in izobražence. To je potrdila ustna anketa predstavnikov družbe na terenu, ki smo jo organizirali potem, ko so nas nekateri poverjeniki opozorili, češ da bralci odklanjajo knjige z vojno tematiko. Ugotovili smo, da so takšne pripombe prihajale od ljudi, ki se neradi spominjajo vojne zaradi svojega odnosa do nje, večidel zaradi nenaklonjenosti narodnoosvobodilni misli. Zavaljo teh maloštevilnih ljudi nikakor ne gre zanemarjati želja večine, ki si želi dobrih partizanskih ali drugih del z narodnoosvobodilno tematiko.«

Prešernova družba je doslej posvetila precej pozornosti zlasti partizanskim povestim, po katerih rada sega mladina. Med te sodi »Deček z dvema imenoma« in še nekatere druge knjige. Prednost teh del je tudi, da so zelo poceni, saj poleg koledarja PD svojim bralcem nudi 4 do 5 knjig za 300 din. Lani je Prešernova družba tiskala svoje knjige v 81.000 izvodih, ali z drugo besedo: knjige so tehtale nad 90 ton.

Program za leto 1956 obsega dve knjigi s predvojno oziroma medvojno tematiko. Prva je Ivana Potrča »Zločin«, roman, v katerem avtor opisuje eno izmed najbolj pretresljivih človeških dram, ki se je odigrala tik pred minulo sve-

točno vojno. Gre namreč za zločin, ki ga je šestojanuarski režim zagrešil nad dvema vodilnima revolucionarjema Djurom Djakovićem in Nikolom Hačimovićem. Druga knjiga je Antona Ingoliča povest za mladino »Deček z dvema imenoma«, ki obravnava usodo, kakršno je doživel Pirečnik, usodo otroka, ki so ga esesovci med zadnjo vojno odpeljali iz naših krajev, ga v tujini vzgajali in odtuževali rodni domovini in staršem.

V programu za leto 1957 pa je Ivana Ribiča mladinska povest »Kala«, pripoved o ovčarski psici, ki v planinah čuva čredo ovac in koz, se bori za človeka in proti njegovim sovražnikom, divjim zverem. Končno jo vojna in

njene grozote poženejo tudi v borbo proti človeku, proti tujcu, ki hoče ugrabiti zupano ji čredo. Kala spozna človeka.

Na koncu je tovariš Dimec povedal še svoje mnenje o partizanski literaturi oziroma o sredstvih, s katerimi dajejo založbe vzpodbudo za pisanje takšne literature.

»Več uspehov dosežemo z naročanjem rokopisov kot pa z razpisovanjem raznih natečajev. Dejstvo je namreč, da priznani književniki pri nagradnih razpisih ne sodelujejo, bodisi, da jim ne gre več za priznanje v taki obliki, bodisi da so zaposleni z rednim delom, ali drugače stimulirani.«

Pionirji revolucije v Krškem in okolici

NEKAKO dve leti pred nemško okupacijo je bilo v Krškem in okolici čutiti že precej ostro propagando pete kolone in posameznih kulturbundovcev. Bolj ko se je bližal svetovni spopad, bolj je peta kolona hitela in pripravljala teren na vseh področjih. V Krškem so se pri tem delu posebej izkazali kulturbundovci: baron Henrik Lazarini, veletrgovec Rupert Engelsberger in drugi. Na Vidmu ob Savi je bil direktor Bonačeve celulozne tovarne gestapovec Fritsch, ki je s svojimi agenti in domačimi prirepniki širil hitlerjansko propagando.

V tistem času pa je živel v Krškem tudi medicinec Maks Strmecki, ki je, čeprav mlad, moral zaradi revolucionarnega prepričanja že zgodaj okusiti krutosti zaporov v Sremski Mitrovici, od koder je bil zrahljanega zdravja po več letih izpuščen. Z železno voljo in doslednostjo neustrašenega borca je v Krškem prvi oral ledino v korist napredne misli. Začel je pri mladini, navezal stike s posamezniki ter v razgovorih z njimi razkrinkaval brezglavo politiko,

ki so jo več let pred 1. 1941 vodile režimske stranke. Ni nobenega dvoma, da je bil prav Strmecki tisti, ki je mladino usmerjal v revolucionarno gibanje.

Organizacijo revolucionarnega gibanja je po odhodu Strmeckega iz Krškega — nekaj tednov po prihodu okupatorja — nadaljeval Peter Jernejc, študent zagrebške gozdarske fakultete. Ta in pa domačin Rado Kaplan sta bila že nekaj časa pred okupacijo povezana s Strmeckim in sta po njegovem odhodu neustraheno izvajala vsa navodila Partije. S to skupino je imel povezavo tudi Jože Borštnar, ki je poznal posamezne tovariše še iz dobe, ko je služboval na postaji Brestanica. Prav na večer pred zajetjem večine tovarišev iz diverzantske skupine bi bil moral priti v Krško z navodili o nadaljnjem delu. Zaradi močne zasede in okrepljene kontrole na italijansko-nemški okupacijski meji, a zlasti v smeri Kostanjevice ob Krki, pa se mu je prehod izjalovil. Ker tovariš Borštnar ni mogel v Krško, je odpadel predvideni sestanek.

V Krško je okupator poslal svoje najboljše vojake, esesovce, ki so se že izkazali z mnogimi krvavimi dejanji, zlasti na Poljskem. Nastop gestapovcev je sicer omajal odpor posameznih omahljivcev, pri večini prebivalstva pa tega nikakor niso mogli doseči. Zaradi brutalnih aretacij, izgonov domačinov v Ljubljano in preganjanja, se je stopnjevala negotovost pri domačinih. V takem vzdušju so nemški fašisti 1. maja 1941 napravili parado po mestu, ki so se je udeležili med drugimi tudi Henrik Lazarini, Rupert Engelsberger ter prvi nemški župan v Krškem. Vsi ti so bili maja 1941 navzoči tudi pri gestapovskem popisu prebivalstva, po katerem so se začeli širiti glasovi o izselitvi.

V razdobju krvavega okupatorjevega nasilja je Peter Jernejc že maja in v začetku junija zbral borbene tovariše. Osnoval je prvo diverzantsko skupino, ki so jo sestavljali: Zdenko Kaplan (rojen 1. 1922), Milan Kaplan (rojen 1. 1918), Rado Kaplan (rojen 1. 1917), Tone Preskar (rojen 1. 1920), Franci Preskar (rojen 1. 1916), Rajko Kastelic (rojen 1. 1922), Ivana Uranjek (roj. leta 1919), Franci Bizjak (rojen 1. 1907), ki je padel februarja 1945, in drugi. Peter Jernejc je bil idejni in vojaški vodja te skupine. Za boj je pripravljaval vsakega člana posebej, zlasti pa jih je učil uporabljati orožje in strelivo. Med drugimi dolžnostmi članov Jernejčeve skupine so bile: trganje nemških letakov, ki

so naznanjali nasilno smrt Slovencev v Celju in Mariboru, rezanje telefonskih žic, ki so vodile do esesovske komande na Trški gori (Narpelj) pri Krškem in do esesovskega bataljona, ki se je nastanil v meščanski šoli. Okupator je kmalu postal pozoren na vztrajno dejavnost Jernejčeve skupine in ni miroval. Esesovske patrulje so neprestano krožile, zbirale podatke in vohale za drznimi diverzanti. Konec julija 1941 so jim končno prišli na sled, jih obkolili zarana v gozdu blizu Krškega in jih odvedli z najdenim orožjem in strelivom vred v šolo, kjer so jih zaprli v kleti. Zasliševali so jih v konferenčni sobi. Po zaslišanju so jih naslednji dan odgnali v zapore okrajnega sodišča. Domačini, ki so jih videli na tej zadnji poti po Krškem, pripovedujejo, da so bili vsi vedrega obraza in samozavestni. V zaporih so jih esesovci pretepali in mučili, vendar nihče ni ničesar izdal. Po dvodnevnem mučenju v krških zaporih so vseh deset borcev dne 30. julija 1941 okrog četrte ure zjutraj odpeljali v spremstvu številnih esesovcev v gozd Dobrava pri Brezicah in jih tam ustrelili. Znano je, da je Peter Jernejc

pred smrtjo govoril o porazu, ki ga bo doživel okupator, in o zmagi revolucionarnega gibanja. Peter Jernejc živi v spominu krškega prebivalstva kot človek, ki je znal pridobivati ljudi in si jih osvojiti z vztrajnostjo, neizmerno dobroto in nepopustljivostjo v borbi za pravice delovnega človeka.

V Posavju je okupator hotel zatreti v kali sleherni odpor. Toda to mu že tedaj, ko je bil na višku svojih moči, ni uspelo. Dne 13. septembra leta 1941 so zaradi namernega uničenja železniškega tira pri mostu v Krškem esesovci ponovno zaprli nekaj domačinov. Eden izmed njih je ob aretaciji 13. septembra 1941 ušel gestapovcu, nakar so vso krivdo pripisali njemu, ostale pa izpustili. Okupatorjev bes je čedalje močnejše naraščal, dokler 1. novembra 1941 niso začeli izseljevati prebivalstva v Krškem in okolici. Ostalo je le nekaj družin in posameznikov, med temi precej okupatorjevih privrženecv. Toda tudi s tem si Nemci niso prida pomagali. Revolucionarne sile so se iz dneva v dan krepile in končno izgnale okupatorja.

Ivo Vanič-Krški

Ko je gorela Solčava

DNE 22. OKTOBRA 1944 je bila v prosvetni dvorani v Solčavi proslava osvoboditve Beograda, ko je med splošno navdušenje in veselje padla vest, da se vasi bližajo Nemci. Dvorana se je mahoma spraznila. Kdor je le mogel, je bežal v hribe. Doma so ostali večidel starčki in otroci. Partizani komande mesta Solčava so se pripravljali, da v zasedi sprejmejo sovražnika. Toda Nemci so bili v takšni premoči, da so se morali borci po kratki borbi umakniti. Ujeli so nekega ranjenega partizana, ki ni mogel ubežati, nato pa začeli vdirati v hiše in ropati, kar jim je prišlo pod roke. Vrata so odpirali kar s puškinimi kopiti,

domačine pa obkladali z naj-sramotnejšimi psovskami. Še tisti večer so prisilili dva starčka, da sta z nohti praskala partizanske napise z zidov. Utaborili so se v vasi. Klali so prašiče, pekli perutnino in jedli kot grabežljivi volkovci. To je bil »herren-volk« iz Železne Kaple (13. policijski regiment) in policija iz Črne na Koroškem. Čez dva dni, 24. oktobra, so šli po hišah in povsod naročili, naj pripravijo ležišča v vsaki sobi. Treba je bilo vse sprazniti in v sobe nanositi slame ali sena. Toda to je bila le pretveza...

Popoldan tega dne je Solčavi hitel na pomoč del XIII. brigade, ki se je dotlej mudila nekje na Pohorju. Od nagle

Del požgane Solčave, 24. oktobra 1944. leta

in dolge poti so bili borci zelo utrujeni. Na Rečici v Zg. Savinjski dolini so si zato oskrbeli prevoz s konji do Solčave. Prve položaje so zavzeli na griču pri Pečovniku, ob vznožju Robanovega kota. Dve četi pa so poslali v napad na Nemce v Solčavi. Ena četa je krenila po južni, druga po severni strani pobočja prek Havdeja, da bi jim padla za hrbet. Hkrati sta obe četi morale zavarovati bolnišnice v Robanovem kotu in poskrbeti za nemoten prevoz ranjencev v primeru nevarnosti. Vsa posadka bolnišnice je bila v pripravljenosti, ker so se od časa do časa širile govorice o velikem številu Nemcev, ki da so zasedli Solčavo.

Dan se je nagibal h koncu. Vsi so nestrpno čakali, kdaj se bodo oglasili partizanski šarci, bređa in minometalec, ki ga je imela četa na južni strani. Toda dolgo se ni nič zgodilo; medtem pa so med partizanskimi enotami krožili kurirji in obveščevalci s slabimi poročili. Ugotovljeno je bilo, da »bacaču« primanjkuje min. Komandant bataljona XIII. je nato pozval prstovoljce, med katerimi sem se javil tudi jaz, naj ponesejo četi mine. Tadej, Ris, Muri in Tone, bolniški obveščevalci so šli že naprej. Prispeli smo na določeno mesto nad Brezjami. Tu smo videli neko patruljo,

o kateri smo mislili, da so borci XIII. brigade. Začeli smo jih klicati. Tam blizu pa so bili naši tovariši iz predhodnice, ki so se nam odzivali, tako da so se klici nekajkrat ponovili. Drugi dan smo zvedeli, da je bila to švabska patrulja, ki je prišla na Brezje požigati in se ji je zato tako mudilo v Solčavo. Ko je patrulja slišala naše klicanje, se je zbalala in pobegnila in tako še danes stojijo hišice v Brezju. Četa se je vtem premaknila in je nismo našli.

Tačas pa je že zajel plamen gospodarsko poslopje pri Rončarju in Ramšaku. Nemci so začeli požigati. Vsi so se morali zato pripraviti za odhod, s seboj pa je lahko vzel vsakdo le najnujnejše. Nemci so ljudi zgnali na trg, dva policista pa sta med tem zažigala stavbe. Vsa vas je bila naenkrat v plamenih, vsa okolica je bila razsvetljena od požara. Ljudje so od strahu in groze pešali, medleli in klicali na pomoč. Osmojena živina v hlevih in zunaj je divje rjavela. Veliko je je zgorelo in se zadušilo. Vmes se je razlegalo vpitje Nemcev nad brezdomci, pokalo pa je tudi strelivo, skrito po hišah. Nemci so še bolj divjali, ker so mislili, da jih partizani napadajo. Ljudi in preostalo živino so odgnali po cesti proti Logar-

ski dolini. Ko so prispeli k Logarjevim sestram, so izgnance strpali na podstrešje in vse je kazalo, da jih mislijo sežgati s stavbo vred. Marija Podbrežnikova, ki je znala dobro nemško, je uspela Nemce pregovoriti, da so Solčavane spustili s podstrešja, nato pa zažgali samo hotel. Potem so med ljudmi odbrali za delo nezmožne, otroke, ženske in starčke, 46 po številu, in jih pustili pri kmetici Agati Podbrežnikovi. Ostale so z živino vred odpeljali proti Železni Kapli in Črni na Koroškem.

Zgodaj zjutraj 25. oktobra smo šli v vas, da poizvemo, kaj se je zgodilo s svojci. Po vsej dolini se je daleč okrog valil gost dim in smrad po ožganinah. Ožgano tramovje je ležalo vse križem, pod njim pa poginula živina. Tam, kjer so se prej belile prijazne hiše, gostoljubna zatočišča partizanov, je samotno molelo le nekaj osmojenih ruševin, nemih pomnikov okupatorskih grozodejstev. Zvedel sem, da so moji ušli pogubi, zato je bil pogled na požgani dom manj turoben. Pri Herletu ogenj še ni zajel vseh spodnjih delov hiše, zato smo pomagali domačinom rešiti, kar se je rešiti dalo. Medtem je prispel tudi bataljon XIII., ki je sledil Nemcem, jih blizu Pavliča v Koroški Belji dohitel in napadel. V splošni zmedbi so ušli trije domačini. Enega so drugi dan spet ujeli in odpeljali v taborišče. Ta dan so Nemci požgali še nekaj kmetij v okolici Sv. Duha in Podolševi, ljudi in živino pa odpeljali s seboj. Kmet Strevc je spričo gorja obupal in si rajši prerezal vrat, kakor da bi še enkrat okusil taborišča, ki jih je poznal še iz prve vojne v Italiji. Skupaj so v teh dnevih izselili nad 100 oseb in jih poslali v taborišča v Graz, Gradkorn, Hitenbach, Obolach, Oberkairing in v Tirole. Požgali pa so 63 stanovanjskih hiš in 170 gospodarskih poslopij. Živino, ki so jo prignali prek Covníkovega vrha v Železno Kaplo, je prevzel Markus Besser, prekupec iz Železne Kaple.

Tone Iko

Za gospoda ali za tovariša?

SEDIM v restavraciji in čakam, da pride natakariča mimo mize. Pravzaprav je že dvakrat prišla in tudi poklical sem jo, pa je šla mimo mene, kakor da me ne vidi. Pol ure je že minilo, odkar sem prišel — še tričetrt, pa bom moral na vlak. Nestrpno se oziram in čakam, da bi se prikazalo med vrati njeno okroglo obličje. Sicer je v treh gostilniških sobah precej gostov, ki čakajo — kakor jaz — na kosilo, toda v pol ure bi ga lahko ob normalni postrežbi lahko že vsaj naročil, če že ne dobil.

No, končno vendarle. Natakariča prihaja!

»Tovarišica, bi lahko naročil kosilo?«

Ozre se in me brezbrizno pogleda z dremavimi očmi, medtem pa se oglasi nekdo pri sosednji mizi:

»Gospodična, tudi jaz vas že čakam.«

»Prosim, gospod, izvolite.«

Tako torej. Sosed je prišel v gostilno šele pred desetimi

Ko gledam njen ovalni rdečelični obraz, njeno pozibavanje v bokih in nerodne kretanje njenih močnih rok, se mi

skoraj zasmilil. Morda še ni minilo pol leta, odkar je prišla v mesto, pa se je sredi družbe »gospodov« že spremenila v »gospodično«...

*

V tramvaju. Vreme je deževno, zato je voz nabito poln. Pri vratih sedi moški srednjih let z naočniki na nosu, oblečen v temnosivo suknjo. Tik zraven njega stoji ženska s torbo v rokah, ob njej pa se stiska dekletce, kakšnih šest let staro. Bržkone mati in hči, ki gresta na trg.

Voz se nekoliko preveč sunkovito ustavi — in tedaj se vsi ljudje zganejo, ko da bi jih kdo pahnil nazaj. Tudi šestletno dekletce je vrglo nazaj — in ker ni mogla pravočasno ujeti ravnotežja, se je nenadoma in nehote znašla za hip na kolenih moškega z očali. Mož se namrdne, pahne dekletce stran in zagode nekaj o nerodah, ki naj hodijo rajši peš, če vidijo, da v tramvaju ni prostora.

Mati prime dekletce za roko, nato pa se vljudno opraviči:

»Oprostite, tovariš, saj ni bilo nalašč.«

»Tovarišu« pa tako opravičilo ni pogodu:

»Oprostite, jaz nisem tovariš, jaz sem gospod.«

Ženska pa še enkrat: »Torej oprostite, gospod.«

*

Gospod, gospa, gospodična... Saj konec koncev ne moreš nikomur zameriti, zlasti pa ne malomeščanu, če te tako nagovori — lahko pa rečemo, da ni prav, če te besede prihajajo v modo, in če srečujemo ljudi, ki so užaljeni, ko jih nagovorimo s tovarišem oziroma s tovarišico.

Bili so časi, ko smo drugače gledali na to stvar. Spominimo se na narodnoosvobodilni boj, spominimo se na tovarštvo, ki se je skovalo v skupnem trpljenju in skupnem boju. Ko si postal tovariš in ko si druge ljudi lahko imenoval tovariše, je to pomenilo nekaj velikega: v tej besedi se je zrcalilo enotno hotenje, da obračunamo s hlapčevsko preteklostjo, ko so »gospodje« vihteli korobače nad nami. Kako smešno je zvenelo, če te je kdo nagovoril z »gospodom«, in kako si se šele bridko nasmehnil, če ti je kdo dejal »gospod tovariš«! Tako so nas nagovarjali samo tisti ljudje, ki so bili zaočeni, ki so potihem simpatizirali z našimi sovražniki, ali pa si pod vplivom klerikalizma niso upali sodelovati z OF. Partizan ni nagovoril z »gospodom« drugega kakor kakega župnika ali kaplana, o

minutami, pa bo prej naročil kosilo kakor jaz. Zato, ker je bil »vljudnejši«, ker je nagovoril natakaričo z »gospodično«...

katerem je bil trdno prepričan, da je nasprotnik narodnoosvobodilnega boja.

V besedi tovariš se je torej zrcalil boj za skupne cilje, za zmago nad sovražnikom, za obračun s hlapčevsko preteklostjo, za odpravo izkoriščanja človeka po človeku, za lepše življenje. Toda, mar sedaj, ko smo poglobitve cilje naše revolucije že dosegli, ko smo si v boju za socializem zgradili trdne temelje lepše bodočnosti, mar sedaj, ko skupno uživamo sadove skupnih naporov, nismo več tovariši? Mar so se med nami pretrgale vezi, ki so nas združevale v času narodnoosvobodilnega boja? Nasprotno, naša enotnost je še trdnješa, naša skupnost še večja, saj je ogromna večina prebivalstva Jugoslavije združena v Socialistični zvezi delovnega ljudstva. Mar torej nima po tolikih skupnih naporih, v tej tako veliki in trdni socialistični skupnosti beseda tovariš oziroma tovarišica prav tolik, če ne še večji pomen, kakor ga je imela nekoč? Mar si sedaj, če imaš dobro službo, če ti ni treba — kakor nekoč — stradati, če si direktor, komercialist ali kar koli, mar si sedaj postal iz »tovariša« — »gospod«?

Ne, v naši socialistični skupnosti ni gospodov, ker nihče ne gospoduje nad nami. Naše socialistično gospodarstvo prehaja v višje oblike — v družbeno upravljanje, kjer ne sme biti govora o gospodovanju nad tistimi, ki so posamenikom poverili delo na tem in onem položaju, nad tistimi, ki imajo pravico to delo nadzorovati in od vsakogar zahtevati, da polaga računa o delu, ki ga

opravlja v imenu družbe. Tudi v drugih državah bi bili delovni ljudje srečni, če ne bi nihče gospodoval nad njimi, če ne bi bilo gospodov, od katerih je odvisen njihov »biti ali ne biti«.

Mar nam sme biti torej vseeno, če pod vplivom malomeščanskih ostankov prihajajo v javnem življenju spet v modo »gospodje, gospe in gospodične«? Ne, ne sme nam biti vseeno, zakaj socialistična stvarnost zahteva od nas, da se po svojih močeh vsi enako trudimo, da smo tovariši in da tovariši ostanemo.

No, da ne bo kdo dejal, da sem ekstremist in da hočem besedi gospod in gospa odpraviti iz slovenskega besed-

njaka: sodim, da sta primeri ti dve besedi tam in takrat, kjer gre za izraz posebnega spoštovanja do starejših ljudi, ali pa takrat, kadar govorimo s tujci, ki živijo v drugačnem družbenem sistemu in so daleč od socialistične miselnosti. Tudi tuje diplomatske predstavnike tituliramo z gospodi, ker s tem izražamo spoštovanje oziroma naš odnos ne samo do njih in njihovega predstavniškega položaja, ampak tudi do držav, ki jih predstavljajo.

Vse drugo tituliranje z gospodi pa je odveč, ker pri nas — kakor že rečeno — že dolgo nihče več ne gospoduje.

F. Š.

Navajajmo mladino k zdravim športom!

O ŠKODLJIVOSTI uživanja alkohola je bilo že dovolj napisanega; prav tako so že mnogi tovariši v javnosti dvignili svoj glas proti prirejanju raznih vesellic in dobrodne namene, na katerih se izživljajo ljudje a zlasti mladina v pravih pravih orgijah pijanosti. Dodati moramo, da takšne in podobne veselice, žal, prirejajo tudi nekatere organizacije Zveze borcev za najrazličnejše namene, kot n. pr. za postavitev spomenikov, ali za »saniranje« praznih blagajn. Odveč je pripomba, da je potrebna sredstva moč zbrati tudi z drugimi prireditvami, kot n. pr. s telovadnimi akademijami, igrami, koncerti, pevsкими nastopi in podobno, s čemer budo v ljudeh smisel za petje, glasbo in krepitev telesa. Zlasti mladi ljudje bi morali na takšnih prireditvah najti več razvedrila in več zdravja. Ko govorimo o borbi proti alkoholu, le redkokdaj pomislimo na sredstva, s katerimi je moč zaježiti alkoholizem. Protialkoholna »vojna« ostane le smešna akcija, če za dosego cilja ne uporabimo vseh naštetih in podobnih sredstev. Takšne akcije pa so na moč

potrebne, saj vemo, da alkoholcem uničuje družine, zmanjšuje delovno sposobnost in poraja nesposobno potomstvo. Kljub borbi proti alkoholizmu, se ta pojav nenehno širi, saj statistika kaže, da letno pri nas (v Jugoslaviji) popijemo 38.000 vagonov vina in 16.000 vagonov žganja, kar znaša 45 milijard dinarjev ali 4.500.000 oblek, 15.000.000 parov čevljev ali 22.000 stanovanj, itd.

Tudi iz vrst naših članov prihajajo protesti proti nabiranju sredstev za organizacijo Zveze borcev s prirejanjem vesellic. Tako je na primer neki delegat s kranjskega terena Zlato Polje-Rupa v zvezi s tem na lanskem občnem zboru dejal: »Sredstva je treba najti drugje. Vsa družba se bori proti alkoholizmu, mi pa ta pojav še podpiramo: namesto da bi mladino usmerjali v zdrave športe, jo tako navajamo na veseljačenje in popivanje.«

Pridružujemo se mnenju tovariša iz Kranja in želimo, da bi še drugi povedali svoje stališče. Hvaležno bomo priobčili vsak predlog, pa tudi vsako kritiko, ki se bo dotikala konkretnih negativnih pojavov.

Izrečeno in zapisano...

Ze v dvanajsti številki lanskega letnika naše revije smo odprli novo rubriko, v kateri priobčujemo stališča članov naše organizacije v zvezi z aktualnimi družbenimi, kulturnimi in političnimi problemi. Hkrati smo se na željo mnogih naših bralcev odločili še za eno novo rubriko, kjer nameravamo objavljati kratke prispevke iz življenja in dela naših organizacij in članov Zveze borcev. Zazeleno je, da bi ti prispevki obravnavali zgledne odbornike, požrtvovalne člane, hkrati pa se tudi kritično dotikali negativnih pojavov, ki škodujejo ugledu tako naših članov, kakor tudi naših organizacij. Sklenili smo, da bomo takšne sestavke, ki pa naj obsegajo največ pol tipkane strani, honorirali s 400 dinarji. Seveda bodo morali biti zlasti kritični sestavki resnični in objektivno napisani, za uporabljene podatke pa bo jamčil pisec sam. V pričujoči številki naše revije objavljamo prve takšne prispevke, iz katerih bodo naši bralci približno razbrali, kakšni naj bodo ti sestavki, kaj naj obravnavajo in kakšen naj bo njihov obseg. Pričakujemo, da se boste odzvali naši želji in v rubriki »Izrečeno in zapisano« številno sodelovali!

Uredništvo

Edinstven primer postavljanja spomenikov v Sloveniji je menda tale: spomenik je postavljen, ljudje ga vidijo in gledajo, vendar spomenik še ni bil odkrit. Vsaj na svečan način ne. Čudno, mar ne? In vendar je res! Kje je ta edinstven primer? V Prestranku pri Postojni! Pred več meseci so v Prestranku namreč postavili spomenik, vendar zaradi tega, ker okolica še ni urejena oziroma prilagojena spomeniku, spomenika niso svečano odkrili. Zdaj pa tamkajšnja organizacija Zveze borcev razmišlja, kako oziroma ob kakšni priliki bi ta spomenik le svečano »odkrili«. Pravzaprav res svojevrsten način postavljanja in odkrivanja spomenika...

*

B. A.

Primer, ki ga bomo omenili, se je zgodil lani v Postojni v večjem gospodarskem podjetju. Tamkaj je bil zaposlen namreč tudi neki bivši borec, rezervni kapetan. Le-ta pa je razumel sedanjí čas tudi z ozirom na to, naj bi se bivši borci v posebnih šolah priučili novih poklicev ali pa svoje znanje izpopolnili. Nič čudnega zato, če je zaprosil za sprejem v ekonomsko šolo, ki je bila lani odprta v Kopru prav za šolanje bivših borcev. Res, podjetje »Vino«, kjer je bil ta tovariš zaposlen, mu je to odobrilo, vendar pa mu ni dodelilo — štipendije. Če, ozi-

roma kako so to zadevo uredili v letošnjem letu, nam ni znano. Zanimivo pa je, da so zaradi tega primera na občnem zboru ZB občine Postojna navzoči pozitivno reagirali. Nastane namreč vprašanje: ali omenjeno podjetje res ni imelo interesa, da bi z minimalno štipendijo pomagalo omenjenemu tovarišu, ter si tako skušalo pridobiti potreben strokovni kader...? Končno pa, saj ima vsako podjetje poseben fond za kadre!

*

B.

Šolski upravitelj iz Št. Jederti, kakor kaže, še ni domel novega časa, ali pa mu hoče na vso silo nasprotovati. Je namreč kakor kak »Kralj na Betajnovi«; boje se ga otroci, boji se ga celo učiteljica! Njegovi strahovladi so se morali pokoriti i učiteljica i otroci celo za praznike,

30. novembra, ko so bili vsi državljani prosti. Tedaj je namreč pozval vse svoje »podložnike« v šolo. Morda so v dobri veri, ko jih je na silo zgnal skupaj, pričakovali, da jim bo govoril o Dnevu republike ali o čem podobnem. Toda ne! Pokazal jim je skladovnico drv in sekiro. Kaj je otrokom preostalo drugega, kot da so se lotili dela? — Prepričani smo, da je šolski upravitelj iz Št. Jederti redka izjema v svojem poklicu, toda prav zato bi bilo prav, da ga Svet za kulturo in prosveto pokliče na odgovor in mu, če tega morda ne ve, napravi pridigo o pravicah in dolžnostih prosvetnega delavca. Če pa ne gre za nepoučenost ali kaj drugega, kar bi bilo moč opravičiti, se je treba odločiti za resnejše korake. V tem primeru se pridružujemo mnenju delegata na občnem zboru Okrajnega odbora ZB v Celju, ki je o tem dogodku govoril, da za take prosvetne delavce ni mesta v socialistični družbi!

*

Sprejem v članstvo vseh tistih, ki imajo pogoje, je ena izmed temeljnih nalog vsake organizacije, tako tudi Zveze borcev. Tudi v Velenju se trudijo pridobiti nove člane, toda, kot je dejal delegat na občnem zboru ZB v Celju, jim to onemogočajo »stari grehi«. Dogodilo se je namreč, da so sprejeli v ZB nekaj ljudi, ki tega niso zaslužili, med njimi neko žensko, ki si je priborila legitimacijo ZB na podlagi nekih, prav gotovo lažnih potrdil. Ta ženska je namreč ena izmed tistih, ki so pljuvale na naše ljudi, ko so

F. Slana

jih Nemci vodili v internacijo in na morišča! Kot v posmeh vsem poštenim ljudem je ta ženska celo dobila od organizacije pomoč 300.000 dinarjev, s katero si je deloma zgradila hišo. Ta se v resnici lahko smeje v brk vsem, ki so se je nekdaj bali! — Razumljivo je, da so takšni in podobni primeri povzročili obilo nezadovoljstva in zagrenjenosti med članstvom, ki je v svojih vrstah trpelo takšne ljudi. Razumljivo je tudi, da je delavnost organizacije nujno morala šepati in da ne bo zadovoljiva, dokler bodo kjerkoli v naši Zvezi borcev ljudje, ki nimajo moralne legitimacije za članstvo. Dodati pa moramo, da so vzroki za takšne pojave v naši pasivnosti, naši ravnodušnosti in bojazni, »da se ne bi komu zamerili«.

* N.

Tudi v Jurkloštru ni vse, kot bi moralo biti. Tam je celo tako, kakor bi ne smelo biti. Vsaj za tamkajšnji odbor Zveze borcev velja, da v njem sedi več bivših »blok-firerjev«, ki svojih »stolčkov« ne privoščijo nikomur drugemu. Razumljivo je, da potem-takem gospodarijo, kakor se jim pač zahoče. »Dokler bodo takšni ljudje v naši organizaciji,« je dejal bivši organizator partizanskih bolnišnic na Voluški gori, »bodo bivše borce iz NOV onemogočali tako gospodarsko kot politično.« Takšen je bil vsaj položaj v Jurkloštru konec lanskega leta, ko je omenjeni tovariš kot delegat na celjskem občnem zboru govoril o čudnem sestavu odbora svoje organizacije. Prav bi bilo, da bi se tačas kaj spremenilo! Če pa se ni — borci iz Jurkloštra, kaj čakate?

*

Primer, ki se je dogodil v Poljanski dolini (Gorenja vas), opozarja, da pisanja zgodovine NOB ne smemo zaupati vsakomur, vsekakor pa ne tistim, ki v NOB sploh niso sodelovali. V Gorenji vasi se je n. pr. lotil obdelave narodnoosvobodilne borbe v Po-

ljanski dolini človek, ki sploh ni sodeloval v NOB. Zato tudi ni čudno, da je ponaredil mnoga zgodovinska dejstva, pripisal posebne zasluge za razvoj NOB svojim sorodnikom, ki se tudi niso udeležili NOB, vloge domačinov, ki so dejansko sodelovali, pa sploh omenil ni. Za takšne pojave so krive organizacije ZB, ki to dopuščajo, ki zbranega gradiva ne preverjajo in ki jim je, kot kaže, vseeno, kdo in kako piše zgodovino njihovega kraja oziroma pokrajine. Vsekakor pa je nerazumljivo, kako da je organizacija ZB dopustila, da je takšen zgodovinski ponaredek zagledal beli dan.

K.

*

Čudno ali ne čudno, vendar je še marsikje slišati vprašanja, češ ali je lahko vključiti v organizacijo ZB pio-

nirje, ki so v času NOB bili kurirji, ali pa so prenašali razno pošto in gradivo. Vprašanje je pravzaprav odveč, zakaj Statut ZB NOV Jugoslavije vendar točno in razločno govori o tem, koga je lahko sprejeti v organizacijo.

A.

*

Ko so člani Zveze borcev iz Celja lani obiskali Dramlje, so počastili tudi spomin v skupnem grobu pokopanih padlih borcev. Toda grobišče so našli malodane zapuščeno, na njem pa je visela skromna tabla: »Slava padlim junakom!« Ko so se kasneje pozanimali, zakaj groba ne uredijo, so jim na tamkajšnjem odboru ZB pojasnili, da so že zbrali denar za ureditev grobišča, da pa načrti še niso odobreni in zato svoje zamisli ne morejo uresničiti.

C. F.

Vito Globočnik: Talci

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Partizanske patrole - oblika utrjevanja tradicij NOB

POHODI partizanskih patrol so postali v zadnjih letih že kar narodni običaj in lepa oblika razvijanja in utrjevanja tradicij narodnoosvobodilne borbe. Organizacije Zveze borcev so razne zgodovinske obletnice ljudske revolucije ter druge praznike in prireditve počastile s pohodom patrol po znanih partizanskih poteh. Vendar te patrole sprva niso imele določene organizacijske oblike in dovolj pomembne vloge. Zato niso vselej odigrale svojega poslanstva: čuvanja, razvijanja in utrjevanja tradicij narodnoosvobodilne borbe.

Določen pomen in častno nalogo v našem družbenem življenju so dobile partizanske patrole šele leta 1951, ko je Zveza borcev NOV prevzela organizacijo izvenarmadne vzgoje ljudstva. Njen namen, da se čimveč ljudi usposobi za pasivno obrambo domovine, je našel svoje delovno področje tudi v okviru partizanskih patrol.

Ko je bil proglašen 22. julij za Dan vstaje slovenskega ljudstva, so mu partizanske patrole dale najlepši praznični izraz. Obširno organizacijo

patrol je prevzel Glavni odbor Zveze borcev NOV, vodil pa jih je poseben operativni štab v Ljubljani.

Tistega julijskega tedna leta 1951 je bilo v Sloveniji 245 partizanskih patrol. Med njimi je bilo osem glavnih smeri, in sicer: Spodnja in Zgornja Štajerska, Koroška, Gorenjska, Primorska, Koper-ska, Kočevska in Dolenjska. Člani patrol, večinoma bivši partizani in aktivisti, so bili oblečeni v partizanske obleke ter dobro opremljeni in obo-roženi.

Vse patrole so imele s po-veljem določeno smer pohoda in naloge. Razen obiskov zna-nih partizanskih krajev in družin, ki so prve in v naj-večji meri pomagale partiza-nom, so polagale cvetje in vence k spomenikom in na grobove padlih borcev, talcev in žrtev fašističnega nasilja, z raznimi darili počastile svoj-ce in otroke padlih borcev, pripovedovali mladini svoje

doživljaje, prepevali borbene partizanske pesmi, se na mi-tingih veselili z vaščani itd. Hkrati pa so se te patrole na svojih pohodih »prebijale« skozi razne soteske in prelaze, čez mostove in odprte reke ter »odbijale« napade, ki so jih organizirali člani ZB in drugih organizacij v krajih, skozi katere so patrole hodile, včasih pa so v skupni akciji »napadali« razne objekte, vasi in cela mesta.

Tako so patrole na svojem pohodu z »boji«, »juriši«, stre-ljanjem, raketami, petjem in z dobro organiziranimi mitingi najlepše manifestirali prazno-vanje Dneva vstaje. Na drugi strani pa je bilo sodelovanje strelskih družin, avto-moto krožkov, enot protiletalske zaščite, gasilskih čet, ljudske tehnike in drugih, s partizan-skimi patrolami ena izmed najboljših oblik za izvenar-madno vzgojno delo. V skupni akciji je aktivno sodelovalo 51.000 udeležencev.

Na predvečer Dneva vstaje je bil glavnim patrolam, ki so bile močne kot partizanski bataljoni, prirejen sprejem v Ljubljani, kjer je predsednik vlade LRS, Miha Marinko, sprejel njihove raporte.

Naslednje leto je bilo praz-novanje Dneva vstaje še bolj svečano. Sleherni partizan je želel oditi v patrolo, zato je

*Kakor pred leti — dekleta
pripenjajo borcem nageljne*

*Kakor pred leti — patrolja z
zastavo na čelu, na pohodu*

*Kakor pred leti — harmonikar
je v patroljah nepogrešljiv*

Komisar partizanske patrolje se razgovarja s pionirji, ki so ustavili patroljo pred šolo

bila udeležba še večja. To pot so šli v patrolo tudi znani junaki, nosilci Spomenice 1941, narodni heroji in mnogi partizanski funkcionarji, tako, da so morale organizacije, ki delujejo na področju izvenarmadne vzgoje, zastaviti vse sile, da so z organiziranimi bojnimi vajami za nekaj časa »branile« svoje objekte, vasi in mesta. Tokrat so partizanske tradicije še bolj oživele, mitingi, ki so jih prebivalci organizirali v počastitev prihoda patrol pa so bili pravzaprav ljudsko slavlje.

Cilj je bil dosežen. Patrole so prehodile vse po zemljevidu določene poti, obiskale in obdarile partizanske družine, se s polaganjem vencev in salvami oddolžile spomenu padlih borcev, »premagale« postavljene ovire, pregnale ali »uničile« postavljene jim zasede, odbile vse napade ter prinesle s svojih pohodov v Ljubljano borbene partizanske pozdrave.

V letu 1953 se je praznovanje Dneva vstaje s patrolami preneslo na okraje in občine. To je dalo še bolj pozitivne rezultate. Vsak Okrajni odbor Zveze borcev je organiziral na svojem področju toliko patrol, da so lahko obiskale najvažnejše kraje ter se po krajšem, največ dvodnevem pohodu, na predvečer 22. julija zbrale v okraj-

nem središču, kjer jim je bil prirejen svečan sprejem.

V ta leta organiziranja partizanskih patrol pa sovpadajo proglasitve občinskih praznikov. Od 354 bivših občin je do lanskega leta 234 občin proglasilo svoje praznike, ki so vezani na tisti zgodovinski dogodek NOB, na katerega so občani najbolj ponosni. Patrole so dale tudi tem praznikom najbolj živ in praznični obraz.

Po drugi strani pa so mnoge partizanske enote, ob priliki praznovanja obletnic ustanovitve, odkrivanja spominskih plošč in spomenikov organizirale pohod patrol po svojih borbenih poteh.

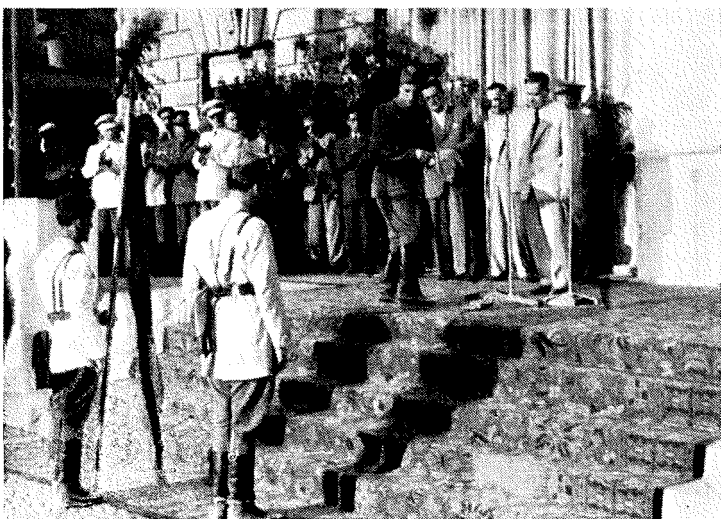
Razen zbora brigad v Dolenjskih Toplicah leta 1952 in zbora primorskih brigad na Okroglici leta 1953, so tudi veliko partizansko slavlje na Ostrožnem leta 1954 najlepše počastile patrole petnajstih enot, ki so se v času vojne borile na Štajerskem. Te patrole so imele pravo vojaško organizacijo in so se gibale po točno določenem načrtu. Ljudstvo jih je povsod sprejemalo z odprtimi rokami in objemi, jim pripravljalo najbolj svečane sprejeme, jih pogostilo ter se z njimi veselilo in rajalo. Takrat je bila vsa Šta-

jerska eno samo praznično razpoloženje.

Tako naše partizanske patrole v Sloveniji res častno izpolnjujejo svoje poslanstvo. Kjerkoli se gibajo, razvijajo svetle tradicije narodnoosvobodilne borbe in pridobitve ljudske revolucije. S svojimi akcijami in partizansko pesmijo vnašajo med ljudstvo veselo borbena razpoloženje in manifestirajo našo odločnost, moč in enotnost tudi preko naših meja.

Pri tej ugotovitvi pa se ne moremo izogniti dejstvu, da so v zadnjih letih vnašali v patrole premalo elementov izvenarmadne vzgoje. Nekateri tovariši na Okrajih so menili, da je dovolj, če ob določenih praznovanjih pošljejo na pot patrolo zgolj zato, ker je to že tradicija. Zato niso dali patroli nobenih konkretnih nalog, v okviru patroliranja pa niso celo organizirali vaje izvenarmadno-vzgojnega značaja.

V nekaterih patrolah se je polagalo premalo pozornosti pri »rokovanju« z orožjem in strelivom, tako da je prišlo do manjših nesreč, čeprav smrtnih primerov ni bilo. Ponekod so borci med bojnimi vajami streljali z manevrsko municijo celo na razdaljo pet

Sprejem patrolj na Trgu revolucije v Ljubljani, 21. julija 1952

metro, kajti nobena bojna stran ni hotela »popustiti«. Če je vmes zažvižgala še krogla bojnega naboja, ki so jih borci prihranili iz vojnih dni, je prišlo še prej do nesreče. Tudi nevesča uporaba petard je vnesla v patrolo nesrečo ali vsaj slabo razpoloženje.

V redkih primerih je bilo opaziti tudi, da so se posamezniki včasih opijanili, kar je zelo kazilo ugled patrole pri ljudeh. Čuvanje ugleda partizanskega borca je dolžnost slehernega partizana in se je bolje odreči gostoljubju oziroma alkoholu, kot pa s pijanostjo rušiti ugled partizanstva.

Zato naj se organizatorji patrol drže pravila, da določijo v patrole le tiste borce, ki bodo resno in v pravem času opravili določene jim naloge ter dostojno predstavljali nekdanje partizane in druge borce ljudske revolucije. Člani patrole naj se zavedajo, da bodo le z lepim partizanskim obnašanjem in pristrčno besedo najbolj razveselili partizanske mamice in očance ter vse svoje bojne tovariše in znanke. Pogovor z njimi, veselo kramljanje, obujanje spominov na vojne dni in živa partizanska pesem jim bo najboljše utešilo za morebitne težave. Hkrati jim bo to tudi nepričakovano in najlepše plačilo za vse skrbi in prizadevanje, za vso materinsko pomoč in materialne datjave v času vojne.

Pri obiskovanju partizanskih krajev morajo patrole skrbno pretehtati koga bodo obiskale ali obdarile v razpoložljivem času. Te časti naj bodo deležne tiste družine, ki so najprej in najbolj pomagale partizanom, aktivistom, kurirjem in drugim borcev revolucije.

Mnogo več pozornosti pa morajo partizanske patrole posvetiti šolam, naši mladini, ki je bila rojena šele med vojno ali po njej. Ti pionirski in mladinci, ki niso nikdar videli partizanov, danes težko dojemajo zgodovino narodnoosvobodilnega boja. Iz lastnih izkušenj, pa tudi iz razgovo-

*Srečanje
s partizansko mamico*

*Srečanje
s partizanskim očancem*

rov z učitelji in profesorji, posebno še, če ti niso bili partizani, vem, da je tej mladini težko prikazati partizanski boj. Tam pa, kjer so otroci videli patrolo in v partizane oblečene borce, slišali partizansko pesem, poslušali zgodbe iz ust znanih junakov in se celo pogovarjali z njimi, učiteljstvu ni bilo težko posredovati zgodovine NOB svojim učencem in dijakom.

Ker je z vsakim dnem vedno manj partizanov, vedno več pa tiste mladine, ki ni nikdar videla borcev narodnoosvobodilne vojske, je dolžnost organizacije Zveze borcev NOV, da še z večjo prizadevnostjo organizirajo patrole, v katere naj se vključijo predvsem tisti borci, ki bodo znali z živo besedo pripovedovati o težkih bojih našega naroda za svojo osvoboditev ter posredovati svoje izkušnje mladini — ljudem, ki si bodo za nami gradili življenje, in da bodo znali čuvati pridobitve narodnoosvobodilne borbe. Skupno z organizacijami, ki vsebujejo elemente izvenarmadne vzgoje pa naj patrole z bojnimi vajami razvijajo tradicije NOB ter s ponosom na zmagovito ljudsko revolucijo goje borbeni duh med ljudstvom.

Da pa bodo te patrole, ki so postale že tradicionalna oblika praznovanja Dneva vstaje, občinskih praznikov in raznih partizanskih proslav, dosegle svoj namen, morajo organizacije ZB vnaprej in pravočasno pripraviti podrobne načrte za pohod vsake posamezne patrole. Predvsem pa je skrbeti, da se v partizanskih patrolah, kot ene izmed ustaljenih oblik za razvijanje, utrjevanje in prenašanje tradicij NOB vnese čim več elementov izvenarmadne vzgoje ljudstva in za te vaje pridobi čim več ljudi. Zato, da se s temi borbenimi vajami čim več ljudi uči in vadi za primer, da bi bilo treba braniti domovino in vse pridobitve ljudske revolucije.

Jože Štok-Korotan

Napisi na spomenikih NOB

Po osvoboditvi, v desetih letih socialistične graditve, je bilo širom po Sloveniji postavljenih mnogo spomenikov in spominskih plošč v spomin na padle borce, talce in žrtve fašističnega nasilja. Tako se preživeli borci spominjajo svojih padlih tovarišev, ti spomeniki pa so hkrati tudi spomeniki NOB. Mnogi spomeniki (spominske plošče) pa imajo vklesana tudi razna besedila, napise, verze. Da seznanimo naše bralce vsaj z nekaterimi besedili, vklesanimi na spomenikih (ploščah), bomo v letošnjem letu priobčevali ta besedila z navedbo, na katerem spomeniku je. Hkrati pa naprošamo naše bralce, da nam ta besedila s spomenikov v svojih krajih pošljejo tudi sami.

Umrli smo, ki v grobu tu ležimo.
A nad svobodo vašo še bedimo,
ker hočemo, da raste in živi,
za kar smo dali svojo srčno kri.

(VRANSKO)

Za dom živeli smo, za dom smo pali,
življenje za svobodo žrtvovali.
Nenehno jo krepite, bogatite,
neokrnjeno sinovom izročite.

(POLHOV GRADEC)

Gremo naprej, tovariši, brez vas,
a naša kri ob vaši se je žgala,
njen ogenj obsijal je našo pot.
Brez mrtvih grl, šibak je živih glas,
ker ni vas več, zato ste vsepovsod,
saj smrt vas je življenju darovala.

(ČRNA PRI KAMNIKU)

Razkosana, izdana in teptana
je naša zemlja bridko krvavela.
Pogumno se je vzdignila Ljubljana
in v Krimu je uporna pesem zadonela.
Šli ste za njenim klicem, se borili
zvesto, pogumno: niste se vrnili.
Naj o zvestobi in ljubezni vaši priča
ta kamen pozne čase in naj jo veliča.

(VNANJE GORICE)

Postoj,
kdor mimo greš:
ta kraj je svet,
izbran krvi je
mučeniške sled.
Toda domisli
strašnega se dne,
in mrtva skala
rdeč požene cvet.

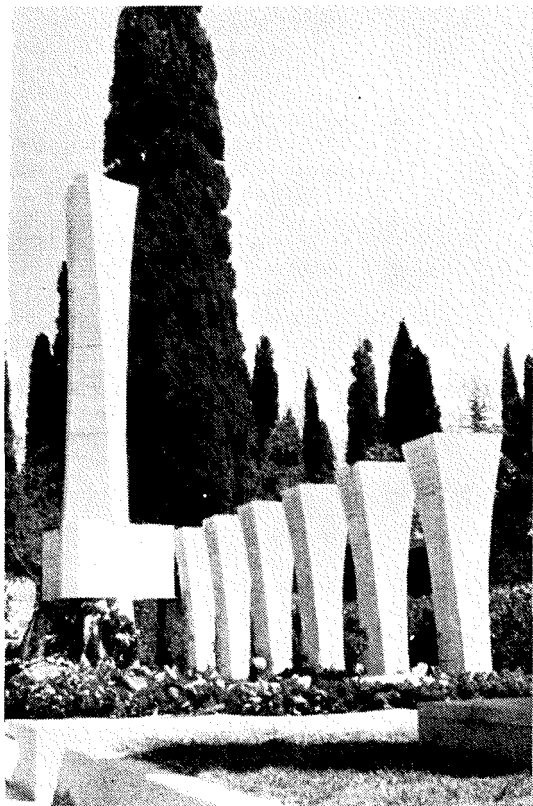
(LJUBLJANA)

Rod, ki tu prebiva,
to svobodo čuval bo,
znal ceniti bo, ljubiti,
kar plačali ste s krvjo!

(GROSUPLJE)

S krvjo smo svojo naša polja pognojili,
da bi rodila kruh nekoč za vse ljudi.
Ko za svobodo smo se v sužnjih dneh borili,
smo zrlí še pred smrtjo naše lepše dni.
Svoboda je ljubezen, kruh in sreča,
umreti zanjo slava je največja,
živeti zanjo je največji cilj.

(ČRNUČE PRI LJUBLJANI)

Spomenik v Trstu, postavljen v spomin na borce IV. armije, IX. korpusa in tržaške anti-fašiste, ki so padli za svobodo

V Beogradu so izdelali idejni projekt za postavitev spomenika Borisu Kidriču, ki bo predvidoma stal na ploščadi med Gepratovo, Nemanjino, Miloševo in Balkansko ulico. V idejnem projektu je vključena tudi nova stavba, ki jo trenutno gradijo na oglu Balkanske in Gepratove ulice, tako da bo arhitekt prilagodil načrt arhitekturi starih in novih stavb, upošteval sodobno obliko spomenika. Okolje vključuje estetske in praktične potrebe. Za prve bo poskrbel park, katerega reprezentativni del se bo raztezal med Zveznim izvršnim svetom in Upravo za gospodarsko planiranje, stavbo, v kateri je pokojni Kidrič snoval velike načrte za izgradnjo države. Tu bo obenem tudi stal spomenik, okrog katerega bodo zasadili iglasta drevesa in rastje iz Slovenije, torej iz okolja, v katerem je Boris Kidrič preživel mladost. Drugi del parka bodo uredili za počitek meščanov, zato bo opremljen s stezicami, klopcami in visokimi drevesi, ki bodo zakrivala stavbe in dajala potrebne pogoje za priložnostno vrtno arhitekturo. V tretjem delu parka pa bo nova zgradba, katere funkcija se omejuje večidel na reševanje prometa za pešce. Kakor napoveduje inž. Branislav Prošić, eden izmed projektantov, bo spomenik bržkone postavljen 1. maja 1957. S tem bo Beograd dobil še en lep spomenik, s katerim se bo oddolžil pokojnemu velikemu sinu naše domovine.

V Jajnicah, nedaleč od Beograda, bodo letos spomlad začeli urejati spominski park, posvečen 80.000 žrtvam, ki so jih Nemci s pomočjo domačih izdajalcev postrelili v času okupacije. Spominski park v Jajnicah se bo razprostiral na 1000 m² površine. Idejni projekt predvideva ureditev steze, po kateri so vodili domoljube v smrt. Okraskili jo bodo s cvetjem, raznimi manjšimi spomeniki in spominskimi ploščami, drugi del bišve poti, ki vodi k cesti na Avalo, pa bodo uredili za vozila. Brž ko bo obiskovalec vstopil v park, bo zapazil s ploščami obloženo ploščad in hrib, na katerem bodo postavili likovno kompozicijo iz velikega kama. Iz tega dela parka bo prehod do terase za muzejem, ki ne bo grajen v obliki stavbe,

temveč iz dveh vzporednih zidov, na katerih bodo viseli reliefi, napisne plošče in drugi dekorativni elementi. V vitrinah bodo zatem razstavljena pisma, dokumenti, fotografije, najdeni predmeti in druga laststvarljanih žrtev. Na eno izmed teras bodo postavili nekakšen žrtvenik z ognjem, ki bo spominjal na zažiganje žrtev. Nad ploščadjo bo na najvišji terasi stal spomenik, delo kiparja Dolinarja, do katerega se bodo obiskovalci parka povzpeli po stopnicah. S ploščadi se bo nudil lep razgled po vsem parku. Za teraso pa bodo zasadili okrog 80.000 borov, ki bodo simbolično opozarjali na število v Jajnicah ustreljenih domoljubov.

Zgled, kako je treba skrbeti za otroke padlih tovarišev, so dali borci Levstikove brigade, ko so oktobra v Dolenjskih Toplicah praznovali 12-letnico ustanovitve svoje enote. Tedaj so namreč podarili mladini Topliške doline lep in trajen dar, 615 leposlovnih in znanstvenih knjig. Toda kmalu zatem so se Levstikovci spet izkazali s skrbjo za partizansko deco. Zastopniki brigade so sredi decembra minulega leta spet obiskali Dolenjske Toplice in izročili občinskemu odboru ZB za otroke padlih borcev 110 tisoč din. Razveseljivo je, da so Levstikovci ob decembrskem obisku prevzeli tudi patronat nad ljudsko knjižnico pri KUD »Maks Henigman« v Dolenjskih Toplicah. Vrh tega so obljubili, da se spomlad spet vrnejo in da bodo še kaj prinesli. Zgled, ki ga je dala Levstikova brigada, je vsekakor vreden posnemanja.

Pisanje občinskih oziroma krajevnih kronik in življenjepisov padlih borcev je tako napredovalo, da že lahko govorimo o urejanju gradiva, preverjanju in končni izdelavi. Po nepopolnih podatkih GO ZB povzemamo, da je material za kronike in življenjepise doslej poslalo 5 okrajev za 27 bivših občin oziroma terenov. Tako so v celjskem okraju zbrali 554 življenjepisov, v koprskem okraju 110, v ljubljani 841, v slovenjegraškem okraju 744 in v Trbovljah 494 življenjepisov. Glavni odbor

je doslej prejel 2743 življenjepisov, ki jih trenutno urejajo, dopolnjujejo itd. Kakor nam je znano, so po okrajih napisali in zbrali doslej že 11.000 življenjepisov.

Janez Mlakar, upokojeni delavec z Jesenic in pomožni pionir delavske samouprave, je nazorno pojasnil potrebo po pisanju spominov iz NOB. Sam spomeničar in kronist, je navajal svoje izkušnje in dejal, da gre predvsem za zabeleževanje spominov in ne za leposlovne spise. Kdor ni več oblikovanja, naj nima pomislekov, kakor jih gotovo tudi niso imeli preprosti ameriški vojaki, po katerih pisanju in pripovedovanju so zgodovinarji v debelih knjigah orisali spopad med Severom in Jugom, v katerem je šlo za osvoboditev sužnjem izpod oblasti južnih veleposestnikov. »Naša zgodovina«, je rekel, »prav nič ne zaostaja za ameriško vojno, ampak jo v mnogočem še prekaša.«

Dne 12. in 13. decembra lani je v Parizu zasedala Evropska konfederacija bivših borcev oziroma predstavnikov bojevnih organizacij, včlanjenih v FMAC. Zasedanja so se udeležili predstavniki 14 držav, med njimi tudi Jugoslavije. V ospredju dnevnega reda je bilo vprašanje rehabilitacije vojaških vojnih invalidov in socialna zaščita bivših borcev. Konfederacija je v zvezi s tem sprejela več predlogov, med drugimi, da naj nacionalne organizacije izmenjujejo obiske invalidov, bivših borcev in njihovih otrok v večjem številu, FMAC pa v nekaj mesecih organizira podpre. Nadaljnji predlog priporoča ustanavljanje mednarodnih letovišč za težke invalide, bivše borce in njihove otroke, a hkrati predvideva za menjavo specialistov za rehabilitacijo vojnih vojaških invalidov. Generalnemu sekretariatu so nadalje naročili, naj prouči možnosti organiziranja svetovne razstave, na kateri bi prikazali napredek v tehnični ortopediji.

Na občnem zboru občinskega odbora ZB Kranj je tovariš Hafner predlagal, naj skupščina zadoži komisijo za postavitev centralnega spomenika NOB, da bo do konca

prve polovice tega leta izdelala odločitev, kje naj pravzaprav spomenik stoji. Po izbiri lokacije naj bi dali v izdelavo načrte, za katere je že stari občinski odbor namenil vsoto 1.000.000 din. Glede lokacije namreč še ni padla odločitev, ali naj spomenik po predlogu akad. kiparjev Smerduja in Keržiča ter profesorja Didka stoji v parku pred sindikalnim Domom, ali pa, kakor je predlagal arh. Ravnihar, projektant nove okrajne stavbe, v četrkotniku med staro okrajno zgradbo in stavbami Pokojninskega zavoda. »Čas je, da se odločimo,« je dejal tovariš Hafner, »kajti sicer utegne postati stvar neaktualna.«

Tovariš Bertoncelj je na kranskem zboru ZB predlagal, naj bi člani Zveze borcev vplivali na zbiranje gradiva v zvezi s slovitim kranjskim štrajkom, ki se je začel pred 20 leti v »Standardu« oziroma »Savi« in ki je presegel meje okraja in odjeknil po vsem Slovenskem. Kranjski štrajk je dokončno razgall klerofašistični režim. Proslave v prihodnjem letu, ko bo poteklo 20 let od omenjene stavke, naj bi prikazale vodilno vlogo Kranja v borbi proletariata za njegove pravice.

Člani Zveze borcev iz kranjskega okraja so zelo dejavni tudi na zgodovinskem področju. Tako so posamezniki, kakor organizacije izdali in založili več zbornikov iz NOB (Mojstrana, Kranj, Škofja Loka, Gorice), napisali svoje spomine, dokumentarna ali umetniška dela (Smolej, Konobelj, Jan) in priobčevali članke iz NOB v časopisih (Vinko Hafner, Franc Štefe, Vojko Porenta). Bivši okraj Radovljica je dosegel vidne uspehe tudi v urejanju biografij padlih borcev, ki jih je doslej zbral in uredil že 705 od skupnega števila 1347 padlih borcev v okraju. — Zbornikom,

Mnogi delegati na kranjskem občnem zboru so pozivali člane, naj se v večjem številu naročajo na revijo »Borec«. Hvalili so njeno vsebino, njeno opremo in vlogo, ki jo ima to naše glasilo za zabeleževanje spominov iz NOB. Navajali so tudi, kako malo borcev je na revijo naročenih. Na Primskem, n. pr. so njeni naročniki le 3 izmed 31 članov, bivših borcev.

Napredek v skrbi za otroke padlih borcev

Za preteklo leto je bilo značilno, da je sorazmerno porasla aktivnost družbenih organov v skrbi za otroke padlih borcev in to zlasti na socialno-zdravstvenem in skrbniškem področju. Vidnejši uspehi so bili doseženi tudi glede šolanja teh otrok. Vendar je Zveza borcev še zmeraj tisti činitelj, ki bdi nad stanjem in problemi otrok padlih borcev in čuti neposredno odgovornost za njihov materialni položaj, šolske uspehe in vzgojo.

Komisije za otroke padlih, ki so bile osnovane pri republiškem odboru in okrajnih odborih, so aktivne in so v glavnem zadovoljivo opravile svoje delo. Komisijam oziroma organizacijam je moč očitati le, da niso znale pritegniti k sodelovanju vseh družbenih organizacij, a zlasti, da so neredko dopuščale malomarno skrb nekaterih mater oziroma skrbnikov za vzgojo in šolske uspehe otrok. To sicer niso splošni pojavi, vendar so dovolj značilni, saj je razumljivo, da Zveza borcev niti ne more prevzeti niti ne bi bilo prav, da bi prevzela celotno moralno odgovornost za to najširše in najbolj odgovorno družbeno področje dela. Zato je tudi razumljivo, da smo lani zlasti spričo pojavov brezbriznosti mnogih mater in skrbnikov do otrokovega napredka zmerom znova naglašali moralno odgovornost pred družbo, da bodo sredstva v obliki pomoči, namenjena za šolanje otrok, pravilno izkoriščena.

V minulih treh letih so otroci padlih borcev prejeli naslednjo materialno pomoč za šolanje:

leta 1953 — 1948 otrok — 29 milijonov din (povprečno 1690 din na otroka);

leta 1954 — 5526 otrok — 140.200.000 dinarjev (povpr. 2450 din mesečno na otroka);

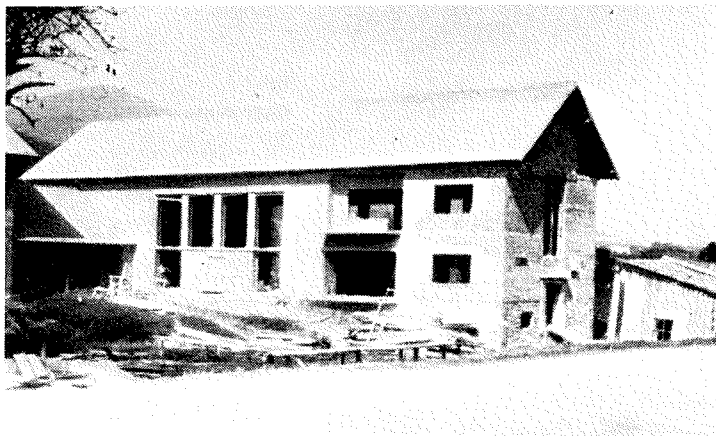
leta 1955 — 6400 otrok — 206.540.000 dinarjev (povpr. 3220 dinarjev na otroka).

Ta sredstva so zagotovili okrajni ljudski odbori s svojimi rednimi proračuni, dodeljevale pa so jih komisije, sestavljene iz predstavnikov OLO, Zveze borcev in drugih organizacij. Osnova za dodeljevanje učnih podpor so bili dohodki otroka in njegove družine. Zadnje leto, ki ga navaja gornja tabela, so štípendije oziroma učne podpore nekoliko porasle, a predvsem mesečno povprečje, ker so se povečali tudi stroški za oskrbovanje v internatih. Po dosedanjem pregledu potreb je razvidno, da višina lanskih podpor nekako ustreza stro-

škom za šolanje, razen v nekaterih okrajih, kjer so ljudski odbori v ta namen namenili preнизke proračunske vsote. Tam so zaradi tega štípendirali oziroma podprli manjše število otrok, n. pr. v Gorici komaj 30 %, v Novem mestu 29 % in v Šoštanju 28 % otrok. Sicer pa je treba dodati, da glede dodeljevanja in uporabe omenjenih sredstev ni bilo težav in se je denar porabil pretežno za šolanje otrok, zlasti tistih v internatih. Pri tem so starši ali skrbniki porabili tudi druge otrokove ali lastne dohodke (doklade itd.), iz česar moremo sklepati, da se otroci ne šolajo izključno na breme družbe. Le 35 % otrok namreč prejema dodatke, a stroški oskrbovanja v internatih zna-

DOM ZVEZE BORCEV V ŠENTJANŽU

Organizacija Zveze borcev v Šentjanžu pri Dravogradu je ena izmed najbolj delavnih v svojem okolišu. Njena dejavnost namreč temelji na bogatih borbenih tradicijah, saj je ta majhni kraj ob naši severni meji dal nad osemdeset borcev. Šentjanž se morda kot edini kraj na Koroškem ponaša z Domom ZB, ki so ga člani spravili pod streho v pičlih štirih mesecih. Stavba se dotika Zadrúžnega doma, ki ga istočasno gradi Kmetijska

zadruga. Dom ZB je zgradba, zidana v visokem nadstropju. V njem bo velika dvorana za kino, v pritličju pa telovadnica. V kulturnoprosvetni dvorani, namenjeni tudi za kinopredstave, bodo vgradili spominsko ploščo, posvečeno dvajsetim v borbi padlim in enajstim v nemških taboriščih umrlim domačinom. Za gradnjo Doma so domačini prispevali velike vsote, za kar se jim odbor ZB Šentjanž na tem mestu zahvaljuje; obenem pa želi, da bi za Dom še prispevali vsak po svojih močeh.

šajo 5000 din. Od 12.300 otrok v Sloveniji prejema učno pomoč manj kot polovica v mesečnem povprečju na otroka 3220 din.

Lani je bilo opaziti tudi nekatere primere razsipništva, kot n. pr. v Trbovljah, kjer so dodeljevali previsoke učne podpore. Toda v tekočem šolskem letu so to napako popravili, tako da znaša mesečna učna podpora povprečno 2700 din. Tudi v Mariboru so bili nekoliko preširoki, sicer ne glede višine podpor, ampak so pomagali s podporami tudi osnovnošolskim otrokom, kar pa ni najnujnejše.

Zadnji dve leti so otroci padlih borcev prejeli tudi občutno pomoč v obleki in obutvi. Glavni odbor je v ta namen v treh letih prispeval

nad 14.000.000 din. Približno takšno vsoto je prispevala tudi Zveza vojnih vojaških invalidov, pomagali pa so tudi okrajni odbori Zveze borcev. To pomoč so prejeli predvsem otroci, ki jim sredstva v obliki učnih podpor in štipendij ne zadoščajo tudi za vzdrževanje. Te pomoči je bilo deležnih 10 do 15 % vseh otrok padlih borcev, večidel na Dolenjskem in Primorskem. Vrednost blaga na otroka je bila 4000 din.

Vrh tega je lani Zveza borcev potrošila velike vsote za letovanje otrok, skupaj v treh letih nad 50 milijonov dinarjev. Skupna materialna pomoč naše družbe otrokom padlih borcev v zadnjih treh letih potemtakem znaša nad 450 milijonov dinarjev.

Do konca lanskega leta so učno pomoč oziroma štipendije dodeljevali še okrajni odbori in sicer po uredbi za štipendiranje, v okviru katere so otroci padlih borcev uživali posebne pravice. Zlasti v nekaterih okrajih pa bo trenutno težje podpiranje nižješolcev, ki jih prevzamejo občine v svoj proračun. V ta namen že teče akcija, da bi organizacije Zveze borcev in okrajni ter občinski odbori zagotovili potrebna sredstva. Vendar se zdi, da bo glede tega zlasti ponekod na Dolenjskem in Primorskem še precej težav.

Razveseljiv je priliv otrok padlih borcev med visokošolce. Tako je bilo leta 1953 na univerzi vsega 114 teh otrok, medtem ko jih je bilo lani, ne upoštevaje okraja Tolmin in Ljutomer, že 240. Največ otrok padlih borcev obiskuje tehnično fakulteto (61), dalje filozofsko (42), potem medicinsko (32), ekonomsko (21), pravno 19 itd. Samo iz okraja Ljubljana študira na fakultetah 82 otrok padlih borcev s povprečno štipendijo 3450 din na mesec, dalje iz okraja Kranj 25, Kočevje 20, Maribor 18, Novo mesto 12, Postojna (področje bivšega okraja) 11 otrok padlih borcev itd.

Tudi glede usmerjanja otrok v šole in razne poklice je opaziti viden napredek, ki ga je pripisati zlasti občutnejši gmotni podpori za šolanje. Vrh tega otroci doraščajo in je n. pr. v osnovnih šolah dandanes komaj še nekaj nad 100 otrok padlih borcev, medtem ko jih je bilo leta 1953 okrog 5000. V nižjih gimnazijah je trenutno 3060 otrok (ne upoštevaje prejšnja okraja Tolmin in Ljutomer), kar je za 600 več kot leta 1953. Prav tako je poraslo tudi število gimnazijskih višješolcev oziroma dijakov učiteljišč, srednje tehnične, ekonomske, kmetijske šole itd. Le-teh je 900 več, nekateri med njimi pa so šolanje celo že končali in opravljajo svoje poklice. Učencev v gospodarstvu je vsa leta približno enako število, od 1000 do 1400. Lani pa je bilo opaziti tudi tu zmanjšanje, in sicer predvsem na račun srednjih šol.

GODBA ZVEZE BORCEV V ŠENTJANŽU

V Šentjanžu so osnovali tudi godbo Zveze borcev, za katero je Zveza borcev Šentjanž pri Dravogradu prispevala skupaj 156.555 din. Prav tako so na minulem občnem zboru sklenili ustanoviti pevski zbor. Naše uredništvo, kakor tudi Glavni odbor ZB, pozdravljata vzpodbudo in zamisel odbora ZB v Šentjanžu, vendar menita, naj bi Zveza borcev za ustanavljanje takšnih in podobnih glasbenih sestavov dajala le pobudo, med-

tem ko naj pevski zbor in godba na pihala delujeta in nastopata v okviru Ljudske prosvete oziroma društev »Svoboda«. Nespmetno bi bilo namreč zdaj, ko so v Šentjanžu uspeli postaviti na noge kar dva glasbena ansambla, cepiti sile in nastopati pod imenom Zveze borcev. Zasluga gre vsekakor Zvezi borcev. Četudi se oba ansambla priključita društvu »Svoboda«, ali pa ga (če ga v Šentjanžu ni) ustanovita, bo vsakdo vedel, da je bila Zveza borcev tista, ki je dala iniciativo.

Glede učnih uspehov je treba omeniti, da sicer niso zadovoljivi, vendar pa nikakor ne pod splošnim šolskim povprečjem. V nekaterih okrajih so uspehi otrok padlih borcev celo nad povprečjem.

Zdravstveno stanje otrok padlih je v glavnem zadovoljivo. Bolnih oziroma slabotnih je okrog 100 otrok, za katere je Zveza borcev lani organizirala tudi dve posebni zdravstveni koloniji na morju in v planinah. Tjakaj so otroci odhajali na osnovi zdravniških indikacij in so živeli pod stalnim zdravniškim nadzorom.

Naj omenim še, da je bilo vedenje otrok padlih borcev tako v šolah, kakor tudi v ko-

lonijah v glavnem vzorno. Opaziti je ugodne posledice vzornejši skrbi zanje, hkrati pa tudi neke pomanjkljivosti, ki jih bo treba še odpraviti. Mislim na to, da otroci vse premalo poznajo narodnoosvobodilno borbo, kar je pripisati na eni strani pomanjkljivi šolski vzgoji, a na drugi strani pomanjkanju neposredne vzgoje otrok, temelječe na tradicijah NOB, ki bi jo morale otrokom posredovati naše organizacije. Zdi se mi, da je to ena izmed najbolj konkretnih nalog, ki se jih bo morala v bodoče lotevati organizacija Zveze borcev.

Jože Bertoncelj-Marjan

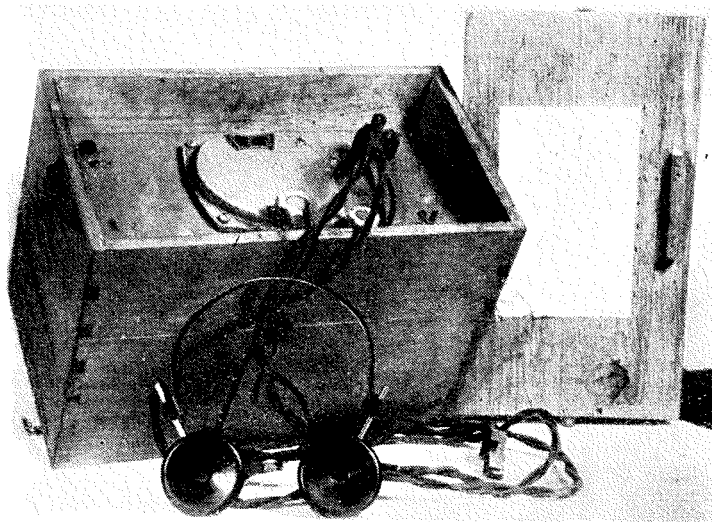
Novi predmeti v Muzeju NO

TERENSKA ekipa Republiškega Muzeja NO v Ljubljani je lani obogatila muzejsko zbirko s številnimi dragocenimi predmeti, ki so bili bodisi odkopani, ali pa jih je ekipa dobila pri nekaterih borcih. Ker ti predmeti pomenijo za Muzej dragoceno pridobitev, bomo navedli njihovo zgodovino in imena darovalcev.

Eden izmed teh predmetov je puška tipa Mauser, ki jo je že leta 1941 nosil in kot dragocen spomin na hude boje čuval narodni heroj Tone Vidmar-Luka. Brzostrelko s torbico za šaržerje je na Mokrcu zaplenil in kot komandant IX. brigade nosil narodni heroj Ožbolt Jože, dokler ni bil 20. januarja 1945 ranjen v Suhi krajini. Narodni heroj Tone Vidmar-Luka je Muzeju podaril tudi oficirsko piščalko, ki jo je zaplenil septembra 1943, pri napadu na plavogardistično postojanko v Grčaricah. Nemška brzostrelka MP 40, ki jo zaplenil kapetan Miha Smrajc, oficir JLA, je spomin na napad dela Cankarjeve brigade na luksuzni avtomobil, v katerem se je peljalo 6 nemških oficirjev; pištolo »Bereto«, ki jo je Muzeju podaril Avgust Mikec, je darovalec še dolgo nosil kot oficir LM, zaplenil

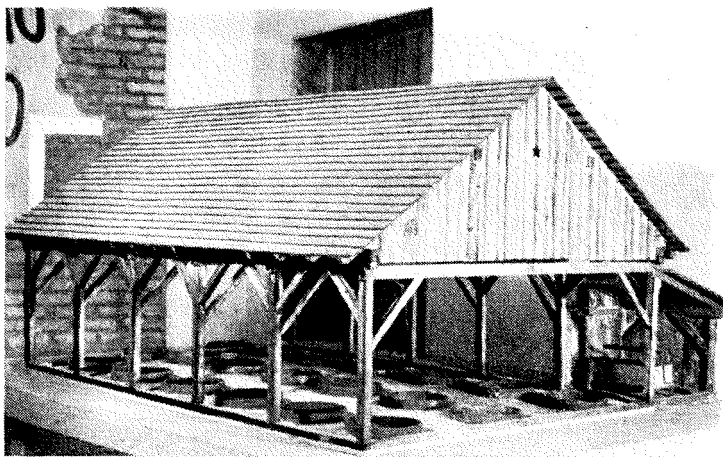
pa jo je pri napadu skupine partizanov (5. decembra 1941) na italijansko zaščitno preserskega mostu. Napad je vodil narodni heroj Milče Špacapan. Pištolo Mauser z ustaškim grbom na kopitu je Muzeju poklonil Slavko Kovač iz Mlina 88 pri Bledu. Zaplenil jo je v napadu Cankarjeve brigade poleti 1944 na ustaško postojanko Bosiljevo, ki je

bila tedaj uničena. Kanglica za mleko z dvojnimi dnovi, ki sta jo Muzeju izročila Matija Žgajnar in njegova hči Vida iz Ljubljane, Rutarjeva 9, je med okupacijo s partizansko pošto romala mimo italijanskih patrolj po Ljubljani. Debelo vrvo, dolgo kakih 6 m, je ekipi poslal Edko Ferjančič iz Kojskega. Leta 1944 so jo partizani vzeli od zvona farne cerkve v Kojskem in jo uporabljali za prevoz preko Soče. Aktivni major JLA Riki Romih je dal usnjeno torbico, ki jo je nosil kot komandant šolskega taborišča na Smuki in vso vojno, rezervni kapetan Boris Mihajl pa nemško mornariško oficirsko bodalo, zaplenjeno nemškemu oficirju štaba Jadranske cone o priliki pohoda IV. armade na Trst. Pri kmetu Davidu Koželju v Velikih vrhah pri Polževem se je ohranil velik pločevinasti lonec, ki ga je tam pustila Dakijeva četa pred italijansko ofenzivo leta 1942, pionirka Irena Pregljeva iz Završčine pa je ekipi izročila titovko, ki jo je sešil partizanski krojač iz Gregorčičeve brigade in je v njej Irena nastopila poleti 1944 na mitingu 3. bataljona Gregorčičeve brigade v Završčini. Usnjeno torbico je padli partizan

Radijski sprejemnik ob baterijah, ki ga je uporabljal med NOV dr. Marijan Breclj

France Špelič pred smrtjo izročil Alojziju Jarcu iz Vrbovca pri Dobrniču. Jurče je bil komandir stanice TV 4 in je padel na Šahovcu pri Dobrniču. Mihajl Boris z Jesenic je daroval tudi specialko Novega mesta, ki jo je pri napadu X. brigade maja 1944 zaplenil v župnišču v Tržišču pri Mokronogu in je vanjo kot obveščevalni oficir vnašal obveščevalne centre. Z lastno krvjo prepojeno, razpadajočo denarnico je ekipi izročil Jože Ferjančič iz Planine 73 pri Ajdovščini. Denarnico, v kateri je s krvjo prilepljenih 100 lir, je Ferjančič nosil, ko je bil ranjen o priliki napada XXX. divizije na sovražno postojanko tako imenovanih »Diecima Mass« v Trnovem. Ze omenjeni rez. kapetan Mihajl je nadalje daroval nemško odlikovanje, kolajno za hrabrost, ki jo je vzel nemškemu oficirju o priliki nekega napada X. brigade v Hrvatskem Primorju. Na njej je napis »Srna, 23. febr. 1944«, ki ga je označil darovalec v spomin na smrt svojega prijatelja Antona Skubica, padlega pom. komandirja 1. čete 3. bataljona X. brigade. Dragocen spomin na borbo na Bosiljevem je žepna ura, ki je bila last nekega ustaškega političnega delavca in jo je pri njem našel mitraljezec Lojze Papič, sedanjí komandir postaje LM v Radovljici. Nemško brzostrelko MP 40 s štirimi šaržerji pa je proti majhni nagradi odstopil Lado Trobevšek iz Ljubljane. Zaplenil jo je okoli 20. septembra 1943 v družbi 11 vaških zaščitnikov, ki so pri vasi Bilje v Istri napadli nemško limuzino s 3 oficirji. Trobevšek je bil tedaj vodja istrske tehnike »Morje«. Drobní Tončka iz Ljubljane je Muzej obogatila z italijansko oficirsko brzostrelko, ki jo je zaplenila kot kornisarka 2. bataljona Južno-primorskega odreda konec septembra 1943 na goriški fronti pri Krombergu. Tedaj je namreč njen bataljon napadel močnejšo nemško patruljo, pomešano z Italijani, ki je prodirala iz Gorice. Iz nekdanjega skladišča Narodne zaštite v sladarni pivovarne

Maketa partizanske usnjarne

Union (leta 1942) je pištola na bobenček, ki jo je Muzeju podaril Franc Babnik. Pištolo Steyer je zakopano pod bukovu korenino v nekdanjem taborišču za Lovrencem, kjer je februarja 1943 taboril 1. bataljon kokrškega odreda, našel Peter Debeljak iz Trstenika pri Golniku, puško Steyer pa je ekipa odkopala v nekdanjem taborišču kokrškega odreda pod Kisovcem na Gorenjskem. Puško je pred 11 leti zakopal Srečko Vester iz Zgoš pri Begunjah, zdaj pa je povedal, kje jo je skril. Stevo Belič, ki je bil sofer španskega borca Franceta Glavana, je do zdaj kot spomin na komisarja brigade in udeležbo v španski državljanski vojni čuval nalivno pero, ki mu ga je Glavan podaril v Španiji, Ciril Pezdir, ki je bil med vojno v grupi za gradnjo bunkerjev za naše politične in vojaške voditelje, trenutno pa je upravnik počitniškega doma v Martuljku, pa je daroval Muzeju naslednje predmete: pelerino, ki jo je v partizanih uporabljal za šotorsko krilo, odejo za prenašanje materiala, steklorezec in izvijač, mali železni skobeljnik, pile, kladiivo itd. Vse te predmete je uporabljal sam in so mu jih v Dolomitih oziroma Kočevskem Rogu dali Bertov Jaka (Vrhovc), Rudi Ganziti (Grad), Dobnikar in kovač Erbežnik iz Kozarij.

Ivan Kavčič iz Orehka pri Kranju se je težko ločil od usnjene torbice, ki jo je hranil v spomin na padlega namestnika 2. bataljona Gradnikove brigade, Rajka Mlinarja. Dr. Marijan Breclj, sedanjí podpredsednik Izvršnega sveta LRS, pa je Muzeju poklonil skupaj 35 predmetov, ki jih je nosil in uporabljal kot organizacijski sekretar Izvršnega odbora OF, ali pa so bili namenjeni skupni rabi na bazi, kjer je Breclj prebival. Mednje spadajo radijski sprejemnik na baterije, dva akumulatorja itd. Tovarišice Meri, Ivanka in Gusti Starc pa so Muzeju darovale 13 predmetov, ki so jih 1. 1944 naredile iz raznih odpadkov v ljubljanskih policijskih zaporih in kasneje v nemški internaciji. Med temi je tudi lepo izdelana šatulja, ki jo je Starčeva Meri naredila za svojo sestro Gusti. Z gospodarskega razstavišča pa je o priliki zaključka usnjarske razstave Muzej dobil veliko predmetov, ki so jih uporabljali partizanski usnarji in strojarji. kakor tudi makete nekaterih partizanskih delavnic.

Terenska ekipa prav tako vneto zbira razne arhive, po-trdila, okrožnice in drugi pisani material iz NOB. Tako je lani med drugim zbrala dve knjigi zapiskov iz leta 1944/45, ki se nanašajo

pa je Franc Kramžar-Fdi izročil spisek bolnikov in ranjencev, ki so se zdravili v partizanski bolnišnici R 9 v Voluški gori pri Jurkloštru. Ta seznam točno navaja, kdaj je bil kdo ranjen, iz katere

Poleg omenjenega gradiva sta člana terenske ekipe Muzeja NO nabrala še nešteto dokumentarnega materiala, obilo fotografij (nad 100), ki so jih darovali posamezniki in skupine, polkovnik Dušan Švara-Dule pa je posodil okrog 100 negativov.

26	Lab. Junc.	7/15	Redge	21/8	11-12 M. B.	3-5	High	6/18	ground, low, with small
	+ Keston	7/15		7/15	B. L. G. i.	9/15	Low	9/15	shrub, with small, with
27	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	F. L. L. L.	10	Low	7/15	shrub, with small, with
	Flank	9/16	on Red. m.	9/15	Red. m.	9/15		9/15	shrub, with small, with
28	Barren Pine	9/15	Barren	9/15	K. L.	4	4	10/15	shrub, with small, with
	Barren	9/15		9/15	Barren	4	4	9/15	shrub, with small, with
29	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren	4	Barren	11/11	shrub, with small, with
	Michael	7/15		9/15	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
30	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
31	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
32	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
33	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
34	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
35	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
36	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
37	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
38	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
39	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
40	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
41	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
42	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
43	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
44	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
	Japanese Pine	11/11	Barren	11/11	Barren, 1. a	9/15		9/15	shrub, with small, with
45	Japanese Pine	11/11</							

Lojze Vršnik

PODROČJA IZVENARMADNE VZGOJE

Radioklubi — šola za bodoče veziste JLA

Med našimi Zvezami, katerih dejavnost je posredno, pa tudi neposredno povezana s cilji izvenarmadne vzgoje, zavzema pomembno mesto Zveza radioamaterjev Slovenije. Pomembna je ta Zveza tem bolj, ker v radioklube oziroma sekcije Društev Ljudske tehnike vključuje rezervne radiotelegrafiste, a hkrati usposablja svoje člane, amaterje, za bodoče veziste, pripadnike specialne službe JLA. Razumljivo je, da zategadelj naša armada kaže precej zanimanja za Zvezo radioamaterjev in jo tudi finančno in materialno podpira.

KONEC LETA 1955 je Zveza radioamaterjev Slovenije štel 2100 članov, vključno 520 mladincev oziroma mladink in 70 žensk. Vsi ti člani sestavljajo 38 radioklubov oziroma sekcij Društev Ljudske tehnike. V navadi je namreč, da na terenih najprej ustanovijo Društva Ljudske tehnike, v okviru katerih delujejo radioamaterji kot sekcija, dokler se kadrovsko in finančno ne osamosvojijo. Socialni sestav članstva dolgo ni bil zadovoljiv in so v radioklubih prevladovali večinoma študentje. Že leta 1954 pa se je to stanje občutno izboljšalo, tako da je danes socialni sestav približno tak: 45 % delavcev, 30 % študentov, 16 % nameščenec, 8 % kmetov in 1 % ostalih.

Zveza radioamaterjev Slovenije je član Ljudske tehnike in prejema letno dotacijo okrog 2 milijona dinarjev. Ta denar Zveza uporabi za organizacijske in operativne namene, za nabavo materiala in literature, za nagrade najboljšim udeležencem natečajev za izdelke in za razna tekmovanja. Posameznim klubom na terenu, kolikor se, seveda, uveljavijo in upravičijo svoj obstoj v občinah oz. okrajih, finančno pomagajo lokalni činitelji.

Strokovni kader so si radioamaterji v glavnem vzgajali sami. V klubih prirejajo tečaje iz radiotehnike v treh stopnjah (A, B in C), tečajniki pa običajno ostanejo v klubih kot učitelji. Zelo pohvalno pa je, da ima Zveza v svojih vrstah tudi nekaj profesionalnih kadrov, in sicer 3

profesorje, 6 inženirjev in 20 tehnikov te stroke. Edina vzgojna pomanjkljivost je, da primanjkuje materiala in zaradi tega trpi praktično delo.

Posebna dejavnost v okviru Zveze radioamaterjev so »primopredajne« sekcije. Medtem ko v 38 klubih vzgajajo kader prvenstveno v splošni radiotehniki, obstajajo na 29 mestih tudi klubske oddaje in sprejemne postaje. Te »primopredajne« sekcije postajajo jedro vsakega kluba. Na oddajnih postajah upostavljajo brezžične bodisi telegrafske, bodisi fonijske zveze z vsem svetom. Na tem področju so radioamaterji zabeležili najpomembnejše uspehe, saj so

Radioamaterji pri praktičnem delu

Vzpostavlanje radijske zveze

Radioamater lovi »lisico« — skrito radiooddajno postajo

s svojimi skromnimi aparaturami premostili daljave, ki jih je na zemlji sploh mogoče premostiti. Prav tako so se uveljavili na mednarodnih tekmovanjih, v zadnjem času pa so postali zlasti dejavni na področju ultra kratkih valov.

Medtem ko JLA prejšnja leta za Zvezo radioamaterjev ni kazala kdo ve kakšnega zanimanja, niti potrebe po sodelovanju, so leta 1954 tudi glede tega nastale razveseljive spremembe. Dejstvo, da Zveza radioamaterjev vključuje vsaj 50 % vojnih obveznikov, vojakov, podoficirjev in oficirjev ter veliko obveznikov, ki bodo še služili v službi za zveze, je nedvomno odločilo, da je Zveza radioamaterjev z Upravo za zveze JLA sklenila sporazum v obojestransko korist. Bistvo tega sporazuma je, da bo Zveza radioamaterjev še dosledneje vključevala v svoje »primopredajne« sekcije rezervne radiotelegrafiste, ki bodo na klubskih radijskih postajah obnavljali svoje znanje, armada pa bo

Zvezi finančno in materialno pomagala. Tako je Zveza radioamaterjev že leta 1954 vključila 88 takih obveznikov, medtem ko jih je leta 1955 vključila 60. Ta sporazum je bil za Zvezo koristen tako finančno kakor materialno, toda na drugi strani je pokazal hibe, ki so predvsem v kampanjščini in padcu kvalitete znanja. Trenutno se predstavniki Zveze in JLA dogovarjajo, da bi te hibe odpravili, da bi namreč armada upoštevala celotno in ne samo operatorsko dejavnost radioamaterjev, se pravi, da bi v večji meri upoštevali kvaliteto in ne samo kvantiteto.

Operatorje delijo na 4 skupine, v teh pa je trenutno 144 pripravnikov, 65 III. razreda, 27 II. razreda in 5 I. razreda, skupno torej 241 operatorjev, ki vzpostavljajo svoje zveze na 29 klubskih in 15 osebnih postajah. Člani iz prvega in drugega razreda imajo namreč pravico do dela na osebnih radijskih postajah, ki so lahko montirane na njihovih

domovih. Med 241 operatorji je okrog 70 rezervnih oficirjev ali vojaških uradnikov, okrog 150 borcev in podoficirjev, ostali pa še niso služili vojske ali pa so aktivni pripadniki JLA. Okrog 20 % članov je bivših borcev iz NOV; mnogi izmed njih so bili pobudniki za ustanovitev radioklubov oziroma sekcij Ljudske tehnike.

»Primopredajne« sekcije so skoraj povsod po Sloveniji, najmočnejši centri pa so v Ljubljani, Mariboru, Kopru, Prevalju, Mežici in na Ravnah. Zlasti dejavni so koroški centri, kot n. pr. Prevalje, od koder so radioamaterji upostavili zveze na ultra kratkih valovih 2 m z Ljubljano, Mariborom in Avstrijo (z Uršlje gore), dalje primorski center v Kopru z Italijo in ljubljanski radioamaterji z Mariborom, Prevaljem in Dunajem (z Ratitovca). To so obenem ene izmed prvih zvez na ultra kratkih valovih, ki so jih upostavili naši radioamaterji.

BOREC IZ VSEBINE 1. ŠTEVILKE

Ob novem letu (Janez Vipotnik)	1
Partizanska balada (Miha Klinar)	2
PRIZORIŠČA ZNAMENITIH BORB: Jelenov žleb — Velika Bela stena (dr. Metod Mikuž)	3
Balada o breskvah (Stana Vinšek)	5
Naš razgled po svetu (Miran Suštar)	6
Etiopija nekdaj in sedaj (Miran Ogrin)	8
Egipt — svetilnik na Srednjem vzhodu (O.)	11
Srečanje v Fossoliju (Roman Albreht)	13
Francoska brigada »Svoboda«	16
Past »Wellington« (Iz zakulisja II. svetovne vojne) Ilustriral Marijan Amalietti	19
Noč z ranjenci (Silva Ivanetič, il. Ive Šubic)	23
Dachau hočejo zapreti javnosti	24
Bill so mladi in neustrašeni borci	25
Pomilovanje je hujše od kofute	26
Razstava Milana Rijavca (M. B.)	28
Pionirji revolucije v Krškem in okolici (Ivo Vanič-Krški)	30
NAŠA MNENJA IN NAŠA STALIŠČA: Za gospoda ali za tovariša? (F. Š.)	33
Navajajmo mladino k zdravim športom!	34
Izrečeno in zapisano	35
ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV: Partizanske patrole — oblika utrjevanja tradicij NOB (Jože Štok-Korotan)	37
Napiši na spomenikih NOB	40
Kratke novice	41
Napredek v skrbi za otroke padlih borcev (Jože Bertonec-J-Marjan)	42
Novi predmeti v Muzeju NO (Lojze Vršnik)	44
PODROČJA IZVENARMADNE VZGOJE: Radioklubi — šola za bodoče veziste JLA	47

BOREC

1956 - 2

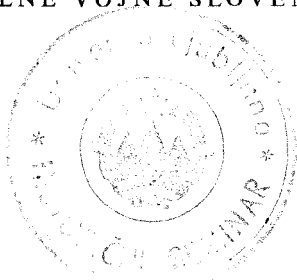
NASLOVNA SLIKA: Kosta Angeli-Radovani — Drežničan, Drežnica 1949

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Peti in Jože Bertonec-Marjan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 490 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/2 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-009-74. Kolišaji, tisk in vezava: Tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 2 — Letnik VIII — Februar 1956

Juv 4. 9120/1956.

Razpoložljivi pripomočki ne ustrezajo zahtevam pouka NOB

(RAZGOVOR Z VLADOM VODOPIVCEM, SEKRETARJEM SVETA ZA PROSVETO
IN KULTURO LR SLOVENIJE)

Bodisi na občnih zborih, bodisi v razgovoru z bivšimi borci in javnimi delavci pogosto čujemo objektivno, včasih pa tudi docela pristransko sodbo o poučevanju zgodovine NOB v naših šolah. Četudi so zadevne sodbe dokaj različne, se vse strinjajo v nekaterih osnovnih točkah, da namreč vse prepočasi napreduje zbiranje gradiva za zgodovino NOB Slovenije in Jugoslavije, ki bi ga lahko uporabljale šole in da tovrstna razpoložljiva snov boleha na pretiranem opisovanju zgodovinskih dejstev, v zelo pičli meri pa obravnava etične in moralne vrednote partizanstva in narodnoosvobodilnega

boja sploh, na osnovi katerih naj bi se s poukom v šoli vzgajala mladina. Skratka: dejstvo je, da nimamo za pouk ustreznih pripomočkov, a zlasti ne teksta, ki bi zajel zgodovino NOB podobno kot so bila že proučena nekatera poglavja iz zgodovine jugoslovanskih narodov. — Z željo in namenom, da tudi naše uredništvo pripomore k razjasnitvi šolskih problemov v zvezi s poučevanjem zgodovine NOB slovenskega naroda in jugoslovanskih narodov, objavljamo razgovor našega sodelavca s sekretarjem Sveta za prosveto in kulturo LRS, tovaršem Vladom Vodopivcem.

Prvo vprašanje: Ali je poučevanje zgodovine narodnoosvobodilne borbe v naših šolah na zadovoljivi ravni? Prosim, če mi objasnite, kako poteka ta pouk, oziroma kako se poučuje zgodovina narodnoosvobodilne borbe v osnovnih in srednjih šolah in posamez po razredih?

— S poukom zgodovine narodnoosvobodilne borbe na naših šolah ne moremo biti zadovoljni. V splošnem smo mnenja, da učni načrti pri zgodovinskem pouku v polni meri upoštevajo obdobje iz narodnoosvobodilne borbe. V osnovni šoli čujejo otroci o narodnoosvobodilni borbi priložnostno že v drugem in tretjem razredu v zvezi s stvarnim poukom in poukom slovenskega jezika. Obširneje obravnavajo poglavja iz narodnoosvobodilne borbe v četrtem razredu, ko se konča prvi tečaj zgodovine. Pač pa pouk na

tej nižji stopnji osnovne šole trpi na nezadostnem upoštevanju duševne razvitosti otrok ter uporablja pojme iz družbenega in političnega razvoja, ki jih otrok še ne more razumeti. Na tej stopnji je pouk v prvi vrsti še metodičen problem. Na drugi stopnji obvezne šole pa učenci obsežno spoznajo dogodke iz narodnoosvobodilne borbe in to v osmem razredu osnovne šole oziroma v četrtem razredu gimnazije, torej tik pred zaključkom obveznega šolanja, ko se konča drugi tečaj zgodovine. Tega pouka pa so deležni seveda samo tisti otroci, ki so zaključni razred višje stopnje obvezne šole dosegli (po podatkih je to le ena četrтина otrok, ostali že prej končajo obvezno šolanje; potemtakem le ta četrтина spozna najvažnejša poglavja iz narodnoosvobodilne borbe). Vzrok je v sistemu našega obvez-

V partizanski šoli v Travniku, Kočevska

nega šolstva, ki prav tu najbolj kliče po reformi. V načelu pa sodimo, da je prav, da je pouk o zgodovini narodnoosvobodilne borbe zaključno poglavje celotnega tečaja zgodovine. Kvaliteta tega pouka je različna, odvisna od sposobnosti in vneme predavateljev, deloma pa od nekaterih objektivnih činiteljev, o katerih bom govoril kasneje. Eno izmed maturitetnih vprašanj je vedno vprašanje iz zgodovine NOB. Zaradi omenjenih vzrokov torej pogosto ugotavljamo, da sta ta pouk in vzgoja še na nezadovoljivi ravni.

Drugo vprašanje: Ali je pouk zgodovine narodnoosvobodilne borbe sistematičen? Slišal sem namreč nekaj ugovorov, češ da dijakom v nižjih razredih predavajo o razvoju družbe, šele doraščajoči mladini v višjih razredih pa o narodnoosvobodilni borbi. Glede na to, da ste to deloma pojasnili že v odgovoru na prvo vprašanje, bi morda govorili le o utemeljenosti tega zaporedja.

— Menimo, da je pouk iz zgodovine narodnoosvobodilne borbe dovolj sistematičen in da je načelno pravilno, da se ta poglavja obravnavajo ob zaključku sistematičnega zgodovinskega tečaja. Kot omenjeno pa zaradi drugih vzrokov zajame ta pouk le učence, ki neko stopnjo šole že uspešno končajo.

Tretje vprašanje: Ali je dovolj pripomočkov oziroma literature za poučevanje zgodovine narodnoosvobodilne borbe? Če jih ni, ali je Svet za prosveto in kulturo

LRS kaj pokrenil, da se taki učbeniki oskrbe oziroma tiskajo? Morda pa je Svet o tem že razpravljal?

— Pripomočkov oziroma literature za pouk zgodovine narodnoosvobodilne borbe je premalo. Zlasti pa ne ustrezajo zahtevam pouka. Zelo bi bil potreben tekst, ki bi bil enoten za vso državo in ki bi zajel zgodovino narodnoosvobodilne borbe tako vsestransko, kakor so danes že proučena nekatera druga poglavja iz zgodovine jugoslovanskih narodov. Predavatelji tega predmeta morajo zbirati gradivo, ki je zelo raznovrstno in ni pisano z namenom, da bi služilo potrebam šole. V slovenskem jeziku nimamo učne knjige, ki bi obravnavala zgodovino narodnoosvobodilne borbe. Svet za prosveto in kulturo je že pred leti dal pobudo, da bi se za učbenike za četrti razred, ki bi morali vsebovati poglavja o zgodovini narodnoosvobodilne borbe, pripravilo primerno gradivo. Vendar zaradi objektivnih in najbrž tudi subjektivnih vzrokov ta poglavja niso bila še napisana.

Četrto vprašanje: Zanima me tudi, kaj menijo o poučevanju zgodovine narodnoosvobodilne borbe učitelji oziroma profesorji? Kakšni so njihovi predlogi za izboljšanje tega pouka? In končno, ali so možnosti za tiskanje splošne slovenske zgodovine o narodnoosvobodilni borbi? Morda veste kaj o tem, če se tovrstna zgodovina že pripravlja?

Šolska mladina v Ljubnem (1944. leta) pri praktičnem pouku

V partizanski osnovni šoli na Primorskem, spomladi 1945. leta

— Zdi se nam, da je raziskovalno delo v zvezi z zgodovino narodnoosvobodilne borbe že tako napredovalo, da je čas za izdajo tekstov, ki bi predavateljem zgodovine narodnoosvobodilne vojne olajšali delo, že dozorel. Predavatelji, učitelji in profesorji se v splošnem zavedajo slabosti in pomanjkljivosti pouka zgodovine narodnoosvobodilne borbe, ker čutijo, da je njihovo znanje za pouk tega predmeta nezadostno. Sami ugotavljamo, da trpi pouk zgodovine narodnoosvobodilne borbe na pretiranem opisovanju vojnih dogodkov, naštevanju suhih dejstev itd., zanemarja pa se moment, da je narodnoosvobodilna borba naša ljudska revolucija. Zategadelj pouk predmeta trpi na pomanjkanju vzgojnega poudarka, ki pa je pri tem predmetu še posebno bistven. Osnovni problem pa je problem dobrega učbenika in je treba posebej pozdraviti pobudo nekaterih naših zgodovinarjev (dr. Metoda Mikuža in Fračka Sajeta — opomba uredništva), ki raziskujejo zgodovino narodnoosvobodilne borbe, da bi pripravili za pouk tega predmeta primerne učbenike.

Dragoceno dopolnilo k pouku na nekaterih šolah je bila praksa, da so na šole povabili javne, politične delavce, ki so se

aktivno udeležili narodnoosvobodilne borbe. Neposredno pripovedovanje udeležencev iz narodnoosvobodilne borbe, torej nekdanjih partizanov, je izredno vzgojno učinkovalo na učence in zaleglo mnogo več kot sistematično, toda hladno in neprizadeto strokovno obravnavanje poglavij iz narodnoosvobodilne borbe. Ta praksa bi se morala posplošiti in uvesti tudi v tiste šole, ki so jo doslej zanemarjale. Organizacije Zveze borcev pa šolam oz. učiteljem pri tem delu lahko konkretno pomagajo.

N. Ž.

V partizanski šoli na Gorenjskem

Ponarejanje zgodovine

IZ ČASOPISOV, tako naših kot italijanskih, smo lahko zasledovali že več procesov proti bivšim italijanskim partizanom, ki da so v borbi proti nemškemu okupatorju in italijanskim fašistom zagrešili tudi taka dejanja, da le-ta sodijo kljub jasnemu amnestijskemu 16. členu mirovne pogodbe med zavezniki in Italijo, pod udar italijanskega kazenskega zakonika. Zasledovali smo tudi priprave za proces proti večjemu številu borcev beneških Slovencev iz edinic IX. korpusa NOV in POJ in izšla je že tudi obtožnica. V glavnem le-ta dolži te borce sledečih kaznivih dejanj: 1. kaznivega dejanja iz 241. člena italijanskega kazenskega zakonika, ker da so zlasti v razdobju po 9. septembru 1943 storili vrsto kaznivih dejanj z namenom podrediti ozemlje »nadiških dolin«¹ jugoslovanski suverenosti in 2. kaznivega dejanja po 5. in 1. odstavku 305. člena kazenskega zakona zaradi organiziranja »združbe«, imenovane »Beneška četa«, ustanovljene s političnim ciljem izvrševati kaznivo dejanje, opisano zgoraj pod 1.«

To ne odgovarja resnični podobi in poteku NOB v Beneški Sloveniji in Režiji in tudi ne njenim pravam in resničnim ciljem, zato me kot zgodovinarja preseneča dejstvo, da more obtožnica sloneti na ponarejanju zgodovinske resnice. Zato naj na tem mestu pojasnim in poudarim nekaj tistih najvažnejših momentov, ki naj bi dali ključ za pravilno razumevanje NOB naših narodov v teh krajih, to je na teh najskrajnejših predelih slovenske zemlje. In to ne glede na to, v kakšni fazi so danes priprave za omenjeni proces, kdaj ta proces bo in kako bo, kadar bo, tudi potekal. Na tem mestu bi se dotaknil za pravilno razumevanje NOB v teh krajih samo treh in to najvažnejših dejstev: da je NOV in POS kot sestavni del NOV in POJ,

oziroma od marca 1945 Jugoslovanske armade, osvobodila sama in s svojimi silami Beneško Slovenijo in Režijo; da so bile italijanske partizanske edinice »Osoppo«² tiste, ki so povzročale velike ovire in težave NOB tako naših kot italijanskih garibaldinskih edinic in končno, da se med NOB od strani našega vodstva niso nikdar začrtavale meje na tem skrajnem predelu slovenske zemlje, pač pa so jo začrtavali naši borci in samo slovensko ljudstvo. Prvič je v imenu naših narodov šele po osvoboditvi vse slovenske zemlje naše upravičene mejne zahteve postavil podpredsednik jugoslovanske vlade E. Kardelj 18. septembra 1945 na londonski konferenci zaveznških zunanjih ministrov.

1. Osvoboditev Slovenske Benečije in Režije

Premalo bi bilo reči samo to, da je NOB slovenskega naroda sestavni del NOB ostalih jugoslovanskih narodov. NOB vseh jugoslovanskih narodov je namreč sestavni del — sicer povsem samostojen — tudi velike svetovne antifašistične koalicije. Nikjer ni mogoče najti dokaza, ki bi temu oporekal in nepotrebno bi bilo naštevati številne izjave najvišjih zaveznških po-

litičnih in vojaških voditeljev. NOV in POJ, od marca 1945 Jugoslovanska armada, pa je bila sestavni in regularni del zaveznške armade in je svoje operacije koordinirala — tudi v Slovenskem Primorju — z načrti vrhovne zaveznške komande. To so dejstva, ki jih danes ne more oporekati nihče.

Druga značilnost naše NOB je v njenem osnovnem cilju: borba proti okupatorju, popolna osvoboditev domovine in revolucionarna združitev vseh naših narodov v tej osvobojeni domovini po načelu narodne samoodločbe, ki ga v dovolj slovesni obliki ponavlja med drugo svetovno vojno tudi Atlantska izjava. Da je bil torej eden izmed ciljev NOB naših narodov tudi osvoboditev in združitev **vseh** Slovencev, je iz povedanega jasno, kot tudi to, da vodstveni organi NOB, Komunistična partija, Izvršni odbor Osvobodilne fronte in Glavni štab tega niso nikdar zakrivali. Če smatra obtožnica to za imperializem, oziroma aneksionizem, je to njena stvar. Za nas je to pomenilo borbo — in za veliko zavezniško koalicijo enako — borbo za izpolnitev tistega programa, ki ga je postavilo že revolucionarno leto 1848, leto »pomladi evropskih narodov«. Ta osvoboditev in združitev vseh Slovencev je bila v začetku maja 1945 tudi dosežena. Ne za zeleno mizo, temveč kot posledica velike zmage Jugoslovanske armade. A te zma-

MATIJA PLAMEN:

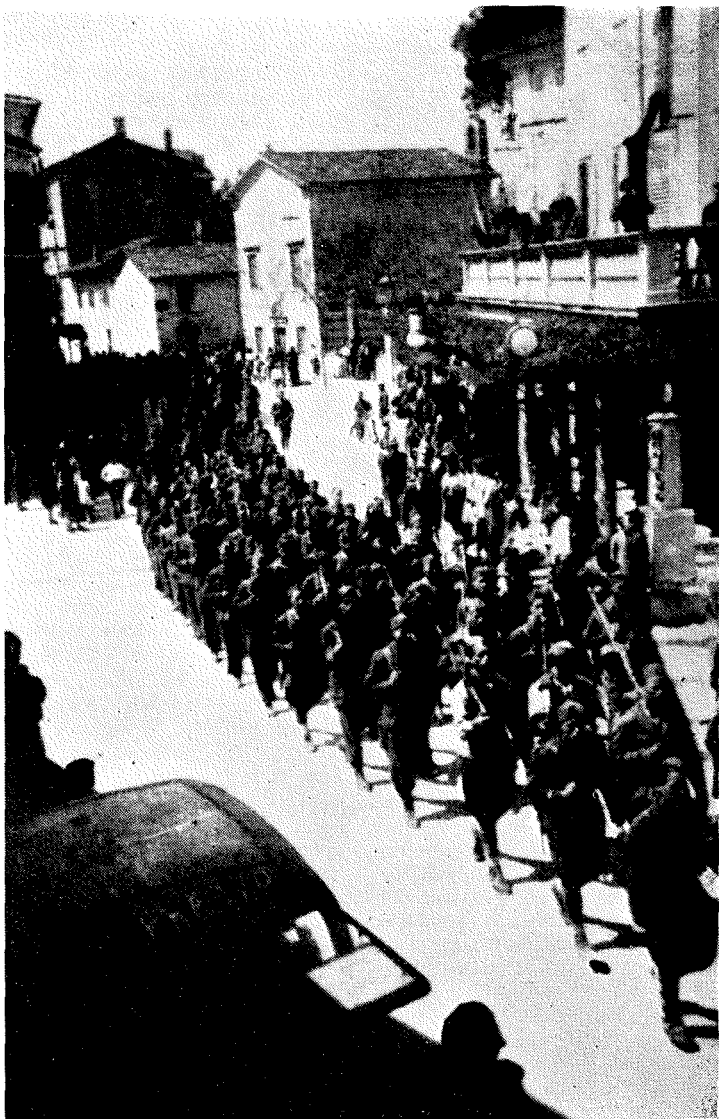
Samotne kmetije

*Med hribi, kjer sem hodil lani,
samotne so kmetije, samotna polja,
samotni ljudje...*

*Pred plugom stopa živina,
za plugom pa starci in starke.
Pred leti so mladi v borbo odšli —
tu eden, dva, tam trije, štirje...
in ni jih več bilo nazaj...
Zato zdaj tam samotne so kmetije,
samotna polja in ljudje...*

ge zopet ne bi bilo, če bi jo vsa štiri leta NOB ne podpirali naši narodi in to z velikimi žrtvami, krvjo in smrtjo, izvedli svoj veliki narodni plebiscit. Če se je torej v Slovenski Benečiji borila »Beneška četa« — kot samostojna formacija ta sicer nikdar ni obstojala in je bila po kapitulaciji Italije nekaj časa sestavni del Briško-beneškega odreda NOV in POS, zatem sestavni del 17. brigade IX. korpusa NOV in POJ in za tem sestavni del operativnega štaba za zapadno Primorsko (OŠZP) iz sestava IX. korpusa — se torej tod ni borila na svojo roko in z nekako samovoljo, temveč kot sestavni del NOV in POJ in ne bi imela — kar je še važneje — prav nobenega uspeha v borbi, če bi tudi ta četa kot vse ostale edinice na tem področju ne imela popolne podpore od strani beneškega slovenskega ljudstva. Znano je namreč, da ima uspeh le tista narodna in revolucionarna armada — kar je NOV vsekakor bila — katero podpira v vsakem oziru njen narod. Če bi torej ta »Beneška četa« delala res zločine, bi jo teren nikdar ne podpiral. Ker pa jo je podpiral, kot je podpiral vse edinice NOV in POJ na tem terenu, jo je podpiral pač samo zaradi tega, ker se je borila zato, kar so hoteli tu ljudje sami. In to velika večina beneških Slovencev: zmago nad fašizmom in združitev z matičnim slovenskim narodom. Da je bil tudi ta cilj pravilen, imamo dokaz tudi v tem, da ga velika antifašistična koalicija ni nikdar obsojala. Če so bile nazadnje na mirovni konferenci meje potegnjene drugače, ni to obsodba tega našega cilja, združitve vseh Slovencev in Jugoslovancev, temveč so vzroki mnogo globlji, ki jih na tem mestu ni mogoče načenjati.

Istočasno, ko začno zavezniški z veliko pomladansko ofenzivo 1945 proti »Gotski liniji«, postane prav ozemlje Slovenske Benečije in vse Primorske izredno važno področje. Iz danes znanih dokumentov je že dobro razvidno, da je zavzevalniško vrhovno komando skrbelo zlasti dvojje: da bi se

Parada II. bataljona operativnega štaba v Krminu

Nemci ne umaknili nekaznovani iz Severne Italije in da ne bi na obronkih Beneške Slovenije in Furlanske nižine celo ne poskušati z naslonitvijo na Sočo organizirati »Timmurlenkove linije«, kar bi znatno zavleklo konec vojne. Zato izda štab IX. korpusa v koordinaciji z zavezniško komando ukaz edinicam OŠZP, da očistijo ozemlje Beneške Slovenije in Režije, ki je bilo zaradi I. faze zadnje nemške ofenzive deloma vse zasedeno.

OŠZP zato izda svojim edinicam sledečo nalogo: 1. bataljon mora očistiti zapadno Benečijo, osvoboditi Tarčent in preprečiti sovražniku sleherni umik po komunikacijah Tarčent—Trbiž; 2. bataljon: očistiti Brda, osvoboditi Krmin in preprečiti sovražniku umik proti Soški dolini; 3. (Beneški) bataljon: očistiti vzhodno Benečijo, osvoboditi Čedad in preprečiti sovražniku umik po nadiški dolini proti Kobaridu; 4. (Rezijski)

bataljon: osvoboditi Bovec in Žago, onesposobiti vse komunikacije, potem pa se združiti z Beneškim bataljonom in sodelovati pri osvoboditvi Čedadu. Svoje naloge dobe tudi sabotажne in minerske skupine.

Ko se edinice OŠZP pripravljajo na ofenzivo, začne Nemci 7. aprila 1945 z drugo fazo svoje ofenzive in prodirajo iz treh smeri. Iz Gorice proti Brdom, ki jih tudi zasedejo kot tudi dolino reke Idrije vse do Gornjega Tribila. A tu jih ustavi 2. bataljon. Druga smer nemškega prodiranja je iz Čedadu proti Št. Lenartu v Nadiški dolini, a ta predor je kmalu zaustavljen in Nemci pregnani. Tudi tretja smer sovražnega prodiranja Kobarid—Livek ni uspešna in sovražnik je pregan nazaj v Kobarid. Tako nemška ofenziva zastane in OŠZP po kratki reorganizaciji edinic preide v protiofenzivo, ki se konča s popolno zmago in s popolno osvoboditvijo Beneške Slovenije in Rezijske.

Prvi bataljon začne ofenzivo s področja Robedišče—Brginj—Tepanj—Viskorša, ki je osvobodena že 25. aprila, 28. aprila pa je bataljon že v Tarčentu, ki je v sodelovanju z garibaldinsko brigado Manin iz operativnega sestava IX. korpusa JA osvobojen po

hudih tridnevni borbah točno 1. maja ob 0.30 uri. Do prvega stika z zavezniškimi predhodnicami pride šele dne 2. maja, bataljon pa med tem osvobodi tudi Rtin, skrajno slovensko točko v zapadni Benečiji.

Tretji (Beneški) bataljon se po zmagi pri Kobaridu zaplete v hude borbe na področju Srednje—Št. Lenart—Dol. Mjersa, ki trajajo do 28. aprila. Ko popolnoma uniči ves kozaški polk, začne dne 29. aprila z napadom na Št. Peter na Nadiži, nato izvede reorganizacijo, ko eno četo pošlje za osvoboditev Kobarida (osvobojen 30. aprila), mesto te pa prevzame eno četo iz brigade Manin in nato začne v noči od 30. aprila na 1. maj z napadom na Čedad, ki je osvobojen 1. maja popoldne in istočasno razbita tudi velika nemška kolona, ki je prodrla iz Palmanove. Zatem bataljon nadaljuje z operacijami proti Vidmu, kjer pomaga italijanskim partizanom streti močan sovražni odpor. Tu se bataljon ustavi in ko 2. maja privozijo v Videm prve zavezniške predhodnice, sprašujejo le-te samo za edince JA in njihovo komando, medtem ko italijanskih partizanskih edinic in njihove komande nočejo niti poznati.

Drugi bataljon. Ko 17. aprila očisti Brda, se zaradi še boljše oborožitve premakne čez Sočo na Šentviško planoto. Ko se dobro oborožen vrača v Brda, osvobodi 1. maja Tolmin, zatem je priča velikega obračuna s fašisti, s katerimi temeljito obračuna četa Beneškega bataljona, ki je osvobodila Kobarid in se vrača v sestav svojega bataljona, drugi bataljon sam pa se kmalu za tem zaplete v hude borbe z močno nemško kolono in utрпи večje izgube. Od tod odhiti bataljon v Brda nad Medano, od koder prežene nad 20.000 četnikov, ki zbeže v Krmin, a bataljon pritisne za njimi in 5. maja osvobodi tudi to mesto.

Rezijski bataljon. Le-ta do 29. aprila likvidira močno sovražno postojanko na Žagi, nato pa prodira proti Čedadu. A ker je ta že osvobojen, odide na pomoč 2. bataljonu v Krmin in ko je ta osvobojen, se vrne v Čedad.

Položaj naših edinic je bil 6. maja sledeč:

1. Komanda OŠZP in Beneški bataljon v Vidmu.

2. Prvi bataljon na področju Tarčent—Rtin.

3. Rezijski bataljon v Čedadu.

4. Drugi bataljon v Krminu.

Spričo povedanega izgleda torej obtožnica dosti drugače. Res je, osvobodena je slovenska zemlja, a to ni in ne bo nikdar zločin. Osvobodena je bila v borbi proti fašizmu in nacizmu in osvobodena v času, ko je njena osvoboditev nudila zelo veliko podporo za ključnim zavezniškim operacijam v severni Italiji.

2. Italijanske partizanske edince »Osoppo«

Najprej je treba vedeti to, da prav te edince poleti 1944 zanesejo nezdrave razmere na ozemlje Beneške Slovenije. Do njihovega prihoda je tod vladalo najlepše borbeno soglasje in enotnost med enotami NOV in POJ in italijanskimi garibaldinskimi edincami, s katerimi je imel takratni Briško-beneški odred že od dne 7. maja 1944 sklenjen dober, uspešen in pošten borbeni antifašistični dogovor, v kate-

Beneški bataljon v Čedadu, maja 1945. leta

I. bataljon op. štaba v Benečiji pod Monte Maggiore, januarja 1945

rem je bilo med drugim tudi izrecno poudarjeno, da obe strani, zaradi še večje okrepitve skupne borbe proti skupnemu sovražniku, za časa vojne ne bosta postavljali nobenih teritorialnih vprašanj in zahtev glede narodnostno mešanih krajev. To lepo in borbeno uspešno sožitje so začele kaliti prav te ozopovske edinice, ne seveda partizani, pač pa njihovi voditelji. Te edinice so bile tudi tiste, ki so začele terorizirati zavedne beneške Slovence, jim groziti, da bodo že videli, kaj bo, ko se bo spremenilo, jim očitati veleizdajo, ker so se borili v vrstah NOV, jo podpirali itd. Zakaj in čemu to nenadno razdiranje doslej enotne antifašistične borbe, zakaj in čemu vnašanje šovinističnih misli in groženj in zakaj tudi vedno bolj načrtna in nestrpna šovinistična propaganda in obrekovanje tako edinic NOV in POJ kot garibaldinskih? To ni težko uganiti, ker vemo, kdo je oče teh ozopovskih edinic, ki so se iz prvotnih badoglijskih (avtonomnih) edinic razvile s pomočjo demokristjanske stranke v čisto navadno orodje italijanske imperialistične reakcije. Ustanovitelj ozopovskih edinic je namreč furlanski kler, ali

čisto določeno, don Moretti in videmski nadškof Nogara, ki dasta tem edinicom izrazit antikomunistični in šovinistični značaj. Znani proces, ki se je vršil pred leti proti garibaldinskim partizanom v Lucchi, je pravilno poudaril, da so bili ozopovci sovražni edinicom NOV in POJ in da so oni sami večkrat poudarjali, da se ne bodo borili samo proti fašistom, temveč proti vsem tujcem, pa naj bodo to Nemci ali Slovenci, ki »teptajo italijansko zemljo«. Na tem procesu je bilo omenjeno tudi pismo dona Morettija, v katerem ta med drugim pravi, da je bil osnovni cilj ozopovske borbe »nacionalno vprašanje Benečije«. Če vemo to, nam postane marsikaj jasno, o čemer obtožnica zelo vztrajno molči.

Naredili bi pa veliko napako in krivico, če bi tudi na tem mestu ne dali vsega in to velikega priznanja italijanskemu osvobodilnemu gibanju (resistenza) v celoti, saj je prispevalo velik delež k skupni borbi proti fašizmu in nacizmu in žrtvovalo tudi številne in dragocene žrtve na oltar demokratske svobode. Po najnovejših podatkih je imela italijanska rezistenca 35.828 mrtvih partizanov, 21.168 par-

tizanov-invalidov in 412 invalidov-civilistov, dočim je civilnega prebivalstva padlo 9980, drugod pa je padlo italijanskih partizanov celo do 32.000. Da pa bomo laže razumeli italijansko partizanstvo, si oglejmo v kratkih potezah organizacijo italijanske rezistence.

(Konec prihodnjč)

Dražgoše — 9. do 11. januarja 1942

Dražgoše štejemo med velike in svetle primere pravega partizanskega junaštva in velikega trpljenja in požrtvovalnosti naših vaščanov med NOB. To oboje šele daje pravo sliko in podobo veličine in naporov NOB; brez tega obojega ne bi bilo končne zmage. Mislim, da je Moša Pišade napisal nekje, da je bila vsestranska in požrtvovalna pomoč naših vaščanov partizanom potrebna tako kot ribi voda. S tem je potrdil staro resnico, da partizanstvo, ki nima opore (moralne in materialne) v prebivalstvu svoje zemlje, slej ko prej propade. To dokazuje zgodovina. Pri Dražgošah je v vsakem pogledu združeno oboje: brezprimerno junaštvo partizanov Cankarjevega bataljona, ki se tri dni bore s silami takrat še nikjer premaganega Hitlerjevega rajha, in velika pomoč pa tudi žrtve Dražgošanov, katerih je bilo med to borbo in po borbi pobitih zelo veliko število.

Dražgoše, ki so pred to vojno štejele nekaj nad 400 ljudi — pri štetju 1948 so imele le 209 prebivalcev — so razpotegnjena gorska vas, ki leži pod strmim robom Jelovice, nad katero se dviga slavní Partizanski vrh, znan iz bojov na začetku avgusta 1941. Zahodni del vasi, ki se razteza do Dražgoške gore, se imenuje Pri cerkvi, vzhodni pa Na pečeh. K vasi se šteje še zaselek Jelenšče, od koder drži znana pot preko Jamnika v

Kropo. Nad Jelenščami štrli iz Jelovice skalnat pomol Jelenca, danes Bičkova skala, kot večen spomin na slavnega partizanskega vodnika in mitraljezca iz Dražgoške borbe, Franca Bička. Danes so Dražgoše pozidane, a od stare vasi ni ostal kamen na kamnu. Nemci so se znesli tudi nad vasjo; tako, kot nekaj mesecev prej nad Rašico.

*

Dražgoška bitka in bitka na Jelovici (13. januarja 1942. leta) je zaključek velikih nemških ofenzivnih operacij, ki se začno de-

Vmes tudi dva fantka po devet let, trinajstletni pastirček in nad sedemdeset let stari mož. Tistega krvavega dne 12. januarja 1942 Bolčarjeva mama, katero so gnali Nemci z ostalimi ženskami iz Dražgoš, ni vedela, da jo je njen sin Francelj, ki so ga stražili Nemci, zadnjikrat poklical. Kmalu za tem ga je namreč pokosila skupaj z ostalimi trinajsetimi Dražgošani nemška strojnica. Se je mogočni tretji rajh tresel tudi pred dvema majhnima otrokoma in starcem? Se več! Toliko se je tresel, da so Nemci pometali vseh teh trinajset žrtev v hišo in vse skupaj zažgali. Ob tem mi prihaja na misel, da človek po navadi ob takih grozotah vzkligne, kaj vse naredi vojna. Zdi se mi, da to ni povsem pravilno in da bi bilo boljše reči: »Lej, kaj so naredili tisti, ki so vojno začeli!« In križcev, začetnikov prve in druge svetovne vojne, ni težko najti!

cembra 1941 kot nemški odgovor na vedno večje in uspešnejše akcije takrat največje partizanske edinice na Slovenskem, Cankarjevega bataljona. Po veliki zmagi bataljona dne 12. decembra 1941 na Mladem vrhu, kjer je popolnoma potolčena nemška bojna patrola iz 2. čete 181. rez. policijskega bataljona (45 mrtvih in 7 hudo ranjenih), zajame veliki uporni duh ves bohinjski kot, Dovje in Mojstrano, Jesenice, Selško

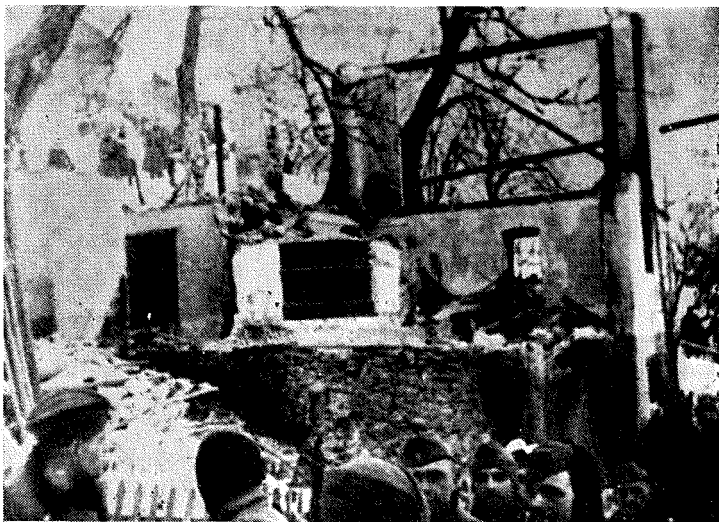

in Poljansko dolino. Ta decembrska vstaja na Gorenjskem prisili Nemce k zelo vidni kapitulaciji, saj izpraznijo lepo število žandarmerijskih postaj in tako pride sicer do kratkotrajnega, a vendar osvobodjenega ozemlja na Gorenjskem. Spričo vsega tega pravi nemški policijski general Schreyer, da je treba na Gorenjskem računati še z zelo hudimi spopadi, na pomirjenje dežele pa bo treba še zelo dolgo čakati. Jasno je, da so Nemci napeli vse sile, da bi zbrisali to za njih veliko sramoto. Tako udarijo z velikimi silami v Poljansko dolino, a Cankarjev bataljon se po hudih bojih uspešno prebije k Sv. Mohorju, od koder se premakne v Dražgoše, kamor pride konec decembra 1941. Nemci so dobro vedeli, da na Gorenjskem ne bo »miru«, dokler ne bo ta bataljon uničen. Kako pa ga uničiti, je bilo za njih veliko vprašanje. Točno je danes že to, da se ga Nemci po neuspehih v Poljanski dolini niso upali lotiti s silami, ki so

jih imeli doslej na razpolago, in točno je, da so morali za odločilni spopad napeljati novih sil, in to nekaj »specialnih oddelkov«, kot pravi neki nemški general.

Cankarjev bataljon je na Dražgošah do 9. januarja l. 1942 živel pravo in zelo delavno življenje naših prvih partizanskih edinic. Razmeščen Na pečeh (Sokolski dom) in Pri cerkvi (Prosvetni dom in šola) se je bataljon vzgajal vojaško in politično in prirejal mi-

tinge, na katerih sta govorila dva gorenjska prvoborca, komandant Jože Gregorčič in komisar Stane Žagar. Bataljon je imel namen sprejeti borbo, če bi bil napaden. In na napad ni bilo treba dolgo čakati. Že 6., 7. in 8. januarja je bilo čutiti nemške koncentracije po dolinah, 9. januarja zjutraj patrolja zgodaj zjutraj zadene na Nemce, ki že prodirajo iz selške strani. Štabu bataljona je bil položaj jasen in je pravilno predvideval, da Nemci prodirajo ne samo od Selc, temveč tudi s Kališ, od Jamnika in čez Novake. Zato je bataljon zavzel prave položaje, na katerih je zgodaj zjutraj 9. januarja počakal sovražnika. Posebnost borbe prvega dne je bila, da so Nemci skušali izkoristiti gosto meglo in se partizanom neopaženi približati; a megla se je nenadoma dvignila in tako dala partizanom vso možnost prvega obračuna z Nemci. Tako so imeli Nemci prav prvega dne borbe zelo ve-

like izgube, kajti partizanski položaji, zlasti Bičkova skala, so bili odlični. Zato je bilo že prvega dne lahko opaziti, kako gestapovci s pištolami silijo nemške vojake v borbo, ki so se upirali prodirati naravnost gotovi smrti nasproti. Po pet ur trajajoči borbi se Nemci začno brez uspeha umikati. Drugega dne, 10. januarja, je bilo po običajni topniški pripravi kmalu čutiti, da hočejo Nemci na vsak način prodreti Na peči od Površnice, Slemen in po Grebenu. A spet se je izkazala Bičkova skala in na njej Biček in njegov mitraljez. Skoraj v mraku že Nemci sicer prodro do pod vasi, a se morajo zaradi partizanskega protinapada naglo umakniti.

To sta dva dneva sijajnih borb, ki so Nemcem prinesle velike izgube. Toda bataljonu je drugega dne začelo primanjkovati streliva. Zato pošlje ponoči patroljo po strelivo, ker hoče še naprej vztrajati v borbi. Težje je bilo vprašanje, kaj bo z vasjo in vaščani, kajti

Nemci so se zlasti drugega dne vedno bolj posluževali zažigalnih granat in je zato pogorelo že veliko hiš. Tako je prišel 11. januar. Nemci so pritisnili z vso silo in prišlo je do novih bojov, ki so trajali brez prestanka do enih popoldne. Štabu bataljona je bilo jasno, da je nemška namera, prodreti na desnem krilu, kajti tod je bil pritisk vedno večji. Toda bataljon je vztrajal do noči in je vedno izravnal vsako vzboklino, ki je zaradi nemškega predora nastala na tem krilu. Šele ponoči na 12. januar se je bataljon začel umikati iz vasi na Jelovico in tam zasedel položaje, od koder je še potem ves dan držal Nemce v šahu, ki so tega dne prodrli v vas in kjer so začeli pobijati, ropati in požigati.

To je le kratek in samo zunanji oris te velike bitke v Dražgošah. Prepričan sem, da bodo o njej pisali še dolgo ne samo zgodovinarji, temveč tudi pisatelji in vojaški strokovnjaki. Tu gre namreč za borbo, ki jo je sprejel partizanski bataljon

ne dosti več kot milijon velikega slovenskega naroda in takrat še razkosanega med tri okupatorje. To je bil spopad milijon razkosanih in poteptanih Slovencev s Hitlerjevo vojsko, pred katero je takrat klečala vsa Evropa. Kdo od strokovnjakov bo imel morda pomisleke, ali je bila ta borba v tistem času in v tistih okoliščinah primerna? Da, res se da tudi o tem govoriti. Vendar, pred očmi je treba imeti samo eno resnico, resnico namreč, da je bil slovenski narod od nacizma in fašizma obsojen na smrt prav tako kot ostali jugoslovanski narodi in da so bili ti takrat popolnoma pravilno prepričani, da je njihova rešitev samo v borbi na življenje in smrt. In to je bitka v Dražgošah bila.

Poglejmo še nekaj, kar je tudi s to borbo v zvezi. Danes je dokazano, da so imeli vsi dogodki na Gorenjskem decembra 1941 veliko večji odmev pri Nemcih, kot pa si to morda mislimo in to ne samo zaradi velikih izgub, ki so jih imeli v teh borbah. Znano je namreč,

da sta se oba šefa civilnih uprav od Nemcev zasedenega slovenskega ozemlja, Uiberreither in Rainer, na vse načine trudila, da bi Gorenjsko in Spodnjo Štajersko čimprej napravila godno za popolno upravno in politično priključitev k nemškemu rajhu, da bi tako izpolnila osebno Hitlerjevo naročilo. A prav to je preprečila NOB, kajti Berlin je obema šefoma stavil kot pogoj za priključitev, popolno »pomirjenje« obeh dežel. Zgodaj jeseni 1941 je za hipres kazalo, da sta se obe deželi »pomirili« in oba šefa o tem v naglici poročata v Berlin. Tu je nemški notranji minister že napisal ukaz o priključitvi tako Gorenjske kot Sp. Štajerske in ukaz je bil že poslan v podpis Hitlerju, a ta ga ni nikdar podpisal. Kaj se je zgodilo? Šoštanj, borba na Čreti, Brežiški pohod na Štajerskem, na Gorenjskem pa porast in vedno večje akcije Cankarjevega bataljona so neverjetno odmevale v Berlinu in to je bilo

tudi tisto, kar je Hitlerju prepovedalo podpis na že pripravljenem ukazu. Zanimivo, ali ne? Tistemu Hitlerju, ki je takrat med Nemci veljal več kot vsi njihovi germanski bogovi! Sicer pa pogledjmo uradne

nemške spise o tem! Na sestanku vodilnih okupatorskih osebnosti je bilo 22. decembra 1941 rečeno tudi tole: »Lahko se reče, da je bilo ob imenovanju novega državnega namestnika (šefa civilne uprave na Gorenjskem, dr. Rainerja) spočetka lahko misliti, da bo prišlo do priključitve v najkrajšem času. Zaradi najnovejših dogodkov na Gorenjskem pa je to zaenkrat popolnoma izključeno.«

Lepšega dokaza, kaj je pomenila NOB v tem času na Gorenjskem, si pač ne moremo misliti. In Dražgoška bitka je sestavni del teh velikih in slavnih dogodkov in njen odmev je segel do samega Berlina!

Dr. Metod Mikuž

Pripomba: Fotografije, objavljene med tekstom, prikazujejo požgano vas Dražgoše.

ČRTOMIR ŠINKOVEC:

Nespečne noči

(1941)

*Kadar v nespečnih nočeh
slišim na cesti trde korake,
s sivo svetlobo groze v očeh
spremljam v mislih te tuje vojake:
Kje so doma? Iz kakšnih družin?
Kakšna jim mati je, oče, sestré?
Kakšno je polje tam? Kakšne goré?
Čudno, da sivi so vsi kot zločin.*

*O, kdo je vzgojil te mlade ljudi?
Kdo je poslal te volkove med nas?
Kdo kriv bo za njih zadnji poraz?
Odpihnili vihar jih bo kakor smeti!
Zakaj: zanje nobene poti ni nazaj,
s smrtjo predaleč so šli čez mrličé
in ko nedolžnih kri nas pokliče,
hraber junak bo naš vsak otročaj...*

Dve pismi Bulganina ameriškemu prezidentu, anglo-ameriško srečanje v Washingtonu, »rešitev francoske vladne krize«, ki ni rešitev, ter konec burke o »policijskih silah« v obeh delih Nemčije, to je približen okvir, ki bi vanj mogli spraviti glavne dogodke minulega meseca...

Nesmiselno in neobjektivno bi bilo trditi, da sovjetski »politični NEP« ni uspešen posebno v Aziji, kjer sta si sovjetska voditelja kljub številnim netaktičnim pridobila velike simpatije in sprožila novo obdobje v odnosih Vzhod—Zahod, tako imenovano »tekmo pomoči«. Preplah, ki so ga ob tem dvignili v Ameriki, je le posledica neelastične politike State Departmenta, ki ga že dobre tri leta vodi zunanji minister J. F. Dulles.

Reakcija na sovjetski »politični NEP« je bila v ZDA dvojna; del javnosti — ugledni komentator Lippman je v stolpcih »New York Timesa« in tudi v drugih časopisih njen glasnik — meni, da je treba sovjetsko »potezo« — naj bo to že nova smer sovjetske politike ali res samo poteza — parirati na enak način: ZDA naj zvišajo kredite za gospodarsko pomoč nerazvitim državam in naj koristnikov te pomoči ne silijo v vojaške pakte, ki se kakor Don Quijotte bore z mlino na veter, t. j. z namišljeno nevarnostjo »komunistične agresije«; v kolikor so tu mišljeni morebitni nameni Sovjetske zveze, ni stvar nič manj donkihotska, kajti tisti, ki naj bi jim po ameriškem mnenju ta nevarnost grozila, je največ ne občutijo, n. pr. Arabci. Drugi del javnosti pa je ob novi sovjetski politiki — po azijski turneji Hruščeva in Bulganina so prišle tudi ruske ponudbe deželam Latinske Amerike — našel »skrajno moder izhod«, namreč zaostretev kurza do Vzhoda in uvajanje nekaterih metod v medsebojnem občevanju, ki neprijetno spominjajo na minula leta... Da bi bila posoda modrosti izpraznjena do dna, je spregovorila tudi uradna Amerika, čeravno bi lahko vsaj pametno molčala: revija »Life« je objavila pod Dullesovo firmo članek, v katerem zunanji minister razpreda misel, kako je že trikrat samo z atomsko bombo v žepu rešil mir... Hrup, ki je zaradi tega nastal po svetu, predvsem med ameriškimi zavezniki v Evropi, je sicer povzročil uradni demanti, češ da Dulles kaj takega ni napisal, da vendarle vse, kar je bilo napisano, ne ustreza njegovim koncepcijam, Eisenhower pa je po hitel z izjavo, da Amerika še ni imela boljšega zunanjega ministra...

V tako vzdrušje je treščila sovjetska bomba tistega dopoldneva, ko je sovjetski ambasador Zorin izročil Eisenhoweru osebno poslanico maršala Bulganina. Le-ta ni predlagal nič več in nič manj kot sklenitev prijateljskega pakta med ZDA in SZ, ker edino to lahko zagotovi trajnost miru... Nekritično, nemara nekoliko zanešeno in idealistično presojanje nove sovjetske politike je na mah splahnelo: Bulganinova ponudba je namreč na las podobna tisti, ki jo je Stalin napravil pred desetimi leti: dva orla — SZ in ZDA — naj urejujeta svet, vrabci na strehi pa naj spoštljivo molče potrjujejo, kar bosta ukrenila... Torej: diplomatska pot s pismi...

Predolgo bi se bilo spuščati v ugibanja, kakšne minimalne in maksimalne cilje je sovjetska diplomacija imela pred očmi — novo razdelitev interesnih sfer med obe atomski velesili, zmanjšanje pomena Edenovega obiska, in negotovost, ki bi prav gotovo

NAŠ RAZGLED

vznikla med ameriškimi zavezniki ob misli, da se utegne njih glavna opora nekega dne za hrbotom vseh pogoditi z Moskvo...? Kdo bi mogel karkoli z gotovostjo reči?

Eisenhower je odgovoril nepričakovano hitro, dva dni po prejemu poslanice in tri dni pred Edenovim prihodom. »Saj imamo Združene narode in kar predlagate, naj s podpisom naših diplomatov potrdimo v odnosih med našima državama, smo tako in tako dolžni spoštovati, ker smo člani OZN,« to je smisel odgovora, v katerem je Eisenhower vljudno, a brez ovinkov zavrnil ponudbo sovjetskega premiera z željo, seve, da bi se izmenjava mnenj nadaljevala. Skratka — pismena zavrnitev pisma!

»Kako je mogoče kaj takega zavrnuti?« so se naivno začudili v Kremlju. Čez nekaj dni pa je šlo v Washington novo pisanje: »Prijateljski pakt smo pripravljeno skleniti z vsemi državami, ki to žele.« Ko to pišemo, uradnega odgovora še ni, ne uradno pa je odgovoril Eden, ko je dejal: »Osebnostno močno dvomim v vrednost takih pogodb, kajti komaj pred letom dni je Sovjetska zveza razveljavila prijateljske pogodbe s Francijo in Britanijo...«

Dajati dokončno oceno epizodi z dvema poslanicama, bi bilo preveč zahtevno in prezgodaj. Prvo pismo nedvomno odkriva vsaj ostanke stare miselnosti, da lahko dve velesili »delata red« na svetu. drugo pa težijo obiti Združene narode in zmanjšati njihov pomen in težo prav v času, ko dobivajo mnenja malih držav in tistih dežel, ki so še včeraj dobile svojo državnost, vedno večjo veljavo. V splošnem okviru prizadevanj za utrditev miru, tista pozitivna vloga, ki jo imata Bulganinovi poslanci prav tako kot vsako drugo sredstvo osebnega stika med najvišjimi državniki, prav gotovo ne odtehta teh dveh negativnih momentov!

Napovedano je bilo, da bo anglosaško srečanje v Washingtonu najvažnejše, kar jih je bilo po vojni. Skopi komunique pa je potrdil domneve, da Eden in Eisenhower ne bosta pripravila svetu senzacije.

»...s kolono tovornjakov smo se odpeljali v puščavo, postavili šotore in začeli preiskovati teren. Toda glej! Ze naslednjega dne so prihrumeli britanski reaktivci in z razičnimi vrtinci, ki so jih povzročili v nizkem letu, razdejali naše taborišče. Znova smo ga postavili in — znova so prišli in »odpihali« šotorsko naselbino. To se je ponavljalo, dokler nismo odnehali in se preklinjajoč odpravili nazaj v Kuwait...« je zaključil pripovedovanje eden izmed geologov ameriško-saudske petrolejske družbe ARAMCO, ki je v pustinji Saudove Arabije iskal nova ležišča nafte.

Epizoda je zgovornejša od slehernega razmišljanja o tem, pod kakšnim zornim kotom sta Eden in Eisenhower razpravljala o Srednjem vzhodu. To pa, seve, ni edina šibka točka anglo-ameriškega prijateljstva. Preložena konferenca SEATO, azijskega varnostnega pakta v Melbourneu, je samo prva plat medalje, ki bi jo lahko imenovali »angloameriški pogledi na Azijo«; drugo plat pa je odkril britanski minister Selwyn Lloyd, ko je v Chicagu izjavil, da nima Britanija nobenih obveznosti glede obrambe Formoze in Peskadorjev, t. j. ameriškega strateškega področja. Zolč, ki

ga je britanski tisk brez izjeme zliil na Dullesa, ko se je v reviji »Life«, pojavil članek »Ob robu vojne«, postane še bolj razumljiv, ko zvedo, zakaj so konferenco SEATO strokovnjakov preložili: Britanci in Američani se namreč niso mogli sporazumeti, ali naj imajo v SEATO glavno besedo vojaki, — za to so v Washingtonu — ali pa politiki in diplomati, kar smatrajo v Londonu za edino realno v sedanjem položaju... Če prištejemo k temu še zastoje v ameriško-kitajskih razgovorih, ki je nastal zaradi kratenja pravic Kitajski do Formoze, in britanska prizadevanja, čimbolj omiliti odnos do Pekinga, potem se ne moremo dosti zmotiti, če postavimo, da sta se oba državnika, razen morda manjših koncesij drug drugemu, sporazumela le o tem, da bosta nadaljevala pot, ki jo je vsak po svoje že prej začrtal. V bistvu torej: na Zahodu nič novega!

Francoska politična kriza, ki se je formalno odprla (obstaja že vsa povojna leta) po razpustu parlamenta, naj bi bila rešena na volitvah 2. januarja. Skupščina, ki je rezultat teh volitev, je še bolj razcepljena kot prejšnja, solidna večina, potrebna za upravljanje države, pa je po parlamentarni aritmetiki izključena. Po dolgem oklevanju v »Republikanski fronti«, kot težišču politične stabilnosti — del Menděsovih radikalov se je ogreval za to, da bi v koaliciji z desnim centrom (Pinay, Faure) sestavili večinsko vlado desnice in republikanske levice, del socialistov pa je bil zato, da bi s komunisti sestavili večinsko vlado Ljudske fronte — sta vodstvi obeh strank Republikanske fronte — socialistične in radikalne — uveljavili svoje gledišče, naj dobi Francija manjšinsko vlado, t. j. vlado, ki bo morala v parlamentu razen na glasove svojih poslancev, računati tudi na podporo opozicije, bodisi iz levih, bodisi iz desnih klopi.

Pri glasovanju o investituri se nihče ni začudil, da je mandator za sestavo vlade, socialist Guy Mollet, požel tudi glasove komunistov — notranji in zunanje politični program vlade je tak, da so ga komunisti morali podpreti, če niso hoteli oživiti spomin

na svojo dosedanje demagogijo — začudenje pa je povzročila razdelitev resorjev. Javna tajna je namreč bila, da bo dobil Menděs zunanje ministrstvo, ki je po ostrih razgovorih med obema strankama koalicije prišlo v roke socialistu Pineauju. Pri vsem tem se namreč takoj vsili misel, da je bil Menděs-France tisti, ki je s smelimi zunanje političnimi potezami prekinil Bidaultovo tradicijo imobilistične zunanje politike in nakazal Franciji pot, da se uveljavi v mednarodni politiki kot neodvisen činitelj, Guy Mollet pa je mož, ki je bil za evropsko armado pripravljen tvegati tudi razkol v lastni stranki...

Ob primernem »pompu« sta obe nemški vladi, ena v Bonnu, druga v Pankowu, dali svoji policiji ime, ki ji gre: armada. Ne glede na to, komu je to všeč in komu ni, in ali je sploh komu, dejstvo je tu in z njim je treba računati. Priložnostne slovesnosti v obeh nemških prestolnicah so samo opozorilo več, da je v današnjih mednarodnih pogojih govoriti o skorajšnji združitvi Nemčije, bodisi v vzhodni ali zahodni varianti, bolj izkoriščanje propagandnih možnosti, kot resno prizadevanje uresničiti ta cilj. Potencialno stanje stagnacije v svetovnem merilu še vedno traja: Američani si ga trenutno žele ohraniti predvsem iz notranje političnih momentov, kajti jeseni imajo predsedniške volitve, »zmerna« mednarodna napetost brez nevarnosti, da preraste v katastrofo, pa je najugodnejše ozračje za predvolilna opravila; Britanci nimajo interesa, da bi bistveno prispevali k premaganju mrtve točke, kajti hitra poženevska odjuga jim je že tako pripravila vrsto nevšečnosti, ki so bile sicer že prej, a se niso tako razplamtele, Britanija pa je konec koncev le dežela, ki ima globoko kolonialno tradicijo in tudi kolonialne posesti, kjer hoče ohraniti vsaj politični in gospodarski vpliv; Rusi pa skušajo sedaj s konstruktivnimi, sedaj z demagoškimi pobudami ohraniti vodstvo v »vojni nasmehov« in si pridobiti prednost v »boju za simpatije in naklonjenost«. Torej velja »pustiti času čas«, kajti razvija se tudi neodvisni faktor izven omenjene trojke, le-ta pa je 100% na pravem eksistencnem smislu življenjsko zainteresiran za hitro in nenehno popuščanje mednarodne napetosti in za sproščeno sodelovanje med narodi.

Miran Suštar

Pred nedavnim je zahodnonemška vlada sestavila iz prejšnjih policijskih oddelkov novo zahodnonemško vojsko; za začetek je štela 1600 vojakov. Na sliki: dr. Adenauer (v sredi) pozdravlja vojake

Star odmev ...

NISO ŠE obledeli spomini na tiste napete jesenske dni v oktobru leta 1953, ko so enodušne demonstracije ob trdni odločenosti naše vlade preprečile, da bi enostransko in krivično rešili vprašanje, pri katerem so bili vsi naši narodi življenjsko prizadeti. Sklep vlad ZDA in Velike Britanije 8. oktobra, ki ga je takratni angleški zunanji minister krstil za nekakšen nujen »kirurški poseg«, je bil vrhunec enostranskih poizkusov, da bi brez našega sodelovanja in pristanka rešili spor, ki je vsa povojna leta zastrujal odnose med dvema sosednjima državama. To je bil žalosten zaključek pristranske politike, ki se je začela s sklenitvijo mirovne pogodbe z Italijo 10. februarja 1947, s katero so deset tisoč naših rojakov ostali izven narodnostnih meja in katere plod je bil tudi vsiljeni kompromis — ustanovitve STO. Naša vlada je takrat izrecno poudarila, da pristaja na to krivično rešitev samo zaradi ohranitve miru, da pa se ne odreka svojih zakonitih pravic. Sledila je izjava 20. marca 1948, s katero so tri zahodne vlade predlagale, da bi vrnil vse STO Italiji, pa majski sporazumi leta 1952, ki so znova pripeljali italijansko civilno upravo v Trst ter slednjič oktobrski diktat, ki so ga n. pr. britanski laburisti označili kot najbolj kratkovidno in neumno odločitev v povojni diplomatski zgodovini.

Naše stališče je bilo jedrnatno in nedvoumno — nikoli ne bomo sprejeli sklepov, ki bi nasprotovali našim temeljnim pravicam na tem spornem področju, želimo pa sporazum, kar je naša vlada dokazala s številnimi predlogi. Izraz te politike je tudi Memorandum o soglasju 5. oktobra 1954, ko je naša

država še enkrat s primerom potrdila, da je pripravljena tudi na največje žrtve, da bi sporazumno rešili vprašanje, ki ni samo onemogočalo navezavo normalnih sosedskih odnosov, temveč je tudi črtalo z mednarodnega dnevnega reda vprašanje, ki je predstavljalo stalno grožnjo ohranitvi miru v Evropi.

Seveda je bil ta sporazum mogoč tudi zaradi tega, ker so pri naših sosedih slednjič prevladali trezni pogledi in mnenje, da so pač boljši dobri odnosi s svojim vzhodnim sosedom kot pa trmasto vztrajanje na imperialističnih oze-meljskih zahtevah. Po Memorandumu leta 1954 smo pričeli pozitivnemu razvoju medsebojnih odnosov, saj je tudi na drugi strani Jadrana vedno več zagovornikov prijateljskega sodelovanja. Seveda je ta sadika še nežna in ji bo potrebno še obilo nege, da bi se razrastla. Najprej pa je treba napraviti zares energičen križ čez vse staro, ki je prineslo toliko nesreče in zla ter začeti na popolnoma novih temeljih z novimi obzorji.

V okviru tega »novega obdobja« odnosov med dvema državama je treba tudi presojeti in ocenjevati govor voditelja tako imenovanih levih socialistov Pietra Nennija, ki ga je imel 15. januarja letos v Trstu. Upravičeno bi bilo pričakovati, da bi se Nenni kot socialist zavzel za nadaljnjo poglobitev tega sodelovanja. Toda ravno nasprotno, če je ta ugotovitev sploh dovolj krepka! Sam se je skliceval na kontinuiteto svojega stališča, kar nedvoumno najbolj drži izmed vseh trditve v njegovem govoru. Njegove »tržaške izjave« se namreč razen po zmernejšem besednem zakladu v ničemer ne razlikujejo od njegovih govorov n. pr. leta 1949 in kasneje, ko je njegova

stranka menila, da je treba prekosi buržoazne pa tudi skrajno desničarske stranke v poudarjanju nacionalističnih zahtev. Zaradi boljše možnosti objektivne presoje naj navedemo le tisti del govora, ko je Nenni obravnaval sedanjo jugoslovansko-italijansko mejo. »Odnosi med Italijo in Jugoslavijo,« je izjavil Nenni, »so zgodovinsko pogojeni z nujnostjo popravka krivice, ki se je izvršila naši državi (Italiji — op. ur.) z mejo od leta 1947, krivice,« je nadaljeval, »ki je toliko bolj huda zaradi razdelitve STO. To je eno izmed vprašanj,« je poudaril Nenni, »v katerem se mora resna in odgovorna država ravnati po Gambetovemu geslu: Vedno nanj misliti, nikoli o njem govoriti.«

Slehera beseda o Nennijevem šovinističnem revizionizmu je po tem odlomku iz njegovega govora odveč. Se nazorneje to ilustrira naknadni popravek v njegovem glasilu »Avanti«, ki je poročalo, da je Nenni poleg omenjenega še izjavil, da je sedanja meja »odprta vsem viharjem«. To je znano imperialistično geslo, ki so ga italijanski politiki izkoriščali na vse načine, da ne rečemo kaj drugega, ob sklenitvi famoznega londonskega pakta leta 1915, po katerem naj bi dobila Italijo tudi vso Dalmacijo, rapalskega diktata leta 1920, in med pripravami za Mirovno konferenco leta 1945/46. Takrat je bil »glavni argument« nujnost »strateške meje«, ki baje edino omogoča obrambo beneške doline, doline Pada in severnega Jadrana. Pietro Nenni danes, dobro leto po londonskem sporazumu, ponavlja isto. Z vsjo pravico se je uvrstil v krog tistih, ki te »strateške meje« pomikajo do Velebita, Dinar-skih planin in Črne gore, kar je pač odvisno od stopnje njihove »šovinistične gorečnosti«. Razumljivo je zato, da je govor vodje socialistične stranke Italije požel navdušeno odobravanje skrajne, neofištične desnice. Polfašistični

KDAJ, KJE IN ZAKAJ...?

Spet objavljamo dve fotografiji, ki tudi nista dokumentirani. Kaj le-ti prikazujeta, se razločno in jasno vidi. Zakaj fotografiji sta naravne velikosti. Nas, oziroma Muzej NO v Ljubljani, ki nam je poslal fotografiji v objavo, zanima, kakšen dogodek prikazujeta fotografiji. Morda ve za ta dogodek kdo izmed naših bralcev?

vorniki zblizanja med dvema sosedom in narobe — nasprotniki tega sporazuma so sovražniki zboljšanja jugoslovansko-italijanskih odnosov!

Seveda je moral Nenni v svojih poizkusih, da na eni strani obudi stara nasprotja, na drugi pa zatrjuje željo o zboljšanju odnosov z Jugoslavijo, neizbežno zabresti v tipična, nemarksiistična protislovja. Znano klasično načelo je, da je zunanja politika odraz notranjega razvoja, ali upoštevajoč naš primer: ne more neka država voditi demokratične politike na zunaj in protidemokratske na znotraj. To je star marksističen nauk, ki ga verjetno dobro pozna tudi Nenni. Še nekaj — ni mogoče obsojati Jugoslavije zaradi rešitve tržaškega vprašanja, obenem pa machiavellistično izkoriščati rastjoč mednarodni ugled naše države za napad na lastno vladlo, ki ima nedvomno več zaslug od Nennija, da je prišlo do novega obdobja

odnosov med obema državama. — Nenni si je pač zaslužen priporil »sloves«, da je poizkušal znova postaviti »šovinistično zaveso« med dve, šele nedavno spravljene deželi. Ni pa verjetno, da bi v tem uspel. V sosedni republiki so že dokaj močne sile, ki ne žele vrnitev starega, ki hočejo prijateljstvo na mejah. Ne skrajna politična kratkovidnost, temveč zločin je danes znova odpirati rano, ki se je komaj zacelila. Ne samo zaradi dobrega sosedstva, temveč zaradi splošne pomiritve v svetu in seveda ne na zadnjem mestu zaradi demokratične pobude v sami Italiji. Demokracija in nacionalistični revizionizem nista nikoli šla z roko v roki, da o socializmu sploh ne govorimo. Na eni strani je socializem in demokracija, na populnem nasprotjem koncu pa nacionalizem in šovinizem. Telega prepada nikakršna demagogija ne more premestiti.

Janko Jeri

Pomirjenje na Cipru...?

Meseca septembra leta 1955 sem bil v mestu Limassolu na otoku Cipru. Takrat sicer še ni bilo razglašeno obsedno stanje na tem otoku, vendar je bilo moč na vsakem koraku videti, da preživlja ciprsko ljudstvo najbolj kritične dni svoje zgodovine in da se pod navidežno vsakdanjostjo v živahnih mestnih ulicah skriva vroča žerjavica, ki se lahko vsak čas neugnano razplamti. Najbolj so mi ostali v spominu naslednji doživljaji...

»Il Secolo« pa mu je posvetil obširen uvodnik, ki ne skopari s pohvalami.

Kaj je hotel s tem oživljanjem »šovinističnega mrtveca« doseči Nenni? Nedvomno se tudi sam dobro zaveda, da je znova podkuril pod kotlom, ki so ga komaj s toliko prizadevanja pogasili. Morda zaradi okrepitev demokratičnega razvoja v Italiji? Ne, tudi Nenni že iz zgodovine dobro ve, da nacionalistična politika ni nikoli reševala socialnih vprašanj. Za kaj torej gre? V ozadiju je ozka, strankarska računica, da bi v Trstu na majskih upravnih volitvah njegova stranka pognala globje korenine. To pa pomeni, da Nenni načrtno in hote krepki nacionalistične elemente, seje šovinističnega nestrpnost, skratka: daje potuho in pobudo tistim, ki še vedno sanjajo o razširjanju »življenjskega prostora« na drugo stran Jadrana.

Hujše kot linavščina je po vsem tem še govoriti o potrebi dobrih odnosov z Jugoslavijo, ki baje sicer drugače vodi razumno in konstruktivno politiko, čeprav takoj na to očitno tendenčno dodaja, da jugoslovanski mednarodni ugled presega njeno dejansko moč. Skratka, Nenni to »zboljšanje« konkretno pojmuje z oživljanjem starih sporov in teženj, za katere sam dobro ve, kam so že enkrat pripeljale. Nenni seveda napada Memorandum, ki so ga vsi trezno misleči proglasili za temeljni kamen nove stavbe jugoslovansko-italijanskega sodelovanja. Danes je več kot na dlani, da pomeni iskreno in zares želeto zblizanje z Jugoslavijo, prizadevati si predvsem uresničevati ta sporazum, ne samo njegove praktične določbe, temveč zlasti utrjevati in poglobljati duh tega sporazuma. Prijatelji Memoranduma so zagov-

PO KONČANEM delu v pristanišču se je nekaj delavcev zbralo na trebušasti leseni barki, ki se je poizbavala približno pol kilometra daleč od obale. Nisem bil sicer med njimi, a sem vendarle brž spoznal, za kaj gre: zbrali so se na sestanek, ker jim je nekdo govoril o pravičnih zahtevah ciprskega ljudstva po osvoboditvi in jih z ognjevitimi besedami pozival, naj nadaljujejo boj proti tujim gospodarjem.

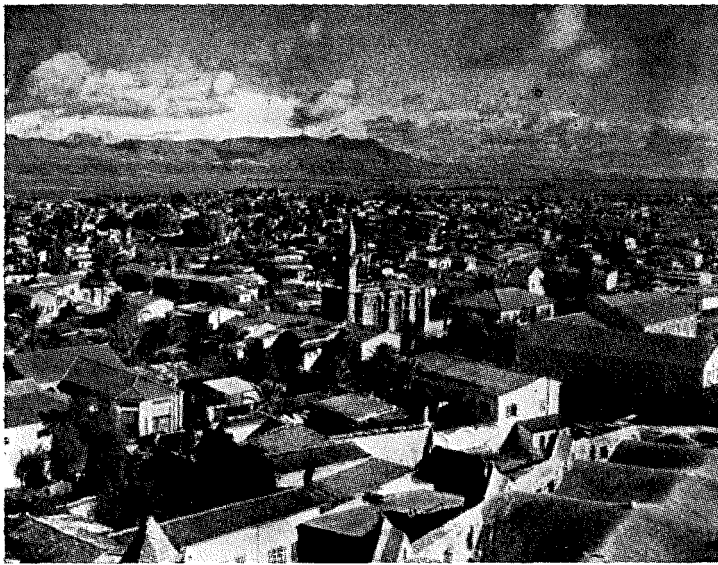
Vprašal sem nekega domačina, kdo so ljudje na barki in kdo jim govori — pa me je nezaupljivo pogledal in mi pokazal hrbet. Vprašal sem drugega, tretjega — in doživel sem isto ko prej. Naposled se mi je vendarle posrečilo najti nekoga, ki je bil pripravljen odgovorjati na vprašanja. Prvo, kar mi je dejal, je bilo:

»Vam je mar neznano, kaj se dogaja na Cipru? Ali ne veste, kaj je EOKA? Ali niste videli napisov v mestu? EOKA se bori za osvoboditev, za resnično osvoboditev brez

kompromisov. Hočemo svobodo in kruh.«

Neznane me je torej spomnil na napise v mestu, ki sem si ga bil ogledal že dopoldne. Res — kamorkoli sem se ozrl, sem videl na zidovih velike rdeče napise, in na koncu vsakega napisa so bile prej omenjene črke: EOKA. Brskal sem po svoji grščini, ki sem se je učil v gimnaziji, ter tu in tam razbral iz nerodnih, v naglici napisanih grških črk, da govore napisi tudi o boju z orožjem. Ljudje se niso ustavljali pred njimi, saj bi sicer imeli opravka s policijo in vojaškimi patroljami, ki so nenehno križarile po ulicah. Nehote sem se spomnil na življenje naših mest med italijansko in nemško okupacijo.

Z naše ladje, ki je bila zasedrana za dober streljaj pred obalo, je bil lep razgled na mesto in njegovo okolico: sredi belih hiš se je dvigala kupola pravoslavne cerkve, nedaleč od nje pa minaret muslimanske džamije; z nizke vzpetine tik nad mestom so

Pogled na Nicosio, glavno mesto otoka Ciper

mrko gledala okna velikih kasarn in barak; za hribi, ki so bili poraščeni z nizkim zelenim drevjem, pa so se raztezali obrisi temnih gora, katerih vrhovi so bili zaviti v sive oblake.

Nekdo, ki je sedel na palubi, je razgrnil pred sabo časopis, v katerem je bil med drugim tudi članek o vprašanju Cipra in o zahtevah grškega prebivalstva na tem otoku, ki da jih zastopa ENOSIS. V članku pa ni bilo niti besedice o organizaciji EOKA, katere napise sem bil videl v mestu.

KAJ JE ENOSIS IN KAJ EOKA?

Najprej nekaj zgodovine.

Ze v starem veku so spoznali razni osvajalci, kako važen je položaj Cipra tako v gospodarskem (trgovinskem) kakor tudi v strateškem pogledu. Otoku so vladali Egipčani, Asirci, Perzijci, Grki, Rimljani, Arabci, Bizantinci in Turki (od 16. stoletja do prve svetovne vojne). Kljub temu pa se je v dolgih stoletjih — od časov helenizma, ko je bil Ciper sestavni del Grčije, pa do današnjih dni — etnična struktura prebivalstva na otoku le malo spre-

menila. Zdaj je na Cipru 80 odstotkov (400.000) grškega in 20 odstotkov (100.000) turškega prebivalstva.

Ko je bila leta 1878 končana rusko-turška vojna, so Angleži v pogajanjih na Berlinskem kongresu podprli turško stališče, za kar so jim Turki prepustili upravo na Cipru. Tako so Angleži izrabili ugodno priliko na poti svoje kolonialne ekspanzije v Azijo in Afriko. Formalno je ostal Ciper še vedno pod suvereniteto turškega sultana, dokler ga niso Angleži — potem ko se je Turčija v prvi svetovni vojni pridružila Nemčiji in Avstro-Ogrski — anektirali in mu dali status kolonije z guvernerjem na čelu. Tako se je na otoku zasedrila oblast Velike Britanije, ki ji strateško pomeni Ciper toliko kot Gibraltar. Ta pomen se je še povečal, odkar so se angleške čete umaknile s področja Sueskega prekopa.

Grško prebivalstvo na otoku se seveda ni nikoli strinjalo s tem, da je prišlo izpod turškega jarma pod kolonialni jarem Velike Britanije, zato je že v minulem stoletju začelo izražati zahteve po združitvi z Grčijo. Tako se je začelo gibanje ENOSIS, kar po-

meni združitev. Gibanje se je razživello zlasti po letu 1930, toda Angleži so bili gluhi za njegove zahteve in so agitatorjem odgovarjali s hudimi represalijami. ENOSIS je tudi v času druge svetovne vojne povzdignil svoj glas, nakar so Angleži — pač zaradi vojnega položaja — dovolili prve občinske volitve na otoku. Volitve sicer niso bile povsem svobodne, a so vendar pokazale, kakšne so težnje velike večine ciprskega prebivalstva. Po vojni pa so se težnje po osvoboditvi še bolj razplamtele. Leta 1947 so Angleži oktroirali Cipru ustavo, prirojeno po svojih interesih, ki naj bi jo sprejela neke vrste posvetovalna skupščina. Ker pa ta skupščina take ustave ni hotela sprejeti, so jo razpustili. Po čedalje odločnejših zahtevah ljudstva je bil leta 1951 na otoku pollegalen plebiscit, v katerem se je večina prebivalstva izrazila za uresničenje zahtev ENOSISA, torej za združitev z Grčijo. Tega plebiscita London seveda noče priznati.

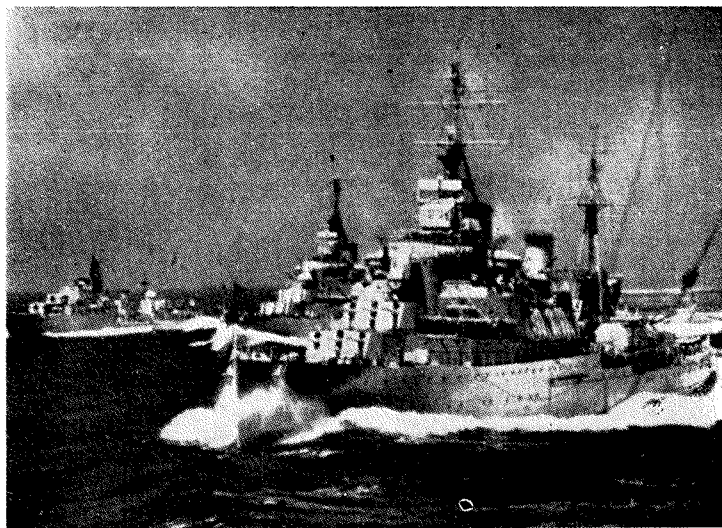
Po letu 1951 je ENOSIS povečal svojo agitacijo. Gibanje je izrazilo nacionalno, na čelu pa mu stoji pravoslavni mitropolit Makarios, ki je kot tak deležen simpatij vseh demokratično orientiranih ljudi na svetu. Makarios zahteva pravico do samoodločbe ciprskega ljudstva, kar pomeni, da bi morali Angleži zapustiti otok in ga prepustiti Grčiji. ENOSIS se v boju za združitev z Grčijo sklicuje tudi na to, da so Angleži že nekajkrat obljubili Ciper Grčiji. Tako na primer je London ob začetku prve svetovne vojne obljubljal, da bo dobila Ciper Grčija, če se udeleži vojne na strani Antante.

ENOSIS se bori za to, da pride do združitve Cipra z Grčijo na miren način, na podlagi pravice do samoodločbe, za kar išče opore pri demokratičnih silah sveta in v Organizaciji združenih narodov. Demonstracije in nemiri na Cipru, v katerih je že precej razrožljalo uporniško orožje in ki so imeli za posledico obsedno stanje, niso neposredno delo ENOSISA, ampak delo borbene, ilegalne organizacije

EOKA (Ciprsko odporniško gibanje), ki se ravna po načelu »Zob za zob« in na teror odgovarja s terorjem. Škof Makarios delovanja te ilegalne organizacije ne odobrava, vendar pa — kakor kaže — dobiva EOKA čedalje več pristašev, kar spričo krutih policijskih ukrepov in socialnih razmer pod kolonialnim jarmom ni nič čudnega.

KAKŠNE SO SOCIALNE RAZMERE NA OTOKU?

Nemiri na Cipru niso samo rezultat nacionalnih čustev, ampak tudi socialnih razmer. Prebivalstvo otoka živi v revščini in zaostalosti. Celo londonski »Times« je moral pred kratkim priznati, da so Britanci »zanemarili interese otoka v 70 letih, odkar so jim ga Turki prepustili v upravljanje.« Otok meri 9000 km² (2000 km² manj kakor polovica Slovenije), ima pa samo 114 km železniških prog. Razen nekaj predelovalnih obratov ni na otoku Cipru doslej nikakršne industrije. Njegovo rudno bogastvo (baker, železo, azbest) izkoriščajo tuji kapitalisti. Prebivalstvo se preživlja s poljedelstvom, toda najlepša zemlja je v rokah tujih kapitalistov, ki iz plan-tažnih nasadov vlečejo lepe

Danes je Ciper baza za britansko sredozemsko brodogojstvo

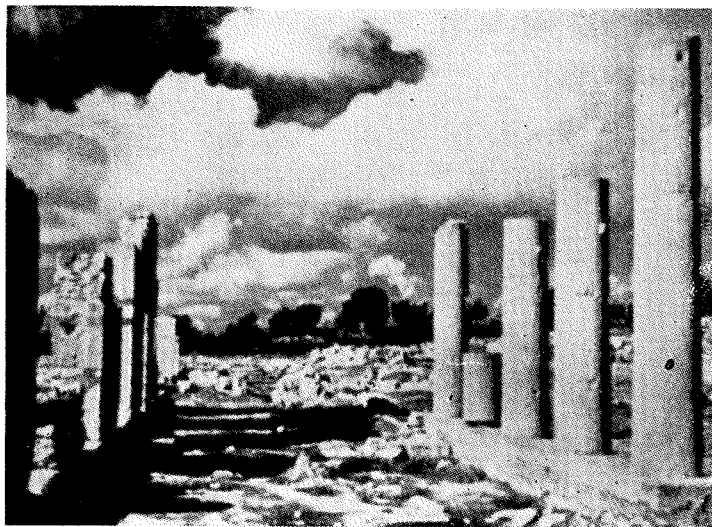
dobičke. Šol je na otoku bore malo, zdravstvena služba je šele v povojih. Vse to je pečat kolonialne politike, ki je urejevala razmere na otoku na enak način kakor v afriških kolonijah, pri čemer ni računala s tem, da je v pogledu prebujenosti in nacionalne zavednosti ciprsko ljudstvo daleč pred ljudstvi v drugih kolonijah. V zadnjem času skušajo sicer Angleži v

naglici izboljšati razmere na otoku, da bi s tem ublažili odpor, vendar pa vse kaže, da so se na to prepozno spomnili.

IN MOŽNOSTI ZA REŠITEV CIPRSKEGA VPRAŠANJA?

Vprašanje Cibra je komplicirano zlasti iz dveh razlogov: zato, ker se je strateška pomembnost tega otoka po odhodu britanskih čet s področja Sueškega prekopa še povečala, in zato, ker si tudi Turčija lasti pravico do Cibra. Turki pravijo, da je Ciper del turškega ozemlja, saj je oddaljen od turške obale samo 75 km, medtem ko znaša razdalja med Ciprom in najbližjim grškim otokom Rodosom 400 km. Dalje pravi Turčija, da je bil Ciper 300 let pod njeno oblastjo in da ga je izgubila samo zaradi nujnih zunanjepolitičnih momentov.

Turčija ve, da v sedanji atmosferi njene želje po priključitvi Cibra niso uresničljive in da bi v primeru samoodločbe Ciper vsekakor pripadel Grčiji. Zato je sklenila zagovarjati »status quo« (naj ostane tako, kakor je), kar je prišlo do izraza tudi lani na londonski konferenci med Veliko Britanijo, Grčijo in Turčijo. Konferenca ni rodila nikakršnih uspehov —

Ruševine starega Apolonovega hrama v Curijimu na Cipru

zaradi nesoglasij med Turčijo in Grčijo je bil brezpomemben tudi britanski predlog o »široki lokalni avtonomiji« na otoku.

Po londonski konferenci se je stanje na otoku še poslabšalo. Borbeno razpoloženje raste, aretacije so na dnevnem redu. Po prihodu maršala Hardinga se je začela na Cipru politika »močne roke«. Razglašeno je bilo obsedno stanje ob specialnih pooblastilih guvernerju: smrtna kazen za vse tiste, pri katerih bodo našli orožje ali municijo; dosmrtna ječa za tiste, ki sodelujejo v sabotažnih akcijah; javno batinanje dečkov, ki sodelujejo v demonstracijah; internacija za sumljive osebe; stroga cenzura, policijska ura itd.

Kljub vsemu temu pa nadškof Makarios ni nikoli izgubil upanja v možnost mirne rešitve ciprskega vprašanja, pri čemer računa zlasti na pomoč britanske laburistične stranke.

Zadnji dogodki so pokazali, da njegovo upanje in trud nista bila zaman. Velika Britanija je namreč ponudila otoku samoupravo. Sporazum o samoupravi naj bi slonel na naslednjih načelih: 1. Vsa zakonodajna, izvršilna in upravsna oblast, razen obrambe in zunanjih zadev, naj bi bila v rokah ciprskega predstavništva. 2. Predstavništvo otoka naj bi proporcionalno ustrezalo sestavi prebivalstva. 3. Določili bi proceduro za vsako nepristransko obravnavanje sporov, ki bi nastali med guvernerjem in parlamentom v tolmačenju pristojnosti.

Ceprav ciprsko ljudstvo tem ponudbam docela ne zaupa — po njihovi objavi ilegalno delovanje Eoka ni prenehalo — jih bo nadškof Makarios, kakor vse kaže, vendarle sprejel. Uresničitev sporazuma naj bi namreč pomenila korak k dokončni rešitvi vprašanja: korak k samoodločbi.

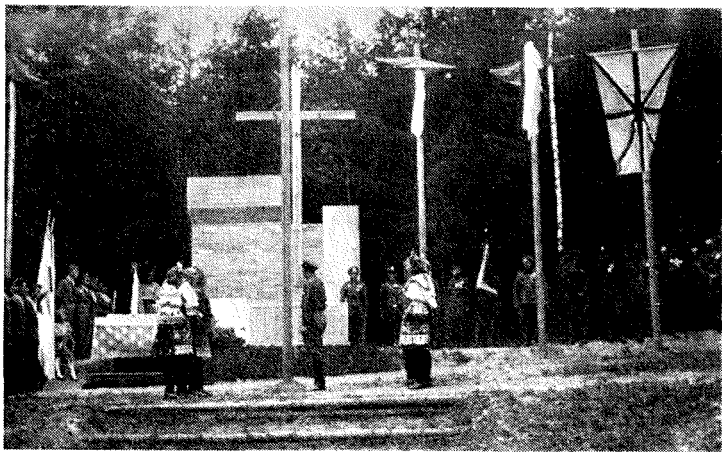
Prezgodaj bi bilo izreči trdno mnenje o tem, kako in kdaj bo to vprašanje dokončno rešeno. Vsekakor pa bi morali narekovati formulo za vskladitev vseh nasprotujočih si elementov interesi ciprskega ljudstva in ohranitve miru na svetu.

France Šušteršič

Jugoslovani — partizani na Češkoslovaškem

Med minulo vojno so mnogi naši ljudje v številnih evropskih državah, kamor jih je ali kot ujetnike ali zapornike odpeljal nemški okupator, ne samo vzpodbujali ljudi za aktivno borbo proti fašističnemu nasilju, temveč so mnogokje tudi organizirali razne diverzantske skupine, izvrševali s tamkajšnjimi domačini sabotažne akcije, a tudi pomagali pri organiziranju aktivne borbe proti fašizmu po partizanskem vzoru. Geslo: »Kjerkoli biješ fašistično zver ali se boriš proti njej, pomagaš vsem zatiranim ljudem!« — pa naši borci v tujih evropskih državah niso smatrali samo za geslo!

Eden izmed mnogih primerov, kako so se naši ljudje v evropskih deželah borili proti okupatorju, je bil tudi jugoslovanski partizan Dragutin Mihajlovič. Njega so Nemci v neki borbi v Srbiji leta 1941 zajeli in ga odpeljali v Nemčijo. Mihajlovič pa je pri Brnu na Češkoslovaškem ušel iz ujetniškega transporta in se nekaj časa skrival v okolici nove tovarne orožja »Zbrojevka« v Kuřimu. Kaj kmalu je zbral okoli sebe

nekaj zavednih čeških delavcev in jih združil v posebno sabotažno enoto, ki je v tovarni napravila nekaj zelo uspešnih sabotaž. Čez dan so namreč ti delavci delali v tovarni in med delom določili mesto, kjer naj bi izvršili sabotažo, zvečer pa so sabotažo tudi izvršili. Razumljivo — prihodnje jutro so bili spet »marljivi« delavci v tovarni. Le tisti delavci, ki so jim postala tla prevročna, so odšli v ilegalo. V ta namen so po navsilih Mihajloviča zgradili v bližnjem gozdičku poseben bunker, kamor so se zatekali v skrajni sili. V bunkerju so skrivali tudi ranjence, katere je zdravil neki zavedni češki zdravnik. Toda — med zavednimi »sabotažniki« je bil tudi izdajalec, ki je Nemcem izdal bunker. Nemci so bunker obkolili, vendar se nihče ni predal živ. Med njimi je bil tudi organizator Mihajlovič.

Hvaležni Čehi so se po osvoboditvi, 1947. leta, spomnili te, med prvimi ustanovljene partizanske sabotažne skupine. Poleg obnovljenega bunkerja so postavili spomenik. Tedanje svečanosti se je udeležilo mnogo prebivalcev, med njimi tudi mnogi preživeli češki partizani in legionarji iz prve svetovne vojne. Govorniki, ki so ob tej priliki pripovedovali o tej junaški sabotažni skupini, so poudarjali tudi velike zasluge, ki jih je imel pri ustanovitvi te skupine — jugoslovanski partizan Dragutin Mihajlovič.

Hinko Vilfan

Kdo bi bil rad tožitelj?

PRVI kongres Mednarodne federacije bivših vojnih ujetnikov je minil. Zato je Zveza borcev narodnoosvobodilne vojne oziroma njena sekcija bivših vojnih ujetnikov upravičeno pričakovala, da bo Mednarodna federacija, ali pa katera izmed nacionalnih federacij, ki so se udeležile kongresa, dvignila svoj glas proti tistim, ki so na kongresu govorili o mednarodnem sodelovanju in miru, z dejanju pa rovarili proti sodelovanju in prijateljstvu med narodi. Gre namreč za dogodek, ki se je pripetil tik pred koncem kongresa. Poslavljajoč se od udeležencev kongresa, so delegati iz Saara delili koledarj »Der Heimkehr«, ki ga je, sevé, prejel tudi vodja naše delegacije. Nihče tedaj ni slutil, da je razdeljevanje omenjene publikacije čisto navadna provokacija, še zlasti, ker so delegati Saara svoj dar izročili drugim delegatom z najlepšimi željami v obliki posvetila: »V spomin na prvi kongres Mednarodne federacije bivših vojnih ujetnikov v Parizu.«

Pozneje so naši delegati spoznali, da je bilo to posvetilo le cinična igra, kajti vsak članek v tem koledarju bi mogel biti predmet posebnega komentarja. Zlasti načilen je članek, ki razpravlja o

naši državi. To je »Pohod lačnih skozi Jugoslavijo«, katerega avtor je Feliks Teves.

Mednarodna federacija je, kot vemo, združila tako bivše ujetnike držav-zmagovalk, kakor tudi vojne ujetnike poraženih sil. S tem se popolnoma strinjamo, ker sodimo, da miru ni moč deliti in da se morajo zanj boriti vsi demokrati ne glede na to, kakšno uniformo so nosili v minuli vojni. Da je takšno stališče pravilno, je potrdilo tudi izredno prijateljsko vzdušje na prvem kongresu v Parizu. Toda Federacija bi bila dolžna resno nastopiti proti vsem tistim, ki skušajo zlorabiti demokratičnost njenega statuta in skaliti prijateljstvo med narodi s šovinstičnimi in neosnovanimi napadi na eno izmed držav-zmagovalk, na eno izmed članic, ki s svojo strpnostjo in naprednimi gledišči največ prispeva k ublažitvi posledic pretekle vojne.

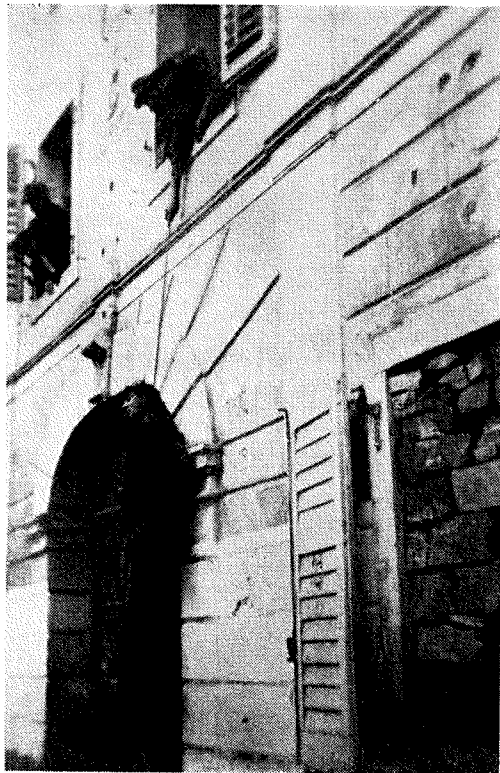
Toda vrnimo se nazaj k članku Feliksa Tevesa, ki nas ni samo razžalil, ampak tudi začudil, saj avtor v njem očividno pozablja, kdo je bil v minuli vojni krivnik in kdo žrtev. »Za tiste, ki so bili v jugoslovanskem ujetništvu,« piše mojster pamfleta, »je beseda 'pohod lačnih' pojem, ki skriva v sebi vse strahote.« Strinjamo se z go-

spodom Tevesom, da je v Jugoslaviji, če je tam sploh bil, lahko videl mnogo strahot, vendar ne takšnih, ki bi jih zagrešila narodnoosvobodilna vojska nad ujetimi fašističnimi vojaki, marveč tiste strahote, ki so jih v Jugoslaviji počenjali pripadniki okupatorskih vojsk. Le petnajst let nas loči od piratskega napada na Beograd in druga naša mesta, od napada, ki je prišel iznenada, brez vojne napovedi; od dogodkov v Kragujevcu, Kraljevu in drugih mestih, po katerih so se predstojniki gospoda Tevesa celo v tisku hvalili, da so postrelili nekaj tisoč ljudi, med katerimi so bili tudi otroci, ki so jih odvedli od šolskih klopi. Vendar je bil to le začetek strahot, ki jih je trpela Jugoslavija štiri dolga okupacijska leta, v katerih so ginili sto tisoč. Državo so v tem času Hitlerjevi in Mussolinjevi vojščaki sistematično plenili. In povsem tem se drzne »Der Heimkehr« govoriti o »pohodu lačnih« kot o sintezi vseh strahot, ki jih pozna svet in jih je doživljala kolona dvajset tisoč ujetih hitlerjevskih vojakov.

»Za Titov režim,« nadaljuje gospod Teves, »je bila potrebna močna demonstracija. Zato so morali biti ujetniki poražene vojske razvrščeni v veliko kolono in razkazovani po vseh krajih Titove republike.« To so bili,« trdi Teves, »vojaki, ki so verjeli obljubam, da bodo brž izpuščeni domov in da

NACISTIČNI ZLOČINCI...

Tudi ti dve fotografiji sodita med tiste, ki niso dokumentirane in ju hrani Muzej NO v Ljubljani. Verjetno je dogodek, ki ga prikazujeta fotografiji, posnela okupatorjeva leča... Seveda, nacistični zločinci so hoteli imeti na tiste krvave dogodke še spomin. Morda za to, da bi se bahali, ko bi se vrnili domov? Kdo ve! In prizor, ki ga kažeta fotografiji, je pravi zločin! Saj je prikazano celo, kako so navezali človeka na vrh in ga potem obesili... Kdaj je bilo in kje, in kdo je bil žrtev nemških zločincev, to pa bi radi izvedeli... Po fotografijah sodeč, je bilo to nekje na Primorskem...

se bo z njimi dobro ravnalo in so predvsem zato položili orožje...»

Zgodovina govori drugače! Znano je, da fašistične enote na našem ozemlju niso sprejele brezpogojne kapitulacije z dne 9. maja 1945, ampak so poskušale nadaljevati borbo, da bi se rešile, ker so se zavedale, kakšne zločine puščajo za seboj. Znano je tudi, da se nacistične sile niso predale pogojno, ampak so se upirale, dokler se niso znašle v položaju, ki jim je grozil s popolnim uničenjem. Šele tedaj so pristale na kapitulacijo. Čeprav narodnoosvobodilna vojska tedaj ni bila dolžna teh razbitih enot smatrati za vojsko, ker se je fašistična vojska predala že pred tem, je z nemškimi vojaki, ki so se predali, ravnala kot s pravimi vojnimi ujetniki.

V svojem članku se gospod Teves tudi pritožuje, da so vojni ujetniki na mesec dni trajajoči poti od Reke do Beograda trpeli glad in žejo, da so jih topli in ubijali. Njemu, kakor njegovim prijateljem bo za vselej ostal zapisan v spominu klic: »Hajde brzol!« s katerim so bili priganjani na vsej poti. S tem v zvezi je pomniti, da ta klic ni kdo ve kako razširjen, da pa je neki drug klic: »Los — los!« nekaj let polnil vso Evropo in je postal tragičen pojem za zvestva fašističnih nosilcev kulture. Prav tako menimo, da je Evropa vso vojno doživljala najrazličnejše transporte, nad katerimi se Nemci niso nikdar kdo ve kako zgražali, čeprav jim po krutosti in številu ubitih in pomrlih na poti, ni primere v zgodovini. Jugoslovanske ujetnike so n. pr. Nemci prevažali v taborišča v okovih; po dvajset ljudi so stisnili v tretjino »G«-vagona, jih ogradili z bodočo žico, v preostali dve tretjini voza pa so namestili težki mitraljez in šest do sedem fašistov. Ob neki drugi priliki so taiste ujetnike gnali januarja 1945 po najhujših pomeranskem mrazu brez hrane in primerne obleke z Vzhoda na Zahod in to v Nemčiji, ki tako rekoč do zadnjega leta vojne ni skusila takšnih preskušanj, kot jih je Jugoslavija pretrpela že v prvem letu vojne.

Nesmiselno bi bilo razpravljati z gospodom Tevesom in »Der Heimkehrer«, če bi šlo samo za laži in ne tudi za pretnje. Huj-skaški članek namreč neha takole: »Danes ta dan pa ni križa, ki bi označeval kraje, na katerih so bili ubiti (vojni ujetniki iz »pohoda lačnih« — op. ur.) pokopani. Nikakršnih imen ni. Tam počivajo izginuli, ki obtožujejo.«

Kaj čudna je morala tega pripadnika hitlerjevske vojske, ki se mu hoče nekoga obtoževati. Se bolj čudno pa je to, da je ta članek tiskala uradna publikacija Federacije bivših vojnih ujetnikov Saara in da je ta publikacija našla pot na kongres Mednarodne federacije v Parizu. Končno pa je zaključivo tudi to, da so jo podeljevali mnogim delegacijam in tudi zastopstvu Jugoslavije in da se nihče ni zoperstavil ljudem, ki so govorili o miru in mednarodnem sodelovanju, istočasno pa podžigali nestrpnost in maščevalnega duha.

Simo Karaoglanović

Hitlerjeva »peta kolona« v drugi svetovni vojni

Izraz »peta kolona« izvira še iz časa španske državljanske vojne (ozir. ta izraz je nastal tedaj), ko je španski fašistični diktator Franco ob napredovanju svojih štirih kolon proti Madridu, v katerem so bile španske republikanske enote in mednarodne osvobodilne brigade, rekel, da bo Madrid zavzel, ker ima v mestu še eno, in sicer — peto kolono. V II. svetovni vojni, oziroma tik pred njo pa je »peta kolona« pomenila tiste narodne izdajalce, na katere se je okupator že pred vojno, zlasti pa v okupaciji naslonil. V teku II. svetovne vojne pa je poleg izraza »peta kolona« nastal še izraz »kvisling«, in to po norveškem izdajalskem voditelju Quislingu, ki je tesno sodeloval s Hitlerjem. Skratka, oba izraza: »peta kolona« in »kvisling« sta bila v minuli vojni sinonima za — izdajalce.

HITLERJEV »Tretji rajh« je hotel s tako imenovano bliskovito vojno in razširjeno strategijo vsiliti svetu »novi red«, ali z drugimi besedami: napraviti ves svet za sužnja »gospodujočega naroda«. Nacisti so pričakovali, da bodo s pomočjo odličnih radijskih zvez omogočili učinkovito sodelovanje velikih oklopnih in zračnih enot ter v kratkem času zmagoslavno zaključiti vojno. Odločala naj bi naglica, ker so spričo omejene gospodarske moči in nemških ljudskih rezerv morali izsiliti konec vojne še preden so vanjo stopile ostale svobodoljubne sile sveta. Nacisti so se zavedali, da bi njihov podvig šel po poti weimarske Nemčije (v prvi svetovni vojni), če bi le količkaj odlašali.

Moderni tehnični mehanizem je omogočil hitre operacije spričo razmer v tedanjih armadah. To je

bil eden izmed osnovnih pogojev za bliskovito vojno. Toda hitrosti nacističnih oklopnih in motoriziranih hord se je utegnil zoperstaviti, jo oslabiti ali celo zavreti odpor bodočih žrtev agresije. Da bi zmanjšali to nevarnost, so Nemci uporabili tako imenovano razširjeno strategijo. Le-ta je imela nalogo in cilj, že v mirnem času oslabiti ali popolnoma onemogočiti odpor proti nacistični agresiji, s spretnim izkoriščanjem političnih, nacionalnih, ekonomskih in družbenih protislovij v državah, ki so bile na vrsti, da jih pogoltne in osvoji.

V zvezi s tem je Hitler govoril: »Vojna ni nič drugega kot zvijača, prevara, zaslepljevanje, napad in iznenadenje. Obstaja strategija z razširjenimi osnovami, vojna, ki se vodi z intelektualnim orožjem. Nasprotnika n. pr. ni treba demoralizirati z vojaškimi sredstvi, če

je to mogoče bolje in ceneje doseči po drugi poti in z drugimi sredstvi. Imeli bomo prijatelje, ki nam bodo pomagali v vseh sovražnih državah. Upostavili bomo zveze z ljudmi, ki bodo pripravljeno osnovati nove vlade, ki nam bodo ustrezale,« itd., itd.

Ti Hitlerjevi prijatelji so bili nacistični petokolonaši, glede na razmere v posameznih državah pripadniki vladajočega razreda, separatisti, ali nemške narodnostne skupine. Z oslonitvijo na nacifašizem so petokolonaši hoteli zavarovati svoje razredno-izkoriščevalske interese. Združevale so jih določene politične težnje in stremljenja na račun sosedov ali lastne državne celovitosti. Na oblasti so se hoteli obdržati z izkoriščanjem proletariata. Imeli so svoje politične stranke in poslance v parlamentu. V tujini pa so imeli organizirane tajne teroristične organizacije, ki so podobno kot pri nas ustaši, v času pred minulo vojno izvrševali atentate in druge zločine. V politiko in gospodarstvo so vnašali nered, zlasti pa so si prizadevali z delovanjem v državnem aparatu oslabiti obrambno moč svojih žrtev. Hkrati so bili petokolonaši nacistični obveščevalni agenti. V dobi tik pred vojno so pol tajno, pol javno osnovali polstalne vojne formacije. Te »oborožene sile« naj bi zavarovale prevzem oblasti v primeru nacifašističnega napada in aktivno pomagale agresorju prekoračiti državno mejo.

Zaradi takšnik namer in nalog so petokolonaši prišli navzkriž z obstoječimi državno-pravnimi ureditvami v posameznih državah. Toda po zaslugi slabih ali protinacionalnih režimov in vlad so petokolonaši nekaznovano rovarili, ali pa celo prejemali pomoč vladajočih slojev eksploatatorske družbe. V službi bodočega sovražnika so bili ti ljudje že v miru izdajalci, v drugi svetovni vojni pa so zagrešili proti svojemu narodu in državi številne zločine in izdajstva. Primer ustašev in četnikov to nedvomno potrjuje.

V naslednjem objavljamo nekaj podatkov o peti koloni v posameznih državah in njeni aktivni pomoči nemški vojski v dobi bliskovite vojne od leta 1939 do 1941.

ČEŠKOSLOVAŠKA

V bivši češkoslovaški republiki je nemška narodnostna skupina štela okrog tri in pol milijone su-

detskih Nemcev. K tem so prištevati (vsaj glede renegatstva) tudi slovaške nacionalne nezadovoljneže, pristaše »Hlinkove garde«. Prvi kot drugi so imeli v parlamentu svoje zastopnike. Nemce je prežemala ideja »Velikega rajha«, a slovaške nacionaliste ideja klerofašizma. Konrad Heinlein, vodja sudetskih Nemcev, je po prihodu Hitlerja na oblast (1933) odkrito in javno zahteval priključitev Sudetske pokrajine k »Tretjemu rajhu«. To je med drugim, v veliki meri povzročilo kapitulacijo zmagovalcev iz prve svetovne vojne leta 1938 v Münchenu. Tam sta Francija in Anglija popustili Hitlerjevi diktaturi in odstopili nacistom češkoslovaške Sudete. S tem so Nemci dobili tudi dobro utrjeno obmejno češkoslovaško linijo, na kateri so se vežbali za planirani napad na francosko Maginotovo utrdbeno

črto. S slovaško peto kolono čvrsto povezani Hitler je končno 13. marca 1939 zasedel še Češko in jo proglasil za protektorat. Katoliški duhovnik Josip Tiso pa je osnoval klerofašistično oblast in že dne 14. marca istega leta proglasil »neodvisno in svobodno« republiko Slovaško. Takšna Slovaška je bila odskočna deska za dele 14. nemške armade, ki so se 1. septembra 1939 spustili v napad na naslednjo žrtev, Poljsko.

Po besedilu sporazuma o protektoratu je morala bivša Češkoslovaška republika Tretjemu rajhu predati popolno oborožitev in vojno opremo za dvajset divizij. Tovarne orožja v Plznu (»Škoda«) in Brnu (»Zbrojevka«) so bile vključene v nacistični vojni stroj.

Peta kolona je slavila lahek uspeh. Brez krvi, ne da bi izstrelil en sam naboj, je Hitler v začetku svoje agresije zbrisal s po-

litične karte Českoslovaško republiko in se polastil odličnega zemljepisno-strateškega položaja v Srednji Evropi. (Po končani drugi svetovni vojni je bil Josip Tiso zaradi protinarodne dejavnosti obsojen na smrt in 18. aprila 1947 obešen v Bratislavi).

POLJSKA

Ko so nacisti napadli Poljsko, je bila nemška narodnostna skupina (okrog 2 milijona) takoj na strani agresorja. Pred spopadom je Nemce obveščala o gibanju in razporedu poljskih enot, z začetkom sovražnosti pa so njene obožene bande napadle letališča, železniške postaje, mostove, mobilizacijska skladišča in podtalno ter aktivno ovirale mobilizacijo in koncentracijo poljske vojske. Takšna vsestranska dejavnost pete kolone je omogočila nagli nacistični uspeh in hitlerjevsko-stalinsko razkosanje Poljske.

NORVEŠKA

Na Norveškem so petokolonaši leta 1932 ustanovili politično profašistično stranko »Nasjonal samling« (Narodni zbor), katere voditelj je bil major Vitkum Quisling. Ta človek, ki je v minulih vojni postal sinonim za izdajalca, je že tedaj vzdrževal neposredne zveze s Hitlerjem. Niti Quisling niti njegova maloštevilna stranka, nista bila deležna opore norveškega naroda. Tudi pripadniki Quislingove stranke so Nemcem z orožjem v roki pomagali pri napadu na lastno domovino (10. aprila 1940). Ze prvi dan napada so s pomočjo nemških padalcev zasedli glavno mesto Oslo. Quisling kot šef nekakšne nove vlade je takoj prekladal mobilizacijski ukaz, ki ga je dan pred tem izdala zakonita norveška vlada. Po okupaciji se Quislingu ni posrečilo osnovati vlade, temveč je kot prvi minister poslušno sodeloval s Hitlerjevim komisarjem Josefom Terbovenom. Po porazu Osi je bil Quisling zaradi izdajstva obsojen na smrt in 24. oktobra 1945 usmrčen.

HOLANDIJA, BELGIJA IN FRANCIJA

Na zahodu Evrope so bile pete kolone razvrščene takole: Na Nizozemskem so se petokolonaši pod vodstvom Van Muserta strnili okrog leta 1931 ustanovljenega nacional-socialističnega gibanja. To so bili večidel simpatizerji naci-

fašističnih nazorov, ki med narodom niso uživali nikakega ugleda. Na volitvah aprila 1937 niso dobili niti enega poslanskega mandata. Za nemške okupacije niso sestavili vlade, ampak so aktivno sodelovali z nemškimi vojnimi upravnimi oblastmi. Zaradi kolaboracije je bil Van Musert obsojen na smrt, vendar se je rešil z begom.

V Belgiji je Léon Degréle leta 1936 ustanovil profašistično »Rexistično« stranko. Po Hitlerjevem vzoru, morda tudi po njegovem ukazu, so uvedli zastavo stranke, emblem in nacistični pozdrav. Z velikim »pompom« in propagando za fašizem je »Rexistična« stranka

prirejale parade in pohode. Na volitvah maja 1936 je dobila 21 poslanskih mandatov v skupščini. Za okupacije degrelovci niso osnovali vlade, ampak so sodelovali z okupatorjem. Degréle se je s svojo legijo »Valonia« boril na vzhodni fronti proti Sovjetom in je bil od belgijskih sodišč po končani vojni obsojen na smrt. Vendar je kazni utekel z begom v Francovo Španijo, kjer še sedaj živi.

V Franciji ni bilo izrazite in zasebne petokolonaške stranke, ampak so bili desničarski in levičarski posamezniki, ki so večidel zaradi razrednih koristi simpatizirali s fašizmom in mu pomagali. To je bilo moč opaziti zlasti v času španske državljanske vojne 1936 do 1939, ko so prav ti posamezniki širili parole: »Za koga in za kaj?« hoteč narušiti moralo francoske vojske. Po kapitulaciji Francije leta 1940 se odkrijeta kot kolaboracionista mandatorja Vyšijske vlade, maršal Pétain in Pierre Laval. Oba sta bila po vojni kot sodelavca okupatorja obsojena na smrt. Prvi je bil zaradi starosti pomiloščen na več let ječe, a drugega so 15. oktobra 1945 ustrelili. Tudi ta, »zahodni odred« pete ko-

lone je pomagal Hitlerju zaslužniti Evropo.

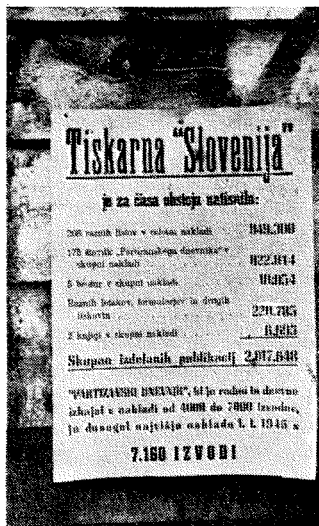
Nemci so na Nizozemskem že prvi dan vojne po zaslugi petokolonašev zavzeli nepoškodovane mostove na reki Meusi. Čeznje so v valovih vozile oklopne enote in brez časovnih izgub prodirale proti Zahodu. Nepoškodovane mostove na ustju reke Meuse je zavzel general Student s padalci ob pomoči petokolonašev. Tako je bil olajšan prodor 9. nemški oklepni diviziji v Haag. To je bilo izredno važno, ker so deli 22. pehotne divizije, ki je bila pred tem s padali iz zraka spuščena blizu Haaga, pretrpeli hude izgube. Posledica tega nemškega uspeha je bila kapitulacija 300.000 vojakov nizozemske vojske v nekaj dneh.

Splošni uspeh nemške ofenzive je bil odvisen od hitrosti prodora skozi Belgijo in Flandrijo do obale kanala La Manche. Utegnilo bi se zgoditi, da bi se oklepne divizije morale ustaviti zaradi porušeni komunikacij v hribovitih področjih Ardenov, zaradi razbitih mostov na Albertovem kanalu in srednjem teku Meuse. Toda peta kolona je rešila Nemce tudi teh skrbi. Omogočila jim je zavzete pomembnih prelazov, v Ardenih pa preprečila rušenje mostov in viaduktov. Tik pred vojno pa so kolonaši nemško obveščevalno službo obilno založili s podatki o prehodih na Meusi. Nemške obožene sile so prekoračile reko brez vsake priprave ali ustavljanja v dveh dneh (od 13. do 15. maja), prebile zavezniško fronto in se 20. maja pojavile na obali Kanala. Istočasno je peta kolona med prebivalstvom v zaledju širila strah in negotovost z lažno propagando. Posledica tega dvojnega delovanja je bila brezpogojna kapitulacija Belgije 28. maja, ko se je predalo 20 divizij, dalje evakuacija pri Dunquerqu razpolovljenih deseterih angleških divizij, ki so se morale v silnem bombardiranju iz zemlje in zraka vrniti čez morje v domovino in dela francoskih sil. Nemci so v treh tednih razbili okrog 70 med 137 zavezniškimi divizijami in odpeljali v ujetništvo okrog 1,2 milijona vojakov.

Takšno je bilo zmagozlasje nemške bliskovite vojne, ki zdaleč ne bi v tolikšni meri uspela, da Nemci niso že v mirnem času pripravili in si zagotovili sodelovanje pete kolone.

(Konec prihodnjic)

KJE JE IZŠEL PRVI TISKANI PARTIZANSKI ČASOPIS NA BALKANU? V Globeli pod Vojškim, tiskali pa so ga na brzotiskalnem stroju, ki so ga ilegalno kupili v Milanu. Stroj, ki so ga mimo mnogih sovražnih preprek prenesli 400 km daleč v Globel, so namestili v tiskarni »Slovenija«.

Tehtal je 2500 kg. Stroj je poganjala elektrika, ki jo je za potrebe tiskarne proizvajala nalašč za to zgrajena majhna elektrarna. Razen več tisoč izvodov razne politične literature so v »Sloveniji« leta 1944 tiskali tudi že omenjeni prvi tiskani partizanski list na Balkanu, »Partizanski dnevnik«.

S KAKŠNIM EKSPLOZIVOM SO DALMATINSKI PARTIZANI POGNALI V ZRAK SKLADIŠČE BENCINA V SOLINU? Dne 6. novembra 1941 so okupatorski časopisi zabeležili vest, da so dalmatinski »ribelli« pogнали v zrak skladišče tovarne cementa v Majdanu in skladišče bencina, nafte in olja v Solinu. Ta dva dogodka sta Italijane močno razburila in presenetila, saj jim niti na kraj pameti ni prišlo, da imajo partizani eksploziv. Le-tega pa so partizani »delali« iz kemikalij, ki so jih proizvajale solinske tovarne pod okupatorjevo kontrolo. Bile so to preproste mine, sestavljene iz žveplene kisline, natrijevega dioksida, sladkorja, majhne steklenice, gumaste mošnjice in škatle. Steklenico so partizani napolnili z žvepleno kislino in jo nezamašeno stlačili v gumasto mošnjico. To je bil neke vrste vžigac. Potem so ta vžigac stavili v kartonsko škatlo, v kateri je bil natrijev dioksid, pomešan s sladkorjem. Pazili so, da je bil vnanji izgled škatle čim preprostejši, ker Italijani niso smeli uganiti njen namen. Tako sestavljeno mino z zaščranim učinkom so partizani podtikali v objekte, ki so jih hoteli minirati. Mina je učinkovala ta-

ŠE NE VESTE?

kole: steklenico so obrnili tako, da je žveplena kislina prišla v stik z gumastimi zidovi mošnjice. Cez nekaj časa, običajno kakih pet minut, je kislina prežrla gumo in se v škatli spojila z zmesjo natrijevega dioksida in sladkorja. To spajanje je povzročilo močno eksplozijo in zelo visoko temperaturo, ki se je ponavadi spreminila v požar. Partizani so lahko po mili volji pripravili mino za takojšnjo ali kasnejšo eksplozijo. Če so hoteli, da mina eksplodira čez pol ure, so kislino obložili s petimi praznimi gumastimi mošnjicami, s čimer so to svoje orožje tempirali. Kislina je tako rabila več časa, da se je pregrizla do eksplozivne zmesi.

KDAJ IN KAKO JE NASTALA ZEMLJEPIŠNA KARTA? V VI. stoletju pred našim štetjem je grški geograf Anaksimander izdelal prvo matematično mrežo, pravokotno projekcijo, po kateri je napravil tudi prvo zemljepisno karto Grčije. Četudi so bile na tej karti oblike zemlje še zelo preproste in napačne, je ta karta pomenila v tej dobi precejšen napredek. Grki so se namreč v tedanji geografiji okoristili z izkušnjami pohodov, ki jih je prirejal Aleksander Veliki v daljine in neznane dežele Azije, o katerih dotlej niso ničesar vedeli. V Aleksandriji, mestu, ki ga je Aleksander zgradil v Egiptu, je bila tisti hmal slovita aleksandrijska šola, v kateri so delovali največji duhovni starega veka, Arhimed, Eratosten, Ptolomej in drugi. Ta šola je bila središče znanosti, med temi zemljepisja in kartografije. Eratosten je bil prvi, ki je izmeril dimenzije zemljine krogle in to povsem točno. Nadaljnji napredek v izdelavi grške geografske karte so zabeležili za Ptolomeja (87 do 150 leta po našem štetju), ki je prvi vpeljal pravilno geometrijsko (kartografsko) mrežo. Pomembno je tudi njegovo delo »Geografija« s 27 kartami delov zemljine površine in s karto zemljine krogle. Ptolomej je v svoje karte vnesel dotedaj neznana zemljina področja kot Skandinavijo, Severno Rusijo, Kitajsko, Indokino in Vzhodno Afriko (Etiopijo). Toda Ptolomej je zmotno prikazal Indijski ocean kot malo »Sredozemsko morje« in istovetil Vzhodno afriško obalo z Vzhodno Azijo. Podoba, kot da kontinenti prevladujejo nad vodo, srečujemo potem v znanosti tja do XV. stoletja, ko so številni pomorščaki s svojimi ekspedicijami pomagali odkriti neznane dežele in mnoge zemljine tajne. Do srede VI. stoletja so zemljepisne karte raznoževali na roko, tedaj pa je nemški bakrorezec Albert Dürer iznašel metodo, po kateri so karte vgravirali na bakrene plošče in so začeli neposredno posnemati zemljepisne in izdelovati karte z večji razmerji. Imenujemo jih geografske karte. Do ameriške vojne za neodvisnost karti niso pripisovali vojne važnosti, leta 1775 pa so jo prvi uporabili komandanti, da so lahko z njo spremljali gibanje »raztresenih strelskih vrst« na bojišču. Tako je konec XVIII. stoletja izdelava geografskih kart postala domena vojnih ustanov, generalštabov. Civilne ustanove so odtelej izdelovale le karte z drobnimi razmerji, ki so prikazovale posamezne države, kontinente, ali pa velike načrte za katastrske potrebe. Konec 18. stoletja je Nemec Senefelder iznašel še litografijo, s katero je bilo omogočeno tiskanje kart v več barvah. Izum

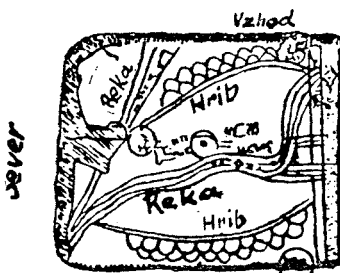
mej je zmotno prikazal Indijski ocean kot malo »Sredozemsko morje« in istovetil Vzhodno afriško obalo z Vzhodno Azijo. Podoba, kot da kontinenti prevladujejo nad vodo, srečujemo potem v znanosti tja do XV. stoletja, ko so številni pomorščaki s svojimi ekspedicijami pomagali odkriti neznane dežele in mnoge zemljine tajne. Do srede VI. stoletja so zemljepisne karte raznoževali na roko, tedaj pa je nemški bakrorezec Albert Dürer iznašel metodo, po kateri so karte vgravirali na bakrene plošče in so začeli neposredno posnemati zemljepisne in izdelovati karte z večji razmerji. Imenujemo jih geografske karte. Do ameriške vojne za neodvisnost karti niso pripisovali vojne važnosti, leta 1775 pa so jo prvi uporabili komandanti, da so lahko z njo spremljali gibanje »raztresenih strelskih vrst« na bojišču. Tako je konec XVIII. stoletja izdelava geografskih kart postala domena vojnih ustanov, generalštabov. Civilne ustanove so odtelej izdelovale le karte z drobnimi razmerji, ki so prikazovale posamezne države, kontinente, ali pa velike načrte za katastrske potrebe. Konec 18. stoletja je Nemec Senefelder iznašel še litografijo, s katero je bilo omogočeno tiskanje kart v več barvah. Izum

Sodoben topografski zemljevid

fotografije leta 1850 je, sevé, razmnoževanje kart še pospešil. Tako je geografska karta doživela vse do današnjih dni, ko imamo že najmodernejše aparature za snemanje zemljišč iz zraka, skorajda popolnost, ki ji ni moč kaj dodati.

DA SO V PRVI SVETOVNI VOJNI porabili kakih 12 milijonov dinarjev, da so ubili enega človeka, vtem ko porabijo družine in šole samo 1.800.000 din za otrokovo vzgojo do 16. leta starosti. Značilno je, da so najmanj polovico sredstev za ubijanje ljudi pobasali vojni industrialci. Od leta 1914 do 1918 je na bojiščih vsaki dve minuti padlo devet vojakov. Vsiljuje se vprašanje, kdo je pravzaprav dobil prvo svetovno vojno? Delovno ljudstvo prav gotovo ne, ampak povampirjeni profit, ki so ga iz krvi in bede narodov iztisnili vojni dobičkarji.

Babilonska karta iz leta 2000 pred našo dobo

Od Mokrca do Starih žag

JANUARJA leta 1943 me je Glavni štab Slovenije pozval k Dolomitskemu odredu. Potoval sem iz Mokrca preko Ljublanice skupaj s patruljo, ki je spremljala Edvarda Kardelja v Dolomite. Že ob Ljublanici smo naleteli na prve ovire: reka je namreč prestopila bregove. Skoraj kilometer daleč smo morali bresti, da smo prišli do struge. Medtem se je zmračilo. Za prevoz čez reko smo imeli le majhen platnen čoln za eno osebo. Prvi je preizkusil srečo kurir. Čoln smo navezali na vrv, da ga ne bi voda odnesla. Po večkratnih neuspehih je le pristal na drugem bregu; obdržal si je vrv; mi pa smo potegnili čoln nazaj. Potem se je vkrcal Stane Kavčič, ki so ga valovi nekaj časa premetavali, potem se je vrv utrgala in tik pred bregom se je prekucnil. Stane se je, rad ali nerad, znašel v mrzli kopeli.

Opustili smo nadaljnje prevažanje in spremenili načrt. Tovariša, ki sta prišla preko, sta nadaljevala pot, mi pa smo se vrnili na Pugled, kjer naj bi počakali, da voda upade. Morali smo hiteti, da smo prišli še pred dnem preko proge. Tudi tu nismo imeli

sreče. Nismo se še spravili k počitku, ko nam pridejo terenci povedat, da Italijani in belogardisti pripravljajo hajko. Terenska četa je šla takoj na položaje, mi pa smo se umaknili globlje v gozd. Odpočili smo se in naspali, čeprav nas je zamedel sneg.

Po dveh dneh so aktivisti priskrbeli čoln; prepeljali smo se preko reke in nadaljevali pot. Zvedel sem od člana CK KPS za novo nalogo: gradnja bunkerjev. Dodeljen sem bil Borutu in Pertotu, ki sta že gradila bunkerje. Prvi bunker smo zgradili ob cesti Dobrova—Polhov Gradec v desnem bregu nasproti Sela v skalnem terenu. Uporabljal ga je Izvršni odbor OF za Slovenijo. Po nalogu Franca Leskoška smo pričeli kopati novega v bližini postojanke na Dobrovi. Namenjen je bil za partijske konference za Slovenijo. Tu nas je zalotila ofenziva. Spadal sem v drugi bataljon, II. četo, ki je imela sedež v Gabrju. Odtod smo se umikali proti Katarini, medtem ko sta se prvi in tretji bataljon prebijala proti Žirem. Po tretji uri ponoči smo prišli tja in prespali v neki dolini. S Smrekarjem sva počivala malo više od drugih. Ko

sem se zjutraj prebudil, sem opazoval strmi breg proti Katarini. Zdelo se mi je, da se tam nekaj giblje. Prebudil sem še Smrekarja in ko se je še bolj zdanilo, sva videla, da so to Nemci. Opazujejo nas z daljnogledom! Takoj sva obvestila komandanta. Bataljon je vstal in se pripravil za premik. Plazili smo se v razdalji po 500 metrov na nasprotni breg. Nemci so nas opazili in užgali po nas s težkim orožjem. Še pred vrhom smo izgubili puškomitraljeza. Na gorskem hrbtu smo takoj zasedli položaje; slišali smo, kako v neposredni bližini nemški oficir kriči za napad: nemške brzostrelke so zaregljale na eni strani, Italijani in belogardisti pa so se oglasili na drugi. Bili smo obkoljeni. Edini izhod nam je bila Belška grapa, odkoder naj bi prodrli na Babno goro. Pa smo se zmotili. Čim smo prišli na plano, so nas že obsuli z Babne gore. Velika večina se je pozneje le izmuznila skozi sovražnikove vrste, skupino tovariša Svaruna pa je sovražnik na levem bregu pregnal in razbil. Italijani so naganjali belogardiste, da bi preiskali grapo, a se niso upali. Več ur so ležali v grapi, preden so nas spet opazili in nas zasuli z minami. Gašper jo je dobil v nogo. Miloš je predlagal, da se razkropimo, da bomo posamič bolj brez skrbi in se bomo lažje prebili. Vsi so se odpelazili, jaz pa sem ostal na mestu. Čez nekaj časa sem opazil Miloša in še štiri druge, kako lezejo pod vrh, kjer je bilo sovražnikovo strojnično gnezdo. Bilo mi je žal, da nisem šel z njimi. Vrgli so bombe v strojnično gnezdo in izginili za robom. Z vseh strani so pričeli streljati za njimi, razen strojnice, na katero so jurišali.

Sonce je skoraj že zahajalo. Zdelo se mi je, da sem v grapi sam z mrtvimi in ranjenci. Spomnil sem se na bunker, ki smo ga zgradili za Izvršni odbor... Do mraka ne bodo preiskali grape, ponoči še manj. Vedel sem le eno: živega me ne smejo dobiti! Bilo je nekaj ranjencev, a jim nisem mogel pomagati. Zvečer

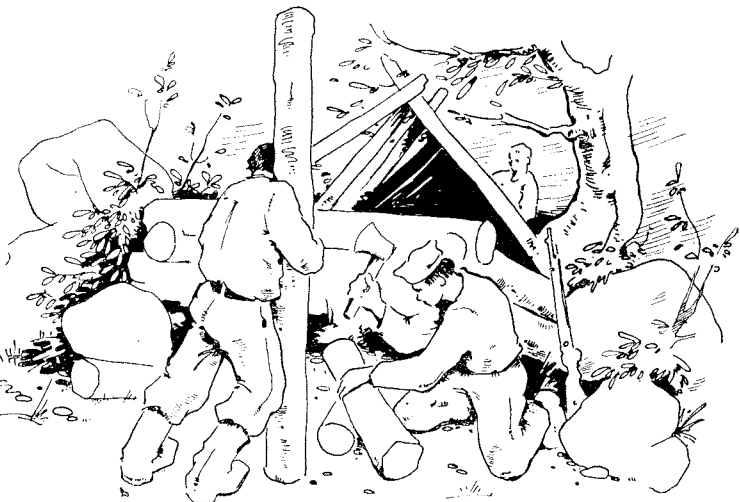

Z ranjenci smo lezli po strmini navzgor. Trije so bili v zasedi, ostali pa smo ranjene spravljali čez hrib. Neopazno smo prišli iz obroča in potem hiteli nad Dvorom proti Polhovemu Gradcu, prekoračili dolino in še v isti noči prišli pod Sv. Tri kralje. Bila je naporna pot. Tam smo nepretrgno ležali ves dan v hosti, ker je bila v bližini belogardistična postojanka in bi nas v redkem in golem gozdu kaj hitro opazili. Ranjenci so vzdihovali, vendar pred večerom nismo mogli odriniti. Odposlali smo patroljo, ki naj bi poiskala odred. Že naslednjo noč so prišli s konji, da smo ranjence spravili na varno. Po dveh dneh smo se vsi skupaj dobro okrepčali v odredu, formirali bataljon in postavili komandni kader. Precej jih je manjkalo, nismo pa mogli točno ugotoviti, koliko tovarišev je padlo.

Naslednjega dne smo krenili v Smrečje proti Podlipi, a so nas že na vse zgodaj napadli iz Ligojne in Št. Jošta. Toda to pot smo jih pošteno nažgali. Ponoči smo se vrnili na Dobrovo, dva bataljona pa sta odrinila na Babno goro.

Drugi bataljon je ostal osamljen v Bezenici; pozno popoldne smo prišli tja in bili po dveh urah že napadeni od vseh strani. Napad je bil

so pričeli Italijani zažigati gozd, da bi nas pregnali. Dovolj so bili strahopetni, da se kaj drugega niso upali. Spustil sem se v dno grape in kmalu se nas je skupno z ranjenci zbralo 60. Prišel je tudi Gašper, ki so ga prej ranjenega zasuli v listju. Domenili smo se, da prebijemo obroč na istem mestu, kot prej Miloš in ostali. Poslali smo patroljo naprej, sami pa smo odšli iskat ranjene in mrtve. Padel je tudi komendant, ko sva tekla ob potoku (zaklical je še za menoj, naj pozdravim domače). Našli smo ga in ugotovili, da je bil le teže ranjen in se je potem sam ustrelil, da ne bi prišel sovražniku v roke. Našli smo tudi komisarja bataljona.

dobro organiziran, ker so nas ves čas opazovali. Vse je bilo zelo bliskovito, stražarja so hoteli na skrivaj ubiti, a jim ni uspelo; ko so že regljale sovražne strojnice, so nekateri borci še spali v hlevih. Komendant Rado je ukazal juriš in prodor na desno. Budil sem na podstrešju nekatero mlajše borce, ki jim niti streljanje ni motilo spanja. Svinčenke so luknjale streho, borci so brez lestev skakali s podstrešja. Zamudil sem trenutke, ko so drugi že prebili obroč. Naposled sem le zbudil pod skednjem spečega strojničarja, a videl sem, v kakšnem položaju smo. Italijani so vpili že tik pred bajto. Takoj pričneva streljati in po nekaj rafalnih skušava pobegniti, pa ni šlo. Obsuli so naju s svinčenkami — umaknila sva se in potem pobegnila na zadnji strani, kjer je takoj za stavbo raslo gosto smrečje. Na skednju so zajeli nekaj naših.

Naenkrat zaslišim šum poleg sebe... Ustavili so se poleg mene v hosti in pregledovali teren. Zadržal sem dih in z bombo in revolverjem čakal... Čeprav nas je ločil le en meter, sem upal, da jim bom še lahko pobegnil. Odšli so. Naše strojnice so zaregljale na levem bregu, slišati je bilo glasove belogardistov, ki so se oddaljevali.

Ko se je vse umirilo, grem po nahrbtnik v skedenj, a me gospodinja opozori, naj se raje umaknem v hosto. Tu sem spet srečal tovariše, ki so sovražnika spodili do Dobrave. Pri pregledu terena smo na kraju prejšnjega proboja našli osem mrtvih tovarišev, ki smo jih takoj pokopali za neko hišo.

Okrog enajstih dopoldne smo se zbrali v Babni gori. Bilo nas je 40 manj — 36 je bilo ranjenih, 7 ujetih. Dobil sem nalogo, da takoj odrinem proti Kočevski, skupno s članom CK KPS in IO OF Slovenije. Z njimi je šla tudi tehnika. Vedel sem, da bo pot dolga in da hrane ni mnogo. Javil sem se v močno patrolo, ki je odšla v zasedo proti Dolnji vasi. V vasi sem se na-

jedel, prinesel nekaj hrane tudi tovarišem, nekaj pa jo shranil za pot.

Bilo je sredi marca 1943, ko smo proti večeru z močnim spremstvom odrinili proti Kočevski. Patrola nas je spremljala do Ljubljanskega vrha nad Vrhniko in se potem vrnila. Tretji dan smo bili že zelo utrujeni in lačni, ker nam je zmanjkalo hrane. Sedaj sem jaz privlekel zalogo. Popoldne smo izvedeli v kurirski postaji, da so Tomšičeva, Gubčeva in Cankarjeva brigada razbile Italijane v Jelenovem žlebu. To nas je še bolj okrepilo. Šli smo za brigadami in jih našli v Podpreski.

Po sedmih dneh smo prišli v Srebotnik v dolini Starih žag, kjer so nas nekateri že čakali. Imeli smo iste naloge: pripraviti zasilne prostore v zapuščenih kočevskih hišicah. Tovariš Grad je načeloval gradbeni ekipo. Pričeli smo iskati primerne prostore, kjer naj bi zgradili prebivališče. Na tem osvobojenem prostoru smo polagoma postavili 23 hišic. V začetku sploh nismo imeli ne gradiva, ne orodja. Posekali smo smreke, iz debel napravili stene in vse pokrili z deskami. V tej stavbi, ki je bila skoraj neopazna v majhnih kotlini, so v začetku delovali IO OF, CK KPS, odbor

LMS in naša ekipa. Pozneje je vsak oddelek dobil svojo stavbo. Največ težav smo imeli zaradi pomanjkanja žebeljev. Nekega dne nam jih je zmanjkalo. Leskošek je menil, da se zaradi tega ne bomo nehali boriti. Želje in mnogo drugega materiala smo dobivali z vseh krajev Slovenije, iz Ljubljane so prihajale celo vagonске pošiljke obleke, orodja, papirja itd. Problem je bila tudi razsvetljava, ker nismo mogli dobiti petroleja. V Črnomlju smo našli star motor na oglje in dinamo ter s tem zgradili elektrarno. Motor smo montirali v najbližji podzemski votlini, da se je zvok izgubil v njej. Oglje — pogonsko silo smo pridobivali sami, žico pa zauplenili Italijanom.

Zmanjkalo je tudi posode in jedilnega pribora, kar je tudi kmalu pričela izdelovati naša domača »industrija« iz aluminija od zaveznških letal. Končno smo pa za vsak primer ofenzive pripravili bunkerje za ljudi in arhive. Bunkerji so bili zgrajeni v podzemeljskih votlinah in opaženi z lesom. Prostori so bili temni, vendar pa ni manjkalo skrbno in skrito napeljanega zračenja.

Alojzij Založnik-Nikola,
ilustriral Karlo Hrovatin

Nemške krogle za Nemce, angleške za Angleže

Imperialistična vojna ne pozna morale. Pomanjkanje morale pa je zlasti značilno za izdelovalce orožja. Tako je znano, da so se vojaki Centralnih sil in zaveznških vojsk v prvi svetovni vojni medsebojno uničevali s Kruppovimi topovi, nemškimi strojnimi in strelivom, medtem ko so Rusi streljali na Avstrijce s strojnimi, ki so jim jih dobavile »Škodove« tovarne. Zanimivi so podatki o orožju, ki so ga izdelale znane nemške Krupove tovarne. Od leta 1890 do 1912 so v teh tovarnah za potrebe Nemčije izdelali le 655.000 vojaških pušk, vtem ko so jih tujim državam v istem času dobavili 2.922.000. Tujina je torej dobila štiriinpolkrat več orožja kakor domovina. Leta 1912 je vodstvo Kruppovih tovarn poročalo, da so do leta 1887 v Essenu izdelali 24.576 topov, izmed katerih jih je v domovini ostalo 10.066, ostanek pa je romal v tujino. Do leta 1911 je število topov naraslo na 53.000. Toda Nemčiji jih je ostalo le 26.000, vse druge so za drag denar kupile tuje države. Samo s puškami so Nemci do leta 1912 zaslužili 175 milijonov mark. Tako so vojno gorje in pokončevanje deset in deset tisočev pospeševali industrialci, združeni v trustih in kartelih. Tem je bilo vseeno, čemu služijo njihove puške in topovi, le da je rastel njihov dobiček. V prvi svetovni vojni so Turki pred Dardanelami obstreljevali Angleže s topovi, ki so jih dobavile angleške tovarne, med njimi »Vickers« in »Armstrong«. Češko podjetje »Škoda« je Rusom v Petrogradu zgradilo industrijske naprave za izdelovanje artilerijskih potrebščin. Tako se je tudi zgodilo, da so avstrijske čete na galski fronti uničevali Rusi s topovi njihove lastne tovarne. Prav tako je orožje iz nemških tovarn ubilo na sto tisoče nemških vojakov.

Velika prevara

(Odlomek iz skice za povest)

STURMFÜHRER von Steinfuhrtr se je nervozno sprehajal po svoji veliki pisarni. Tekal je iz kota v kot. Prostor mu je postal pretesen, zato je odprl vrata sosednje pisarne, ki jo je uporabljal samo za najbolj tajne razgovore. Tako je dobil na prostoru in se zaganjal zdaj v eno, zdaj v drugo sobo. Čez nekaj časa se je zaustavil zraven pisalne mize in začel odpete gumbe na tesni bluzi naglo zapenjati. Med prižiganjem naslednje cigarete je poklical stražarja: »Pripeljite mi spet tistega banditskega poveljnika!«

Odsekani zvok stražarjevih peta, s katerimi je dal znamenje, da bo povelje takoj izvršeno, je jasno govoril, da je Sturmführer ugledna gestapovska osebnost. Vsi so vedeli, da je navajen na poslušnost in pokornost, a če bi se mu kaj hotelo zoperstaviti, tedaj bi »sekal in rezal«. Tudi danes se je pravkar odločil, da bo to napravil na poseben način. Njegov obraz pravih črt je dobil iznakažen, ciničen izraz. To lice je sedaj odgovarjalo in se spajalo z mrtvaškimi glavami na ovratniku njegove bluze.

Šlo je za Andreja, ponoči ujetega partizanskega poveljnika. V zvezi z njim so mu rojili po glavi posebni načrti, kajti v rokah je imel tudi njegovo lepo dekle, Vero. Ona je bila že nekaj mesecev v begunjskih zaporih. Vzdihi je, hud sem na sebe, zakaj si dovoljuje tako sentimentalnost.

»Le zakaj sem moral srečati to privlačno in uporno lepotico!? Ne gre mi v glavo, kako so komunisti uspeli in jo zapeljali tako daleč!« Pred očmi mu je lebdela stasiti lik Vere, njen kot kip lepi obraz, njeni kakor oglje črni in valoviti lasje, ki se ji usipajo po tilniku in ramenih. Globoko v srce in spomin se mu je vtisnil dan, ko jo je v njihovi restavraciji od bliže spoznal...

»Kje delate, gospodična?« jo je vprašal med kosilom, ko je slučajno z bivšim žandarjem Franjom sedel za njeno mizo. »V odseku za razdeljevanje prehrabnih kart, Herr Sturmführer.«

Istega popoldneva jo je v svojem zelenem avtomobilu odpeljal na Jesenice. Rekla

mu je, da se mora tam s prijateljico dogovoriti za nedeljski izlet. Toda Vera je tja odnesla listek s sporočilom o pretečih aretacijah. V gestapovskih pisarnah je imela odličen izvor podatkov.

On, Sturmführer von Steinfuhrtr, gestapovec, ki je vsak dan mučil in pošiljal v smrt talce, on, sin pruskega veleposestnika, on, »übermensch«, se je strastno zaljubil v ujetu partizanko, v pripadnico »nižje rase«. On, ki je bil vaje, da je odbijal razna dekleta, katerim je bil všeč, je sedaj v svoji brezupni zaljubljenosti potrpežljivo čakal. Pripravljen je bil izvršiti zločine, samo če bi si s tem zagotovil Verino naklonjenost.

Spomnil se je tistega dne, ko je od žandarya Franje zvedel, da je ona odšla k partizanom in da je bila že davno, od vsega začetka, med voditelji upora v tem kraju. Tone, Matevž, Jože in France — prvi par-

tizani iz njene sosedne vasi so bili v gozdovih po njeni zaslugi. A ko je k tej novici zvedel še to, da je Vera dekle znanega partizanskega komandanta Andreja, nihče ni mogel zaustaviti njegovega divjanja. Kri zasliševanih je brizgala po stenah in mnogi talci so tega dne zadnjič videli svetlobo...

Začel je zasledovati Vero. Čez leto dni jo je ujela žandarska patrolja na nekem

sestanku v domači vasi. ... In pred eno uro se je vrnil od njenega ponovnega zasliševanja. Pa tudi to pot kot premaganec.

Ustavil se je in z nervozno kretnjo do dna izpraznil čašo konjaka, katerega je imel stalno pri rokah.

»... Vera! Vi ste zapeljani! Odrecite se teh komunističnih zablod! Vi niste rojeni za bandite! Moja vila v Prusiji vas čaka, a jaz...«

Pljunila mu je v obraz. Bil je nemočen. Njen izpljunek na licih ga še sedaj peče.

... Še deset ljudi je obsojenih na smrt...

A sedaj? Sedaj je tu Andrej!

Vrata so se odprla. Pred njim se je ustavil Andrej, zvezan, visok in močan. Na njegovem levem rokavu so bili še vedno rdeči znaki partizanskega poveljnika.

Gestapovec je mignil stražarjem. Ostala sta sama in se nepremično zagledala drug drugemu v oči. Sturmführer je molče z roko ponudil Andreju stol. Sedla sta. Ponujeno cigareto je Andrej vzel, toda konjak je odklonil. Globoko in poželjivo je vdihaval dim nemške cigarete. Čakal je. Bil je napet in oprezen, a na zunaj miren, kakor bi sedel v kaki kavarni, a ne v levjem brlogu.

»Si lahko mislite, kaj vas čaka?«

Andrej je čutil, da se za tem vprašanjem skrivajo neki nameni, vendar je odvrnil: »Čemu to vprašanje?! To je nama obema jasno. Da, obema nama je jasno!«

Gestapovec se je ozko stisnjenih oči približal Andrejevemu obrazu: »Smrt!... Ne! To je za tiste, ki izvršujejo povelja, ki poslušajo! Vi pa ste komandant. In takšni so nam potrebni!«

Opazujoč začudenje v Andrejevih očeh, je nadaljeval: »Da, da! Vi veste, kaj hočete! Toda iz tega ne bo nič! Mi smo močnejši! Zato poslušajte: uredil vam bom možnost, da se nam pridružite!« Medtem je z mirnim gibom roke zadržal Andreja, ki se je hotel siloma dvigniti s stola...

Sturmführer je zopet z močnimi koraki meril sobo iz enega v drugi kot, a z mirnim in uravnovešenim glasom nadaljeval: »Pomirite se! Poslušajte me, da vam povem do konca. Predlagam vam, da nam odkrijete skladišče, zveze in vaše bataljone...«

»Dosti!« je skoraj zavpil Andrej, »če vam ni uspelo s pretepanjem, potem mislite, da...«

Sturmführerjeva brada je jezo zadrževala... »Še enkrat in zadnjič vam dam priliko! Do jutra dobro razmislite!«

Vstopila je straža...

Celica je bila temna. Nikjer niti pramena svetlobe. Misel, ki se mu je nenadoma porodila, ko so ga vodili zopet sem, mu ni dala miru. Kaj, ko bi vendar sprejel gestapovevo ponudbo...? Kaj hoče gestapovec s tem doseči? Zakaj sploh mu kaj takega nudi? Kako to, da ga še niso odvedli v Begunje? Kaj le ljudje zunaj, ki so zvedeli za moje zajetje, mislijo o meni? Kako sem mogel dovoliti, da so me tako na otročji način ujeli? Vprašanje za vprašanjem se mu je podilo po glavi...

Najhuje pa mu je bilo ob misli na Vero. Le kaj vse počno z njo? Kaj z njo počenja ta prokleti Sturmführer?

Toda — ali naj? Ta čas, kar je tu, so se njegove enote gotovo že kam premaknile?! Naj sprejemem? Vendar, kaj bodo mislili o tem moji!? Izdajalec!?! Prav gotovo! Pa vendar — to je edino rešitev. Še bom razmislil. Razmisliti, še desetkrat, stokrat vse pretehtati... *

Že davno je bil buden, ko so prišli ponj. Saj čisto in trdno ni niti zaspal. Sturmführer je bil spet sam in prijazen. Spet cigarete, okus konjaka...

Gestapovec je s prijaznim pogledom prešel z Andrejeve prazne čaše nanj. »No, kako je? Da ali ne?«

»Da in ne!«

»Kako to? Ne razumem?«

»Ne vi, ne oni ljudje zunaj mi ne boste verjeli. Zato sem razmislil o vsem in postavil neke pogoje!«

»A ti so?«

»Da mi v tej akciji daste vašo uniformo, po akciji pa, da me pošljete nekam v Nemčijo.«

»In to je vse?« Gestapovec ga je vprašujoče tipal s pogledi.

»In da Vero izpustite na svobodo!«

Von Steinfuhrt se je občutno stresel, toda obvladal se je in odvrnil: »Izpuščena bo, če nam akcija uspe.«

O njej nista govorila niti besede več. Domenila pa sta se o vseh nadrobnostih predvidene akcije, ki bi morala biti čimprej.

Med vrati se je pojavila Vera. Njen obraz je odražal bridko presenečenje, saj ni vedela in verovala, da je Andrej zares ujet.

Gestapovec je malo počakal, da bi bil učinek popoln, potem pa je začel: »Midva sva se ravnokar sporazumela o sodelovanju: mi njemu svobodo, a on...«

Pazljivo je gledal oba, kako bodo njegove besede delovale.

»Vera. Mogoče imate željo, da mu kaj rečete.« Očitno je bilo, da se je naslajal s to igro.

»Andrej, zakaj dopuščaš take nesramnosti?!«

Toda Andrej je nemočno klonil z glavo. Če reče sedaj, da ni res, so vsi njegovi načrti propadli. A če potrdi, ga bo Vera brezmejno prezirala. Vendar je gestapovec z

zadovoljnim in ciničnim nasmeškom pogledal skozi okno. Tedaj je Andrej hitro z očmi dal znak. Vera je razumela, a rekla je:

»Zakaj ste me pripeljali sem. Vi...?«

»Da vidite, kako se je Andrej odrekel svoje preteklosti. Isto svetujem tudi vam!«

*

Prvi svit je premagal temo. Vse je bilo pripravljeno. Policija je krenila še ponoči naprej, da bi zasedla prehode. Andrej pa se je nahajal med esesovci, oblečen ravno tako kakor oni. S kamioni so prispeli do

podnožja planine. Krenili so. Na čelu Andrej, še vedno zvezan, vendar bolj na dolgo. Zraven njega je hodil esesovec s strojnico, za njim je šel Sturmführer s pripravljeno brzostrelko. Za njimi, eden po eden, pa je oprezno, na strel pripravljenih, hodilo še štirideset esesovcev.

»Koliko je še do tistega vašega skladišča?« je vprašal Sturmführer, ko so bili sredi strmine.

»Še kakih dvajset minut. Mi boste sedaj dali orožje?«

»Vi samo nadaljujte! Saj smo ostali dovolj oboroženi. Opozarjam vas — nobenih neumnosti!«

Andrej je napeto razmišljal. Kaj naj ukrene sedaj, ko mu je propadel up, da mu bodo tu, v gozdu, dali orožje?

»Pssst!« in z roko je pokazal na listje na tleh, kjer se je komaj opazila nedavno zgažena stezica.

»Tišina, pripravite se! Še deset minut!«

In kmalu za tem: »Še pet minut! Na onile strani je stražar!«

Esesovci so se razsuli v širok polkrog. Andrej jim je z rokami kazal, kje je treba iti. Z orožjem na strel so na Sturmführerjev znak krenili proti steni, za katero se je slišalo žuborenje potoka. Bili so blizu cilja.

»Tam za tistim grmovjem je stena, a takoj na vrhu stražar,« je Andrej tiho rekel Sturmführerju, kateremu so se oči svetile, kakor zveri, pripravljeni na skok.

Od roba stene, ki je predstavljala manjši prepad, so bili le še nekaj korakov. Sturmführer je bil tedaj zaposlen z dajanjem nekih znakov in ni mogel opaziti, kako se je Andrej bliskovito obrnil in se vrgel nanj. Kot bi trenil, mu je iztrgal brzostrelko in z istim gibom usul nanj in na bližnjega mitraljezca rafal...

V zmešnjavi, ki je nastala zaradi nenadnih strel, mrtvega Sturmführerja in mitraljezca, se je Andrej pognal na smreko, ki je iz dna prepada rasla tik ob steni. Po njenih vejah se je, padajoč z ene na drugo,

prismukal na tla. Čeprav še zvezan, je v rokah čvrsto stiskal brzostrelko. Šele tedaj so se esesovci znašli. Okoli njega je zaprasketala toča strel. Pognal se je po potoku. Ovinek. Spet strm padec potoka. Zabredel je v globok tolmun. Pogledal je nazaj, a nihče ga še ni zasledoval. Pognal se je naprej, krenil na levo, stekel navkreber, se vrgel še nekaj korakov na desno. Znašel se je v gostem smrečju... Bil je rešen. Toda — duševno in fizično izčrpan. Skozi zavest pa mu je kakor puščica prodirala misel, da je s tem obsodil na smrt svojo Vero... Nošenje brzostrelke v zvezanih rokah mu je povzročalo hude bolečine. Zato je hitel, da čimprej najde svoje partizane...

*

Spet je poveljeval odredu in pričakoval, da bo kaj zvedel o Veri... In vest o njej je prišla: na begu iz taborišča Auschwitz je bila ubita. To se je zgodilo neke temne, deževne noči...

Nočni razgovor v štabu...

Tovariš Matevž Hace, znani slovenski partizanski pisec, je za revijo »Borec« poslal tokrat odlomek iz svojega daljšega rokopisa iz partizanskega življenja. Temu rokopisu, katerega pripravlja Matevž Hace za tisk, je dal skupni naslov: »Komisarjevi zapiski.« Odlomek, ki ga objavljamo v današnji številki, se nanaša na poletni čas v l. 1942...

Uredništvo

SVETLA junijska noč je bila. S kurirjem Bločanom sva hitela mimo samotnih hiš čez Bloško planoto proti Mokrcu. Mitraljezi so še dolgo regljali za nama. V Mačkovcu sva padla v drugo zasedo in so se takoj vsuli proti nama rafali iz treh sovražnih mitraljezov. Kar vrglo je naju. Obšla sva spet zasedo in tekla... Proti jutru sva prišla na Mokrc, kjer je bila Serčerjeva brigada. Tu sva našla Gregorja in Krta. Povedala sta, da je reorganizacija odreda. Deli odreda bodo odšli v Serčerjevo brigado, deli pa v Dolomitski odred.

Naš odred bo imel dve ali tri čete.

Določen sem bil, da grem v 1. bataljon Lukovega bataljona v Serčerjevi brigadi. »Tako, tako, pravijo, da boš ti za komisarja pri meni,« je spregovoril Tone Vidmar-Luka, ko sem ga pozdravil in mi je ponudil svojo široko lopatasto roko v pozdrav. Luka je bil gozdni delavec z Verda, velik, močan, vedno nasmejan. Obleden je bil v zeleno obleko, glavo mu je pokrival zelen klobuk, za opasčem pa mu je bingljala čutarica, ki — kakor sem kasneje izvedel — ni bila nikoli prazna... Nato sem si ogledal borce Lukovega bataljona. Mnoge sem poznal že iz Notranjskega odreda. Kasneje me je Luka pospremil v štab. »Glej, tukaj sta tudi Oskar in Boris, bataljonska kurirja. Tu pa je komisar Prlek!« In predstavil mi je slokega komisarja bataljona, oblečenega v temno obleko ter ogrnjenega v črn plašč.

Prlek je nosil črna očala, bil pa je študent.

»Pomagaj bom,« sem dejal, »toliko časa, dokler me ne imenujejo.« Komisar Prlek je prikimal in se zopet molče zatopil v knjigo »Ana Karenina«, ki jo je bral.

»Veseli me,« sem veselo dejal, »da vidim partizana, ki rad bere knjige,« sem še omenil Luki, ko sva sedla za majo mizo.

»Saj je študiran in ima gimnazijo, zato še bolj razume vse, kar čita,« je dopolnil Luka, nato pa dejal: »Prlek, prisedi, prisedi...!« In naš pogovor se je začel... Kaj kmalu mi je Luka naročil tudi tole: »Matevž, jutri pa poglej v Žarkotovo četo. Veš, tam so štirje — zaljubljeni. No, ne gre, da bi se tu žen-skarilo! Kadar pridem v štab brigade, se mi že kar smejejo, rekoč, da mi bodo dali komisarja, ki bo poročil te zaljubljenice. Res, to ne gre! Še Žarko je postal nekoliko raz-

tresen komandir, odkar se je zagledal v neko partizanko. Zenske še starega partizana zmešajo!«

Po večerji sem šel okoli tabornih ognjev in se razgovarjal s partizani. Največ časa sem ostal pri ognju druge čete, v kateri so bili, kakor je dejal Luka, zaljubljeni pari. Res, vsi štirje pari so sedeli pri ognju. Ko so me zagledali, so se nekoliko spogledali, kot bi hoteli reči, da je prišel spet nekdo, ki jih bo učil morale. Ogledal sem vse štiri partizanke. Moram reči, da so bile kljub prestanim ofenzivam brhke. Kar nerodno jim je bilo, ko sem jih začel izpraševati, kako so preživeli poletno ofenzivo. Dekle komandirja Žarkota je dejala: »Nič ne rečem, res je bilo hudo. In če ne bi bilo zraven mene Žarkota, bi gotovo ostala v kaki grapi. Petkrat mi je rešil življenje in do smrti mu bom za to hvaležna. Nekaterim tovarišem v štabu pa to, da ga rada vidim, ni všeč...« Umolknila je in si popravila kito las. Zarko pa je molče zrl v plapolajoči ogenj...

Odšel sem v štab bataljona. Kar po tleh so sedeli, in sicer Prlek, Luka, Jože, komandant II. bataljona, Martin, po poklicu slavist in nekaj kurirjev. Luka jim je prav ognjevito nekaj govoril... »Tako vam pravim, in tebi, Martin, ki si obiskoval šole, glej, da boš po vojski napisal lepe knjige o partizanih. Veš, pa ne takih, ki nimajo ne repa ne glave. In vse mora biti resnično — kako smo se borili, se tolkli, a tudi, če smo včasih hitro pobrisali. Kakor je bilo res. No, o tistih, ki samo premišljujejo in vzdihujejo, pa raje ne piši! Zakaj jokavcev pri nas ni! Pisal boš tudi, da smo se tolkli v mrazu in v vročini, da smo stradali, pili žganje, če smo ga dobili, včasih kleli in kričali. Mnogo je tega. Napišeš pa tudi lahko, da je Luka imel rad vse borce svojega bataljona, a tudi, da je včasih rad nagnil čutarico ali steklenico. No, tudi tiste zaljubljene partizane imam rad, čeprav tega ne povem in ne vidim rad. Ej, Martin, ti, ki si študiral, glej, da boš o vsem tem pisal. Če ne boš

Dore Klemenčič-Maj: Partizanska tiskarna 1944

napisal vse po pravici, te bom v Ljubljani ozmerjal; če druge ne, pa v gostilni.« Nato je napravil dolg požirek iz čutarice.

»Vse je res, kar je rekel Luka,« se je oglasil Martin, »toda pisati lepe knjige je umetnost. Če v knjigi ne bo pravega navdiha, glasbe v jeziku, slaba zgodba, slab razplet, preplet, če ne bo samoniklosti in logičnosti, če ne bo tega in onega, bodo rekli, da je knjiga slaba!« Martin je vzdihnil in se prevalil po tleh.

»No, ne bodi norec, osel! Pusti tiste kritike! Pisal boš

to, kar si sam doživljal!« je zakričal Luka.

»Vse je res! Vendar se bodo najbrž po vojni pojavili pisci, ki bodo pisali in vedeli o partizanih in o njihovem življenju vse več, kot pa mi,« je tiho omenil Prlek in zaprl knjigo. »Prav imaš! Če te ne bodo hoteli priznati kot pisca, te — ubijejo!« je pristavil Martin. Dvignil sem se in vprašal Martina: »Povej, kako ubijejo kritiki pisca?«

»Cisto preprosto! Kadar kritikom neki pisatelj in njegovo delo ni všeč, ga skritizirajo ali pa njegovo delo kar pre-

Žalostna pastoral

*Staje, koče so požgane,
veter nosi sneg čez skalo,
briše sled in briše rane
in nam žvižga pastoralo:*

*Ovce bele so odgnali,
a pastirja so ubili,
kočo, staje so požgali,
plamen smrti le pustili.*

*Takrat sem v bolesi nemi
pesem o ljubezni zgubil
in sem s strašnimi plameni
ruševine te poljubil.*

*Zdaj jih s snegom zasipavam,
zabrisujem črne rane,
skoz zamete snežne plavam,
spremljam gladne partizane.*

zro. Pisec obupa, postane za-
grenjen in noče več pisati.«

»Vraga, pa naj vztraja!
Tako, kakor mi sedaj v bor-
bi!« je rekel Prlek Martinu.
»Za vse to pa je potrebna
energija,« je odgovoril Martin.
»Tolstoj, ki je pisal 'Ano Ka-
renino' in 'Vojna in mir', da,

ta je imel razum, voljo in
energijo.« Prlek pa je dodal:
»Tudi Levstik je imel ener-
gijo!«

»Kaj pa Jurčič?« je zvedavo
vprašal kurir Jože in dodal:
»Partizanske zgodbe naj bi
bile napisane tako, kot so
Jurčičeve povesti. Ljudje jih
še sedaj najraje berejo.«

»Drži! Toda naš čas zahteva
več razmišljanja in psiholo-
gije in še večja umetniška
dela,« je naglo odgovoril Mar-
tin in se spet obrnil.

»Že vidim, da boš klobasa-
ril, ne pa po domače pisal,«
je zarobantil Luka

»Strinjam se z Lukom,« je
dodal Prlek, »o razmišljanju
naj bi pisali tisti, ki so po sili
razmer zabiti v bunkerjih ali
pa žive odtrgano od naše
osvobodilne vojne. Naš čas je
velik in junaško dobo preživ-
ljamo Slovenci. V vsaki knji-
gi, ki bo pisala o tej borbi,
boš moral čutiti in videti ju-
nake boja, veliko njihovo lju-
bezen do domovine in vse, kar
se je dogajalo na naših tleh.
Tudi izdajalce in izdajstvo!«
Prlek je govoril z zanosom
mladega študenta in komisar-
ja. Meni so ugajale besede
plamtečega Prleka, medtem,

ko me je hladni, nekoliko iro-
nični ton Martina, kateremu
je bila ljubša tuja literatura
in ki se je smatral za visoko
dvignjenega nad drugimi ljud-
mi, odbijal. Še več! Skušal je
celo zmanjševati vrednost na-
ših velikih piscev, velikanov.
»Da, velike pisce smo imeli,«
je tiho dejal Prlek. Martin pa
ga je prekinil, rekoč: »Se več-
ja pa sta bila Goethe in
Shakespeare!« Prlek pa, ki je
vzel v roke zbirko Prešerno-
vih pesmi, ki jih je vedno no-
sil s seboj, pa je odločno de-
jal: »V svobodi se bodo naši
talenti izkazali, razmahnili.
Potem boste videli, kaj vse
je še skrito v našem narodu!«

»Jaz pa mislim,« je vzklik-
nil Luka, »da bo naš Prlek
napisal več, kot pa ti, Mar-
tin!...« Razgovor je bil kon-
čan. Martin je skoraj užaljen
zapustil našo sobo. Ni mu bilo
všeč, da mu nismo dali prav,
ko je ocenjeval samo tujo
literaturo, temveč smo prit-
jevali komisarju Prleku. Toda
kulturnika Martina smo tedaj
naključno temu zelo cenili,
predvsem zaradi njegove raz-
gledanosti v literaturi in za-
radi njegove hrabrosti.

Matevž Hace

ELA POTOČNIK:

ILUSTRIRAL IVE ŠUBIC

Poslednja čast

DOGODILO se je... Da, dogodilo se
je v zloglasnem taborišču na Banjici
pri Beogradu leta 1942, nekega sonč-
nega dne, v juliju mesecu.

Zakaj bi popisovala taborišče? Vsa so
si podobna in v poveljih letih smo toliko
brali o njih, da je treba samo zamižati in
pred nami vstanejo dolgi hodniki, sobe na-
trpane z moškimi ali ženskami, zamrežena
okna z razgledom na obzidano dvorišče, po
hodnikih odmevajo trdi koraki, včasih pre-
sekajo vzdušje odsekani kriki in povelja,
zarožljajo ključi, zaloputnejo okovana
vrata. —

V dušah vseh nesrečnic in nesrečnikov,
živečih med temi zidovi in v tem ozračju
zaslutimo istočasno živčno podrhtevanje,
večno napetost in nestrpnost pričakovanje

nečesa, kar naj bi storilo vsem mukam in
skrbem kakršenkoli konec.

Dogodilo se je...

Sobi številka 16 so se bližali koraki.
Različni koraki. Prisluhnile smo napol sklo-
njene naprej, kakor že sto in stokrat dan
za dnem in napeto čakale.

»K nam gredo!« je pridušeno vzkliknila
šestnajstletna Nada in se zravnila.

Stale smo kot pribite, tihe, resne in za-
skrbljene. V vsaki je glodalo vprašanje, ali
ne prihajajo morda ponjo in bo sledilo
zasliševanje, zasramovanje in mučenje.

Koraki so obstali, zarožljali ključi, že-
lezni zapahi so popustili in vrata so se s
treskom odprla. V sobo je stopil zloglasni
agent mesta Beograda šef Vujkovič, za njim
pa provokator Bliher in vlekel za seboj

plavolasega Vladeta, enajstletnega dečka v širokih, nekdanj belih hlačah in v zamazani, okrvavljeni srajci. Surovo ga je porinil v sredino sobe in zavpil nad njim: »Pokaži, katero izmed teh poznaš!«

Otrok je bil izmučen, sestradan, upadel. Z velikimi modrimi očmi je žalostno gledal po sobi.

»Hitro, hitro! Kaj stojiš in zijaš?« se je zadril nad njim surovi Bliher in ga usekal s pasjim bičem po glavi.

Samo za trenutek je otrok zamižal, nato pa stopil naprej in nas po vrsti pogledal. Njegov obraz je bil brez izraza, korak oprezen in počasen.

Pred Nado je za hipec obstal. Njuna pogleda sta se ujela, oči so zasijale, toda takoj zopet izgubile svoj lesk. Kakor tujec se je mali obrnil in izjavil: »Ne poznam nikoga, gospodine.«

Niso pomagale ne grožnje, ne bič.

»Ne poznam nikoga, gospodine,« to so bile besede, ki jih je otrok tiho, toda odločno ponavljal. In te besede so zvenele od sobe do sobe med rožljanjem ključev ter odpiranjem in zapiranjem vrat.

»Ubogi otrok, ubogi dragi junaček,« se je izvilo od nekod in vse smo istočasno spoznale, kako strašen in poniževalen je občutek, da ne moreš pomagati bližnjemu, ko je pomoči najbolj potreben.

Oh, mali Vlade, koliko svojih znank si spoznal med 150 pripornicami in koliko med ostalimi, ki ti jih je Bliher to dopoldne pokazal? In koliko žena, tvojih znank, je v duši stiskala skrb, ali boš dovolj močan, da ohraniš tajno in ne zagrešiš izdaje?

Zunaj pa je žarelo sonce... sonce...

Da, tam izven železnih rešetk, izven obzidja, je vse migotalo v luči in barvah. Tam je plavalo naše hrepenenje. Tja so hitele misli in želje, kjer so se oddaljeni gozdovi dotikali svoda, kjer je plalo svobodno življenje tistih, ki niso položili orožja, boreč se naprej za novo Jugoslavijo.

Utihsil je hrup po hodnikih. Nastala je zlokobna tišina.

»Kam ga peljejo, sirotico zlato?« je vzdihnila starica v kotu sobe, zgrbljena v dve gubi na trdem pogradu.

Tedaj so zaškripali na dvorišču koraki. Nada je skočila k oknu in za njo vse ostale pripornice.

»Malega vodijo!« je kriknil pridružen glas. Glava pri glavi, vse je zrlo široko odprtih oči s tiho grozo na dvorišče, po katerem se je pomikala skupina ljudi. Spredaj Bliher s pištolo v roki, za njim kot zvesti pes šef Vujkovič z dvema agentoma uprave mesta Beograda in med njimi mali, plavolasni deček.

Bliher je zapovedal otroku: »Kaži, zdravo drugarice!«

In dete je dvignilo glavo, uprlo svoje modre oči v okna in z zvonkim glasom zaklicalo: »Zdravo, drugarice!«

In kakor bi se utrgal v gori plaz, je zadonel od vsepovsod poslednji pozdrav:

»Zdravo dete, zdravo junače, zdravo družo!«

Stotine solznih oči je spremljalo malega na njegovi poslednji poti, dokler ga ni zakril vogal poslopja, za katerim je bilo zasilno strelišče.

Leden mrzaz je ovil naša srca. Nekaj nas je zgrabilo, da se nismo mogle ganiti, ne misliti. Neznana napetost nam ni dala dihati.

»Ali bodo streljali otroka, tako malega in slabotnega?«

In tedaj sta počila dva strela.

Nato se je prikazal izza vogala zakrit mrtvaški voziček, ki ga je vleklo suho kljuse. Voznik, ves v solzah, nam je skrivaj pokazal en prst in tako označil, da je bila ustreljena ena žrtev.

Ne vem odkod je nenadoma presekala molk visok dekliški glas, ki je prodrl skozi sobo: »Mirno!«

In zavrnilo se je 150 pripornic, izkazujoč malemu, mrtvemu partizanskemu kurirju poslednjo čast...

Nesramnost, ki terja kazen!

SLOVENSKI poročevalc« je dne 15. januarja letos objavil dopis: »Do kdaj bodo skrunili grobove padlih?« Tu smo brali, da je Karel Modic, podcerkavski mežnar in grobar, dal prekopati grob šestih žrtev, ki so jih Italijani 28. julija 1942 zverinsko pobili. Ne bomo popisovali, kako so bili ti ljudje — Francelj Strle, Jože Hace, Marjan Paternost, Adolf Turšič, Franc Mlakar in orožnik Blažević — pobiti. To bi bila dolga, pretesljiva zgodba, ki pa bi nas oddaljila od namena tega pisanja. Zanimata nas namreč predvsem dve stvari. Prvič — nagib, ki je Karla Modica oziroma njegovo ženo privedel do tega, da je zlorabil svojo dolžnost in oskrnil grob padlih borcev oziroma žrtev fašističnega nasilja, in — drugič — kakšno je bilo stališče odgovornih krajevnih činiteľev nasproti takemu zgražanju in obsodbe vrednemu dejanju?

Uvodoma naj povemo, da sta bila Karel Modic, zlasti pa njegova žena, nasprotnika narodnoosvobodilnega boja in partizanstva. Kakor kaže, svojega stališča do danes nista spremenila. Sinova Ivan in Stanko sta bila belogardistična agitatorja ter uniformirana domobranca. Sin Jože je leta 1944 pobegnil z osvobojenega ozemlja in šel »šivat« v Ljubljano. Da je z vsem tem soglašal tudi Karel Modic, pričajo naslednja dejstva: avgusta 1942 so v Podcerkvi gorele hiše partizanskih družin, pa je zgorela tudi stara Šemakova bajta, katere solastnik je bil Modic. Le-ta je tedaj preklinjal: »K... partizanska, hišo mi je požrla,« kar je letelo na Frančiško Hacetovo in njenega sina, ki sta prej tam stanovala, pozneje pa sta bila pri partizanih in so ju ubili »črnorokci«. Leto pozneje je enako preklinjal partizane, češ da so mu »požrli« sina, ki je postal žrtev nesreče v XIII. brigadi. V

nemški ofenzivi pa je zasekal vaški most, da ne bi mogli čezenj partizani.

Mislím, da smo v gornjih navedbah že našli odgovor: Modiceva, po domače Bloška, se je hotela znesti nad »brezverci« in je zato dala razkopati partizanski grob. Da je bilo to storjeno namenoma, nam potrjuje še naslednje dejstvo. Invalíd Vlado Kraševc je na Silvestrovo srečal Bloško, ki je šla s kopači; le-ti so mu povedali, da je Jakopec umrl. Ko pa je kopače vprašal, kje bodo kopali grob, je Bloška odvrnila: »To pa že mi vemo, kje je prostor.« Če bi imela čiste račúne, ali če bi ne vedela, da se partizanskih grobov ne sme razkopavati, kot se sedaj izgovarja, bi povedala, kje mislijo kopati. Tudi Franc Bavec jo je opozoril, da se to najbrž ne bo smelo in jo je vprašal, če so svojci žrtev privolili, da se grob razkoplje. Ona mu je odvrnila, da je dogovorjeno z vsemi, kar pa ni bilo res. Kopači, zlasti pa Franc Bavec, član ZK, so naselili tej njeni izjavi in od tod si torej lahko tudi razlagamo, zakaj so sploh pristali, da se grob prekoplje. Ko so nato začeli kopati, so v globini 80 centimetrov našli na prvo vrsto krst (žrtve so namreč bile pokopane v dve vrsti, trije na vrhu in trije spodaj). Po odstranitvi prepelega pokrova krste jih je spreletela groza, ker trupla žrtev še niso razpadla. Še več! Na obrazu pokopanih je bila še koža, ohranjeni pa so bili tudi lasje in vsa obleka. To jih je tako pretreslo, da so prenehali kopati in so poslali Ano Pavličevo k Bloški, naj ji sporoči in jo vpraša, kaj naj store; češ ali bo odkazala prostor za nov grob, ali naj kopljejo dalje. »Je že dobro!« ji je odvrnila Bloška in ji naročila, naj gredo kopači domov. Pričakovati bi bilo, da bo Bloška vsaj pod vtisom groze, ki je zvenela iz besed Pavličeve, odnehala in odka-

zala prostor za grob drugje. Toda ne! Vsak človek, četudi bi bil še tako sovražen osvobodilnemu boju, ki pa bi vedel, kako mučeniško mrcvarjene so umrle te žrtve, ne bi kaj takega storil. Bloška pa je vedela, da so te mučenike italijanski okupatorji streljali pod noge, nato pa jim s puškinimi kopiti razbili lobanje. Prav tako je vedela, da so svojci pobirali možgane mučencev s krožniki. Toda kljub temu ni imela vesti, da bi se odpovedala svojemu sovraštvu in storila, kar bi storil vsak pošten človek. Namreč, da se ne bi dotaknila groba, v katerem počivajo mučeniki.

Na Novega leta dan se je to razvedelo in vdova Frančiška Strle, katere mož je bil med oskrunjenimi žrtvami, je šla k Modicu ter zahtevala, naj skopljejo drug grob. Za to je bil namreč še čas, ker pokojnega Jakopca še niso zagrebli v načeti grob podcerkavskih žrtev. Modic je nato Strletovo ironično vprašal, če je plačala prostor za grob in če ima za to potrdilo občinskega ljudskega odbora. Grobo jo je zavrnil in ji dal vedeti, da on sam odloča, kateri grob bodo prekopali. Spričo tega in ker zaradi novoletnih praznikov občinski ljudski odbor ni uradoval, se prizadeti ljudje niso vedeli kam obrniti, tačas pa so Jakopca zagrebli kar v prekopani grob, četudi ga po splošnih predpisih o pokopavanju mrličev ne bi smeli tako plitvo zagrebsti.

Mar res ni bilo drugje prostora? Saj so prav tu nekateri grobovi, ki jih niso prekopali tudi po petdeset let. Zakaj je torej Bloška vztrajala, da se mora prekopati prav grob, v katerem počivajo žrtve fašističnega nasilja, čeprav so bili zoper to ugovori? Odgovor je kot na dlani. Vse to izvira iz njenega sovraštva do naprednih ljudi in iz njene verske prenapetosti. Naj navedemo primer! Leta 1945 je v Starem trgu umrl neki ranjeni borec Hercegovske divizije, ki pa ga Bloška ni pustila pokopati na pokopališču, češ da ni »prave vere« (bil je namreč misliman), ampak ga je dala zagrebsti za-

kraj ob plot, kjer rastejo koprive, in kjer ljudje ne pomnijo, da bi kdaj koga zakopali. Na tem pokopališču pa je bil pokpan tudi neki italijanski partizan, ki mu je tamkajšnja organizacija Zveze borcev dala napraviti nagrobni okvir in nagrobnik. Ko so kasneje svojci odpeljali njegove posmrtnne ostanke v Italijo, si je Bloška nagrobni okvir prisvojila, čeprav le-ta ni bil njena last.

Pripomniti je treba, da vsa leta po osvoboditvi proti Bloški, kljub njeni sovražnosti do narodnoosvobodilne borbe, ni nihče izmed partizanov ali članov partizanskih družin, niti ljudska oblast, kazal kakršnekoli maščevalnosti ali sovraštva. Tudi je nihče ni kakorkoli zapostavljal. Prav bivši partizani sami so ji dali s svojo strpnostjo obilo priložnosti, da se njeno sovraštvo in maščevalnost poležeta. Ljudska oblast ji je celo priznala invalidsko pokojnino po sinu Tonetu, čeprav je bil partizan proti njeni volji. Tudi možu Karlu Modiceu je bila priznana starostna pokojnina, ki je v stari Jugoslaviji ali kaki drugi državi kot tesač nikdar ne bi prejemal. Da tudi sicer ne živi slabo, priča dejstvo, da si je pred nedavnim popravil hišo, ki je poprej v petdesetih letih ni mogel. Končno pa ima v brezplačni obdelavi 15 arov prvovrstne zemlje iz agrarnega sklada kot nagrado za grobarsko službo, medtem ko partizanske kočarske družine takšne zemlje niso mogle dobiti niti v najem. Vse te prednosti, ki jih uživata Modiceva po zašlugi našega novega družbenega reda, pa, kot kaže, ne nasprotujejo njunim načelom in jih uživata kljub temu, da jima naša oblast ni pogodu. Kje je potemtakem njuna doslednost?

Sedaj pa še druga plat. Modiceva govori, da je kriv občinski ljudski odbor, ker je ni obvestil, da se taki grobovi ne smejo prekopavati. Menda ji ne bo nihče nasedel. Res pa je, da se občinski ljudski odbor za stvar ni zavzel, kot bi se moral. V ponedeljek, dne 2. januarja se je namreč vdova Strletova domislila, da bi

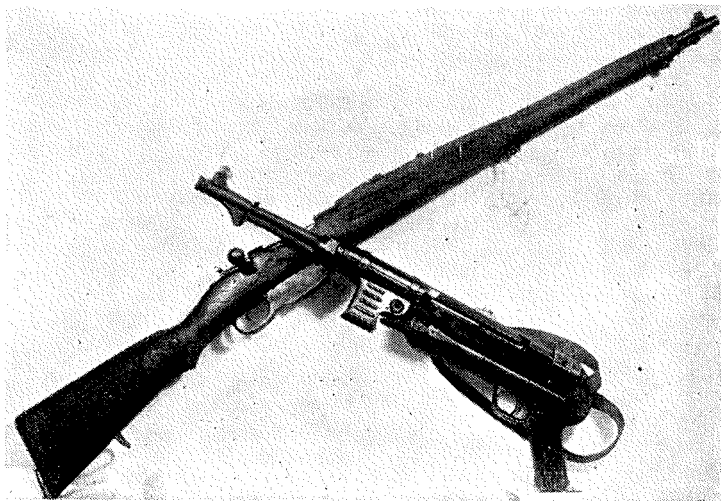
jo občinski ljudski odbor moral podpreti v njeni pravični zahtevi. Odšla je na dom občinskega tajnika, ki ji je rekel, da prekopavanje groba ni bilo dopustno in da naj se v sredo, ko bo odbor po praznikih uradoval, zglesi na občini. Ko pa je nato 4. januarja prišla na občinski ljudski odbor, ji je taisti tajnik dejal, da ne more nič posredovati in da naj se obrne na politične organizacije, čeprav je po Zakonu o varstvu grobov borcev, padlih v narodnoosvobodilni borbi, in žrtev fašističnega nasilja (Uradni list FLRJ, šte. 29 od 14. julija 1954) tajnik skupaj s predsednikom občinskega ljudskega odbora osebno odgovoren za varstvo teh grobov. Vemo tudi, da s pokopališči upravlja občina in da bi bila potemtakem pristojna odrediti, da se truplo pokojnega Jakopca premesti v drug

grob. Niti tajnik niti občinski ljudski odbor kot celota nista ničesar pokrenila; Ljudska mizica se je začela za dogodek v Podcerkvi zanimati po objavi že omenjenega dopisa v »Slovenskem poročevalcu«.

Vprašamo se, zakaj vse do danes, ko je od tega poteklo že več kot mesec dni, pokojni Jakopec še ni premeščen iz oskrunjenega groba, in zakaj je grobarstvo zaupano ljudem, kakršni so Modicevi?

Naj na koncu še pripomnimo, da je ne samo Podcerkev, ampak vsa Loška dolina obsodila početje Modiceve. Bivši borci so bili nad tem ogorčeni, vendar niso ničesar storili, da bi Modicevi preprečili njeno namero. Nekdo je celo kritiziral Zvezo komunistov, češ da je ta kriva, čeprav bi bil kot odrasel in močen človek lahko sam preprečil prekop. Reči pa je tre-

Zgodovinska predmeta v Muzeju NO

Fotografija nam prikazuje dva zgodovinska predmeta, ki ju hrani Muzej NO v Ljubljani, in sicer: puško Steyer, predelano za »mauser« strelivo in brzostrelko MP. Puško Steyer je ob razpadu stare vojske zaplenil Tone Vidmar-Luka in jo zakopal na področju Padeža pri Borovnici. Leta 1941, ko je odšel k partizanom, jo je vzel s seboj. Kasneje, ko si je priboril boljšo puško, je le-to spet zakopal, po osvoboditvi pa jo je izkopal in jo lani izročil Muzeju. Hkrati s to puško je izročil Muzeju tudi brzostrelko MP, katero je uporabljal narodni heroj Jože Ožbolt, ko pa je bil le-ta 20. januarja 1945 ranjen, jo je vzel Tone Vidmar.

ba, da se je edino organizacija Zveze borcev kot celota resno zavzela za stvar, toda njeno reagiranje je bilo prepočasno in premalo ostro.

Vsa stvar je zapletena še bolj zato, ker je bil pokojni Jakopec oče ene izmed tu pokopanih žrtev. Obzirnost bi bila še bolj potrebna, in to do obeh mrtvih. Čeprav je bil namreč pokojni Jakopec poštenjak, vendar ga ne bi smeli dati v skupinski partizanski grob. Konec koncev pa — prav ta zapletenost nam kaže, kako so nekateri ljudje hoteli vse to izkoristiti za svoje sovražne namene in se niso ustavili niti pred pieteto mrtvih...!

Organizacija Zveze borcev se je v prvi vrsti dolžna nadalje boriti, da povzročitelji obsojanja vrednega dogodka v

Podcerkvi ne bodo ostali ne-kaznovani, kajti početje Modiceve pomeni očitno zasramovanje narodnoosvobodilnega boja in naših žrtev, ki ga nikakor ne moremo in ne smemo trpeti!

Cile

vprašamo, kako šolska vodstva v teh krajih pojmujejo čuvanje tradicij NOB, ko otrok ne peljejo niti na slovesnosti, na katerih jim je moč toliko povedati o naših partizanskih krajih. Drugod, kjer nimajo tolikšnih tradicij iz NOB, poučujejo otroke iz knjig, tu, kjer bi bili gotovo borci pripravljene otrokom pripovedovati o slavni preteklosti njihovih krajev, pa učiteljstvo ne izkoristi boljših možnosti. Naj imenujemo to malomarnost ali nezanimanje, vsekakor je slabo spričevalo za tiste, ki so dolžni vzgajati naše otroke v napredem duhu!

*

N.

Izrečeno in zapisano...

Na konferenci v Vojniku so nekateri člani opozorili na nekatere primere izkoriščanja otrok padlih borcev, zlasti v hribovskih vaseh. Govorili so tudi, da tam otroci padajo pod vpliv reakcionarnih sil, da ni človeka, ki bi jih vzgajal v naprednem duhu in da so nekateri otroci celo ministrirali. Da vzgoja v teh vaseh šepa, lahko razberemo tudi iz naslednjega pojava: nekateri otroci padlih borcev govore (kdo jih je naučil tako govoriti, ne vemo), da se bo zdaj, ko se vračajo iz Rusije nemški ujetniki, vrnil tudi njihov oče. Na prvi pogled bi človek sodil, da se ti otroci sramujejo svojega očeta-partizana. V resnici pa gre le za nedopustno propagandno potezo socializmu in NOB nasprotnih ljudi, ki bi hoteli na eni strani ovreči partizanske tradicije in preteklost krajev, v katerih žive, na drugi strani pa dobiti pod svoj vpliv otroke, potem ko so jih moralno ožigosali. Čudno je le, da organizacija Zveze borcev, ali pa posamezni člani ne onemogočijo takšnih nesramnih govoric in tistih, ki jih razširjajo. Ž.

Na občinski konferenci ZB v Žalcu so ugotavljali vzroke, zakaj otroci padlih borcev izkazujejo slabše šolske uspehe kot ostali otroci. Na razpravi, v katero so posegale tudi vdove padlih borcev, so poudarjali, da prejemajo materevdove prepičlo materialno in moralno podporo članstva. Vdove so tako rekoč primorane nositi vso materialno in moralno skrb za otroke, kar jih ovira, da jim ne morejo posvečati dovolj časa in pozornosti.

C.

*

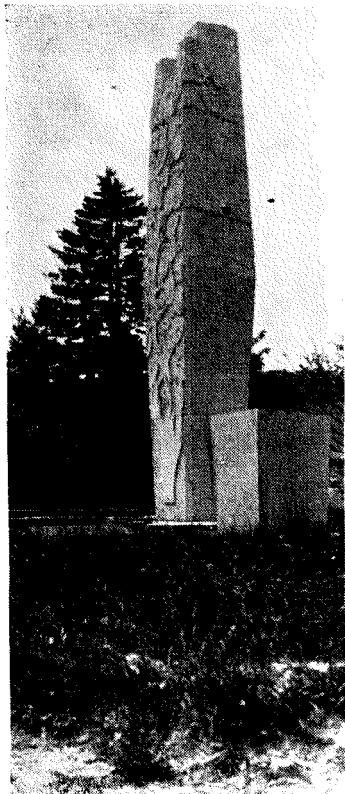
V občini Šentjur pri Celju so ostro gradili odnos nekaterih učiteljev do tradicij NOB. Tako so povedali, da je udeležba šolskih otrok na proslavah in komemoracijah Zveze borcev marsikje zelo pičila. V Dramljah, kjer je bila nedavno spominska svečanost, ni bilo niti enega šolskega otroka. Prav tako porazen je bil obisk šolskih otrok na Resevnem, kamor so se Šentjurčani odpravili na počastitev grobov padlih borcev. Izmed šolskih otrok se je obiska partizanskih grobov udeležilo le kakih deset otrok. Lahko se

Vselej, kadar me pot zanese v osrednji Muzej NO v Ljubljani, me zlasti zanimajo številne, tamkaj razstavljene fotografije. Res, mnogo jih je! Baje ima fototeka Muzeja NO še najmanj desetkrat toliko fotografij v arhivu. In ko sem zadnjič o vsem tem razmišljal, o teh številnih in iz partizanskih časov zgodovinskih posnetkov, sem se slednjič vprašal: zakaj vendar ne bi izdali nekaj najboljših in najbolj prepričljivih fotografij v nekakšnem albumu? Resnično, mar ne bi bila knjiga, album fotografij iz NOB, najboljši pripomoček, da bi naše ljudi seznanili s posameznimi dogodki iz narodnoosvobodilne borbe? Vsakdo bo temu pritrdil. In kočno, ali se ne bi dalo zbrati tudi fotografije posameznih enot in jih natisniti v album? Zdi se mi, da sta doslej izšli le dve taki knjigi v Sloveniji, in sicer album fotografij o XIV. diviziji in album fotografij o Gorenjski. Kaj več — razen tega, da so bile fotografije objavljene v raznih knjigah, dnevnih časopisih in revijah, največ pa jih objavlja prav revija »Borec« — pa pri nas doslej na tem področju res ni bilo storjenega. Menim, da bi kazalo tudi to stvar zagrabiti in ne — odlašati! S tem bi napravili uslugo bivšim borcem, predvsem pa doraščajoči mladini in zgodovini.

S. B.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

O trajnosti spomenikov, posvečenih narodnoosvobodilni borbi

*Bloke — Projektant prof. arh.
Edo Ravnihar*

ČE BI HOTELI kritično oceniti naše do sedaj postavljene spomenike padlim borcem, žrtev fašističnega nasilja in dogodkom v narodnoosvobodilni borbi, bi morali priznati marsikatero njihovo slabost. Te slabosti pa zaslužijo vso našo pozornost predvsem zato, ker zmanjšujejo čast in priznanje, ki smo ju namenili izkazati padlim borcem ali pomembnim dogodkom zgodovinske narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije.

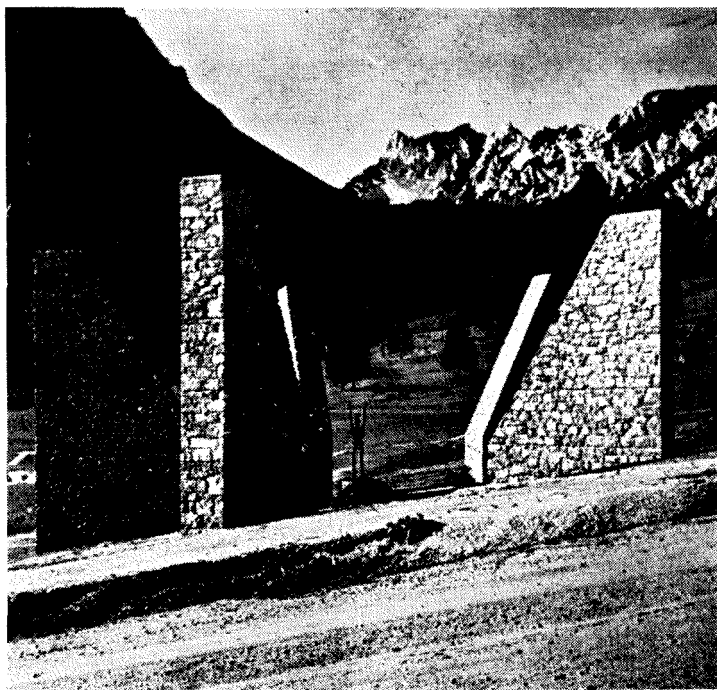
Ob tej priliki bi rad opozoril na slabost, ki se mi zdi vredna posebnega opozorila — ali bolje rečeno — na več med

seboj odvisnih slabosti, ki se vse skupaj združujejo v eno: mnogim našim spomenikom narodnoosvobodilni borbi, takim, kakršni so, in tam, kjer stojé, ni zagotovljena dolgotrajnost.

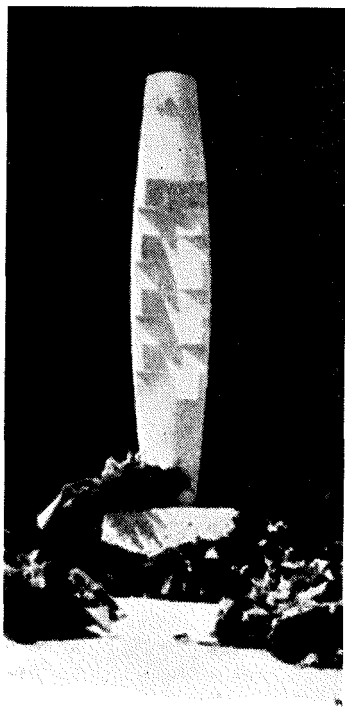
Mislím, da je brez posebnega poudarjanja vsakomur razumljivo, da so in bodo spomeniki, ki jih postavljamo padlim borcem in dogodkom narodnoosvobodilne borbe v spomin, za vse tiste, ki časov narodnoosvobodilne borbe niso doživeli, še pomembnejši, kot so za nas. Tudi mislim, da bo vsaki generaciji, ki nam bo sledila, težje predočiti zgodovinsko veličino in vseljidski značaj narodnoosvobodilne borbe, posebno pa naši mladini. Ker je spoznavanje narodnoosvobodilne borbe neizmerne pomena za moral-

no in politično rast bodočih generacij, tedaj smatram, da bi moral biti vsak spomenik tako grajen in postavljen, da bi bila zagotovljena njegova stoletna obstojnost. Za tak smoter pa je potrebno predvsem troje: izbrati primerno velikost za spomenik, uporabiti ustrezno gradivo in gradbeno tehniko ter izbrati dobro lokacijo za spomenik.

Velika večina do zdaj postavljenih spomenikov ima velikost nagrobnega spomenika. Takoj je treba reči, da so taki spomeniki vsekakor premajhni. Upoštevati je namreč treba, da je nagrobniku že s tem zavarovana daljša obstojnost, ker se nahaja na pokopališču, ki je navadno tako zavarovano in vzdrževano. Naši spomeniki pa pogosto stoje na ali pri cestnih križiščih ali v neposredni bližini cest, kjer se odvija vedno večji promet. Kadar so ti spomeniki premajhni, so vedno v nevarnosti, da jih bo vzela

Podljubelj — projektant prof. arh. Boris Kobe

Kokra — projektant inž. Peter Terpin

prva večja rekonstrukcija ceste. Nekateri so celo stalno ogroženi od težjih vozil, ki bi mogli z enim samim močnejšim sunkom spremeniti spomenik v kup kamenja. Ne samo iz teh razlogov, ampak tudi zato, ker velikost spomenika najbolj nazorno izraža veličino narodnoosvobodilne borbe, je potrebno stremeti k temu, da so spomeniki narodnoosvobodilne borbe čim večji.

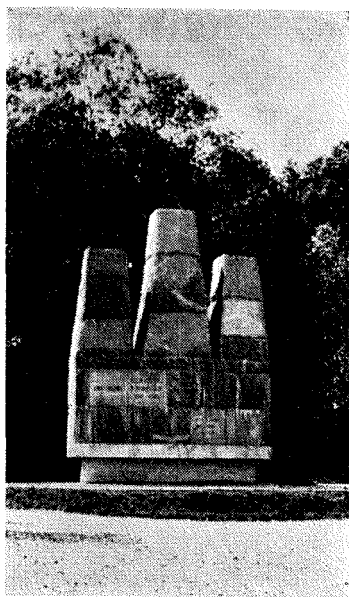
Tu moram še posebej poudariti, da morajo biti kipi, ki predstavljajo posamezne borbe ali borke v zasnovi spomenika, vedno večji od človeške naravne velikosti. Vsak majši kip učinkuje v naravi pritlikavo in izgublja veličino, ki bi morala biti nepogrešljiva odlika vsakega spomenika.

Nič manj važno za zagotovitev trajnosti spomenikov je izbira gradbenega materiala in tehnike. Tudi tu ne morem povedati kdovekaj novega. Dosedanje izkušnje, zlasti dosedanje napake pri postavljanju spomenikov, nas uče, da je treba pogosto ponavljati

stare resnice. Ta resnica se da prav na kratko povedati: v naših razmerah je za gradbeni del spomenika najprimernejši naravni kamen, za kiparski del pa bron. Pri tem je treba upoštevati, da naši naravni kami, polmarmorji, apnenci, ki se največ uporabljajo, slabo prenašajo vplive našega ostrega podnebja in da drobne oblike spomenikov in njihovih delov niso obstojne, posebno pa ne kiparski izdelki iz takega kamna. Le granit in druge prvine, ki pa pri nas pridejo manj v poštev, so sposobne dolgo kljubovati vplivom našega podnebja. Zato se za izdelavo kipov poslužujmo le bronu ali granitu. Bron dopušča tudi odlivanje finejših

Preserje pri Borovnici — projektant inž. Peter Terpin

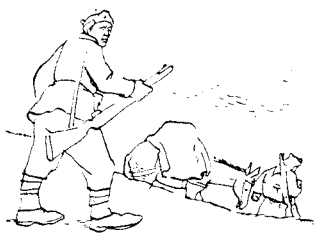

Ljutomer — projektant prof. inž. Kristelj

oblik, medtem ko prenese granit le večje enostavnejše oblike.

Beton in železo sta sicer dokaj odporna, vendar jima ne pripisujemo tiste plemenitosti kot naravnemu kamnu in bronu, plemenitosti, ki jo zahtevajo spomeniki naše vrste. Zato zaslužita mnogo večjo pozornost pri uporabi. Beton pride v poštev le pri zares velikih spomenikih, pa še tam je priporočljiva obloga s ploščami iz naravnega kamna.

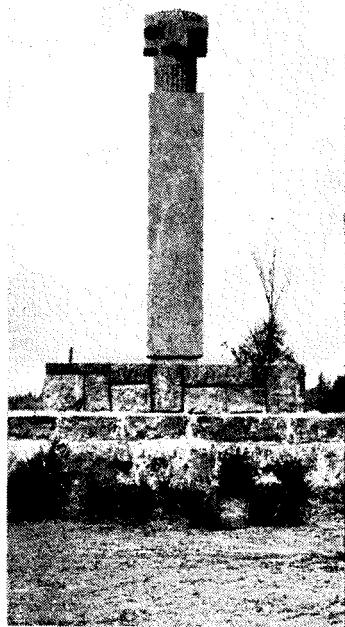
Trajnost spomenika zagotavlja predvsem taka gradbeno tehnika, ki uporablja čim večje posamezne kose gradiva. Nobenega dvoma ni, da je velik monolit, se pravi en sam velik kamen, obdelan v pravilno geometrično obliko, tako glede trajnosti kot glede lepote in veličine, in končno — kar je pogosto odločujoče — tudi glede cene, najprimernejša in najdostopnejša oblika spomenika narodnoosvobodilni borbi. Menim, da se teh oblik vse premalo poslužujejo organizatorji gradnje spomenikov narodnoosvobodilni borbi. Tudi pot do takega spomenika je zelo kratka in preprosta: treba je le obiskati kamnolom, izbrati ali naročiti

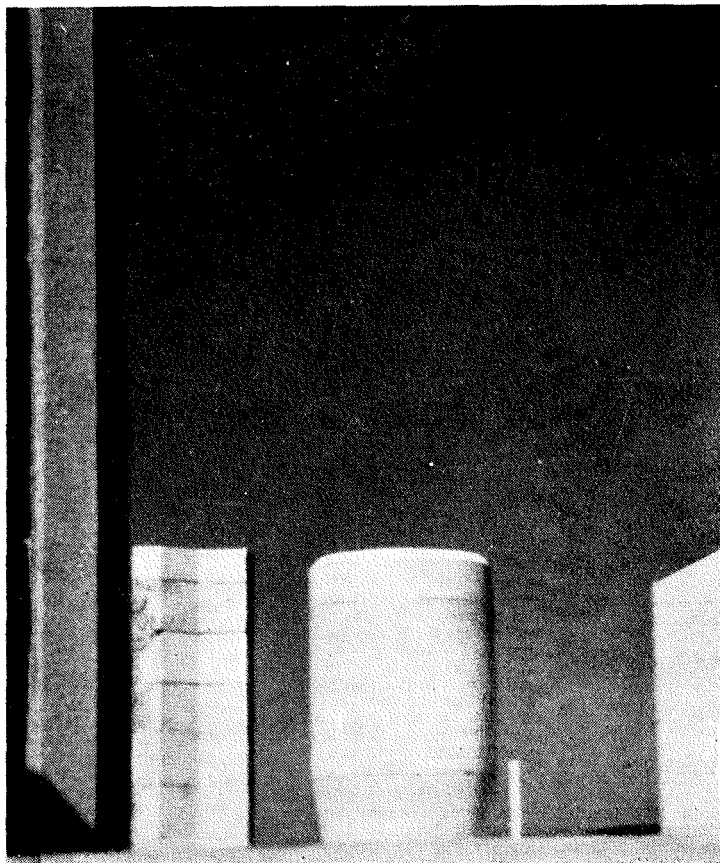
monolit primerne geometrične oblike, ga opremiti z napisom in postaviti na primerno mesto. Nekaj ton težak kamen bo stoletja ostal nespremenjen na svojem mestu in lahko pričal znancem o veličini narodnoosvobodilne borbe in njenih žrtev. Seveda nima spomenik nič manjših odlik, če je sestavljen iz več velikih monolitov.

Končno je za zagotovitev

dolgotrajnosti spomenika važna izbira mesta, kjer ga postavljamo. Že prej smo rekli, da je pri spomenikih ob cestah vedno treba misliti na morebitno poznejšo rekonstrukcijo ceste. Tudi kadar postavljamo spomenik sredi mesta ali naselja, je treba vedno pomisliti, do kakšne rekonstrukcije lahko pozneje pride v okolici spomenika. Gotovo je najvarneje za trajnost spomenika, pa tudi najlepše in primernejše z ozirom na to, da se je naša borba začela in razplamtela v prirodi, če iščemo mesto za spomenik v taki prirodni okolici, ki nikdar ne bo prišla v poštev za druge gradnje. Mesto v prirodi je še primernejše, če ga poudarjajo razne posebnosti: stara lepa drevesa, pobočje, razgled, razgibano ska-

Radomlje — projektant prof. arh. Edo Mihevc

Rab — projektant prof. arh. Edo Ravnikar

lovje in podobno. S tem seveda ni rečeno, da bi mogel spomeniku arhitektonski okvir škodovati. Hočem le reči, da je izbira prirodne okolice lažja od izbire primerne arhitektonskega okvira. Pri tem moramo upoštevati tudi to, da ne smemo v prosto prirodo postavljati spomenikov, ki zahtevajo nego ali varstvo samega spomenika ali okolice. Tak spomenik spada med hiše, preprost monolit pa v prosto prirodo.

Mnogi spomeniki narodnoosvobodilni borbi imajo v pogledu svoje obstojnosti toliko slabosti, da bo prej ali slej treba misliti na njihovo zamenjavo ali nadomestitev. Potrebno je, da odbori Zveze borcev skrbno spremljajo »usodo« takih spomenikov in se v primernem času odločijo za njihovo nadomestitev. Tedaj pa morajo dobro skrbeti za to, da se stare napake spet ne ponove. Inž. M. Tepina

KRATKE NOVICE

Predsednik republike Indonezije Sukarno je nedavno obiskal taborišče vojnih invalidov v Karanganjaru blizu Djakarte. Ob tej priložnosti je predsednik invalidom izjavil, da indonezijska vlada proučuje načrt zakonskega statuta za bivše borce in pripravila zakon o pokojninah.

Slavni skladatelj Darius Milho, invalid, je iz svojega invalidskega stola nedavno dirigiral svoje novo delo »Ognjeni dvorec«. Koncert je bil posvečen prazniku »Spomini« in so ga poslušali bivši francoski interniranci in člani Odpora v Narodnem gledališču palače Chaillo. Koncertni večer je pripravilo Združenje članov gibanja odpora z željo, da bi obudili in ohranili spomin na padle tovariše v ilegalni borbi.

Ameriški kongres je sklenil zraven neznanega borca iz prve svetovne vojne pokopati tudi neznanega borca iz minule vojne. Nacionalno grobišče, v katerem bosta počivala oba borca, je v Arlingtonu, ZDA. Neznana borca bodo izbrali med 6 do 8 tisoč ameriški vojaki neznanega imena, ki so padli v minuli vojni in so pokopani v ZDA ali na drugi strani oceana. Njihove posmrtno ostanke bodo prepeljali v Independence Hall v Filadelfiji, tam pa na neki bivši borec, odlikovan z medaljo časti, izbral mrtvega tovariša, ki naj bi bil pokopan v Arlingtonu. Mazolej, ki ga bodo zgradili v spomin na neznanega borca, bo veljal okrog milijon dolarjev. Ameriška združenja bivših borcev so začela kampanjo za pravočasno ostvareitev te zamisli.

Svet za prosveto in kulturo LR Hrvatske je nedavno izdal ilustrirano edicijo, ki opisuje razvoj predvojaške vzgoje na Hrvatskem v preteklih sedmih letih. Ta knjiga bo nedvomno precej prispevala k popularizaciji vojne vzgoje, obenem pa pomeni lep primer propagande za krepitev obrambnih sil naše države. Glas Gorenjske, glasilo SZDL, ki ga tiskajo v Kranju, je lani razpisalo natečaj za literarna in dokumentarna dela s tematiko iz NOB. Konec januarja pa je bil objavljen izid tega natečaja, ki se ga je udeležilo lepo število piscev iz vse Slovenije. Žirija poslanih prispevkov ni ločevala po vrsteh in je nagradila

dokumentarni spis »Tragedija partizanske bolnišnice GO-B-3« s prvo nagrado 25.000 din. Prejel jo je avtor Miloš Macarol iz Ljubljane, ki je sodeloval na natečaju pod šifro GO-B-3. Drugo nagrado 15.000 din za dokumentarno delo »Ni še pozabljeno« je prejel Franc Konobelj-Slovenko, a tretjo v višini 10.000 din Tone Svetina z Bleda za sestavek »Bunkerji«. Literarno obdelani teksti so bili nagrajeni takole: Iva Zorman »Vse je bil natanko premislil« s 25.000 din, S. Komana »Preden je vzšlo sonce« s 15.000 din in Franceta Žvana delo »Ni lahko umreti« z 10.000 din. V razdelku »fotografija« sta sodelovala le dva kandidata, izmed katerih je bila nagrajena Pavla Gartner s prvo nagrado 12.000 din za originalne fotografije o življenju in bojih borcev in funkcionarjev pri Pokrajinskem odboru OF za Gorenjsko. Ostalih nagrad, namenjenih za fotografije, niso podelili. — Razen tega je »Glas Gorenjske« odkupil še nekaj nenagrajenih dokumentarnih in literarnih sestavkov.

V Vipavi so na pobudo Občinskega odbora ZB NOV prekopali padlega borca Lojzeta Kopačina, ki so ga 19. marca 1945 pri Colu ubili domači izdajalci. Pogrebni slovesnosti so se udeležili vsi pokojnikov tovariši in

predstavniki množičnih organizacij. — Lojze Kopačin-Sever je bil vzor človeka, požrtvovalen in neumorno delaven, kljub temu da je zaradi nesreče v mlinu leta 1934 izgubil roko. Poslali so ga v invalidski dom v Milanu, kjer pa ga Italijani niso uspeli dobiti na svojo stran. Vedel je namreč za vse zločine in strahote,

ki so jih morali trpeti naši ljudje v njegovi domovini, zato ni zdržal v tujini in se je leta 1943 vrnil domov. Takoj se je priključil narodnoosvobodilnemu gibanju. Domačini so mu tako zaupali, da so ga kmalu po povratku izvolili za člana okrožne gospodarske komisije, za katero je neumorno deloval do smrti. Lojzeta Kopačina, aktivista, so poznali po vsej vipavski dolini. Naj bo svetla spomin nanj!

Društveni svet Prijateljev mladine Jugoslavije se je odločil zbrati gradivo o sodelovanju otrok v NOB in ga izdati v posebni knjigi. Glede na to, da je bilo doslej pri nas izdanih zelo malo knjig o sodelovanju otrok v NOB ter o skrbi vojaških enot in ljudske oblasti zanje, je zamisel Sveta pohvalna. Trenutno v Zagrebu in Beogradu zbirajo bogato gradivo o otrocih, kasneje pa bodo osnovali posebno redakcijo, ki bo obdelala gradivo po poglavjih in ga objavila v spominski knjigi. Knjiga bo obsegala naslednja poglavja: trpljenje otrok pod okupatorjem, reševanje, zaščita, ki so jo nudile vojaške enote in ljudska oblast, vzgoja in poučevanje otrok (prve šole na svobodnem ozemlju, prvi učbeniki itd.) ter na koncu poglavje o otrocih, udeležencih NOB. Kakor presojajo po doslej že zbranem gradivu, bo knjiga obsegala zelo obsežno tvarino o otrocih iz NOB; prav tako je moč napovedati, da bodo predvsem književniki z njo dobili bogato gradivo za svoje umetniško ustvarjanje.

Pred kratkim so v Bosni sestavili posebno komisijo, ki bo raziskala planino Kozaro, prizorišče legendarnih partizanskih bojev. Bivši borci in znameniti planinarji bodo označili področje, ki ga nameravajo proglasiti za nacionalni park. Središče tega parka bo Mrakovce, področje, ki je izredno bogato z zgodovinskimi in turističnimi znamenitostmi. V Mrakovcu so že zgradili nekaj hotelov in počitniških domov.

Člani celjske organizacije Zveze borcev so zelo delavni. Lani so uspešno pripravili več proslav in kvalitetnih prireditev, kot n. pr. predstavo »Raztrganci«, ki jo je za občinski praznik 20. julija

gledalo več tisoč ljudi. Prav tako uspešni so bili Celjani tudi v opremljanju izložbenih oken, v katerih so prikazali razvoje NOB. Dobro obiskana je bila tudi telovadno-sportna akademija. Pohvalo pa zaslužijo tudi drugi odbori Zveze borcev, kot n. pr. v Štoreh, Rogški Slatini, Sentjurju, Zalcu itd. Ti odbori so se izkazali tako s prirejanjem mnogih proslav, kakor tudi z zbiranjem zgodovinskega materiala.

Bivši francoski borci se potegujejo za postavitev novega slavoloka zmage na čast bivših vojakov iz prve svetovne vojne. Ta konkurent starega slavoloka naj bi stal med Arc de Triomphe in njegovimi glavnimi arterijami. Spomenik naj bi bil mejna točka na aveniji zmago-slavja, ki bi podaljšala oziroma razširila Pariz proti rhodu.

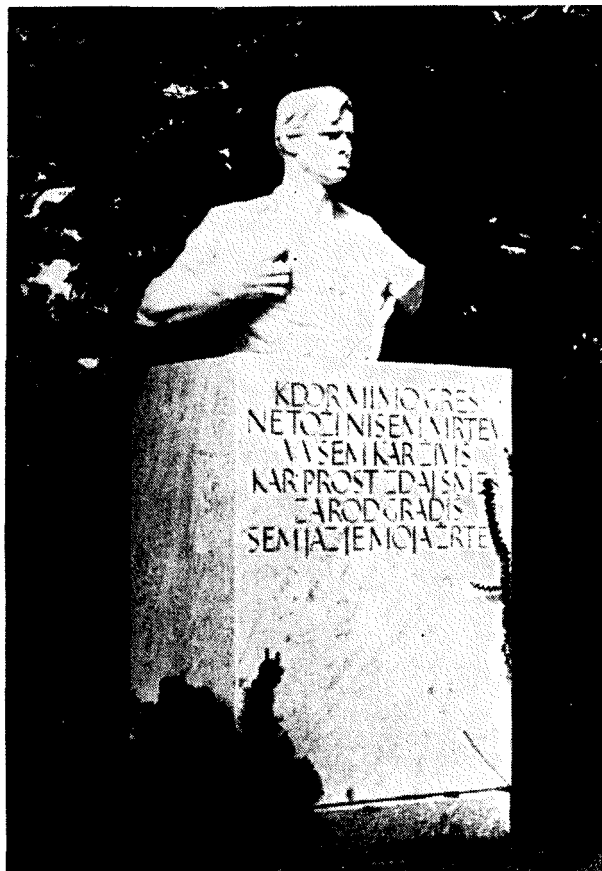
Ob petnajsti obletnici letalske bitke nad Veliko Britanijo so v Londonu priredili komemorativno slovesnost, na kateri so sodelovala tudi letala starih tipov. Piloti so s temi letali nekajkrat preleteli London, v vsej državi pa so se, kakor je to izrazil bivši premier Churchill, spominjali pešice ljudi, katerim veliko državljanov mnogo dolguje.

Provinca Mac Dand v Pakistanu je pred kratkim prejela 40 traktorjev iz pomoči ZDA za modernizacijo kmetijstva. V tej provinci namreč nameravajo zorati 250 kv. metrov ledine. Ko bodo obdelali to ledino, se bo na zemlji nastanilo 5000 demobiliziranih borcev s svojimi družinami. To je največji tovrstni podvig v Pakistanu, ki bo provinco Mac Dand veljal okrog 40 milijonov dolarjev.

Na XIV. plenumu CO Zveze vojaških vojnih invalidov so odločili, da bo četrti kongres ZVVI oktobra letos v Sarajevu. Tega kongresa se bo predvidoma udeležilo 600 delegatov iz vse države, in sicer po ključu: en delegat na 530 članov.

Zveza glasbenikov Jugoslavije je v začetku tega leta razpisala natečaj za muzikalno revijo ali gledališko delo z glasbo na temo NOB. Natečajni pogoji predpisujejo, naj bo glasba zabavna ali narodna, obsega pa naj po možnosti popularne pesmi iz NOB. Natečaj ni anonimen. Prva nagrada je 20.000 din, druga 10.000 in tretja 5000 din.

Napisi na spomenikih NOB

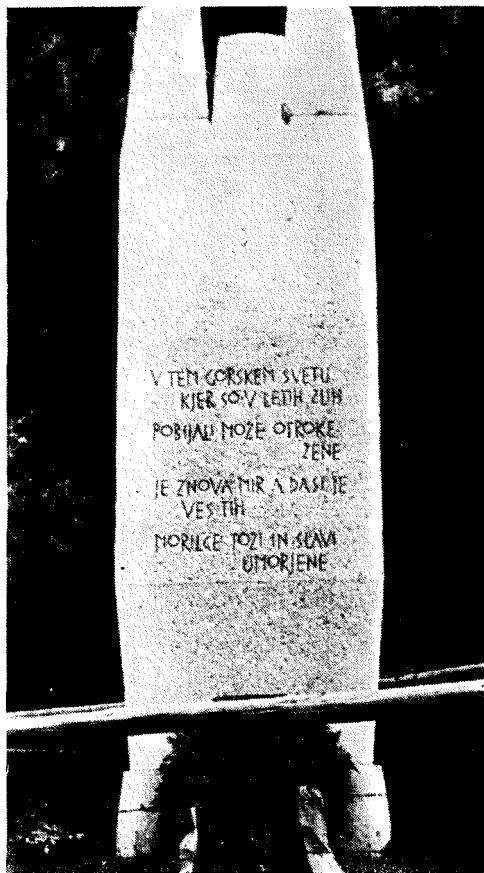
Ljubljana — projektant inž. Niko Bežek, kipar Ivan Strekelj

Iz zemlje te si rojen bil,
junak, ki tod si srčno kri prelil,
ki te v tujini strl je glad in mraz,
ki si se v ječi v smrtnih mukah vil.
Povsod si s sabo nosil njen obraz.
Na tvoj spomin bo naša večna vest,
da sleherni ji bo do smrti zvest.

(ŠMARTNO OB PAKI)

V zarji novih dni ste pali,
da nam prostost kot cvet pomladi
iz vaše vzknila je krvi.
Kaj ste nam s svojo smrtjo dali!
V zahvali tihi nam srce drhti.

(VOJSKO)

Draga pri Begunjah — projektant prof. arh. Edo Ravnikar

Za hip postoj na bregu Save
in spomni se na dni krvave,
ko s svojo težko smo usodo
najavili vam vsem svobodo.

(ŠENTJAKOBSKI MOST)

Zapisan s svojo srčno si krvjo
v slovensko zgodovino, sin te hiše.
Nemara ta napis kdaj čas izbriše,
kar ti zapisal si, ostalo bo.

(NA ROJSTNI HIŠI NARODNEGA HEROJA
VINKA SIMONČIČA-GASPERJA)

Junaštva nepozabni zgled
zapušča v srcih svetlo sled

(V SPOMIN NA IVANA MAJCNA)

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Malnov Tone

Malnovega Toneta že davno ni več med živimi. Padel je namreč v zadnji ofenzivi na Poreznu. Ljudje so ga imeli radi in se ga še danes spominjajo z neprikritim občudovanjem. Bil je trdna korenina in poštenjakar. Povedal vam bom zgodbo, kako je Tone vozil ranjenega partizana skozi nemške postojanke in zasede, in kako je češnjevec premagal nadutega »nadžloveka«. Sam mi je pravil to zgodbo nekaj mesecev pred smrtjo; smejal se je in se tolkel po kolenih ob spominu na nenavadno dogodivščino...

»Halt!«

»Ja, kaj pa je? E-e-ga!«
Tonetova kljusa se je uprla z vsemi štirimi ter se klamedravo postavila pred patroljo.

»Wo? Kam se pelješ?«

»Ja, razumem!«

»Du hund! Pelji ga na komando, Hans!«

Hans se je usedel poleg Toneta in odrinila sta naprej proti Loki. Hans je bil molčeč, Tone ni znal švabski, zato sta oba molčala.

*

V Loki pred komando...

»R-r-r-r,« je zavpil Hans.

»E-e-e-ga!« je kljusi dopovedal Tone.

Hans se je skobacal s sani in odšel na komando. Tone je potegnil izpod suknje stekle-

nico češnjevca ter jo pošteno nagnil, nato je pogledal proti visoko naloženi kopi sena na saneh in zapel s pijanim glasom: »Radecki ima sivò glavò, pa vendar gre na vojskò z njo...«

*

Iz hiše so prišli: Hans, vojak s pištolo in vojak z brzostrelko. Tisti s pištolo je bil tolmač-Slovenec.

»Kam greš?« se je zadril na Toneta.

»V Gorenjo vas.«

»S tabo bo šel naš spremljevalec. Razumeš? Kaj imaš na saneh?«

»Vozim seno za brata, ker mu krava crkava od lakote.«

Mož z brzostrelko je skočil na sedež k Tonetu in pognala

sta kljuso proti Poljanski dolini. Vojak se je držal grdo, zato se je Tone tudi. Mraz je rezal v ušesa in v nos; kljusa je bila vsa bela od ivja. Ko sta bila izven mesta, je Tone potegnil iz steklenice. Švaba ga je križem pogledal.

»Šnopc?«

Tone ga je razumel in pokimal.

»Domač češnjevec,« je široko zategnil in bedasto pogledal Švaba v svinjsko tolsti obraz. Naredil je še dolg požirek.

»Bitte,« je stegnil roko mož z brzostrelko.

»Pij, toda malo, ker je pot še dolga in zebe kot v Sibiriji!«

Klok-klok-ok-ok-ok je teklo žganje.

Tone je izpod čela gledal, kako se gladina v steklenici niža. Švabu so tolsta lica rdela ob vsakem požirku; dobrovoljen, neumen smehljaj je lezel vanj iz steklenice. Kljusa je počasi lezla po razriti cesti. Snežilo je gosto, nikjer ni bilo žive duše.

Uro pozneje so bile pod sedežem štiri steklenice: dve polni, ena na pol prazna in ena prazna.

Na sedežu sta se objemala dva moža: prvi v obnošeni kmečki suknji, drugi v zeleni nemški uniformi, prvi naveden človek in trezen, drugi »nadčlovek« in pijan. Oba sta se objemala in prepevala harmonično drug drugemu nepoznano besedilo in melodijo.

Kljusa je bila že utrujena. Sneg je gosteje naletaval ter pokrival sani in moža. Postajala sta podobna drug drugemu.

Pred Visokim so ju ustavili. Od tu se je v presledkih raztezala »cona banditov«.

Pijani vojak je vstal na saneh in gugaje se raportiral premraženemu »gefrajterju«: »Kurig za Gorenjo vas. Vozim seno za postojanko.«

Gefrajter je pregledal papirje; na Toneta se še ozrl ni.

Tone je potegnil izpod sedeža steklenko in srknil. Med snežinkami je zavel prijeten vonj po češnjecvu. Švabi so se spogledali. Tone je ponudil gefrajterju. Globoko je pogoltnil in ponudil drugemu. Steklenka je krožila od ust do ust ter se prazna ustavila pri Tonetu. Švabi so odstopili, kurir se je pijano zvrnil na sedež in dvignil roko: »Heil Hitler!«

Zajel ju je zopet snežni me-tež. Bila sta neobgljeno sama, le kljusa je utrujeno stopala pred sanmi. Švaba je mrmraje prepeval, dokler se ni vojaška melodija spremenila v globoko smrčanje. Počasi je lezel v dve gubi, nato pa se stegnil na sedežu. Padajoče snežinke so se topile na njegovem tolstem licu.

Dobrih deset minut peš hoje pred Poljanami zavije gozdni kolovoz z glavne ceste v desno. Tone je naravnal kljuso po njem. Globoko so se zarile sani v celec, kljusa je težko hropla, Švaba na saneh smrčal, Tone pa oprezno pregledoval okolico. Sneg je gostó padal, povsod je bila tišina...

Kolovoz se je rahlo vzpenjal po grapi med zasneženimi smrekami. Kljusa je bila na koncu svojih moči. Tone

je potiskal sani in priganjal: »Še malo potegni, konjiček moj!«

V gozdu so se izpod smreke iztrgale tri zavite postavbe s puškami v rokah. Globoko se je Tone oddahnil, ko je nad zavitimi in kosmatimi obrazi zagledal zvezde.

»Fantje, pripeljal sem vam vse in še več, kot je bilo dogovorjeno.«

Mlajši partizan je stopil k sanem in molče vzel s sedeža brzostrelko. Med zaraslimi kocinami na licih se mu je razlezel prešeren nasmeh. Su-

nil je spečega Švaba v zasneženo zadnjico in zarenčal: »Hej, kamerad!«

Trudno je »kamerad« odprl pijane oči, planil pokonci in stegnil roko: »Heil H...«

Oči so se mu bedasto izbočile ob neverjetnem spoznanju. Hip nato se je zrušil na sedež ter utonil v sladko pijano spanje. Sanjalo se mu je o »banditih«.

Medtem so Tone in ostala dva odmetavali seno s sani. Kmalu se je pokazal zaboj. Odprli so pokrov. Ves zamo-tan v odeje in rjuhe je v za-

boju mirno ležal ranjenec z Jelovice.

»Težave so bile z zračanjem,« je mrmral Tone in vlekel iz sena debele konce gasilskih cevi.

»Fant verjetno niti ne ve, kam je prispel, ker je že pred prevozom bil v nezvesti. Hitro ga spravite na varno, če ne bo po njem.«

»Očča, lepo si uredil vse! Ne bomo te pozabili,« je pripomnil starejši partizan.

Tone je krenil h kljusi. Oči so se mu orosile...

»To je vse od tega prekletega mraza,« je godrnjal in si z rdečo ruto na skrivaj brisal oči. »Dobri fantje so to! Tisti mi je rekel 'očča', pa je starejši od mene. Da bi me ne gnjavila naduha, bi jim že pokazal, kako se Tone zna vojskovati. No ja, samo da tale ozdravi, pa moja pot ne bo zaman.«

Odpel je konja od sani ter vrgel culo na ramo.

»Pet ur hoje me še čaka preko zasneženega Blegoša. Hudo bo še, konjiček moj, pa bo že šlo počasi.«

Pristopil je k partizanom in se z njimi rokoval:

»Pozdravljeni fantje in pazite na njega!« se je obrnil k ranjencu, ki je že ležal zavrit na nosilih.

»Zdravo očča! Oglasili se bomo še pri tebi!«

*

Ko se je Tone zaril s kljuso v hrib, se je še enkrat ozrl. Na nasprotnem bregu se je počasi pomikal sprevod z nosili. Za njimi je motovilil pijani Švaba.

Tonetu so se zopet omočile oči. »Star sem, in na otročje mi že gre,« je zamomljal. Toda bil je neizmerno zadovoljen sam s seboj...

Janez Mlinar,
ilustriral Ivo Šubic

V šali — zares

Kmet je peljal na lojterskem vozu tri ranjene borce. Ranjenci so bili pokriti z debelo plastjo slame. Na ovinku pa je kmet zagledal belogardiistično patroljo. Le kaj bo, je pomislil, če bodo pregledali njegov voz in morda dvignili

tudi slamo. A časa, da bi obrnil voz, ni bilo več. Kar bo, pa bo, si je mislil kmet in pognal. Belčki so ga res ustavili in ga vprašali, kaj pelje.

»Kaj? Partizane vendar!« je odvrnil in še hitreje pognal konje. Belčki so ga z zakrohotali in šli naprej, meneč, da se kmet šali.

Zgrešeni pojmi

Severjev Gidi iz Slap pri Polju je bil v poletnih mesecih leta 1942 komisar v sprejemnem taborišču na Polici pri Grosupljem, kamor so tedaj trumoma prihajali novi ljudje iz Ljubljane. Razen tovarišev, tudi precej tovarišic. (Gidi je padel v začetku leta 1943 v junaški borbi z belogardisti v kašeljjskih hribih.)

V začetku junija je imel Gidi spet opravka s skupino Ljubljančank, ki so prišle k partizanom. Pa jim je Gidi dejal: »Veste, pri partizanih ni vse tako lahko, kakor si ve zamišljate ali predstavljate! Naj kar povem, da bo treba večkrat 'cvirn delati' ('cvirnanje' je bil namreč priljubljen partizanski izraz za bežanje v hajkah, s tem pa je

hotel Gidi tovarišice nekoliko prestrašiti)!«

Ena izmed Ljubljančank, ki izraza »cvirn delati« ni razumela, je presenečeno vzkliznila: »Tako? Kaj imajo naši že tovarno za 'cvirn' delati...?«

Kako je Jože česnjo obiral

Greš po poti, zraven pa se bohotijo sočne rdeče česnje. Ali jim je moč odoleti? Ne, nikakor ne. Sezubej čevlje, pljuneš v roke in zlezeš v krošnjo drevesa. Če si v družbi, denimo, da so to partizani, ti bo kdo od spodaj ponudil bajonet, ali kaj drugega, s čimer odsekaš vejo in jo vržeš spodaj čakajočim tovarišem. Tako je naredil tudi Jože nekega julijskega dne v Borovcu na Kočevskem. Zaposleni z zobanjem pa borci, iz patrolje Kočevskega oddrda, niso zapazili Italijanov, ki so se priplazili iz grmovja in niti dihniti niso mogli, tako se jim je mudilo v breg. Jože je ostal na česnji. Sredi divjega streljanja, ki je prihajalo iz pušk tik pod česnjo, pa je, čepeč v vrhu drevesa, sklenil rešiti se iz kočljivega položaja. Skotalil se je s česnje med nič hudega sluteče Italijane, udaril s kopitom zdaj sem, zdaj tja, dvakrat ali trikrat ustrelil in že ga ni bilo več. Nepričakovana bomba je tako učinkovala, da Italijani nekaj hipov niso prišli do sape. Streljati so začeli šele, ko je Jože srečal v gozdu vsega zasoplenega komandirja, ki je hitel svojim na pomoč. Italijanov je bilo kakih dve sto in so opustošili česnje kot kobilice. Poslej pa je Jože česnje zmerom zobal iz žabje perspektive, v krošnje ni lezel več.

HARMONIKARJI!

Uprava revije »Borec« je založila zbirko 26 partizanskih koračnic za harmoniko. Izvod zbirke stane samo 200 dinarjev in jo zainteresirani lahko naroče v upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, p. p. 195. Uprava revije »Borec«

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA

Etiopska vojska

Za Etiopijo, do nedavnega komaj znano deželo, ki, kakor zagozda, tiči med neprehodnimi področji Centralne Afrike in Rdečim morjem, je značilno, da so jo prirodne prepreke stoletja varovale pred vplivom in vdorom primitivnih afriških plemen. Do srede XIX. stoletja je bilo etiopsko cesarstvo raznovrstna, razcepljena država, razdeljena na več plemen, katerih poglavarji so drug drugemu ogrožali prestol in se na njem menjali po prirodnem zakonu moči. V tedanji dobi ni bilo enotne etiopske vojske, marveč so bile oborožene skupine posameznih plemen. Vsak poglavar je imel svojo vojsko, a cesar stalno vojsko z nekaj tisoč vojaki, ki so bili zelo preprosto oboroženi. Malone do konca 19. stoletja se je etiopski vojak boril s kopjem, mečem in ščitom, le nekateri izbrani borci so imeli zastarele puške. Tako oboroženi so Etiopci dočakali prvi val impe-

rialističnih osvajalcev, Angleže, Francoze in Italijane, ki so mahoma zavzeli etiopsko obalo ob Rdečem morju in ogrozili neodvisnost Etiopije. Mikala jih je z rudami bogata dežela, ki je zlasti z izgradnjo Sueškega kanala postala gospodarsko in strateško pomembna. Etiopska obala, dolga nad 800 km, leži vzdolž ene izmed najvažnejših svetovnih pomorskih poti, ki veže Evropo s Srednjim in Daljnim vzhodom.

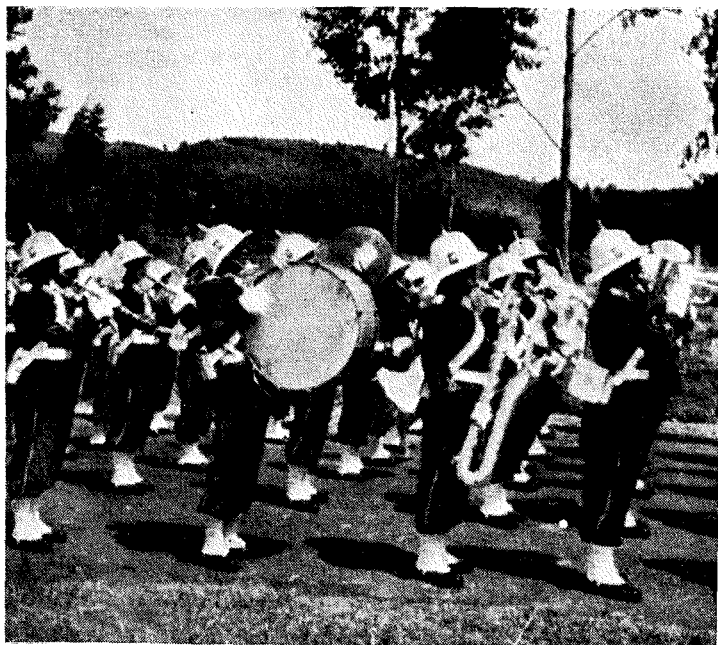
Italijani so se leta 1869 izkrcali v Asabu ob Rdečem morju, leta 1885 pa so si prisvojili še drugo rdečemorsko luko, Masauo. Naslednje leto so prodrli v Etiopijo, vendar se je njihov pohod neslavno končal. Močno italijansko vojsko je ras Alula premagal pri Saatiju. Nato so se naslednja leta vrstili italijanski porazi na etiopski zemlji. L. 1887 je Johannes IV. potolkel Italijane pri Dogaliju, leta 1895 pa jih je na Amba Alagiju sramotno porazil ras Mako-

nen, oče sedanjega cesarja Haila Selasija. Prav tako nesrečno se je končal italijanski vojni pohod leto dni kasneje pri Adui. Ubityh oziroma zajetih je bilo okrog 22 tisoč vojakov. Ta borba je za polnih 40 let ustavila agresijo v Etiopijo.

Odpor proti agresiji je postavil osnove moderni etiopski vojski. Cesar Menelik II. je združil velik del etiopskih plemen in začel osnavljati vojsko s skupnim poveljstvom. Menelik je hkrati uvedel nekaj novosti glede opreme svojih vojakov. Oborožil jih je s puškami, ki so bile za tiste čase moderne. Ustanovitev enotne sodobne vojske pa je delo sedanjega etiopskega vladarja Haila Selasija.

Reorganizacija armade je tekla hkrati z družbeno in gospodarsko preobnovo. Plemstvu je bilo prepovedano držati vojsko, v sestavo enotne armade pa je bila dodeljena tudi cesarska garda, ki je bila prej pod posebnim cesarjevim poveljstvom. Nova armada je potrebovala šole in instruktore, zato so v Etiopijo pozvali tuje strokovnjake. V obdobju po prvi svetovni vojni so bili instruktorski angleški kolonialni oficirji, pozneje pa so jih zamenjali strokovnjaki iz Belgije, Švice in Švedske. Mlade, nadarjene oficirje so pošiljali na šolanje v Francijo. Razvoj armade pa je zahteval še več dobrih kadrov in zato so leta 1934 ustanovili domačo vojno akademijo.

In potem so spet navalili Italijani, tokrat v znamenju fašistične butare. Začela se je borba pešcev s puško proti tankom, neenaka borba svobodoljubnega naroda proti mehaniziranim hordam, ki so uporabljale celo strupene pline. Toda kljub temu so se Etiopci držali leto dni. Tudi pod okupacijo ni prenehal etiopski odpor. Italijani nikdar niso uspeli povsem pokoriti dežele. Pristop fašistične Italije k silam Osi je pomenil konec italijanske vladavine v Etiopiji. Haile Selasie je izrabil ugodni trenutek in vdrl v Etiopijo na čelu svojih čet, ki so se poprej umaknile iz domovine. Prišedši iz Kartuma v Sudanu je osvobodil ped za pedjo zemlje, ki je pet dolgih let ječala pod fašistično strahovlado. Etiopci so drago

Štirideset gardistov etiopske cesarjeve godbe

plačali svojo neodvisnost, zato je bila posledaj razumljiva njihova težnja, da obrani in okrepi v borbi dosežene pridobitve. Nadaljnemu razvoju vojske so posvetili posebno pozornost. Preosnovali so vojsko na rodove in jo razdelili na tri grupe. V prvi so pripadniki regularne armade, prostovoljci, ki služijo sedem let in prejema plačo. Ti tvorijo jedro vojske, so moderno oboroženi in prejema redno vojaško vzgojo pod nadzorstvom sposobnih instruktorjev. V drugi grupi so pripadniki neke vrste polvojne organizacije. Država jim je dala posest, oni pa so se obvezali, da bodo dvakrat tedensko vadili z orožjem, ki ga čuvajo na svojih domovih. Tretjo grupo pa tvorijo vsi moški, ki so sposobni za vojno službo. Tudi ti hranijo orožje doma, vendar ga smejo nositi le v primeru mobilizacije, ko jih poveljstvo pokrajine pozove pod

orožje. Trenutno pa v Etiopiji razmišljajo o uvedbi splošne vojne obveznosti, kar bi, seveda, povzročilo občutne spremembe v organizaciji vojske.

Težnja za osamosvojitve armade je povzročila, da so v Etiopiji znatno skrčili število tujih instruktorjev. Hkrati pa so spopolnili in razširili sistem vojnega šolanja. Trenutno imajo v Etiopiji dve kadetski šoli, letalsko šolo, aplikacijsko in štabno šolo za spopolnjevanje višjih oficirjev.

V Addis Abebi so leta 1952 ratificirali sporazum med Etiopijo in Eritrejo, s katerim se obetajo državi nove široke perspektive tako v ekonomskem kakor tudi strateškem pogledu. Sporazum je odprl nove možnosti za razvoj mlade etiopske mornarice. Etiopci so nedavno nabavili 11 novih ladij, med temi 9 za obalno stražo. To so, sevé, skromni začetki, ki pa napovedujejo obdobje vse-

stranskega razvoja etiopskih obo-roženih sil. V vojnih lukah Masau in Asabu, ki sta bili opustošeni v vojni, s polno paro gradijo in obnavljajo pristaniške naprave, v Masau pa so vrh tega leta 1954 ustanovili pomorsko akademijo, na kateri se šolajo nove generacije etiopskih mornarjev.

Vojni psi-padalci

Avstralska armada bo v kratkem dobila večje število psov, ki jih bodo uporabljali za padalce v patrolni službi. Ti psi so že izvežbani za nekatere naloge patrolne službe, kot n. pr. za iskanje min in straženje, zdaj pa jih bodo poslali še v šolo za vojskovanje na kopnem in v zraku. Ta šola je v Williamtownu v Južnem Wellsu in nameravajo tam pse trenirati s padali. Solski program za pse-padalce je osnovan na izkušnjah iz korejske vojne.

PODROČJA IZVENARMADNE VZGOJE

Družbena baza — pogoj za delovanje Rdečega križa

ORGANIZACIJA Rdečega križa Slovenije s 310.000 člani je nedvomno ena izmed naših najbolj množičnih organizacij. Glede na to, da Rdeči križ vključuje zdravstveno razglednejši del prebivalstva, je njegova možnost vpogleda v zdravstvene probleme celo večja kot pa je možnost upravne zdravstvene službe. Zato Rdeči križ opravlja in prevzema vrsto nalog, ki jih upravna zdravstvena služba s svojimi kadri ne bi mogla uspešno izvrševati, ker takšna dejavnost potrebuje družbeno bazo. Zlasti pomembna je vloga Rdečega križa v zdravstvenem prosvetljevanju državljanov, v skrbi za ohranitev in krepitev zdravja, kar je v neposredni zvezi s krepitvijo obrambne moči naše države. Potemtakem je važna družbeno-politična naloga RK, organizirati in izvajati uspešno zdravstveno prosvetljevanje, bodisi prek tečajev, bodisi z delovanjem na področju zdrav-

stvene preventive. Dalje je Rdeči križ uveljavil več oblik borbe proti alkoholizmu, bodisi da je z raznimi propagandnimi akcijami prikazal

Sadna akcija v letu 1955

škodljivost tega pojava za posameznike, kakor tudi za družbo, bodisi da je s konkretnimi ukrepi, kot na primer s tako imenovano sadno akcijo (medsebojno obdarovanje otrok) odtegnil žganjekuhi sorazmerno velike količine sadja. V okvir teh akcij spada tudi prirejanje tečajev za kmečke gospodinjke, na katerih so 6000 ženam prikazovali raznovrstne metode sušenja in konzerviranja sadja. Rdeči križ kot humanitarna organizacija je z raznimi oblikami (s tečaji, akcijami in podobno) vzbudil pri državljanih potrebo po medsebojni pomoči in jih opozoril na nujnost te pomoči in koristi za posameznike, kakor tudi za družbo. Sem sodijo predvsem zdravstveno-prosvetni tečaji za delavce v podjetjih, podobni tečaji za dekleta na vasi itd. Posebna naloga in dolžnost Rdečega križa pa je, opozarjati in mobilizirati ostale družbene organizacije, kakor tudi upravne forume (Svet za zdravstvo

Ze šolski otroci naj se nauče pomagati ponesrečencu — s tečaja prve pomoči Rdečega križa Slovenije

ali ljudske odbore), da se lotevajo konkretnih problemov na svojem področju. S takšnimi in podobnimi nalogami, ki jih opravlja Rdeči križ, je v obri-sih naznačena vloga te naše pomembne množične organizacije, kakor tudi njen vpliv na naše družbeno življenje.

*

Rdeči križ je podobno kot druge množične organizacije svojo strukturo prilagodil naši novi upravni razdelitvi. Potemtakem šteje 11 okrajnih in 130 občinskih odborov, skupaj z osnovnimi organizacijami (v tovarnah in vaseh) okrog 1200 organizacijskih enot. Pripomniti pa je treba, da se število enot nenehno spreminja oziroma raste. Težišče dejavnosti Rdečega križa je na osnovnih enotah, na vasi in v tovarnah, kajti le-tod so potrebe po delovanju največje.

Točne socialne sestave članstva ni moč naznačiti, vendar je znano, da tako med članstvom, kakor tudi v odborih Rdečega križa prevladujejo ženske. Le-teh je torej v RK sorazmerno več kot moških, podobno kot je pri nas razmerje med obema spoloma v

sestavi prebivalstva. Moški prevladujejo le na predsedniških mestih v odborih. Vsak odbor vključuje prosvetne in zdravstvene delavce, industrijske delavce, kmete in uslužbence. Socialna sestava odborov je odvisna od področja, kjer posamezni odbori delujejo. Zdravstveni in kulturni delavci so strokovni svetovalci odborov.

Članarina, ki jo pobirajo odbori, naj bi bila le za vzdrževanje organizacije, medtem ko naj bi za svojo dejavnost RK prejemal (v precejšnji meri tudi že prejema) finančno podporo oficijelne zdravstvene službe. Takšno finansiranje, kot rečeno, upravičuje prevzemanje in opravljanje mnogih zdravstvenih nalog, ki jih glede na nujno potrebo po družbeni bazi, kadri upravne zdravstvene službe ne bi mogli uspešno izvrševati. Rdeči križ šteje 170.000 odraslih članov in 140.000 članov iz vrst mladine.

Letos februarja so se začeli tečaji za delavce v tovarnah, katerih namen je podpreti zdravstveno preventivo, zmanjšati število nasreč in obolenj v industriji, ki znižujejo naš narodni dohodek.

Uspešni so bili tudi zdravstveno-prosvetni tečaji med prebivalstvom, na katerih so tečajniki dobili pojme o prvi pomoči in drugih zdravstvenih ukrepih. Vodstva PLZ, vojna okrožja in oblastni organi so te tečaje povečini podprli. Vendar RK kdaj pa kdaj nalleti tudi na nerazumevanje in to pri ljudeh, ki presojaajo vlogo RK po istovrstni organizaciji in njeni ozki dejavnosti iz časov predaprilske Jugoslavije. Neki funkcionar, ki tako pojmuje Rdeči križ, je n. pr. izjavil, da bi dal križ, če bi prišel k njemu partijski človek, ne pa »rdečekrižar«. Takšnim ljudem je težko dopovedati, da socializem niso samo tovarne, temveč tudi subjektivne sile, zdravi in prosvetljeni ljudje, ki edini lahko vladajo strojem. Ta drastičen in morda edinstven primer navajamo zato, ker pomeni apolitično pojmovanje in nerazumevanje široke družbeno-politične funkcije RK, ki se često kaže tudi v drugih, bolj milih oblikah.

Vidne uspehe je organizacija Rdečega križa dosegla tudi v zbiranju krvi, bodisi za takojšnjo porabo pri dajanju transfuzije, tem neloč-

Rdeči križ je pomagal zgraditi več higienskih naprav na našem podeželju (male asanacije). Na sliki: zbiralnik za vodovod, ki ga je zgradil RK leta 1955 v Zalogu

ljivem delu sodobne medicine, bodisi za konzerviranje v obliki suhe plazme. Akcija zbiranja krvi torej zadovoljuje tekoče potrebe naših bolnišnic, a hkrati povečuje nacionalne rezerve suhe plazme v istoimenskem Zavodu v Beogradu, kamor republiški Glavni odbori prispevajo določeni odstotek krvi. Te rezerve hranijo tam za nujne primere, bodisi za elementarne nesreče (poplave, snežne zamete itd.), bodisi za primer vojne. Zaradi človekoljubnosti in patriotičnega cilja prištevamo zbiranje krvi med najnujnejše in najbolj socialne akcije Rdečega križa.

Pomembna dejavnost Rdečega križa je tudi področje tako imenovanih malih asanacij, kamor prištevamo splošno higiensko urejevanje naselij. Na tem področju RK čisto tudi sodeluje z armado. To sodelovanje je bilo n. pr. zelo koristno tako za prebivalstvo, kakor za vojsko, zlasti v času »tržaške krize«, v krajih na Primorskem. Tam so v sodelovanju z vojsko in podporo Rdečega križa povečali rezervoarje za zajemanje kapnice. V zvezi s tem so marsikje na Primorskem odpravili žarišča raznih nalezljivih bolezni na okuženih področjih. Na področju asanacij je Rdeči križ premostil že mnoge prepreke, predvsem pa mu je uspelo pritegniti k sodelovanju vse prebivalstvo. V teku so med drugim mnoga dela za popravilo, obnovo in zgraditev slabih in dotrajanih vodovodov, ki ne morejo več kriti potreb zaradi razvoja industrije poraslega prebivalstva.

V zvezi z inženarmadno dejavnostjo je Rdeči križ odigral pomembno vlogo tudi v zdravstveni vzgoji našega narajčaja, šolskih otrok in zlasti pripadnikov predvojne vzgoje. Le-tem je priredil več zdravstveno-prosvetnih tečajev, na katerih so fantje in dekleta gledali poučne filme, prejemale napotke o prvi pomoči, se spoznavali z nalezljivimi boleznimi in njihovimi posledicami ter z osebno higieno. Namen Rdečega križa je, program teh tečajev še razširiti s predavanji o zakonu in družini.

POIZVEDBA

Pejanović Savo, namestnik komisarja 2. bataljona Gregorčičeve brigade je po do-

slej zbranih podatkih bržkone padel 13. ali 14. februarja 1944 nekje v Brdih na Primorskem. kakor je znano, je Gregorčičeva brigada tedaj bila hude boje z okupatorjevo vojsko in letalstvom za prehod v Beneško Slovenijo. Po domnevnem datumu smrti je za Savom Pejanovičem izginila vsaka sled. Zato pozivamo vse borce Gregorčičeve brigade in Pejanovičeve tovariše, ki karkoli vedo o njegovi smrti, da to sporoče Božotu Ivanoviču, Lepodvorska 26, Ljubljana, ki je pripravljen povrniti tudi vse morebitne stroške, nastale zaradi pozizvedb ali sporočil na njegov naslov.

BOREC IZ VSEBINE 2. ŠTEVILKE

Razpoložljivi pripomočki ne ustrezajo zahtevam pouka NOB	49
Ponarejanje zgodovine (dr. Metod Mikuž)	52
PRIZORIŠČA ZNAMENITIH BORB: Dražgoše — 9. do 11. januarja 1942 (dr. Metod Mikuž)	56
Nespečne noči (Crtomir Sinkovec)	59
Naš razgled po svetu (Miran Suštar)	60
Star odmev (Janko Jeri)	62
Kdaj, kje in zakaj...?	62
Pomirjenje na Cipru...? (France Sušteršič)	63
Jugoslovan — partizan na Češkoslovaškem (Hinko Vilfan)	66
Kdo bi bil rad tožitelj? (Simo Karaoglanović)	67
Nacistični zločinci	67
Hitlerjeva »peta kolona« v drugi svetovni vojni	68
Od Mokreca do Starih žag (Alojz Založnik-Nikola)	72
Nemške krogle za Nemce, angleške za Angleže	74
Velika prevara (Ivan Jan-Srečko)	75
Nočni razgovor v štabu (Matevž Hace)	78
Zalostna pastoral (Miha Klinar)	80
Poslednja čast (Ela Potočnik)	80
NAŠA MNENJA IN NAŠA STALIŠČA: Nesramnost, ki terja kazen (Cile)	82
Zgodovinska predmeta v Muzeju NO	83
Izrečeno in zapisano	84
ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV: O trajnosti spomenikov, posvečenih narodnoosvobodilni borbi (inž. M. Tepina)	85
Kratke novice	88
Napisi na spomenikih NOB	89
PARTIZANSKA DOBRA VOLJA: Malnov Tone (J. Mlinar)	90
V šali — zares	92
Zgrešeni pojmi	92
Kako je Jože češnje obiral	92
TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA: Etiopska vojska	93
Vojni psi-padalci	94
PODROČJA IZVENARMADNE VZGOJE: Družbena baza — pogoj za delovanje Rdečega križa	94
Poizvedba	96

BOREC

1956 - 3

NASLOVNA STRAN: Lojze Dolinar — Klic k orožju

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Bertonec-Marian in Jože Štok-Korotan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/Z 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Klišaji, tisk in vezava: Tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Število 3 — Letnik VIII — Marec 1956

Tradicije osvobodilnega boja — temelj za vzgojo socialističnega človeka

ZA LETOŠNJE zimsko obdobje je značilna zlasti živahna dejavnost članstva Zveze borcev na občnih zborih krajevnih organizacij in na teh zborih izvoljenih delegatov na občinskih in okrajnih skupščinah. Članstvo je podrobno razpravljalo o smernicah in sklepih III. kongresa Zveze borcev NOV Jugoslavije in o mestu ter vlogi tako članov, kakor posameznih organizacij v najrazličnejših organih družbenega upravljanja. V okviru novega komunalnega sistema so bili s prilagoditvijo organizacijske strukture naše Zveze novi upravno-teritorialni razdelitvi za to dani najugodnejši pogoji.

Ko ocenjujemo zore krajevnih organizacij, moramo ugotoviti, da so se zanje člani zelo zanimali. To se je odrazilo v številni udeležbi, v razpravah, ki so bile zelo razgibane, predvsem pa v tehtnih predlogih za delo v prihodnje. Pri tem moramo naglasiti, da zanimanje za delo in aktivnost organizacij nista porasla slučajno, temveč zaradi nekega določenega napredka. Če smo namreč pred leti ugotavljali, da organizacije Zveze borcev na terenu, pa tudi nekateri okrajni odbori, ne najdejo prave vsebine dela, da nimajo potrebnih stikov s članstvom in da je bila aktivnost zožena večidel na delo odborov, ki so se ukvarjali predvsem z različnimi organizacijskimi in tehničnimi vprašanji, potem lahko danes z zadovoljstvom ugotovimo, da je večina organizacij Zveze borcev našla svoje pravo mesto v današnjem družbenem dogajanju ter izluščila konkret-

no vsebino svojega dela, ki je privlačna in aktualna. Pripomniti pa je treba, da so organizacije svoje članstvo premalo in nesistematično pripravljale za izvrševanje najrazličnejših vlog v našem družbenem življenju, bodisi da so zanemarjale politično vzgojo članstva, bodisi da niso upoštevale, da morajo za uspešno delo biti člani politično razgledani, z jasno orientacijo, ker so le tako kos pravilnemu pojasnjevanju najrazličnejših družbenih dogodkov, a predvsem gospodarskih ukrepov. S tem bi prispevali še večji delež v splošnih družbenih naporih za socialistično graditev.

Delež članov Zveze borcev v naši dosežani graditvi je bil kljub temu pomemben in dragocen. Tudi v današnjem obdobju demokratizacije našega družbenega življenja, ko se vse funkcije v obliki organov družbenega upravljanja — svetov in odborov — prenašajo na neposredne proizvajalce, volivce oziroma državljane sploh, je čutiti vlogo in vpliv, kakor tudi stališča bivših partizanov in aktivistov v posameznih družbeno-političnih vprašanjih. Ta napredek so zbori in skupščine organizacij Zveze borcev nedvomno potrdili. Naša dolžnost pa je, v tej smeri še naprej vključevati tako članstvo kot organizacije in se truditi, da bo Zveza borcev kot celota vplivala na vzgojo socialističnega človeka in na razvoj socialističnih družbenih odnosov, ki naj temeljijo na tradicijah osvobodilnega boja in zglednih moralnih vrednotah ljudi, ki so ta boj vodili. Kdo drug je bolj poklican, da se

briga, na primer, za vzgojo mladine, kot ravno borci? Ali naj prepustimo vzgojo ljudem, ki nimajo nič skupnega z našo nedavno preteklostjo?

V zvezi s tem je treba naglasiti, da je naša mladina še često prepuščena sama sebi in da podlega najrazličnejšim kvarnim vplivom. Če bi organizacije Zveze borcev okrepile vzgojno dejavnost in preko svojih članov našle pot do mladine bodisi s prirejanjem izletov na prizorišča minulih borb z okupatorjem in z istočasnim pripovedovanjem bivših borcev o zglednih ljudeh, ki so se uprli tujcu, bi se gotovo ne pripetilo, kot n. pr. v Trzinu in Naklem, da so otroci, med njimi tudi deca padlih borcev, jemali bombone, ki so jih na cesto metali nemški turisti.

Tudi sicer se srečujemo s pojavi, ki očitujejo bodisi čisto reakcionarne, bodisi malomeščanske težnje. Zbori in skupščine so nanje opozorili, toda, žal, le zbori in skupščine organizacij Zveze borcev. Vse premalo se o teh pojavih razpravlja n. pr. na sestankih Socialistične zveze ali na zboriščih volivcev. Več kot jasno je namreč, da zelo malo koristi, če borci med seboj obsodijo kak škodljiv pojav, nato pa svojih stališč ne branijo oziroma zavzemajo v razpravah s člani drugih množičnih organizacij. V dokaz, da je temu res tako, naj navedem, da si v Iški vasi nekateri ljudje, ki so sodelovali z okupatorjem, prizadevajo obnoviti cerkev, čeprav je znano, da so jo okupatorji in domači izdajalci spremenili v bunker oziroma v mučilnico poštenih domoljubov. Ta cerkev nikakor ne sme ponovno postati cerkev, ker mora biti zaščitena in ohranjena kot zgodovinski spomenik, ki bo še poznejšim rodovom pričal o nečastnih dejanjih okupatorjev, a predvsem domačih izdajalcev! O tej cerkvi oziroma o poskusu, da bi mučilnico v Iški vasi spet spremenili v cerkev, so razpravljali bivši borci, menim pa, da bi bilo prav, ko bi o tem izrekli svoje mnenje vsi naši poštene delovni ljudje, predvsem pa domačini.

Nemalo je bilo na skupščinah govora tudi o »gospodih, gospodičnah« ter tovariših in tovariščah. Človek nehoti dobi vtis, kot da se zdi naziv tovariš predvsem v nekaterih naših trgovskih podjetjih v občevanju s strankami, v gostinstvu in celo nekaterih šolah, premalo spoštljiv. Resnica bo najbrž

v tem, da je za nekatere ljudi premalo hlapčevski in prav nič malomeščanski. Mislim, da je ogromna večina naših delovnih ljudi že med osvobodilno vojno sklenila ovreči gospode in se odpovedati hlapčevstvu. Dejstvo pa je tudi, da nikomur ne bomo branili, da bi ostal gospod, če v naših spremenjenih družbenih odnosih še ni začutil potrebe, da bi postal tovariš. Tudi tu pa gre za to, da na takšne in podobne pojave v vsakodnevnem življenju občutljivo reagiramo in se trudimo, da ostanemo tovariši ne samo na jeziku, temveč tudi v praksi.

Občni zbori oziroma skupščine so nadalje odkrili bogate možnosti za sodelovanje članstva na najrazličnejših področjih družbenega življenja. Ugotovljeno je bilo, da člani Zveze borcev sicer že delujejo v šolskih svetih, v prosvetnih društvih, na področju izvenarmadnega izobraževanja, v Ljudski tehniki, PLZ, gasilskih društvih, TVD »Partizan« in podobno, da pa delovanje teh društev in organizacij še ni na zadovoljivi ravni, kakor bi bilo pričakovati glede na število članov in odbornikov, ki so obenem člani Zveze borcev.

Eden izmed nadaljnjih problemov, ki so se ga najčesteje dotikali na občnih zboriščih organizacij Zveze borcev, je bila tudi potreba po pridobivanju strokovnosti nekaterih tovarišev. Ugotavljali so, da je možnosti za pridobivanje potrebnega znanja dovolj na delovnih mestih samih, da pa je vse premalo dobre volje tako pri vodstvih podjetij, kakor pri borcih samih, da bi te možnosti in priložnosti izkoristili. Naloga organizacije Zveze borcev je, da se resno lotijo tega problema, še zlasti, ker nizka strokovnost nekaterih tovarišev povzroča slabše delovne pogoje, nižjo plačo in pokojnino. Kjer podjetja ne kažejo razumevanja za našete težave nekaterih članov Zveze borcev, naj organizacije na sestankih zadolže tovariše, ki lahko vplivajo na podjetja, da se bodo pobrigala za strokovno usposabljanje borcev. Sklepe takšnih sestankov je moč prenesti na poseben sestanek borcev v okviru podjetja, za katerega sklicanje ni nobenih ovir in ki bi nedvomno koristil ne samo za ureditev tega vprašanja, ampak tudi mnogih drugih problemov, ki bi bili koristni tako za borce, kakor tudi za podjetje. Na teh sestankih je moč razčistiti, n. pr. tudi odnos borcev do dela, sta-

lišča borcev nasproti odpuščanju nekaterih tovarišev, itd. Tako bi namreč lahko kaj hitro odpravili čisto neupravičene očitke, češ da podjetja odpuščajo borce, kot je primer štirih tovarišev v Tolminu, ki so dvignili hrup, češ da so bili odpuščeni zato ker so borci, v resnici pa so jim odpovedali, ker niso bili delavni in disciplinirani.

Podobno bi lahko uredili vsa ostala vprašanja v okviru družbenega upravljanja, ki neposredno zadevajo koristi članstva in organizacije. V tej smeri bodo morali delovati tudi bodoči občinski odbori, kajti le tako bo moč dosledno razširiti dejavnost Zveze, ki je ponekod še precej ozka. Edino takšna pa je tudi pot naše organizacije, če hoče postati činitelj z določeno politično-vzgojno vlogo v našem družbenem dogajanju.

Spričo takšne usmeritve nikakor ni rečeno, da bi Zveza borcev smela zanemariti svoje posebne naloge, bodisi skrb za otroke padlih borcev, postavljanje spomenikov in urejanje grobišč, zbiranje zgodovinskega materiala, urejanje muzejev itd. Vendar je treba upoštevati, da tudi te naloge ne smejo biti nekakšen zakup Zveze borcev, ali dolžnost borcev samih. Zanje se mora brigati vsa naša družba, kot se n. pr. v veliki meri

že briga za otroke padlih tovarišev. Mnogo manjši napredek smo vsekakor dosegli glede postavljanja spomenikov, saj mnogo-kje še zmerom kaže, kot da je naša dolžnost narodnoosvobodilni borbi postaviti kar najhitreje vse spomenike, pa če tudi na škodo kvalitete. Nikjer in nikakor pa ni rečeno, da bi vse te spomenike morali postaviti mi. Naj jih nekaj postavijo naši zanamci, ki bodo tudi uživali sadove naše ljudske revolucije. Postavljanje spomenikov osvobodilni borbi in padlim tovarišem ter urejanje njihovih grobišč je dolžnost vse naše družbe. Zveza borcev naj bo tista, ki daje vzpodbudo. Posebna naša skrb pa naj bo, da bodo grobovi in grobišča padlih tovarišev dostojno in primerno urejena in da jih bomo očuvali našim potomcem kot neizbrisen dokument časa. Tudi glede muzejev NOB je opisana ozkost pripeljala tako daleč, da se včasih zdi, kot da so bili muzeji odprti za borce, ne pa za vse državljane. Tak odnos in stanje potrjujejo že neprimeri prostori, slaba finančna pomoč muzejem, odnos do kadrov itd.

Ravno nasprotno pa se dogaja z zgodovino NOB, ki smo jo vse preveč zanemarili in jo prepustili drugim, čeprav ni treba posebej poudarjati, da so za to poklicani predvsem borci, ki hranijo obilo spominov na prva leta naše ljudske revolucije. Iz te dobe imamo najmanj pisanih dokumentov. Dovolj je tovarišev, ki so sodelovali že v začetku osvobodilnega boja ali pa ga celo organizirali, mi pa dopuščamo, da nam mnogi odnašajo pričevanje o tej dobi s seboj v prerani grob. Motimo se, če mislimo, da bo zgodovino NOB napisal kdo drug, denimo kak naš zanamec. Pri najboljši volji bo ta napisana slabo in nepopolno. Pred zgodovino smo dolžni vse to napisati sami, ker smo jo sami ustvarjali, ta pa je tako veličastna in dragocena, da je vredna truda in dobre volje.

Jože Bertancelj-Marjan

Ponarejanje zgodovine

(Nadaljevanje in konec)

PO KAPITULACIJI Italije se združijo vse italijanske antifašistične stranke (komunistična, akcijska-Partito d'azione, socialisti, demokristjani, liberalci, demokracija dela) v antifašistično koalicijo, katere platforma je bila: upostavitve demokratičnih svoboščin s svojimi tradicionalnimi predstavniškimi organi, popolna odprava fašizma in povrnitev Italije na pot tradicionalne svobodoljubne politike. Ta koalicijska in kolegialna oblika italijanske rezistence ima spčetka različna imena, dokler se ne ustali izraz Comitato di Liberazione Nazionale (CLN). Tako se izoblikuje v Rimu centralni CLN, ki potem začne z ustanavljanjem pokrajinskih, okrajnih in krajevnih CLN po vsej Italiji, a vsi so, kot centralni CLN, v strogi koalicijski obliki omenjenih strank. Ne moremo se spuščati v podrobnosti delovanja teh CLN. Na tem mestu je potrebno poudariti samo to, da za okupirano italijansko ozemlje kmalu prevzame vodilno vlogo CLNAI (Comitato di Liberazione Nazionale di Alta

Italia) v Milanu, in da je bilo za polnoveljavni sklep kate-regakoli CLN potrebna soglasnost vseh vključenih strank (pravica veta).

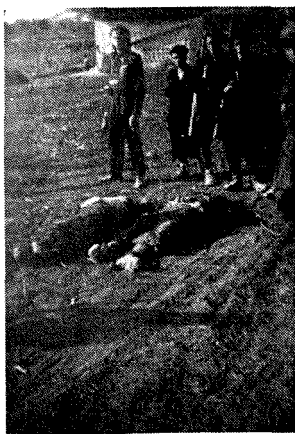
Enaka koalicijska oblika je bila tudi v italijanski partizanski vojski, še bolj rečeno, italijanska partizanska vojska ni bila enotna, temveč le vojska posameznih strank, vključenih v CLN. Tako imajo komunisti svoje garibaldinske brigade, akcijska stranka brigade »Giusticia e libertà«, socialisti brigade Matteotti, liberalna, demokristjanska stranka itd. pa stoji spčetka na stališču, naj bi bila vojska nepolitična, kasneje pa to mnenje opuste in začno imenovati svoje enote »avtonomne« (med te sodijo tudi ozopovske edinice). Organizacijsko se ta italijanska partizanska vojska deli v bataljone, brigade in divizije, ki predstavljajo »gorske partizanske formacije« in v ravninske, to je v GAP (Gruppi Azione Patriotica), to so sabotažne skupine, in v SAP (Squadre Azione Partigiana), v nekakšno precej podobno organizacijo naši Narodni za-

ščiti. Dolgo časa predstavljajo vrhovno vodstvo te italijanske vojske, ki se imenuje Il Corpo Volontari della Libertà (CVL), zastopniki vseh strank, poleti 1944 pa se začne formirati nekakšen glavni štab z vojaškim strokovnjakom, do ustanovitve pravega glavnega štaba pa pride šele februarja 1945, a v vodstvu še vedno v koalicijski obliki.

Rekli smo, da je bilo sodelovanje med garibaldinskimi in našimi enotami ves čas trdno, korektno in uspešno, ni pa tega bilo med garibaldinskimi in ozopovskimi enotami in med temi in enotami NOV in POJ. Zunanji povod vedno slabših odnošajev od začetka septembra 1944 naj bi bil predlog garibaldinske divizije ozopovcem, s katerimi je bila ta divizija povezana v operativno enotnost, naj bi se skupaj z garibaldinci povezali zaradi večje in uspešnejše borbe v operativno enotnost z IX. korpusom NOV in POJ. Tu bi šlo samo za operativno povezavo, v kateri bi vse te italijanske enote ohranile svojo avtonomnost in italijanski značaj. Še bolj zunanji povod teh velikih medsebojnih trenj pa je bil nemški ofenzivni sunek od 27. do 30. septembra 1944, v katerem so bili ozopovci precej razbiti. Iz razdobja po tej ofenzivi je ohranjenih nešteto obtožb s strani ozopovcev, ki v poročilih o »slovenskem vprašanju« obtožujejo enote NOV in POJ: skrivne in javne slovenske šovinistične propagande, zapiranja italijanskih šol in odpiranja slovenskih, izvajanja plebiscitov za priključitev Slovenske Benečije k Jugoslaviji, splošne mobilizacije prebivalstva za NOV in POJ in internacije sumljivih oseb. Poudariti je treba, da, če bi omenili celotno obtožnico proti partizanom beneškim Slovencem, bi v njej našli natančno iste obtožbe, s katerimi obtožujejo ozopovci enote NOV in POJ že jeseni 1944. Je torej sedanja obtožnica le nadaljevanje ozopovskih obtožb iz konca leta 1944, iz časa najhujše borbe proti okupatorju in fašizmu? Odkod in zakaj to sovraštvo, je torej možno sklepati že iz povedanega. Ome-

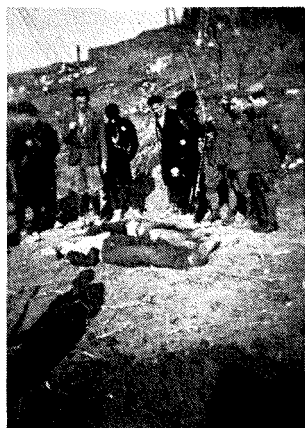

Rezijanski bataljon onstran Soče, oktobra 1944, v ozadju Njiva in Ravenca

KRVAVE ORGIJE

Naši slikci kažeta enega izmed številnih strašnih zločinov, ki so jih zagrešili belogardisti v družbi svojih gospodarjev nad našimi ljudmi. Njihov cinizem je bil tolikšen, da so se ob svojih žrtvah celo slikali. Tako so nam sami zapustili dragocen dokument, ki priča o njihovi pokvarjenosti in povezanosti s tujimi osvajalci. Morda bo kdo izmed naših bralcev prepoznal kraj zločina ali belogardistične rablje, ki ravnodušno zro v pravkar opravljeno delo »na čast vere in Kristusa«, kakor so sami pred svojo vestjo in javnostjo opravičevali svoje krvave orgije — zločine proti borcev NOV.

nimo pa lahko še pismo štaba grupe brigad OSOPPO — EST od 17. januarja 1945, v katerem je med drugim rečeno tudi to, da skriti sovražnik, slovenske in garibaldinske enote, ni nič manj nevaren kot odkriti sovražnik, nemški in fašistični republikanci. In prav to vprašanje, čemu in zakaj naj bi bil ta »skriti sovražnik« nevaren, poskuša pojasniti zgoraj omenjena obtožnica, oziroma naj bi to za nas in vso italijansko in svetovno demokracijo javnost jasno vprašanje razčiščeval bodoči oz. pripravljeni proces. Beneška Slovenija je bila s plebiscitom 1866 res priključena k Italiji, a je kljub vsem raznarodovalnim poskusom le še ostala slovenska. To ozopovci v svojih aktih sami priznavajo in trdijo, da je to zemlja »Slavia italiana« in poseljena s prebivalci slovenskega jezika.

Antifašistični boj pa je v beneških Slovencih — beneški Slovenci pod italijanskim fašizmom niso imeli, niti niso uživali najosnovnejših človečanskih pravic — prebudil potlačeno narodno zavest. In tako je kot ena izmed silnic v NOB oživela misel — misel o združitvi vseh Slovencev v enotni in napredni republiki. Da, in to ni bil nikak zločin!

Ne zanikamo, res ne, zakaj to bi bilo proti zgodovinski resnici, da bi se tudi ozopovci ne borili proti fašizmu in nemškemu okupatorju. Imeli so tudi številne krvave izgube. A vse te njihove borbe, vse te

njihove vsekakor svetle in junške žrtve le niso rodile pravih uspehov, ker so poleg teh dveh sovražnikov smatrali za svoje sovražnike tudi nas in garibaldince. Pač pa so rodile obtožbe do nas že takrat, ki se še danes nočejo nehati.

Razumljivo je, da so se zaradi take šovinistične nestrpnosti ozopovcev silno zaostriili odnosi med njimi in garibaldinci ter med njimi in enotami NOV in POJ. Med ozo-

povci in garibaldinci celo tako, da je prišlo 7. februarja 1945 do večjega pokolja ozopovcev s strani garibaldincev v Porčinju, katerega žrtev je bil tudi eden izmed ozopovskih komandantov, Bolla. Zaključek tega krvavega dogodka je bil veliki proces v Lucchi, na katerem je bila indirektno obtožena in obsojena tudi NOB jugoslovanskih narodov. Zato, ker se je borila v Slovenski Benečiji, zato, ker so z njo

PETER LEVEC:

Pred borbo

(Z naših pohodov)

*Zdaj gremo v boj — na pot v osvobojenje!
Strahu in dvomov v naših srcih ni —
preveč teži nas breme sužnjih dni,
presilno v nas budi se hrepenenje!*

*Kdor pade, več ne bo ga v srcih peklo
ob misli, da mu tujec pije kri!
Kdor pade, ta ne čuti več vezi —
v svobodo pot gre skozi kri in jeklo!*

*Ves prostor poln čudne je tišine —
a le za hip. Že hrupno čez previs
v krvavi dan zbledelih senčnih lis
donijo strojnice in težke mine.*

*Svoboda, bodi naša lovorika!
Vihraj zastava naša preko host!
Nič več nazaj — mi hočemo v prostost!
Četudi gremo preko žrtvenika.*

sodelovali garibaldinci, zato, ker je prišlo do krvavega obračuna med garibaldinci in ozopovci. Toda vzrok vseh teh sporov je iskati vsekakor le v nestrpnosti in šovinizmu ozopovcev. Ne ozopovcev-borcev, temveč njihovih gospodarjev. Da se sicer ugovarjati, da so gospodarji ozopovcev s tem branili italijansko državno ozemlje, vedeti pa je treba, da so borci NOB jugoslovanskih narodov podrli krivično rapalsko mejo, dvignili beneške Slovence v borbo in s puško v rokah določili prave, to je narodnostne meje. Prav tega pa peščica nedemokratske italijanske gospode ni hotela priznati ne takrat, ne danes.

3. Vprašanje naših meja

Rekli smo že, da je bilo med naprednimi borbenimi italijanskimi silami in enotami NOV in POJ dogovorjeno, da se o mejah med borbo ne bo govorilo, ker bi to po nepotrebnem samo slabilo skupno borbo proti skupnemu sovražniku. Drži pa popolnoma tudi to,

da so med borbo načrtovali mejo borci in naši narodi, in to s krvjo in silovitimi naporji. Poudarili smo tudi, da je bila zahteva po združenju in zedinjenju Sloveniji enaka zahteva naše NOB kot borba proti okupatorju in domači reakciji. Zato je treba pravilno razumeti znani odlok Vrhovnega plenuma OF od 16. septembra 1943 o priključitvi Primorske (vključivši Beneško Slovenijo in Rezijo) in potrditev tega ter podobnega odloka ZAVNOH od strani Predsedstva AVNOJ od 29. novembra 1943. Oba odloka namreč ničesar ne priključujeta (v mednarodno pravnem pomenu), pač pa ugotavlja voljo slovenskega naroda po združitvi v zedinjeni Sloveniji. To ugotavljanje obeh odlokov pa sloni na zgodovinskem dejstvu, da se je po kapitulaciji Italije dvignila vsa Primorska Slovenija, vštevši Beneško Slovenijo in Rezijo. Če bi te splošne vstaje v teh krajih ne bilo, ki je seveda posledica borbe in revolucionarne narodnostne razgibanosti tega

ljudstva, bi ne bilo ne prvega, ne drugega odloka.

Tako pridemo do 12. septembra 1944, ko je izjavil maršal Tito tole: »Danes se bliža ura, ko bo treba govoriti o mejah naše države. Mi o tem v vsej tej vojni nismo nikoli govorili, toda zdaj moramo vendarle spregovoriti nekaj besed. Naše ljudstvo se je borilo za svojo svobodo, za svojo neodvisnost, za boljšo in srečnejšo bodočnost, toda bori se tudi za osvoboditev tistih naših bratov, ki so desetletja vzdihovali pod tujim jarmom. S to vojno morajo biti naši bratje v Istri, na Primorskem in na Koroškem osvobojeni in tudi bodo osvobojeni in živeli bodo svobodni v svoji domovini skupno s svojimi brati. To je želja nas vseh, to pa je tudi želja vseh njih. Mi tujega nočemo — a svojega ne damo!

Moral sem se tega dotakniti,« nadaljuje Tito, »ker smo ves ta čas bili preskromni v teh vprašanjih. Med vso to vojno nismo o njih govorili, toda naši sosedje na drugi strani govorijo o tem kar preveč in spletajo različne kombinacije. Apelirajo na našo velikodušnost, zaradi katere bi morali naše brate še dalje pustiti pod tujcem. Popravo krivic versajske, rapalske in drugih pogodb, ki jo zahtevamo mi, nekateri v sosednjih državah, in sicer v državah, ki so se še nedavno bojevale z nami, ki so našo državo napadle, katerih armade so rušile naše vasi in mesta ter ubijale na tisoče sinov naše domovine, imajo za nekaj imperializem, za nekaj, kar bi čez nekoliko let zopet moglo izzvati vojno. Zaradi tega menijo, da bi morali mi še naprej pustiti naše brate pod tujčevim jarmom... Vojaška zmaga nad nemškimi osvajalci in njegovimi podrepaniki bo hitra, ne smemo pa misliti, da bo fašizem s tem že uničen.«

Iz te znane Titove izjave je dobro razvidno, da se je do jeseni 1944 — torej dobro leto po svojem »uradnem« padcu — italijanski fašizem in imperialism že toliko opomogel, da je začel postajati zopet nesramen in to nesramen zopet napram Jugoslaviji. Tako po-

NADA CAREVSKA:

Slovo

*Naglo sva ločila se, brez zbogom ...
V pomladi rani, ko topil se
sneg je na rebri pod tihim gozdom.*

*Ni bilo objema, ne besede,
ne pogleda, ki bi me pospremil
v noč rastočo, kjer preže zasede.
Tuj in mrk na svojo pot si krenil.*

*Morda lažje bi bilo trpljenje,
če poljub bi tvoj na ustnah mojih
obudil v slovo iz čustev tvojih
vero in zaupanje v življenje ...*

*Toda nič več ni bilo mi dano ...
Ah, želela sem te neprestano,
pa četudi za trenutek bežen.*

*V dalji že topovi so grmeli.
Smrt bila pred tabo je in mano ...
Sama sem odšla v neznano ...*

jav ozopovcevi in njihovo razdiralno in pogubno delo, ki se začenja enako jeseni 1944, nikakor ne more biti nekaj slučajnega, temveč je prav ena od tistih številnih oblik nesramnosti tistega italijanskega fašizma, ki še ni bil do kraja dotolčen. Prav ta novi italijanski imperializem, odnosno do kraja še nedotolčeni fašizem je od jeseni 1944 začel poimenovati NOB naših narodov imperialistično in aneksionistično, prav to pa sta izraza, ki ju tako pogosto srečavamo tudi v zgoraj omenjeni obtožnici. Vse na svetu ima svojo logiko, torej tudi nedotolčeni italijanski fašizem v tej obtožnici!

Zbor partizanske enote v Benečiji

Toda pogledjmo na kratko, kako so tekle stvari glede naših meja. Videli smo, da so samo enote NOV in POJ osvobodile vso slovensko zemljo na zahodu, torej tudi Slovensko Benečijo in Režijo. Toda potem so prišli črni dnevi in zakrilo se je sonce velike zmage in veselja. Po volji velikih treh je moralo priti dne 9. junija 1945 do Beograjskega sporazuma. Potegnjena je bila Morganova črta, ki je od naših sil osvobojeno ozemlje na Primorskem razdelila na naše in angloameriško okupacijsko področje. Ta črta je dala pod angloameriško okupacijsko področje Trst z obsežno okolico, na severu pa vse ozemlje zapadno in ob glavni železniški progi Trst—Gorica—Most na Soči (Sv. Lucija), od tod dalje pa je bila potegnjena proti severu nad cesto ob Soči, vključila v angloameriško področje Kobarid in Bovec in šla potem čez Predil in Trbiž proti Avstriji. Rečeno je sicer bilo, da ta črta v nobenem primeru ne bo vplivala na končno ureditev meja, a temu je bilo takrat silno težko verjeti. Pa prišlo je še slabše, do Devinskega sporazuma 20. junija 1945. Ozemlje bivših italijanskih pokrajin, Gorice, Trsta, Reke in Pule se je razdelilo v coni A in B. Izven cone B je sicer res ostal Zadar, toda na zahodu je izostala iz te cone in prišla pod direktno zavezniško vojno oblast v glavnem vsa bivša italijanska pokrajina Videm,

torej tudi Kanalska dolina, Beneška Slovenija in Režija.

Tako pridemo do 18. septembra 1945, ko podpredsednik jugoslovanske vlade, E. Kardelj, postavi v Londonu zahteve po narodnostni slovenski meji med Jugoslavijo in Italijo, to je mejo med strnjeno naseljenim Slovenskim podeželskim prebivalstvom in med naselbinami z romansko večino podeželskega prebivalstva. Prav nič odveč ne bo na tem mestu to mejo še enkrat obnoviti, ne da bi nas pri tem zadel očitak kakršnega koli imperializma in aneksionizma. Po Kardelju zahtevana meja med Jugoslavijo in Italijo naj bi zajela vse Slovence in tekla: od avstrijsko-italijanske meje na Rosskoflu (Monte Cavallo, 2239 m) proti jugu do razvodja Bele in Aupe, odtod na Monte Cullar (1764) in Zuc del Boor (2197), nato preko reke Bele med železniškima postajama Na Beli in Možacem na vrh Monte Plauris (1959) in na Monte Lavera (1907), Monte Kadin (1800) do razvodja med reko Tero in Tagliamentom. Odtod na Cuel de Laniz (1631) in Monte Quaorana (1372), odtod pa proti vzhodu in bi obsegla mesta Tarčent ter ves teritorij občin Neme, Ahten, Fojda, Lanež, Cedad, vključivši cesto Cedad—Krmín. Odtod bi šla meja na reko Idrijo in po njej do bivše italijansko-avstrijske

meje in nato po meji med gorško in videmsko pokrajino po Soči do severne in zahodne občinske meje Gradeža na Jadransko morje. To so bile jugoslovanske zahteve.

Dne 29. aprila 1946 podajo izvedenci za meje namestnikom zavezniških zunanjih ministrov poročilo na podlagi mejnih predlogov sovjetske, francoske, britanske in ameriške delegacije, in začenja se borba, kateri od teh predlogov bo obveljal. Obvelja končno kompromisni francoski predlog, in 10. februarja 1947 je podpisana mirovna pogodba z Italijo, v kateri je določena meja, kakršno imamo danes. Tako je Združena Slovenija, izbojevana z velikimi žrtvami, zopet ostala neuresničena.

*

Ni bil namen tega sestavka reči nekaj in karkoli spričo časopisnih novic, da se pripravljajo procesi proti bivšim partizanom beneškim Slovcem — borcem NOV in POJ. Namen je bil, prikazati bistvene točke v obtožnici in ob njih dokazati, da so nepravilne in da ponarejajo zgodovinska dejstva. Ob tem se je tudi samo po sebi dokazalo, kdo je pravzaprav oče vseh teh obtožb, in videli smo, da je to tista reakcionarna plast, odnosno tisti nedotolčeni italijanski fašizem, ki je že septembra 1944 zopet začel dvigati glavo.

Tisje — 24. decembra 1941

ČE JE DALA pot od Litije do Čateža slovenskemu velikanu — Francetu Levstiku toliko misli, da je lahko postavil svoj znameniti literarni program, ki pravzaprav še danes čaka svojega pravega ustvarjalca, se mi ne zdi odveč poudariti, da bi prav ista pot — od Litije do Čateža — dala današnjemu človeku lahko še veliko več. Odkar je Levstik opisoval to pot, ni preteklo že samo veliko časa, ampak je vmes tudi NOB, ljudska revolucija in današnji časi, ko so najboljši sinovi in hčere naše jugoslovanske domovine, podprti od ogromne

Dušan Kveder-Tomaž, komisar II. štajerskega bataljona

veliki zmagi leta 1945 odložili orožje z mislijo, sedaj ni več okupatorja, je svoboda in naj teče spet življenje kot je včasih. Ne. Že v borbi in revoluciji so bili postavljeni novi temelji naše domovine in te temelje je treba danes samo še utrditi in dograditi. Da so se dali in kako so se dali porušiti stari temelji, je dokaz NOB, da pa se ti utrjujejo in izpopolnjujejo, je dokaz današnji čas, ki po vsej svoji vsebini ni nič drugega kot nadaljevanje 1941. leta začete borbe in revolucije.

Ne bi torej bilo odveč, če kdaj zgodaj zjutraj sedemo v Ljubljani na vlak in se odpeljemo do Litije in odtod naprej začnemo obujati partizanske spomine vso pot proti pravi Dolenjski. Vseeno bo, če se odločimo za pot mimo Bogenšperka v Temeniško dolino, za pot po Kostrevniški dolini ali pa za staro Levstikovo pot.

Če bomo šli mimo Liberge, odtod pa bo samo majhen skok do Spodnjega in Zgornjega Tisja, do zelo majhne vasice, kjer je prišlo 24. decembra 1941 ob nekako treh popoldne pa do trde teme do velike borbe med II. štajerskim bataljonom in Nemci. Odtod bomo na vsak način obiskali še Primskovo in Čatež, medtem pa se bo dan že nagnil in približal večer. Zato nas bo vlak potegnil nazaj v Ljubljano ali s Trebnjega, Velike Loke ali iz Št. Lovrenca. Trudni bomo od številnih in velikih spominov, a kar je še važneje, še bolj voljni in pripravljeni za še težje delo.

*

Kljub hudim udarcem, ki jih je doživela mlada slovenska partizanska vojska pozno jeseni 1941, ta še zdavnaj ni bila uničena. Ima svojo nadvse trdno hrbtenico v Osvobodilni fronti, tej veliki, vsenarodni

France Rozman-Stane, komandant II. štajerskega bataljona, ki je vodil borbo na Tisju

večine svojih narodov, postavili nove temelje naši domovini, vredne in dostojne novega človeka. Zelo napačno bi bilo namreč misliti, da so naši borci ob

Peter Stante-Skala, član štaba II. štajerskega bataljona, ki je skupaj s Francem Poglašenom pripravljaval napad na Litijo in Šmartno

Tisje pri Libergi, kjer je bila 24. decembra 1941 borba II. štajerskega bataljona z Nemci. Na sliki: tisenska hiša, v ozadju Jablaniški lazi

Franc Poglajen-Kranjc, glavni organizator narodnoosvobodilnega gibanja v Litiji in okolici

borbeni organizaciji, iz katere se regrutirajo vedno nove in nove partizanske sile. Nemci in Italijani z vso doslednostjo in natančnostjo hajkajo za sleherno našo partizansko edinico in general Robotti je do pozne jeseni 1941 že nekajkrat izdal zanj tako značilno povelje svojim podrejenim oficirjem: Partizane obkoliti in uničiti! A tudi to ne pomaga. Na Gorenjskem raste mogočni Cankarjev bataljon, nad Kožlješkimi žagami nov Kožlješki bataljon in na Kremenjku nad Mu-

ljavo je 15. decembra 1941 ustanovljen nov, II. štajerski bataljon, ki je potem prehodil tako slavno in znamenito pot in ki je nerazdružno povezana s tremi znanimi partizanskimi imeni: Stanetom, Tomažem in Skalo.

Že peti dan po ustanovitvi preide ta bataljon nemško-italijansko mejo in se v noči od 21. na 22. december naseli na Tisju, s štabom bataljona v Zgornjem Tisju. Štab se je pravilno zavedal, da se bo prava partizanska borbenost novega bataljona izoblikovala samo v borbi in je zato takoj po ustanovitvi bataljona izdelal velik načrt za istočasni napad na nemški postojanki v Litiji in Šmartnem pri Litiji, datum napada pa določil na noč od 24. na 25. december. Posebnost tega napada bi bila v tem, da bi bataljon napadal s pomočjo in podporo Narodne zaščite, katero je v teh krajih kot pravo množično organizacijo organiziral Franc Poglajen-Kranjc. Če bi torej do tega napada prišlo, bi bil to zelo verjetno prvi partizanski napad ob podpori Narodne zaščite in

tako tudi v skladu z vsemi tedanjimi navodili Glavnega poveljstva partizanskih čet. Zato je tudi razumljivo, zakaj se je bataljon premaknil že razmeroma zgodaj na »nemško« stran, kajti štab je imel zaradi sodelovanja Narodne zaščite pri napadu precej dela, kar dokazujejo tudi številni sestanki, ki so jih imeli v tem času člani štaba s Poglajenom in drugimi. Tudi to je znano, da so bili ljudje navdušeni in pripravljeni na sodelovanje in skoraj eno-

Alojz Kolman-Marok, ki je na Tisju v borbi z Nemci le-tem prizadejal s svojim mitraljeom številne izgube

glasna sodba ljudi je bila, da bo v Šmartnem šlo lahko, teže pa v Litiji.

Na tem mestu za nas ni važno dejstvo, kako so Nemci izvedeli predčasno za navzočnost partizanov na Tisju, pač pa resnica, da je to predčasno odkritje II. štajerskega bataljona od strani Nemcev preprečilo nameravani napad na Litijo in Šmartno. Zanimivo je tudi to, da je komanda nemške vojaške edinice manj verjela tem govoricam kot pa tedanji litijski komisar občine in hitlerjanec Puschmann. Ta je pokazal tako vnemo, da je 24. decembra dopoldne priredil celo lov z dvanajstimi lovci proti Tisju, da bi tako neizpodbitno dokazal nemškemu oficirju, da so partizani res v tej vasi. Komisar je z lovci res prišel okrog 11. ure dopoldne na Tisje, partizanov sicer ni videl, tudi ljudje so tajili njihovo navzočnost in dejstvo je, da je komisar ob njih popoldne 24. decembra ponovno javil nemški vojski, da so partizani v resnici na Tisju. Kdo mu je povedal, še ni znano.

Kljub temu poveljujoči oficir Puschmannu le še ni popolnoma verjel, ker mu je komisar kot funkcionar NSDAP verjetno grozil, je ta kmalu po njih poslal na Tisje 25 mož močno bojno patrolo pod vodstvom oficirja, za to patrolo pa šele ob petih popoldne večjo edinico. Nemška bojna patrola je prišla na Tisje preko Briš in se spopadla z bataljonom ob treh popoldne. Značilno za Staneta je bilo, da je borbo sprejel in da je razporedil bataljon na zelo dobrih položajih na

Gosjeku, hribčku nad vasjo. Ker je imel bataljon spočetka opraviti samo s 25 Nemci, bo Puschmannovo poročilo okrajnemu komisarju v Kamnik od 28. decembra 1941 precej verodostojno, v katerem namreč med drugim pravi, da je bataljon to nemško patrolo popolnoma obkolil in da se »ni mogla osvoboditi z lastnimi silami, o čemer pričajo sorazmerno hude izgube med moštvom (trije mrtvi in dva hudo ranjena)«. Ko je tem obkoljenim Nemcem prišla pomoč, je bila borba v glavnem že končana, kajti Stane se je z nočjo odločil za umik. Tudi bataljon je imel hude izgube, ki so ga zadele pravzaprav na začetku spopada: štiri mrtve, dva ranjena in enega ujetega. Šele ko je borba popolnoma prenehala, so Nemci vas zažgali, vaščane pa, kolikor se niso umaknili s partizani, odpeljali.

Drugega dne, 25. decembra, so Nemci ponovno navalili na Tisje, to pot z večjimi silami. Litijski komisar poroča: »Akcijske močnejših oboroženih sil v dopoldanskih urah dne 25. decembra 1941, v kateri je sodelovalo tudi letalstvo, protitankovsko topništvo in

varnostna policija, ni imela nobenega uspeha — kar se je moglo vedeti že naprej — ker se je medtem teroristična tolpa premaknila na varno. Ta dogodek se mi zdi potrebno sporočiti političnemu komisarju zato, ker je ta naša blamaža verjetno ohrabrila teroristično tolpo, da bo še vršila napade, poleg tega pa taki postopki (namreč vojaške komande) mnogo škodujejo borbenemu duhu naše vojske, ki je sodelovala v tej borbi.«

Borba na Tisju je bila torej po samih nemških poročilih polomija za nemško vojsko. To je točno. Njena bojna patrola je bila obkoljena in ko je prišla pomoč, je bila ta pravzaprav že prepozna in je lahko samo še požgala vasico in se znesla nad vaščani, katere je dobila v roke. Vse ropotanje naslednjega dne je bilo tudi brezpomembno, kajti Stane je bil s svojim bataljonom že na »italijanski« strani, kjer se je dne 26. decembra zapletel v ostro borbo z Italijani na Primskovem. Vsekakor smo Puschmannovemu poročilu o blamaži nemške vojske lahko samo hvaležni. Je važno priznanje, da so nemško, doslej samo zmagovito vojsko, začeli zadevati tudi v naši domovini udarci, kot od 8. decembra 1941 naprej samo še na vzhodni fronti. In ta udarec je še vedno močno in silno Wehrmacht zadel tudi na Tisju, skromni zasavski vasi, o kateri pravzaprav niti ne veš, ali bi jo že lahko prišteval k Dolenjski. Jeseni res da pojo že tudi tod črički, a trgati ni kdo ve kaj.

Dr. Metod Mikuž

Hitlerjeva »peta kolona« v drugi svetovni vojni

MADŽARSKA

BIVŠA madžarska država je po razpadu Avstroogrske monarhije leta 1918 morala po odredbah Trianonske mirovne pogodbe (junija 1920) od prejšnjega državnega področja odstopiti Jugoslaviji, Češkoslovaški in Romuniji ozemlje s 192.000 km² in 10,8 milijoni prebivalcev. Po likvidaciji proletarske revolucije (Bela Kun), so se oblasti polastili fevdalci in meščanstvo. Oslonili so se na fašizem, upajoč, da bo ta ustregel njihovim željam po maščevanju in jim vrnil izgubljene pokrajine. S tem ciljem je bila 5. aprila 1927 podpisana pogodba o »večnem« prijateljstvu z Italijo. Leta 1932 je predsednik vlade Julij Gembeš državo odkrito izročil fašizmu in na volitvah istega leta dobil 172 med 245 poslanskimi mesti v skupščini. Ferenc Saláši pa je istočasno ustanovil madžarsko profašistično stranko. Tako ni čudno, da je Madžarska leta 1935 odklonila sodelovanje v sankcijah proti Italiji (zaradi agresije v Etiopiji), a leta 1938 izdala protižidovski zakon in moralno ter materialno podpirala ustaše. Madžarska je tipičen primer, da se je njena vladajoča kasta kot celota vdinjala Hitlerju in delala zanj v duhu splošne nacifašistične politike. Zato je tudi sledila bogata nagrada. Po odločbah nemško-italijanske arbitražne komisije z dne 2. sep. 1938 je bivša Češkoslovaška republika Madžarski vrnila ozemlje s 5000 km² in milijonom prebivalcev. Romunija pa ji je avgusta 1940 morala odstopiti pol Transilvanije. Madžarska je v znak hvaležnosti septembra 1940 podpisala Trojni pakt in dovolila Nemcem uporabiti njeno zemlje za napad na Romunijo. Madžarska je leta 1940 tudi z našo državo sklenila pogodbo o »večnem« prijateljstvu, vendar jo je brez pomišljanja prekršila — ter je napadla Jugoslavijo. Tedaj so si Madžari prisvojili Medjimurje, Bačko in Baranjo. V času okupacije so madžarski fašisti ubili 21.000 Srbov in 1500 Židov.

ROMUNIJA

Romunija je po končani I. svetovni vojni povečala svoje ozemlje na račun sosedov, ki jim je iztrgala Besarabijo, Transilvanijo in

Dobruđo. V državi je prevladoval fevdalni sistem v obliki velikih posesti, zaostalega gospodarstva in malenkostne industrije. Romunska naftna področja je izkoriščal tuji kapital. Na dvoru sta vladala razsipništvo in nemoralna (kralj Karel in gospa Lupescu), v deželi pa razredna neenakost, korupcija in zatiranje narodnostnih skupin. Vseposvoda je bilo čutiti posledice brezposelnosti, stalnih finančnih kriz zaradi razvrednotenja denarja. Na oblasti je bila buržoazija, ki je skušala ohraniti obstoječe državne meje z naslonitvijo na Malo antanto, Balkansko zvezo in zahodne zaveznike. Toda s spremembo vojno-političnega položaja v Evropi, s prihodom Hitlerja na oblast, se je tudi Romunija preusmerila k silam Osi, pristopila k Trojnemu paktu in postala »peta kolona«, ki je nemškim oboroženim silam ne-

kaj let kasneje odprla vrata tja do Črnega morja. Pogoje za delovanje pete kolone je že leta 1927 z osnovanjem »Železne garde« pripravil Kornelije Codreanu, ki se je kmalu povezal z vsemi podobnimi gibanji na svetu. Toda ustanovitelj »Železne garde« se je leta 1940 sprl z režimom, izzval upor v deželi in svojo neposlušnost plačal s smrtjo. Nerede je zadušil general Antonescu, ki je »Železno gardo« razgal, iz njenih pristašev pa sestavil novo fašistično stranko. Plačilo za usluge, ki jih je bil storil državi, si je vzel sam po odstopu kralja Karola II., ko se je proglasil za diktatorja. Novi profašistični režim je oktobra istega leta dovolil nemški vojni misli in nekoliko divizijam vstop v državo, novembra 1940 pa Romunijo še priključil k Trojnemu paktu.

JUGOSLAVIJA

V bivši Jugoslaviji je delovala zelo močna »peta kolona«, ki jo je sestavljalo več ločenih skupin. Bila je tesno povezana z okupatorjem,

zlasti v rušenju enotnosti naših narodov in je osnovala posebne kvasilniške vlade (Nedić, Pavelić, Rupnik). V ljudski revoluciji se je borila z orožjem proti narodno-osvobodilni vojski in partizanskim odredom Jugoslavije. Zagrešila je takšne zločine in grozodejstva, ki jih po obsegu in strahotah ne pomni zgodovina naših narodov.

»Peto kolono« v bivši Jugoslaviji so v glavnem tvorili: nemška narodnostna skupina (volksdeutscherji), ki se je naselila v naših krajih v XVII. stoletju. V lasti je imela najplodnejšo zemljo in okrog 280 veleposestev. S prihodom Hitlerja na oblast, so volksdeutscherji, strnjeni v »Kulturbundu«, nemočno delovali v korist Tretjega rajha kot »peta kolona«. Režim jih ni preganjal. Še pred vojno so bili v zvezi s teroristično organizacijo ustašev. Prve dni aprilske vojne leta 1941 so napadali enote bivše vojske, kot na pr. v Mariboru, Celju in Vojvodini. Za okupacije so se po večini borili proti narodnoosvobodilni vojski in so ustanovili zglasno 7. SS »Prinz Eugen« divizijo.

»Zboraši« ali Ljotičevci, ki jih je organiziral in vodil Dimitrije Ljotić, a nekaj časa denarno podpiral Stojadinović. Le-tega so Ljotičevci hoteli postaviti za vodjo in mu pomagali bivšo Jugoslavijo podrežati silam Osi. Pred vojno so »zboraši« izdali mesečni list »Bilten«, v katerem so neprikrito hvalili in propagirali fašizem. List so neovirano razširjali in čitali zlasti v višjih vojaških krogih. Pod okupacijo so Ljotičevci aktivno sodelovali z Nemci, podpirali Nedićev režim in se z orožjem borili proti NOV. Ko je NOB še trajala, so njihovi ostanki pod zaščito Nemcev zapustili Jugoslavijo.

V Vardarski Makedoniji so maloštevilni nezadovoljneži težili po zedinjenju z Bolgarijo. Bili so v zvezi z Vančo Mihajlovim in njegovo teroristično ter profašistično organizacijo VMRO, ki ni imela nič skupnega z nekdanjo organizacijo istega imena. Ti posamezni izdajalci niso našli opore med narodom kljub znanemu nacionalnemu, političnemu in gospodarskemu zatiranju Makedoncev v bivši Jugoslaviji. Podoben je bil položaj na Kosmetu, kjer so maloštevilni Šiptarji zavestno podpirali ilegalno gibanje za zedinjenje z Albanijo. Iz vrst teh Šiptarjev so nastajali »komiti« in »kačaki«, ki so se do leta 1930 z orožjem borili proti bivši

držali. Nacifašizem jih je uporabil za »peto kolono« in za oboroženo borbo proti narodnoosvobodilnemu gibanju (balisti).

Omeniti je treba nadalje po zlodejsvih znane četnike Draže Mihajlovića in Koste Pečanca, ki so se za NOB borili na strani okupatorja, počenjali strahotne zločine in tako najverneje odigrali vlogo petokolonašev. Zatem ruske emigrante »belogardejce«, ki so bili pred vojno po večini v službi gestapa in ustaše iz tako imenovanega »Hrvatskega osvobodilnega gibanja«, teroristične organizacije v državi in zamejstvu. Ustanovil jo je 7. I. 1929 dr. Ante Pavelić, poslanec in predsednik bivše hrvatske stranke »Prava«. Organizacija je imela za cilj: s pomočjo nacifašizma upostaviti »Neodvisno državo Hrvatsko«. Pavelić je 17. I. 1929 emigriral v Italijo in prek Dunaja prišel v Sofijo, kjer je 26. aprila sklenil zvezo z Vančo Mihajlovim. Zavezala sta se, da se bosta skupaj borila proti bivši Jugoslaviji. Pavelić je osebno upostavil zveze z nemško nacionalsocialistično partijo, italijanskimi fašisti in Vatikanom, ki so ga finansirali kot »peto kolono« in podpirali v borbi proti koristim naših narodov.

Udarna pest »pete kolone« v zadnji fazi obstoja bivše države so

bili: dvor (knez Pavle), vlada (najprej Stojadinović-Korošec, a zatem Cvetković-Maček) in posamezniki v vrhovih vojske. Ta režim je od vsega začetka, proti volji narodov, postopoma in premišljeno približeval bivšo državo nacifašizmu. Knez Pavle se je pred volitvami leta 1935 v Münchnu tajno sestel s Hitlerjem. Po omenjenih volitvah je ob priliki Göringovega obiska v Beogradu utrdil smernice petokolonaške politike. V zunanji politiki se je to odrazilo v naslednjem: svet Male antante se ni več sestajal; 20. VI. 1936 je bil z Nemčijo sklenjen za nas neugoden trgovinski sporazum; 25. III. 1937 je bil podpisan pakt o nenapadanju in arbitraži z Italijo. Zatem je Stojadinović po zahtevi Berlina, proti volji in brez vednosti članic Balkanskega pakta sklenil »večno prijateljstvo« s Kobarško Bolgarijo in s tem omogočil njeno oborožitev. Tako je Jugoslavija zapravila svoj ugled, izgubila svoje dotedanje zaveznike in se znašla osamljena pred nacifašističnim agresorjem. Istočasno so »nevidni« razbijalci v vrhovih državne uprave lokavo slabili politično enotnost, ekonomsko in vojaško moč bivše Jugoslavije. Vlada Cvetković-Maček je 27. IV. 1939 izdala niz profašističnih zakonov in uredb, kot n. pr. uredbi o političnih koncentracijskih taboriščih, zakon o Zidih in prepovedala delavski sindikat URS. Dne 30. III. 1941 je v Zagrebu pozaprla 200 pomembnih komunistov in jih 10. IV. istega leta prepustila gestapu in ustašem. Na neki prireditvi v Zagrebu je Cvetković nosil klobuk »Hrvatske zaščite« in tako kot predsednik vlade javno propagiral petokolonaške oborožene enote.

Ko so nemške enote vdrele v Bolgarijo in so prihajala poročila o njihovem zbiranju pri Custendilu in Petriču, petkolonaši in saboterji v vojnih vrhovih niso ničesar storili, da bi zavarovali naše južne meje. Niso upoštevali izkušenj Grčije, ki je po zaslugi tajne in pravočasne mobilizacije 8. in 9. pehotne divizije odbila fašistični napad leta 1940 in tako zagotovila mobilizacijo svoje vojske.

Mobilizacija v bivši Jugoslaviji se je zakasnila tudi zato, ker se je vlada Simović-Maček odločila pokloniti se Hitlerju. To potrjuje telefonski ukaz glavnega generalštaba 5. aprila štabu Triglavске divizije: »Za vsako ceno preprečite incidente na meji. Jutri bo odpotoval minister Ninčič z letalom v

Berlin. Priznavamo pristop k Trojnemu paktu.»

Zakaj so Nemci tako hitro prodrli v našo državo? Naj navedemo nekaj dejstev, ki pojasnjujejo nemški uspeh: — Na makedonski fronti je nemobilizirana Bregalniška divizija branila samo strumiško, bregalniško in krivoreško operativno smer (okrog 100 km fronte). Vrh tega niso bile polnoštevne enote za zaščito in zapiranje meje. Večina obveznikov iz teh enot je bila po prejšnjem ukazu generalštaba premeščena k utrdbenim delom v Vojvodini. Posledice so bile: mnogi utrdbeni objekti, ki bi lahko preprečili nemški prodor, so bili brez posadk. Zato so Nemci neovirano in hitro minili neminirano, a sicer težko prehodno ozemlje, kot nalašč ustvarjeno za obrambo. Na mejo nista prispeli pravočasno Šumadijska in Moravska divizija, ki sta bili po vojnem planu R-41 dolžni braniti strumiško in krivoreško operativno smer. Po neuspešnih poskusih, da bi zadržali Nemce, sta obe nesrečno končali. Prva je bila 7. IV. razbita v višini Radovišta, drugo, z deli Ibarske divizije pa so Nemci po neuspešnih nočnih napadih (6. in 7. IV.) onemogočili med reko Pčinjo in Kumanovim. — V tem času je Kosovska divizija prodrla globoko v Albanijo in dosegla reko Drim, vendar je ni mogla prekoračiti, ker je generalštab ni oskrbel s potrebnim pontonirskim gradivom. — Na nišavski smeri osamljena Topliška divizija ni mogla zadržati sovražnika na meji in nemška 11. oklepna divizija je 9. IV. vdrla v Niš. — Zaradi ustaške zločinske akcije in rušilne propagande so se že 7. IV. začeli kazati znaki razkroja v Slavonski, Savski, Jadranski in Dinarski diviziji. Nemci so to naglo izkoristili in še istega dne upostavili svoje mostobrane na reki Dravi pri Barču in Djekenešu.

Iz tega vidimo, da je bilo do 10. IV., ali v štirih dnevih vojne predvsem zaradi delovanja »pete kolone«, štirinajst med osemindvajsetimi divizijami bivše vojske razbitih, ali pa so bile napadene iz zadledja in v razkroju.

Feldmaršal Brauhitsch, komandant nemških kopenskih sil, je zvedel za zavzetje Soluna in Niša 9. IV. v Dunajskem Novem mestu. Kakor hitro so mu to sporočili, je ukazal, naj II. nemška armada ne glede na to, da se še ni dokončno zbrala, iz Avstrije in Madžarske nemudoma pohiti in napad. Opera-

cije te armade so se torej začele že 10., namesto 12. aprila, kot je bilo prej planirano. Še isti dan so se začeli Brauhitschevi ukazi izpolnjevati: 14 oklepna divizija je pri Barču prekoračila Dravo, zavzela Zagreb in omogočila Kvaterniku, da je proglasil tako imenovano NDH. 8. nemška tankovska divizija pa se je dva dni kasneje pojavila na beograjskih ulicah.

Bivša vojska je kapitulirala dne 17. IV. 1941. Njen konec je prav go-

tovo pospešilo opisano petokolonsko delo državnih in vojnih vrhov. Svoboda in neodvisnost sta bili po krivdi vladajočih krogov zapravljeni in sramotno izdani. Toda že nekaj tednov kasneje so se naši narodi na klic Partije in maršala Tita dvignili k upor. Kar niso mogli ustvariti čaršijski krogi, so uresničili ljudstvu predani ljudje, komunisti.

Ilustriral Marjan Amalič

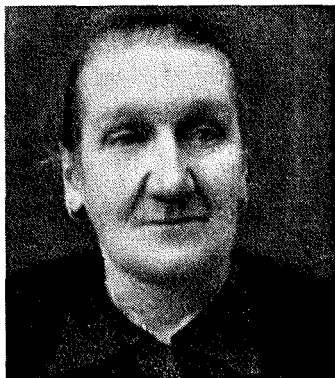
Takrat je bilo najhuje

Hribernikova mama, doma iz Horjula, je bila s svojimi šestdesetimi leti najstarejša borka v Cankarjevi brigadi. Sodelovala je v številnih borbah in hajkah ter je doživela vse radosti in tegobe partizanskih pohodov... Najhuje pa ji je bilo takrat, ko je...

V STARIH žagah nedaleč od Dolenjskih Toplic je bilo preskrbovalno središče za partizanske bolnišnice v kočevskih gozdovih. Ob teh redkih hišah v pusti dolini je bilo tiste dni dokaj živahno; partizani, ki so skrbeli za ranjence, so imeli polne roke dela. Koliko skrbi in nege potrebuje že en sam bolnik! Za tako delo z ranjenci so bili potrebni najbolj skrbni in najbolj zanesljivi ljudje. Hribernikova mama je prala perilo; dan za dnem so prinašali cele kope umazanega in okrvavljenega perila. Krvave sledove je sicer izprala voda. Hribernikova mama je prala in mislila na

vse tiste, ki krvave v teh viharjih, na svojega sina, ki je tudi med njimi. Sovražila je tiste, ki kopljejo grob slovenskim fantom in ljudstvu in to sovraštvo je izviralo iz ljubezni in našlo mesto v njenem srcu. Med kri, ki jo je spirala s perila, so kanile tudi solze. »Svarun, komadant naše XXXI. divizije je padel na Gorenjskem,« je pravil partizan partizan.

Slučajno in skrivaj je to slišala tudi Hribernikova mati. Svarun je bil njen sin! Hitela je k partizanoma in zahtevala: »Povejta mi, kaj vesta o tem! Ali je bil res moj sin?« Kdo rad zaseka rano v materino srce? Včasih je zelo težko povedati resnico. Nista si upala dalje govoriti o tem, izgovarjala sta se in skušala zanikati bolečo novico. Toda bolečine, ki sta jo zasadila v materino srce, nista več izruvala. Odšla sta in mati je ostala. Oprijemala se je zidu in v glavi se ji je vrtelo. Pred očmi se ji je prikazal sin, ki je zadet, ki pada in kri mu teče in zemlja pohlepno srka kri vase... Spomini so se spet pritihotapili v njeno srce in sin stoji poleg nje ves majhen in neboljten ter se je drži za krilo. Vedno je bila ponosna nanj in tudi takrat, ko je odhajal k partizanom. Tudi on je bil ponosen na svojo mater, posebno pa še takrat, ko je izvedel, da je v Cankarjevi bri-

Hribernikova mama; njen sin Rudolf Hribernik-Svarun, je bil proglašen za narodnega heroja

gadi. Ko mu je kurir prinesel to obvestilo, se je smejal, da je moral sesti na tla in se tolči po kolenih; tak je bil njen sin. In zdaj ga ni več! Kako je mahoma postalo vse prazno in pusto. Strmela je preko gozdov, kjer je bilo vse polno grobov partizanov in med njimi tudi grob njenega sina. Spomnila se je besed svojega sina, ki jih je govoril neke noči tovarišem pred napadom v Dolomitih: »... Biti junak, se pravi po partizansko, da mu je zmaga več kakor življenje in smrt častnejša kakor poraz. Smrt naših padlih soborcev nas prevzame z žalostjo, toda naša velika naloga ne obledi. Če bomo padli, naj iz naše krvi vzrastejo novi bataljoni...« Tudi Svarun je postal žrtev naše splošne borbe in Hribernikova mama je kljub bolečini začutila v sebi moč. Bila je ponosna.

Hladni vetrovi in na svojih perotih prinesli jesen. V dolini so utihnile ptice in se izgubile na jug. Listje je odpadlo in dež je ohladil gozdove. Prve snežinke so padle.

Čez zimo je morala tudi Hribernikova mati v bolnišnico, ker bi bilo sicer nevarno in bi sovražniki lahko po snegu sledili partizanom v hribe.

Oprtala je svoje stvari in skozi burjo in sneg lezla v hrib. Poleg nje — zdelo se ji je — je korakal mrtvi sin Svarun. Pogovarjala se je z njim in bilo ji je laže pri srcu.

Zapadel je sneg in zametel gazi. Mraz je pritisnil, veje so ječale v vetru. Ranjenci so stokali v mrzlih nočeh...

Hribernikova mati je imela posebno nalogo. Noč za nočjo je pri bolnišnici v kotlih topla sneg za vsakdanje potrebe. Treba je bilo delati ponoči, ker bi dim sicer utegnil izdati položaj bolnišnic. Mama je prostovoljno sprejela to službo. Z golimi rokami je prenašala zmrznjene kose snega in tudi led. Prsti so jo skleli od mraza, a vzdržala je, ker je vedela, da mora vzdržati, da se ranjenci morajo pozdraviti. Spet morajo stopiti na branik domovine, to so tisti bataljoni, ki stopajo iz krvi... o katerih je govoril Svarun. Skozi temo so tu pa tam zatulili volkovi in včasih so se njih temne postavbe priplazile do grobov... Vedno je bil poleg nje Svarun, ki ga ni več, a poleg nje še vedno živi. Neko noč so se ji v utrujenosti zaprle oči. Iz teme je stopil partizan in jo dvignil z okrvavljeno roko in jo pogladil po očeh: »Mati!...« prebudila se je in vsenaokrog je bila noč, ogenj pod kotlom je dogorel. Vsa se je tresla od mraza. Vse je bilo tiho, le vrhovi smrek

so se šepetaje pogovarjali med seboj.

In vedno pride za zimo pomlad! Gozd je oživel in sonce je toplo sijalo med drevje. Ranjenci so prisluhnilli novemu življenju in pesmi ptičev ter neznana sila jih je vlekla ven — med zelenje, v objem gozdov in gora. Mnogi so odhajali nazaj v svoje enote, toplo so stiskali Hribernikovi mami roko: »Hvala vam za vse...!«

S solznimi očmi jim je govorila, naj pozdravijo njenega sina, če bodo kje naleteli na njegov grob...

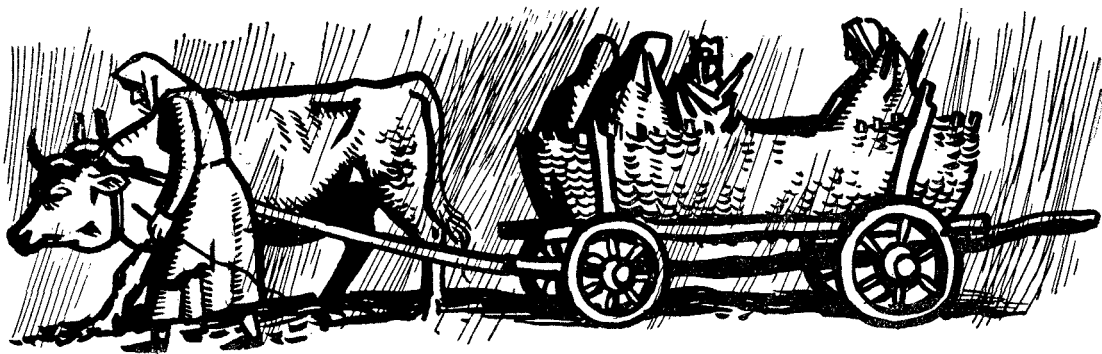
Reke in potoki so se blesteli v soncu spodaj v dolini. Preko jezov je bučala voda. Vodi jezovi lahko zaustavijo pot, času ni mogoče zapreti poti. Minilo je sedemnajst mesecev, odkar je padel sin. Prišla jo je obiskat hči Francika, ki je delala v ekonomatu bolnišnice. Njen obraz je bil vesel: »Svarun je živ! Živ!« je govorila in tekla mati naproti. Tudi tovariš, ki je prišel s Francko iz doline je pri-trdil: »Nemce podi okrog Skofje Loke...« Kurir ji je prinesel pismo: »Ljuba mama! Okoliščine so bile take, da Vam nisem mogel pisati. V mislih pa sem bil pogosto pri Vas. Skrbi me, kako Vam je...«

»Tako mi je, kakor še nikoli v življenju,« je dejala mati. »Oh, ta moj sin...!«

Tragedija na pragu svobode

BELA KRAJINA, prijazno in varno zatočišče partizanov in njihovo svobodno ozemlje je bila sovražnikom trn v peti. Jezilo jih je, da nas ne morejo pregnati, prav tako pa jim ni šlo v račun, da se po Beli krajini gibljemo in prirejamo razne shode in prireditve. Dne 21. marca 1945 so tako znova vdrli na osvobodjeno ozemlje. Začeli so napadati prek Kolpe. Iz Vrhovca je nekajkrat ustrelil proti njim Pišče iz Marindola. Nemci niso hoteli ostati dolžni in so z vžigalnimi krogli zaneyli nekaj hiš v Vrhovcih.

Naslednji dan sem se pravkar odpravljaj v marindolsko šolo, ko so začele prihajati vznemirljive vesti. Od Mrzljakov je začelo pokati, ob Kolpi pa je čepela četica domačinov iz komande mesta Črnomelj. Hrvatski odred iz hrvatskega vojnega področja se je začel pred premočjo umikati. Vse se je umikalo proti gozdu, obenem pa so partizani še zmerom odgovarjali na sovražnikove strele. Četica domačinov pa je še vedno branila prehod prek Kolpe. Ali niso bili obveščeni, ali pa so se začeli prepozno umikati,

resnica je, da so padli vsi do zadnjega in so drug dan ležali na mrtvaškem odru v Adlešičih. Tudi civilisti smo se umikali v gozd. Spomnil sem se, da sem pri Gertmeru, kjer sem učil pevski zbor karlovškega vojnega področja, pozabil harmoniko. Nak, sem si mislil, ne boste je imeli, in sem se napotil po glasbilo. Vrnil sem se še o pravem času. Že je gorela prva hiša. Nemci in ustaši so prihajali prek Kolpe. Umaknili smo se na rob gozda. Kar zapazimo ustaša, ki je razkrival veje, in za njim še več njegovih pajdašev. Toda k sreči nas niso opazili in bežali smo za hrvatskimi partizani proti Bojancem. Iz Adlešičev se je dvigal visok dim in nam naznanjal, da gori več hiš. Zvečer smo se sestali pri Radotu na Bojanchi in vsem je bilo hudo. Sloneli smo na klopeh, ko so se odprla vrata in so vstopili Tojagini. Gospodinja Ana je med hlipanjem povedala, da so ji Nemci veleli, naj skuha zanje, potem je morala nesti jed stražam. Medtem so ropali, kar so dosegli. Nato so jo skupaj s štirimi drugimi postavili k steni. Pet minut so jih pustili tako, nato pa je nekdo zaklenil vrata in odšel. Kmalu nato je prišel Slovenec v nemški uniformi in pokazal proti vratom. Zbežali so, Nemec pa je prižgal slamo, ki so jo prej nanosili v sobe. Ko so se ustavili, je plamen že lizal strehe hiš in gospodarskih poslopj.

Vso noč ni nihče zatisnil očesa. Mislili smo na ljudi, ki so ostali v Adlešičih in čakali, kdaj bo vrsta na nas. Vtem

se je začelo svitati in prišel je glas, naj se vrnemo. Ko je bilo konec gozda, se je odprl pred nami strahoten pogled. Ljudje so brskali po pogo-rišču Tojage in se trudili, e-šiti še kako stvar. Gertnerjeva gospodinja mi je prišla vsa v solzah naproti: »Zdravo, učitelj, mislili smo že, da so vas odpeljali. Samo da ste živi!« Bil sem v zagati: kam naj poslej položim glavo? Tu je ljudi prizadela nesreča in ni pričakovati, da bi mislili name. Toda ona: »Povsod smo vas iskali.« Bil sem ganjen do solz. In ona spet, ko da bi uganila moje misli in skrbi: »Odslej boste živeli pri nas. Delili bomo, kar imamo. K sreči pri nas ni vse zgorelo, kot pri Tojagi. Pridite, učitelj!«

Šel sem v vas. Poleg cerkve je ponosno plapolala slovenska zastava. Nekaj ur prepoz-

no so prišli partizani iz Suhe krajine. Menda je bila osma brigada. Partizani so bili v novih oblekah. Šli so za sovražniki, razbili neko njihovo postojanko in maščevali Adlešiče. Niso pa mogli vrniti družinam očete in življenja našim borcem, ki so ležali v mrtvašnici.

Domačini niso jokali. Bolečino so zaprli vase. Prijeli so za plug, če jim je ostal in šli orat. Žene so zbirale po vasi lonce. Zvečer smo se zbrale pri Gartnerju tri družine. Mati je našla nekje nekaj krompirjev in jedli smo jih neslane, skuhan v koščkih. Zajemali smo iz skled, ko so se počasi odprla vrata in je vstopil hrvatski partizan, ki se je izgubil. Mati je molče vstala, pokazala na svoj prostor in položila žlico predenj, kot da bi hotela reči: »Dobrodošel. Jej, fant!«

Pogosto mi je dejala kaka belokranjska mati: »Vzemi kruha. Ne boj se, še bo ostalo za nas. Veš, tudi jaz imam sina, ki se potika po svetu kot ti. Vzemi, uči, kar odreži. Večkrat si mislim: gotovo bodo kje tudi mojemu sinu postregli.«

Drugi dan so iz Črnomlja poslali moke, riža, soli in drugih potrebščin. Iz lesa smo izrezljali žlice, ki so zgorele. Ljudje so hiteli postavljati nove hiše, 22. marec pa so proglasili za svoj občinski praznik. Da ne bi obledel spomin na dan, ko je pogorelo veliko vasi v adlešički občini in so mnogi ljudje izgubili življenje, ko je bila svoboda na pragu.

Miha Vahen

KAKO SODITI RAZPLET MEDNARODNIH DOGODKOV po drugem, neuspelem ženevskem sestanku na »nižji ravni« je vprašanje, ki si ga zastavljajo številni recenzenti mednarodnega položaja v zadnjem času. Odgovori so seveda različni! Nekateri menijo (ti so v veliki manjšini), da smo spet na pragu obnovitve »hladne vojne«, da so bila ženevska upanja neutemeljena, kar vse izzveni v pesimistični ugotovitvi, da ni »ključa«, ki bi pomagal zglediti sodobna mednarodna nasprotja in še dalje, da kljub absolutno potrjeni resnici o tem, da bi bila atomska vojna pogubna za vse, še vedno »vroči spopad« ni izključen. K temu je treba dodati, da so ti notorični črnogledneži tisti, ki so že njega dni zagovarjali najbolj zaletave korake v kritičnih situacijah povojnega razvoja (berlinska blokada, korejska vojna itd.), ki so propagirali zamisli o »križarski vojni«, ki so bili v kolonialnih vprašanjih po pravilu na strani kolonizatorjev, ki so doma uprižarjali »love na čarovnice« in podobno.

Toda pretežna večina svetovnega javnega mnenja, pa tudi odgovorni mednarodni činitelji, kar je treba še posebej poudariti, ne soglašajo s temi ugotovitvami. Čeprav je res, da po medenih besedah na sestanku »stirih velikih« ob ženevskem jezeru ni prišlo do »splošne razvedritve«, vendar je tudi res, da pomeni ta zgodovinski sestanek rojstvo »novega obdobja«, ko je dotedanje »hladno obračunavanje« zamenjalo zmernejše in treznejše vrednotenje mednarodnih dogodkov, ko so »lokalnim vojnjam« in medsebojnim obtožbam odstopili mesto razgovori in ko je bila slednjič odstranjena z dnevnega reda kopica delikatnih mednarodnih vprašanj (sklenitev premirja v Indokini, tržaški sporazum, podpis avstrijske državne pogodbe), ki so včasih grozila, da bi se lahko izrodila v morebitni vroč spopad.

Zato črnoglednost vsekakor ni na mestu, kakor tudi ne, to je treba takoj pribiti, pretirani optimizem, ki meji na naivnost, da je mogoče z nekaj sestanki in potezami peresa rešiti vse tisto negativno, skrb vzbujajoče in nevarno, ki se je nakopičilo v desetletju nenormalnih odnosov po zadnji vojni. Toda oznanjati, da sporazum ni mogoč, pomeni »kapitulirati v borbi za mir«, kakor je pravilno nedavno ugotovil neki indijski časopis. To bi pomenilo načenjati resnico, ki jo je praksa preizkusila in potrdila, da ni mogoč samo miroljuben obstoj drug poleg drugega,

S tanki nad alžirske domoljube

NAŠ RAZGLED

temveč tudi ustvarjalno sožitje. Smešno bi bili pričakovati, da je mogoče doseči ta veliki cilj brez truda, nenehnega prizadevanja in slednjič brez dobre volje na obeh straneh. Znano je namreč, da pomeni kompromis po pravilu žrtev za obe pogodbeni stranki, skratka, da nobena ne sme upati na maksimalno izpolnitev svojih zahtev, temveč je treba najti »srednjo rešitev«. Prav tu pa se je ustavil proces mednarodnega popuščanja, ki se je začel v Ženevi. Pomanjkanje novih, konstruktivnih idej za premostitev obstoječih nasprotij je očitno. Seveda pa iskanje teh novih poti v mnogočem ovirajo teorije o nekakšni še sedaj neizbežni »politiki sile«, ohranitve miru z ustrahovanjem itd., skratka gre za stare šablone in metode, ki se jih ne morejo otresti nekatere države še izza časov »hladne vojne«. Napraviti je treba energičen križ čez te zastarele nazore, sprjazniti se je treba z dejstvom, da »novi čas«, ki je nesporno prevladal po Ženevi, terja popolnoma nove oblike, ki se bistveno razlikujejo od tistih, ki so bile na primer nujne in opravičene za časa berlinske krize in korejske vojne.

Sicer pa zapustimo spolzka tla tega »načelnega razmišljanja« in preidimo na konkretne dogodke. XX. kongres KP SZ bo verjetno še dolgo predmet ugibanj, analiz in razprav v svetovnem tisku. V teh komentarjih je mogoče še vedno najti ostanke »blokoveškega presojanja«, ki so skušali zanikati pomen ocen in dognanj, ki jih je kongres na zunanem in notranje-političnem dogodku razglasil kot novo politiko SZ v prihodnjih letih. Ni naš namen podrobneje razčlenjevati pomena kongresa za notranji razvoj v SZ, kjer je nedvomno sprostil številne pozitivne tendence, ki so se začele uveljavljati po Stalinovi smrti, temveč se ustavimo pri posledicah kongresnih ugotovitev za mednarodni razvoj.

»KONGRES JE VELIK PRISPEVEK K MIRU IN MIROLJUBNEM SODELOVANJU«, tako ga je ocenil podpredsednik Edvard Kardelj v svojem govoru v Novem Sadu dne 3. marca 1956. To mnenje ni osamljeno, zaslediti ga je mogoče v raznih oblikah po vsem svetu. Predsednik indijske vlade Nehru je, komentirajoč kongres dejal, da odpira novo obdobje v mednarodnih odnosih. Kongresne ocene, da vojna ni neizbežna in da je sožitje med državami z različnimi družbenimi ureditvami absolutno možno, je vsekakor zelo oddaljilo nevarnost novega spopada. Tega dejstva kljub nekaterim pomislekom o zgolj »spremenjeni taktiki« ni mogoče zanikati, saj je SZ to težnjo dokazala v zadnjem času z več konkretnimi primeri (vrnitev Porkkale Finski, predlogi za razorožitev). Zatrjevanje o nekakšnem »propagandističnem bluffu« zategadelj kaže le neoriginalnost in izrazito »blokoveško usmerjenost« takih komentatorjev. Ugotovitve kongresa, da so možne različne poti v socializem, da revolucija ni »izvozno blago«, da ni »monopolizirane modrosti«, da »kult osebnosti« (Stalin) ni bil škodljiv samo na znotraj, temveč tudi na zunaj, vse te ugotovitve so nedvomno še eno potrdilo prelomnice v sovjetski politiki, ki se je začela po letu 1953.

Ze številni ugledni zahodni kronisti mednarodnih dogodkov so ugotovili, da diplomacija zahodnih držav »zaostaja« v pobudah za sovjetsko, da ji manjka originalnosti in idej, da se ne zna »prilagoditi« spreminjenim razmeram in da se še vedno kratkovidno zateka k starim metodam, ki jih je pokopal že prvi že-

PO SVETU

nevski sestanek. O tem je zadnji čas večkrat pisal v Ameriki ugledni Walter Lippman, ki trdi, da je ameriška politika »zamrznila« spričo pomanjkanja povezave s spremenjeno stvarnostjo.

FORSIRANJE VOJAŠKIH PAKTOV ni samo zastarelo, temveč je to očitno zaostajanje, saj se je »borba med blokoma«, da uporabimo še ta nekoeksistenčni

*Guy Mollet,
predsednik
francoske vlade*

izraz, že zdavnaj prenesla na druga področja, zlasti na gospodarsko. O tem sta že odkrito spregovorila franc. zunanji minister Pineau, pa tudi predsednik italijanske republike Gronchi med svojim obiskom v ZDA, kjer je, čeprav indirektno, vendar dokaj jasno svetoval Beli hiši, da n. pr. atlantski pakt posveti več pozornosti koordinaciji na gospodarskem in drugih področjih. To je šele začetek procesa, ki pa že zdaj dokazuje, da se skušajo nekateri zahodni politiki prilagoditi novim razmeram in

da so starim koncepcijam — oslanjanja zgolj na vojaške elemente, šteti dnevi. Sem sodijo tudi nazori, da obstajata dve tržišči — socialistično in kapitalistično, kar vse preveč spominja na staro »blokovo delitev«, o čemer je bilo precej govora med »gospodarskimi polemikami« na kongresu v Moskvi. Kakor je zgrešena taka delitev na političnem, je seveda tudi na gospodarskem področju. Take ocene škodujejo procesu splošne pomiritve, obenem pa potrjujejo, da je borba proti okoreli, neprozni »blokovski miselnosti« na slehernem področju poglavitna naloga v prizadevanjih za uresničitev miroljubnega sožitja.

V Severni Afriki je Francija Maroku priznala samostojnost, seveda v »medsebojni odvisnosti« s Francijo. Praktično pa to pomeni, da bo imel Maroko pravico do lastne vojske in diplomacije. Podobne pravice je francoska vlada obljubila tudi Tunisu, odprto pa je še vedno vprašanje Alžira, kjer skuša Molletova vlada ubrati nekakšno »srednjo pot« med zahtevami domačinov in odklanjanjem slehernih sprememb s strani francoskih kolonistov. Ni verjetno, da bi lahko socialistični predsednik francoske vlade s to »polovično« politikou uspel, saj je težko delati kompromise, če gre za svobodo, ki jo Alžirci, čeprav formalno francoski državljani, z vso upravičenostjo terjajo! Kljub temu pa te »francoske poteze« v Severni Afriki kažejo na dokajšnjo spremembo, da je Guy Mollet zavrgel »nasvete« iz generalskih vrst in da skuša na neki način ustreči vsaj minimalnim zahtevam domačinov, obenem pa še naprej ohraniti »francosko prisotnost« v Afriki, če že ne zaradi drugega, pa vsaj zaradi ohranitve že tako zelo omajanega francoskega mednarodnega prestiža.

Skrb vzbuja položaj v Indokini, kjer predsednik sajgonske vlade Diem odkrito krši ženevske sporazume in je doslej preprečil vse poizkuse za priprave, da bi prišlo letošnje poletje do splošnih volitev, ki naj bi pripeljale do mirne združitve južne in severne Indokine. Diem se pač boji volitev, ker je njegov no-

trnji položaj kljub uspešnem obračunu z verskimi sektami, se pravi Francozi, še vedno šibak in verjetno ne bi mogel vzdržati »parlamentarne preizkušnje« s trdnejšim Severom. Toda ne gre samo za indokitajsko združitve, temveč za posledice kršenja sporazuma, ki je bil dosežen predlanskim v Zenevi s toliko truda, na mednarodne odnose sploh. Te posledice pa so lahko le negativne in zato si Indija tudi toliko prizadeva, da bi čim prej prišlo do novega sestanka o Indokini.

Naj sklenemo ta naš bežen razgled po svetu z nekaj besedami o pomembnih zunanje-političnih dogodkih doma. Naša država, ki si je upravičeno pridobila sloves iskrenega prvoborca za sožitje v svetu, daje s svojo vsakdanjo zunanje-politično prakso nazoren primer o možnosti plodnega sodelovanja z različnimi državami, ne glede na njihove notranje-politične razmere in ureditev. V okvir take politike sodi tudi napovedana pot predsednika republike Tita v Francijo in obisk avstrijskega kanclerja Raaba v naši državi. Ti dve državniški srečanja ne bosta prispevali samo k poglabitvi prijateljskih odnosov Jugoslavije s tema državama, temveč k splošni stvari miroljubnega sodelovanja v Evropi sploh.

Janko Jeri

Del predsedstva XX. kongresa KP SZ

Taboriščna godba Alme Rose

»V pesteh gestapa« je naslov zbirke resničnih dokumentov iz Auschwitza, iz katerih smo vzeli pričujočo črtico. Autorica Jožica Vebloveta, ki je sama preživela strahote v omenjenem nacističnem taborišču, v njej na pretresljiv način opisuje cinizem esesovskih mogotcev in konec judovske glasbenice Alme Rose, žene slovitega češkega violinista Vaše Přihode.

DOLGO časa v Auschwitzu ni bilo taboriščne godbe. Na jesen leta 1943 pa so Nemci ugotovili, da je žena slavnega češkega glasbenika Přihode Židinja in so jo privedli v Auschwitz. Morda je taboriščni zdravnik dr. Rhode imel rad glasbo in je ljubezen do nje ostala kot iskrica dobrega v njegovem esesovskem srcu — tako smo si vsaj razlagale, ko je Přihodovi ženi naročil, naj osnuje taboriščni orkester. Toda kmalu smo spoznale, da je taboriščna godba kruto gestapovsko norčevanje iz našega bednega življenja...

Nikoli ne bom pozabila dneva, ko me je napol omotično in vso betežno odvekla neka tovarišica iz bolniške postelje pred blok, češ danes bo v revirju koncert. Nisem verjela v čudeže, zato tudi tedaj nisem mogla verjeti, da je to resnica. Ko pa sem prišla, zavita v umazano taboriščno odejo na plano, se nisem

mogla načuditi. Zagledala sem pravcati mali orkester, sestavljen večidel iz gosli. Nenadoma so zazveneli prvi zvoki. Dirigirala je Přihodina žena, Alma Rose. Takšno ime so ji nadel v taborišču. Imela je smešen, naprej štrleč nos, pravič podoben židovskemu. Vendar je ta nos izražal nekaj posebnega, česar ni moč opisati. Vse ostale godbenice so bile Židinke. Niti ena izmed njih ni imela not, Alma Rose pa je hkrati dirigirala in igrala prve gosli. Za prvimi mehкими zvoki so se oglasili drugi. Prišli so kot tihotapci, se oklepali srca in ga popeljali daleč, daleč iz taborišča, v svet, ki smo v njem nekoč živele. Na mah je bilo pozabljeno vse naše gorje; znašle smo se na sončnih poljanah, z roko v roki s Chopinom, Mozartom, Straussom in Bachom... Solze so mi na gosto lile po obrazu. Mahoma pa je bilo vsega konec. Gosli so utihnile, pred nami se je spet pokazalo taborišče v vsej svoji grozoti, in vendar — v srcu nam je ostalo bogastvo, ki nam ga je podaril orkester.

Žal orkester po vodstvom Alma Rose ni obstajal dolgo. Nekega dne je vse taborišče začelo govoriti o pretresljivi Almini smrti. Širile so se raznovrstne govorice. Toda resnica je bila, da je, kakor že

večkrat, Přihodina žena sprejela darilo od neke Židinke. Z dobrim namenom so ji prinesli žganje, ki pa je bilo zastrupljeno. Bržčas ga je imel pri sebi kakšen Žid, da bi ga popil, preden bi ga začeli esesovci mučiti. Žganje mu najbrž ni več koristilo, ampak ga je dobila v roke neznana Židinja ter ga nesla svoji ljubi Almi za okrepčilo. Alma ga je popila in izdihnula.

Nikdar niso nobene umrle interniranke po smrti raztelesili. Tedaj pa se je Almina smrt celo dr. Rhodeju zdela čudna in dal jo je prepeljati v Auschwitz, kjer so ugotovili zastrupitev.

Taboriščni orkester se ni razšel. Almino mesto je prevzela neka Rusinja, ki ni znala dirigirati. Vendar so godbenice same prikojevale koncerte po Alminem vzoru.

Sprva orkester ni imel druge naloge kot igrati zdaj tu, zdaj tam v taborišču. Naenkrat pa je dobil čisto drug pomen. Vsako jutro je igral pri glavnih vratih in mimo so morale taboriščnice korakati po njegovih zvokih in visoko dvigati listke, na katerih so bile številke njihove kolone. Esesovci so stali pri vratih in šteli.

Toda obiskov v revirju orkester ni opustil. Celo pomnožil se je tako z godbenicami kot z opernimi pevkami, Židinjami, ki so jih privedli iz Francije, Nemčije, Avstrije, Italije in severnih dežel.

Bil je vroč poletni dan, ko so na revirju razglasili, da bo na prostoru med barakami koncert. Tjakaj so nagnali bolnice iz vseh bolniških blokov. Prihajale so trudoma, z naporom podpirajoč druga drugo. Vse so bile ovite v koce in podoba je bila, kot da so skupaj zgnali krdelo beduinov. Sonce je vroče sijalo in pihal je lahen vetrič, med katerega sta se mešala dim in smrad krematorijev. Sežigali so Žide...

Godba je zaigrala in tedaj je vstala ena izmed »primadon« in zapela Leharjevo pesem: »Moje ustnice poljubljajo tako sladko...« Lahkotna ljubezenska pesem se je razlivala med mumijami, zibajočimi se od sonca in omedlevajočimi od slabosti. Dim in smrad sežganih Židov sta čedalje bolj pritiskala...

Tedaj je po tračnicah pripeljal tovorni vlak, poln Židov, ki je peljal naravnost proti krematoriju... Kako je mogla pevka v tej strašni brutalnosti prepevati tako osladno pesem? Morda se je s to pesmijo spominjala slavnega občinstva v velikem gledališču in svojih oboževalcev ter se tako poslavljala od svoje zadnje publike, preden bodo tudi njo požrli plameni krematorija?

Morda, morda pa poje za uboge, napol mrtve okostnjake, da bi jim priklicala spomin na lepo, svobodno življenje, ki so ga prej živele? Še enkrat jih hoče popeljati v njihove lepe sanje, preden se odpre žrelo krematorija. Morebiti jih hoče še enkrat, preden umro, povesti v srečno preteklost?

Tedaj se mi je zazdelo, da smo vsi skupaj na veliki potapljaški ladji, sredi razburkanega morja. Zdaj, zdaj se bo ladja pogreznila in morje nas bo zagrnilo. Toda na ladji kljub grozi, ki se nas polašča, neprestano igra godba, kakor da bi hotela preglasiti šum valov...

Še sedaj pomnim umirajoče mumije na žgočem soncu, v dimu in smradu plinskih peči. Vidim tudi pevko, slavno operno pevko, ki prepričuje poje osladne pesmi...

Jožica Veble,

ilustriral Marjan Amalietti

»Na pomoč, ljudje!«

BOG NAJ MU BO milosten, Andonica! In vi da ste živi in zdravi! Je pozdravila zbrane starka Lenka in ko jih je s pogledom ošinila, sedla tudi ona na travo ob grobu.

Prihajale so žene in možje. Križali so se, poljubljali križ, prižigali sveče in šepetali: »Da ti Stojan ostane živ!«

»Gospod naj ti privede gospodarja Andona živega in zdravega!«

Danes, na Petrov dan, so potekla tri leta od smrti njenega starejšega sina Sotira. Crn, visok, širokopleč, z ognji, ne z očmi pod obrvmi, tak se je bil s svojo močjo in pojavo vsakomur prirasel k srcu. Danilo se je, ko je bil odšel v planino. Nenaspan, lačen, raztrgan se je Sotir celih šest mesecev potikal po planinah. V začetku jih je bilo toliko kot nekaj kapljic vode in preganjali so jih kot volkovi. Pozneje pa, ko jim je prekipelo čez glavo, je njihovo število naraščalo od dne do dne. Na današnji dan je bilo, ko so minirali most čez Bistrico. Po daljšem času so vaščani našli Sotirovo truplo, ki ga je odvrгла reka. Prepoznali so ga in ga skrivaj prinesli njegovim. Ko so ga pokopavali, je bila neurna in vihar na noč.

Sovražnik ni spal. Vzeli so kmalu tudi Andona, Sotirovega očeta in ga poslali kot talca v Nemčijo...

Žene so začele tožiti in jokati. Zatopljeni v žalovanje so vsi sedeli ob grobu in čakali duhovnika. Globoki vzdih so se jim trgali iz prsi. Grobovi so bili zanemarjeni in pusti. Blizu Sotirovega groba je štrlelo suho drevo, črno od časa in vran, ki so čepeli na njem. Strašno so krakale, nestrpno so plahutale s krili in čakale, da bi ljudje odšli in bi mogle pograbit, kar so bili prinesli mrtvecem...

Namesto duhovnika se je približala mračna in zlovešča senca. Vsi so se spogledali in zinili: »Vohun!« Kri jim je zastala.

»A-a! Tukaj se zbirate?« je zaškripal z zobmi. Pogledal je Jano, Stojanovo zaročenko, zasukal brke in izginil.

Vsi so ga poznali, kakšen pes je. In ne da bi čakali, da se prečita zadušnica, so se ljudje preplašeno razšli. Ostala sta le Andonica in njen sin Stojan. Mračilo se je. Temni oblaki so plaval nad Babčorom. Leden veter je potegnil z Vič planine.

Kot senca se je pojavil duhovnik. V naglici je zazibal

kadilnico, zamrmral molitev in odšel. Stemnilo se je. Andonica in sin sta se sklonjenih glav počasi vračala. Težka slutnja jima je glodala srce. Nikakor se jima ni hotelo domov... Sprejelo ju je zlovesče zavijanje psa. Andonica se je prekrizala in pljunila pod pazduho: »Gospod varuj nas zlega!...«

Ko je prižgala svetilko, sta se v mali, tesni in slabo razsvetljeni sobici čutila osamljena in preplašena. Dolgo sta zamišljeno sedela. Ure so neopazno hitele.

»Mati, za naju tu ni življenja. Ne bo dolgo pa bodo vzeli tudi naju. Mati, zbeživa odtod. Ali ne vidiš, vsi bežijo čez mejo?«

»Sin, toda zemlja, hiša... Mar bova takole pustila zemljo svojih dedov, da jo pograbijo tujci?!«

Stojan se je zdrnil, kot bi ga kdo udaril po glavi in zavzenele so mu besede brata Sotira, ki je pred odhodom v planine rekel: »Če padem, se ti, Stojan, bori za rodno ognjišče.« Kot se skozi oblake kaže kos neba, osvetljen od

sonca, tako se mu je v tej temi pokazala svetla pojava njegove drage Jane. Zagledal je tudi tovariša Dimeta s sestro Menko, ki so ju na njivi ubili izdajalci, ko so hoteli odpeljati Menko...

»Ne, ne! Prav imaš!« je rekel Stojan in kot osramočen se niže sklonil glavo. Mati mu ni utegnila odgovoriti. Pred hišo so se začuli težki koraki. Andonica se je stresla. Po prstih je šla k oknu in pogledala skozenj. Ničesar ni bilo mogoče videti. Teda je blisk presekal črno noč in razsvetlil tisto mračno senco, ki je zjutraj razgnala sorodnike od groba, ob njej pa so bile tri še bolj grozne in zlovesče. Strašen grom je odjeknil in zagrmel v planini. Vlil se je silovit dež. Andonico kot da je pičila kača. Da jim ne bi odprla, tega ni mogla. Kot vossek je prebledela. Trepetala je, ko je vprašala: »Kaj hočete?«

»Stojana!«

Stojan je skočil z ležišča. Oči so se mu zabliskale. Pripravljen na vse je stisnil pesti in zasikal skozi zobe: »Kaj hočete od mene?«

Izdajalec je sovražno kriknil: »Zvežite ga!«

Preden so pristopili k njemu, je Stojan bliskovito zgrabil surovo poleno z ognjišča. Stemnilo se mu je pred očmi in začel je udrihati okrog sebe. Izdajalci so pobesneli. Spopadli so se za grla. Mati je kot blazna grabila zdaj tega, zdaj onega za obleko, za roke in noge. Rdeča svetloba žerjavice je delala obraze teh zveri še groznejše. Niso ga mogli vreči na tla. Stojan se ni dal. Nepričakovano je enemu iztrgal nož in roka mu je zastala v zraku hoteč zabosti nasprotnika. Eden izmed njih jo je z vso močjo zadržal. S silo so mu vzeli nož. In ko je ta kot plamteči jezik švignil nad Stojanovo glavo, je mati zavreščala, stekla k oknu in začela klicati in vpiti: »Na pomoč, ljudje, na pomoč...!«

Na njeno obupno klicanje se nihče ni oglasil. Vas je tonila v mraku in strahu. Od časa do časa so se čule samo tihe

stopinje straže okrog hiše. Naenkrat je pridružen Stojanov glas zagrgal: »Ma-a-a-a-ti!«

Andonica se je obrnila. Mlada sinova kri je tekla. Prsa so se ji dvigala, kot bi ji duša hotela skočiti iz telesa. Dih ji je zastal. Obupano je dvignila roke in se z očmi, široko razprtimi od groze, zgrudila k njemu: »Sinko!«

Noge so ji odpovedale, izgubila je zavest in padla...

Petelini so začeli peti, nastal je nov dan. Jutranji vetrič je vel v sobico. Božal je slo-

čeno materino telo in lase, ki so ji bili čez noč osiveli. Andonici se je počasi vračala zavest. Stresla se je. Oči so se ji vse bolj širile. Obupno je zakričala: »Stoja-a-a-n!«

Nihče ji ni odgovoril. Skočila je kvišku. Kot da jo je nekaj težkega spotaknilo. Pogledala je k nogam in okamenela. Okrvavljena Stojanova glava jo je gledala z izbuljenimi očmi. Sklonila se je k njej. Suha, ostarela roka jo je dosegla. Mraz jo je stresel: »Zaklan!«

Stemnilo se ji je. Z nečloveškim glasom je zakričala: »Ne! Ne!« in planila v grozen, ponorel smeh. Zgrabila je glavo za lase in kot da jo kdo preganja, zbežala iz hiše...

Ves dan je po vasi tekala neka ponorela ženska s krvavo glavo v rokah in jo kazala ljudem. Izdajalci so jo gledali in grozotno je odmeval njihov smeh...

Boris Bojadžiški,
prevedla Nada Carevska,
ilustriral Ive Šubic

LJUBO ŠARANOVIC:

Mi vsi smo tvoji sinovi ...

Med prijatelji in bralci naše revije je tudi major Ljubo Šaranović, brat priljubljenega partizanskega komandanta, padlega narodnega heroja Milovana Šaranovića. Pred kratkim nam je poslal pričujoči prispevek in pismo, v katerem med drugim pravi, da ga spomin na pri nas pokopanega brata-heroja še posebej veže na našo ožjo domovino. Črtica »Mi vsi smo tvoji sinovi« opisuje srečanje s partizansko materjo Marijo nekje v Sloveniji tik ob osvoboditvi.

VLAK POČASI zavija okrog hriba. Kolesa enolično udarjajo ob tračnice. Vožnja je dolga in v našem oddelku vsi molče. Potnike prevzema dremavost. Midva s tovarišem gledava v neprodirno noč. Da bi nama bilo bolj kratkočasno, se začneva pogovarjati. Nehote se pogovor dotakne maja, najljubšega meseca v letu. Maj! Spominjava se desetih minulih povojnih majev, potem pa tipljiva po doživljajih iz vojne. Razmišljava o maju, ki je zazorel nad našimi bajoneti, zadnjih kapljah krvi in bojnem znoju, pa o izmučenih borcih.

»Zlom,« reče tovariš.

»Zlom,« ponovim, da bi ga uveril, kako istih misli sem. Podobe so iste pri meni in pri njem: gomile zaplenjenega orožja, ki ga je odložila poražena vojska; trupla okrutnih Hitlerjevih grenadirjev, vsepovsod isti razgovor: »Nemci so kapitulirali... Zmaga! Zmaga je naša!« Kolone naše junaške vojske se vijejo, prihajajo od vseh strani in se pollaščajo komunikacij, po katerih beže Nemci. Radi bi ušli zasluženi kazni. Šoferji se prehitvajo, kakor je pač močen motor avtomobila. Napredujemo od vasi do vasi. Stalno na nogah. Pričakujejo nas slavoloki, ki so

jih postavili kmetje, celo prelazi in križišča so okrašeni s cvetjem. Transparenti v slovenskem jeziku: »Dobrodošli, junaki! Živela jugoslovanska armada!« Hiše so ovite v zastave in zelenje.

»Lepa je Slovenija,« vzdihne veseli Šumadinec, ki je prvikrat v tem kraju, v domovini gora, poraslih z jelkami, zelenih pašnikov, bistrh studencev in šumečih rek...

Dan se je zaskoval. Naša kolona se je razsula obakraj poti. Sonce se je toplo uprlo v naše hrbte. Nasproti nam prihajajo kilometrske vrste ujetnikov. Prihuljeni se brezizraznega lica izmučeno vračajo iz vojne. Gredo domov? Ne, za sedaj ne morejo misliti na dom. Naj postavijo prej, kar so razrušili in zgrade, kar so požgali!

Približa se komandant Peter. Z borci izmenja nekaj besed in odhiti. Pred bližnjo hišo zagleda dečka in vpraša: »Kdo je tu notri?«

»Mati,« reče nerazumljivo deček.

»Tvoja mati?« vpraša komandant.

»Ne moja, ampak mati Marija.«

Komandant se približa. Pred ograjeno hišo stopi starka. Da mu roko in nas povabi noter. Srbohrvatski jezik ji ne teče kdo ve kako; pol s kretnjami, pol z besedami pripoveduje o vasi. Tedaj pride še sosed in nam pomaga, da se bolje razumemo. Na cesti se dvigne oblak prahu. Starka odpre okno. Po licu ji zdrsne solza. Polglasno reče: »Tak bi bil moj Jože...« Nato gre v

drugo sobo, ker ne more zadržati solz. Ko se vrne, prinese steklenico žganja in nam ga ponudi. Spet gre mimo kolona nemških ujetnikov ter ujetih ustašev in četnikov, ki jih spremljajo naši na vozilih. Pomikajo se počasi, vsi znojni in poklapani. Gredo... Gredo poraženci. Borci jih gledajo jezno, škripaje z zobmi, ker vedo, da je med njimi dosti morilcev. Starka spet stopi k oknu, dvigne razcefrano zaveso in gleda poraženo vojsko. Gleda jih in drhti. Stara je najmanj petinšestdeset let in treba je upoštevati, da na njenem hrbtu leže bremena dveh vojn. Starka se potem umiri in začne pripovedovati zgodbo svojega doma. Pripoveduje nam o Stani, Matildi, Ljubi, sinu Jožetu, ki ga ni več. Njen Jože!

Njen pogled se dotakne dveh starih kmečkih postelj. V levi je spal Jože. Pazljivo gre mimo njiju in komaj slišno odpre omaro. To omaro je Marija redkokdaj odpirala potem, ko je Jože postal skojevec. Zmerom se je jezil, kadar je hotela pogledati vanjo. V njej je Jože hranil svežnje papirja. Šele ko je odšel v hribe, je smeje se dejal: »Zdaj je omara spet tvoja, mati.«

Jokala je, ko jo je zapustil. Matere zmerom jočejo, kadar odhajajo sinovi. Jože pa je šel v vojsko in jokala je tembolj, ker tam zahrbtno čakajo krogle in podirajo može in mladeniče. Krogle ne zbirajo med starimi in mladimi. Njen Jože pa je bil tako mlad!

Pobrskala je po omari in izvlekla obledelo sliko. Na njej je bila vsa družina: oče, mati, tri hčere, ki tedaj še niso bile omožene. Na sredi, tik ob materinem vrtu, je stal Jože. Oči je imel široko odprte, plave lase, nekoliko nakodrane, a obraz preplašen, ko da bi bil prvič pred fotografsko kamero...

Ko je odšel med tovariše, ni bil več deček, nam pripoveduje Marija. Velik je bil že in nosil je mitraljez. Tedaj smo šele opazili, da starka stiska pod pazduho dvojce srajc. Ena izmed njiju je imela modre vzorce in športni ovratnik. Solze so ji na gosto tekale po licu. Razgrnila je srajco, Joževo srajco in zagledali smo madeže od krvi. Te srage krvi so oživele in govorile o mladosti dečka, ki je šel v boj. Morda se je Mariji prav zdaj, ko so se mimo okna pomikale vrste poraženih Nemcev, določno prikazala tista februarska noč, v kateri je nemški mitraljez spodsekal njenega edinca?

Kadarkoli se je dotlej v vasi ali nad njo oglasil kak mitraljez, je starka še zmerom mislila, da strelja njen Jože. Zmerom znova se je morala prepričevati, da Jožeta ni več in da namesto njega streljajo drugi, prav tako zanesljivi in smeli borci, ki so se zakleli, da bodo prinesli Mariji in Tildi in vsem svobodo. Nasmehnila se je in zdaj smo vedeli, da je najhuje preživela. Vesela je bila zmage, ki smo jo izbojevali Jožetovi tovariši, kajti ta zmaga, ki jo je ovenčalo zlato majsko sonce, je bila tudi plod njeneega telesa...

Toda Jožeta ni več in mati joče za njim. Tega nam ni skušala skriti. Pomlad je in Marija ve, da bi Jože z njo sadil krompir, ko bi bil še živ. Vse, kar je ostalo in preživelo, jo spominja nanj, priroda, ki se prebujajo, kolone poražene vojske, ki se pomikajo po cesti mimo hiše in mi, ki nas je povabila v svoj dom. Mi vsi smo mladi in Jože je bil tudi mlad. Toda mi smo ostali in Jože je mrtev...

Zjutraj, ko mine sen, ji je najhuje. Z roko tipa po Jožetovi postelji in išče kuštravo glavico, ki je leta ležala poleg nje. Potem, ko spozna, da Jožeta ni več, se hoče o tem prepričati. Odpre omaro in vzame iz nje srajci. Nič ne more zato, če odhiti k sosedam in jim pripoveduje, da je srajci nosil njen Jože ter izdihnil v eni izmed njih.

»Tovariši so mi jo poslali,« tarna. »Poslali so mi jo za uteho. Edini spomin nanj.«

Kdo ve kolikokrat je že pripovedovala o svojem Jožetu in kolikim ljudem...? Pripovedovala je in zmerom je čutila, da ji odleže. Tudi nam je povedala in prišel je čas, da smo morali oditi. Mati vstane, da roko komandantu in ga srčno objame. On se pripogne, kot da si hoče zavezati čevlje, v resnici pa tako skrije solze. Nato se zbere in reče Mariji: »Mati, mi vsi smo tvoji sinovi. Vsi, ki nosimo na kapi rdečo zvezdo.«

Potem se odpravimo, a komandant stisne starki roko in jo poljubi. Vzame še srajco in poljubi njen rokav.

Kadarkoli pomislim na maj, se spomnim Marije in njenega sina. Spomnim se majskega jutra, ko je naše bajonete pordečilo sonce svobode, in poti, ki smo jo prehodili v mnogih letih vojne in ki se je tako rekoč končala pred Marijinim domom. Bil je to konec vojne, ki je marsikatero mater ovila v črnino...

KJE IN KDAJ SO UPORABILI PRVE SODOBNE METALCE PLAMENA? Na Zahodni fronti pri Malancouru, 27. februarja 1916, a nekoliko kasneje pri napadu na slovitо francosko trdnjavo Verdun. Kot vsako novo orožje so metalci plamena pri nasprotniku izzvali precej strahu. Ko so Nemci prvokrat uporabili metalce plamena na solunski fronti, je italijanske čete zajel paničen strah. Nemci in Avstrijci so ustanovili mnogo ognjemetalških enot, ki so spremljale pehotne enote. Po pojavu nemških metalcev pa so tudi

Prvi metalci plamena

zavezniki kmalu opremili svoje čete s tem novim orožjem. Naše enote so na solunski fronti uporabljale francoske metalce plamena, leta 1918 pa so z njimi uspešno uničevale bolgarske in avstrijske utrjene postojanke. Tedanji metalci plamena so bili različno veliki, z rezervoarji od 22 do 200 litrov. Velikim metalcem z rezervoarji 200 litrov zažigalne snovi je streglo osem vojakov s podoficirjem in so jih uporabljali iz rovov. Manjši metalci so metalci plamen od 15 do 20 m daleč, a veliki z 200 l goriva tudi 40 do 50 m daleč.

KDAJ JE NASTALA ZAMISEL O PODMORSKI NAVIGACIJI? Bržkone leta 1776, ko so se Američani v borbi z Anglijo za neodvisnost hoteli zoperstaviti močni britanski mornarici. Inženir Bushnell je namreč tedaj izumil predhodnico sedanje podmornice, nekakšno zaprto školjko jajčaste oblike z vijakom za plovbo in vijakom za potapljanje. Vijake je poganjala sila človeških rok, za manevriranje pod vodo pa so uporabljali vodne komore, vgrajene v trup »školjke«. Na hrbtu je ta čudna predhodnica podmornice nosila svoje ofenzivno orožje, mali torpedi, z nekakšnimi ostmi, ki so se zapile v trup sovražne ladje. Posadka je štela enega samega moža. Takšen tip podmornice seveda ni mogel biti uspešen, važno je le, da je zamisel o njej prežvečela svojo prvo fazo. Bushnellovo zamisel je razvil leta 1800 Fulton, ki je model svoje podmornice »Nautilus«, današnje istimenske ladje na atomski pogon, pokazal celo Napoleonu. Ta podmornica je že imela krmlilo za različne morske globine, daljšo obliko in en sam vijak. Tudi ta tip podmornice je ostal le v zamisli, dokler niso prevladale ladje z železnimi konstrukcijami. Tedaj so vnovič proučili problem podmorske plovbe in od leta 1850 do

ŠE NE VESTE?

1863 zgradili nekaj novih tipov podmornic, ki pa so tudi propadle po prvih poskusih. Največ uspehov je žela Francija s svojo podmornico »Plongeur«, zgrajeno leta 1863. Motorje te ladje je poganjal stisnjeni zrak, ofenzivno orožje pa so ji namestili na pramcu. Američani so šli še dalj: zgradili so manjšo podmornico kot Francozi in jo nekajkrat preskusili. Toda eksperimenti so se končali s potopitvijo podmornice in smrtjo posadke. Kasneje so to podmornico dvignili z morskega dna, popravili napake na njej in jo uporabili v borbi proti sovražniku leta 1864. Poveljeval ji je Dixon z devetimi člani posadke, ki so končali na dnu morja, skupaj s posadko angleške fregate »Houstanica«, ki jo je ameriška podmornica napadla po blokadu luke Charleston. Po tem nedvoumnem uspehu so se Američani spet lotili študija podmorske plovbe, vendar so dosegli uspehe šele leta 1890 in 1900, ko so rešili probleme ladijskega motorja in obozročno. Medtem je Francoz inž. Zédé izdelal podmornico na električni pogon (leta 1888), inž. Holland v Ameriki in inž. Labeuf v Franciji pa sta ta tip spopolnila tako, da sta podmornici dodala dva motorja, parnega za površinsko in električnega za podvodno plovbo. Labeuf je premogovne kotle zamenjal z naftnimi, kasneje pa so začeli uporabljati z uspehom dizel-motorje s težkim oljem. Leta 1868 so nato iznašli torpedo, ki ga je bilo moč uporabiti na oddaljenosti 200 do 400 m, z eksplozivno snovjo, ki ni bila več nevarna podmornici. Poskus z novim torpedom je izvršila italijanska podmornica »Delfino« leta 1895 in posledje podmornice uporabljajo to orožje.

KDO SO BILI VOJAKI-NAJEMNIKI? Vse do francoske revolucije leta 1789 so evropske vojske sestavljali najemniki, vojaki, ki so jih posebni agenti pridobivali za cesarske ali plemiške vojske. Najemniški vojak je moral podpisati pogodbo, s katero se je po navadi obvezal, da bo ostal v stalni vojni službi 25 do 40 let. Potem takem so bili to poklicni vojaki, ki so postali last vladarja, kakor hitro so se prilgasil v njegovo vojsko. Disciplina v najemniških vojskah je bila osnovana na zastrahovanju. Za najmanjši prestopok so najemnike obsodili na hude telesne kazni, najčeseje na šibanje. Sam cesar Friedrich je rad naglašal, da se njegovi vojaki bolj bojé palice kot sovražne kroglice. Težje prestopke so kaznovali s posebnim šibanjem, ki je potekalo tako, da je najemnik do pasu gol moral iti skozi špalir tovarišev, ki so ga neusmiljeno tepli do onemoglosti. Tedajna vojna pravila so bila zelo šablonska. Za borbo se je vojska razmeščala na majhnem prostoru liki šahovske figure. Pred začetkom bitke so se nasprotni komandanti pozdravljali in rokovali, potem pa z kake vzpetine spremljali borbo. Zmagal je tisti, ki je izgubil manj vojakov.

KAKO SO IZRAČUNALI TEŽO ZEMLJE? Slovití znanstvenik Isaac Newton je odkril zakon težnosti, po katerem je matematično dokazal, da se n. pr. luna lahko ohrani v prostoru samo zato, ker se istočasno giblje. V nasprotnem primeru bi luna padla na zemljo, ker je zemljina krogla večja in težja od lune. Tudi zemlja je odvisna od istih zakonov. Če bi se ustavila na poti po svoji krožni krivulji, bi najprej počasi, a zatem čedalje hitreje začela padati na veliko sonce in bi popolnoma zginila v njegovem razžarjenem telesu. Prvi znanstvenik, ki je izmeril težo zemlje, je bil Henry Cavendish. Živeč v drugi polovici 18. stoletja, se je Kavendish lotil merjenja teže zemlje takole: na koncih tankega, majhnega vzvoda, obešenega na tanko žico, je pritril dve svinčeni kroglici. Ko je začel tem malim kroglicam na različnih koncih vzvoda primikati velike svinčene kroglice, je zapazil, da se male kroglice približujejo velikim in se spričo tega žica, na kateri je obešen vzvod, začena vrtili. Po velikosti tega vrtenja je C. nato izračunal silo, s katero velike svinčene kroglice privlačijo male. Ugotovil je tudi, da bi se male kroglice še bolj približevale velikim, ko bi bile le-te iz zlata, ker je zlato gostejše od svinca. S primerjanjem sil, s katerima malo kroglo privlači zemlja in velika svinčena krogla, je C. izračunal srednjo gostoto zemljine kroglice, primerjajoč jo s svincom in tako »izmeril« zemljino težo. Kasneje so prav tako angleški učenjaki izračunali gostoto zemlje s pomočjo primerjanja privlačne sile zemlje, katere gostota nam ni znana in privlačne sile neke planine z znanimi stenami. Ugotovili so namreč, da tudi gore, seveda v manjši meri kot zemlja, privlačijo materije, denimo, svinčene kroglice. Po velikosti odklona vrvice, na kateri torej kroglica ne visi navpič, ampak se nagiba k goram, je moč izračunati, s kakšno silo bi planina privlačila kroglo, ko bi

bila velika kot zemljina krogla. Na osnovi teh računov so matematično ugotovili specifično težo zemljine kroglice, na osnovi specifične teže pa prostornino in površino zemlje. Danes že ni več nobena skrivnost, da je zemlja težka 5977 trilijonov ton, ali okrog 6 kvadrilijonov kilogramov. Ko so to ugotovili, so bili znanstveniki zelo iznenadeni, ker se je izkazalo, da je zemlja dvakrat težja od iste kroglice iz kamna. Po tem sklepajo, da zemlja krije v svoji notranjosti velike količine rudnin, ki so težje od kamna.

Transformator je zgorel...

APRILA 1944. leta, ko so se zadnje krpe zamazane snega topile pod vedno toplejšim spomladanskim soncem, so prikorakali skozi lagerska vrata tovarne »Praezifix« v Dachauu novi priporniki. Ne veliko, le dvanajst jih je bilo; toliko je običajno prišlo novih vsak mesec v tovarno, ki je vedno bolj razširjala proizvodnjo. Hitler je

Interniranec iz Dachaua

začel proizvajati novo orožje V1 in tovarna vijakov ter preciznih kovinskih delov »Praezifix« je dajala za te vrste orožja važne sestavne dele...

Oblečeni v zebrastraste uniforme dachauskih jetnikov, so se počasi pomikali proti barakam, pred katerimi so že prej došli priporniki pravkar jedli običajno lagersko kosilo — korenje, kuhano na vodi... »Nova pošiljka,« so nekam dolgočasno opozarjali stari jetniki drug drugega in to je bilo tudi vse, kar je bilo ob takih prilikah spregovorjenega.

Novincem se je že na zunaj poznalo, da so novopečeni logoraši. Bili so še kolikor toliko rejeni in plašni. Niso vedeli, kam bi se deli. Posebno eden je bil videti silno neroden. Bil je pravi dolgin, prav gotovo blizu dva metra visok. Košate, nekaj centimetrov dolge obrvi, zibajoča počasna hoja in roke, s katerimi je opletal okoli sebe, kot

da bi ne vedel kaj z njimi početi, so le potrjevali prvotni vtis. »Od kod pa si?« ga je nekdo vprašal. »Jugoslovan,« mu je vprašani odgovoril polnoma brezbrzično.

Kasneje, proti večeru, ko je končalo delo v prvi izmeni, smo ga dobili med se. Kar nekam neverjetno se nam je zdelo, ko nam je povedal, da je inženir kemije in da je že blizu 20 let zaposlen v tem poklicu. Govoril je sicer slovensko, toda z očitnim srbsko-hrvatskim prizvokom. Res, ni bil Slovenec po rodu, toda že dolga leta je bil zaposlen v Sloveniji. Tu je tudi našel stik z OF in je kot kemik sodeloval v ilegalni tehniki. Povedal je še svoje ime — ing. Miroslav Hubmayer; to pa je bilo v glavnem tudi vse, kar smo zvedeli od njega.

Ostal je nekako sam svoj še naprej. Sicer zelo dober tovariš, toda nič preveč družaben. Delal je v kontrolnem oddelku, kjer so pregledovali izdelane proizvode in kadar je bil prost, se je najraje sam sprehajal med barakami ali pa zaigral po kako partijo šaha. Vedno je nekaj tuhtal, toda kaj, ni vedel nihče in se tudi nikomur ni zaupal. Šele dober mesec kasneje se je nekaterim zablislilo, veliki večini pa šele po osvoboditvi. Šele takrat je večina jetnikov zvedela, kaj je tuhtal in kaj je tudi iztuhtal...

Pravzaprav mu je pomagal slučaja. Ko je nekoč igral s sojetnikom šah, se je med drugimi »kibici« ustavil tamkaj tudi neki civilist-elektroinženir tovarne in prav tako vneto gledal v lesene figurice na šahovnici kot drugi, ki so stali okoli Hubmayerja in soigralca. Beseda je dala besedo, oba inženirja — eden kemik in v zebrastrasti obleki, drugi pa elektroinženir v moderni civilni obleki — sta se nekoliko spoznala med seboj. In ko je Hubmayer izrazil željo, da bi si rad ob priliki ogledal transformatorsko postajo, je bil kolega po akademskem naslovu, takoj pri-

pravljen ustreči prošnji, oziroma želji.

Že naslednjega dne, ko je bilo ravno kosilo in je izredno toplo pomladansko majsko sonce z vso silo upiralo svoje žarke, je prišel Nemec po Hubmayerja, da mu razkaže transformatorsko postajo, ki je stala ob robu taborišča, na samem. Transformatorska hišica je bila deloma zidana, vrata vanjo pa so bila lesena, od sonca, ki je ves dan sijalo vanja tudi močno razsušena. Skozi široke špranje in luknje, iz katerih so izpadle grče, so žarki osvetlili posamezne dele transformatorja...

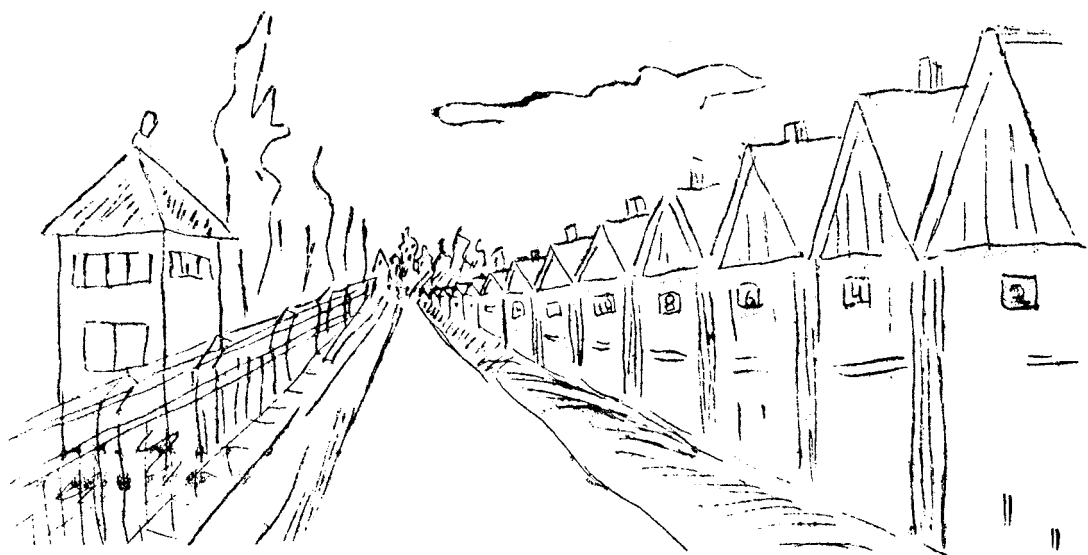
»Zanimivo,« je dejal Hubmayer, ko si je pazljivo ogledal notranjost, »samo zdi se mi, da je transformatorsko olje že staro, ker nekam čudno diši,« je še pripomnil. Nemški inženir, da bi očeval svoj strokovni ugled, mu je takoj pritrdil, čeprav verjetno ni začutil kakega posebnega duha.

Takrat je v Hubmayerju dozorela zamisel, drzna in po svojem končnem učinku verjetno ena najlepših v zgodovini dachauskih sabotаж. Za svoj rojstni dan, 27. maja, si je želel posebno darilo, ki bi si ga seveda pripravil sam, plačali pa bi ga Nemci...

Takoj se je lotil priprave, kajti do rojstnega dne je bilo le še tri dni. Pri nekem jet-

Ing. Miroslav Hubmayer

Nemško koncentracijsko taborišče Dachau — pogled na stransko lagersko cesto

niku, prav tako Slovencu, ki je na stružnici obdeloval dele iz silno hitro vnetljive kovine — elektrona, je vzel nekaj ostružkov in jih zdrobil v prah. Iz male deščice in dveh paličic je pripravil napravo, ki naj bi poskrbela za kres na njegov rojstni dan. V to napravo je pritrdil lečo stare baterijske svetilke, tako, da bi sončni žarki, ki so vhajali skozi špranje v transformatorsko hišico, ustvarili svoje žarišče prav tam, kjer je potresel elektronov prah. Vse je bilo tako majhno, da je lahko spravil v žep...

Toda kako spet priti v notranjost transformatorja in namestiti ta »peklenski stroj« tja med tramovje, kjer pade največ sončnih žarkov in to ravno opoldne, ko so najmočnejši? Spet mu je pomagal slučaj — civilni inženir ga je prav tisto popoldne pred rojstnim dnem ponovno povabil s seboj. Hubmayer je izkoristil trenutek, ko je Nemec pazljivo ogledoval transformatorske naprave in dobro namestil svoje sabotažno orodje, ne da bi kdo to opazil.

Drugi dan je čakal in čim bolj se je bližala ura polnevu, tem pogostejše je po-

gledoval proti transformatorski postaji. Toda zaman! Prav nič se ni premaknilo in transformator ni kazal niti najmanjšega znaka pripravljenosti, da bi zagorel. Minilo je popoldne, in še naslednji dan, Začelo ga je skrbeti... »Kaj, če nisem dobro postavil leče ali nisem pravilno ocenil kota vpadajočih sončnih žarkov? Kako naj zdaj vso reč spravim iz transformatorja? Zakaj če jo kdo najde, potem je konec z menoj!«

Že 29. maj se je nagibal proti večeru in še vedno ni bilo nič. Tudi sonce je bilo slabo. Hubmayer je že obupal, da bo kaj nastalo iz njegovega načrta. Naslednjega dne mora na vsak način priti v transformatorsko hišico in nekako odstraniti ponesrečeno pripravo...

V torek, 30. maja pa je bilo že zjutraj vroče in sonce je peklo kot v najbolj toplem poletju. Okoli dveh popoldne, ko so »kapoti« pravkar odžvižgali znak za povratek k delu, je zatulila lagerska sirena... Transformatorska postaja je bila ena sama bakla in goreče transformatorsko olje je bliskovito požiralo vse, kar je moglo doseči... V

dobre četrt ure je ostalo od transformatorske postaje le še kupček zogljenelih desk in tramov ter zvitega železja.

Kako je nastal požar? Strokovna komisija civilnih nemških inženirjev ter esesovcev si je ogledala pogorišče in soglasno ugotovila: olje v transformatorju je bilo že nekoliko staro in se je od silne vročine, ki je bila ta dan, vnelo.

Hubmayer se je skrivaj smejal in z njim vsi njegovi sojetniki, čeprav niso niti slutili, kdo je pravi krivec požara. Toda smejali so se, ker je bila tovarna tri dni brez električnega toka in je nemško vojno gospodarstvo izgubilo zaradi tega okoli 1300 delovnih dni. V tovarni je bilo namreč zaposlenih okoli 450 jetnikov.

Za Hubmayerjev podvig so zvedeli jetniki šele potem, ko je bilo taborišče osvobojeno. Pa tudi še danes nič kaj rad ne govori o njem, kot da bi to ne bilo nič posebnega... Le zadnjič, ko je šlo za priznanje službenih let med vojno in ko se je zadeva že dokaj časa »vlekla«, se je sklical nanj...

Bojan Kardelj

SLAVKO JANEVSKI

ILUSTRIRAL MARJAN AMALIETTI

V planinskem mlinu

OD ZADNJEGA drevesa v bukovem gozdu se strmo spušča manjša reber, preprežena s kotanjami in redkim, nizkim grmičevjem; nad podnožjem se reber nepričakovano neha pred hitrim planinskim potokom, polnim tolmunov. Od tod, pa do prvih hiš majhne vasi, se v neplodnem, izpranem svetu izgublja vsaka stezica. Bučen potoček, ki počasi spodjeda reber in goliči skale, je meja, kjer se pričenja hladna puščoba — kamen, kamen, kamen. Samo dvoje debel, dvoje mrtvih dreves je tu in čeprav imata dovolj vlage in sonca, na njunih črnih vejah ni listja; samo dopolnjujeta otožnost te goličave. Kot da je usoda začarala vso prirodo v kamen! Še celo krokar, ta stoletni razbojnik, je kakor okamenel na

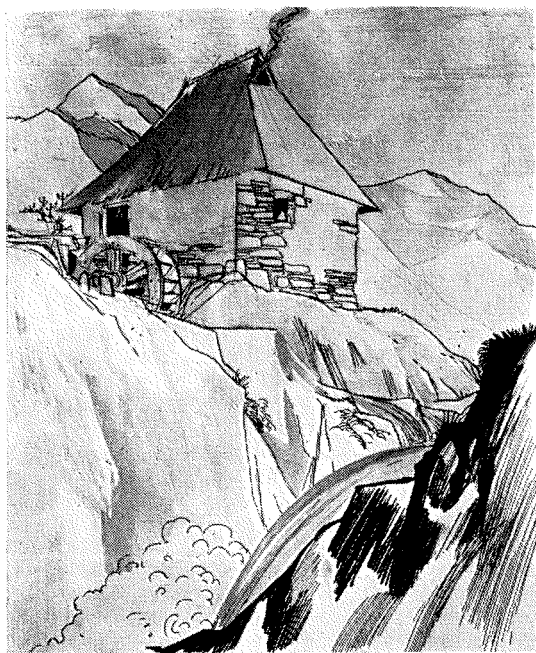
bližnjem drevesu. Negiben je prisluhnil šumenju pod seboj in oprezno, z ledenim sijem premikajočega se očesa, sledil omahujoči hoji neznanca. Ta se je, pripognjen pod težo puške, opotekal. Krokar se je v svojih sto letih že naučil, kako se mora čuvati pred močnejšim; še preden se je človek približal, je črna ptica razpela svoja krila in izginila.

Človek je s težavo dvigal noge, zavite v stare, brezbarvne cunje. Ko je iz daljave zaslišal nič dobrega obetajoče krokarje, se je ustavil in dvomljivo pogledal okoli sebe. Njegove oči je pokrivala megla — bile so odprte, a ničesar niso mogle videti. Potok ga je varal — zdelo se mu je, da je pred njem, a je takoj zatem spet blestel v soncu, nekje v brezkončni daljavi. Ko je bolje pogledal, se mu je vse zmešalo pred očmi in se zlilo v sivozeleno zaveso, za katero se je prenehalo življenje. Težko dihaajoč, je človek napravil še nekaj korakov in padel. Mlahavi puškin jermen mu je zdrsnil z ramena, dolga cev se je zarila v šop rume-

nega jegličevja, a ga ni raztrgala; samo razgrnila je zlatorumeno cvetje. Človek je zaječal skozi stisnjene, razpokane ustnice in se s trudom obrnil na hrbet. Takrat je na ramenu tudi kri prebila tesno, sukнено bluzo. Ko je začutil, da bo kmalu izgubil zavest, se je, kakor da drugače sploh biti ne more, zavedel: če mu nihče ne pomaga, ne bo mogel več vstati.

Vse okoli njega se je nenadoma spremenilo — sence so zakrile še zadnji košček svetlobe, zemlja se je zamajala in postala mehka kakor postelja; iz daljave je zaduhtel omamen vonj sena. To ga je nekoliko spravilo k zavesti. »Ne morem...« je nepovezano mislil. »Zgodaj je.« Spomnil se je svoje prve košnje, vasi, ne-

veste. Kot da mu niso požgali domačije, se je vrnil v svojo malo sobico, iz katere ga je zadnji večer, ko je odhajal, žena poškopila z vodo. Dobra je bila njegova žena. Iz zadnje pesti moke mu je spekla hlebček, ga prekrižala in namočila s solzami, potem pa mu ga izročila. Dobra je bila in samo težave so ga prisilile, da jo je zapustil, samo, nosečo. Potem... kdo je že prišel v odred s tisto strašno novico in — ali ni bil to le sen? Imel je znamenje nad očmi, ostro, zasekano z robom bajoneta, pa je čisto mirno pripovedoval, nagnjen nad taboriščnim ognjem. Vas so požgali. Streljali so. Internirali.

Človek je z izkrivljenimi zobmi stisnil spodnjo ustnico in se, v dvomu nekaj pričakujoč, oprl na komolec. Tamkaj, v bližini, na drugi strani potoka, je drhtela tanka, prosojna sled dima. Nagnil je glavo in se z dlanmi uprl ob zemljo, a se ni mogel vzravhati. Preden je padel z obrazom v travo, se mu je zazdelo, da se je vse nenadoma in hitro stemnilo... Visoko nad hrastovim gozdičem, ki se še ni ogrnil z listjem, je počasi krožil mrhovinar. Krokar je bil previden, čeprav je pričakoval pojedino; stal je na goli veji in s krokanjem obveščal svoj črni rod o poslednjem dogodku. Iz daljave se je bližal še en mrhovinar...

Zavedel se je šele pred večerom, s topo bolečino v telesu, obnemogel in žejen. V pričakovanju, da bo pred seboj zagledal tisto kamnito goličavo, je odprl oči in se začudil. Ležal je na suhi slami, pokrit s starim, zakrpanim kožuhom. Bleda sled zadnje dnevne svetlobe, ki je od nekod prihajala, ga je ohr-

brila. Vrata so bila samo priprta in lahko bi zlezal skoznja.

»Vode!« je z grgrajočim glasom proseče zaječal, a ga nihče ni slišal. Počasi se je začel zavedati in ogledovati okoli sebe, trudeč se, da zbere misli. Nekdo mu je slekel sukneno bluzo in mu ramo prevezal z rokavom, odtrganim od njegove srajce. Nad njim, po počrnelem tramovju, so visele krpaste pajčvine, obtežene z močnatim prahom; zraven njega je bil mlinski kamen. Vstal je in starčevsko upognjen stopil iz mlina. Planinski potok je bučeče udarjal ob kolo in raztresal po tolmunu motno peno. In zopet — razen mlina, le kamen in gola, nerodovitna zemlja! Kakor velika volčja šapa se je na severni strani opazno pomikal siv oblak, prenapolnjen z dežjem. Ranjeni se je naslonil na zid in trudno priprl oči.

»Končano je!« naenkrat spregovori sam zase in vse mu postane nekam čudno, a vendar navadno. »Odred je razbit in vprašanje je, če je kdo ostal živ. Vseh nas niso pobili, a mi: tega nikar ne obsoditi na smrt, saj ni namenoma izdal; onega drugega smo spustili zaradi otrok. No, sedaj se pa bori proti njim, proti njim vsem; udarjaj z glavo ob zid!«

»Kako se počutiš, sinko?« ga prestraši počasen, globok glas. Pred njim je stal čuden starec; širok, razraščan, do oči pokrit s črno, oguljeno kučmo, a iz njegovega bradatega obraza je mežikalo dvoje poševnih oči. Starec je stal na svojih krepkih nogah in se opiral na težko sekiro. Tak, kakršen je bil — bel in prašen od moke — je izgledal, kot da že ves čas stoji tamkaj, kot da je tudi on okamenel

v tej divji, surovi naravi. »Vprašam te, kako se počutiš?« ponovi in kakor da ne pričakuje odgovora, dodá: »Pojdiva notri. Ni še čas, da vstaneš!«

Zavedel se je: ranjeni ne more hoditi; prijel ga je okoli pasu in mu pomagal. Šele ko se je vrnil na slamo, je ranjenec opazil, da je tam tudi njegova puška, naslonjena na robati, kamnitni zid. Starec je odložil sekiro in mu, iskaje nekaj po svojem širokem pasu, začel pripovedovati: »Našel sem te po orlih, mrhovinarjih. Videl sem, kako so krožili nad gozdičem in takoj sem si mislil — tam mora nekaj biti. Čakaj, da pogledam; zakaj pa mi je bog obrnil oči v tisto stran? Prinesel sem te, a ti nisi odprl oči; da, tako je — zdelo se mi je, da si mrtev.«

Ranjenega je pričela tresti mrzlica in gledal je starca z nepremičnimi očmi; ničesar ni razumel. Ko je mlinar začel v kotliču mešati koruzno moko z vodo, se je ranjencu zazdelo, da pada v neko brezkončno globoko jamo. V njem je ostala samo še ena želja — rad bi vedel, kakšna je ta napolnjena mlinarska vreča, pokrita s črno kučmo in nagnjena nad njim? Preden je popolnoma utonil v meglo, je še lahko razločil dvoje starčevih oči; te so postajale velike in se počasi zlivale v drhtečo svetlobo; kakor da je luna prilezla v mlin... Šele četrtri dan je mrzlica popustila. Ko je odprl vroče veke, je prosil za vodo. V strahu za njegovo življenje stari mlinar ves ta čas ni zapustil mlina. Nekajkrat so prihajali domači, da vidijo, kako je z njim, on pa nikogar ni pušchal v mlin. Niti sina ni pustil niti vnuka. Še celo, ko da se je malo postaral. Po svoji stari navadi se je sam s seboj razgovarjal in čakal, da se ranjeni zave. Zato se je tudi nasmešnil, ko je svojemu varovancu dajal vode: »Je bolje, a?«

»Bolje je...« in čeprav ga rama ni več bolela, je ranjeni ležal do kraja izmučen.

Starec je odložil korec in s tobakom napolnil pipo. Zamišljeno zagledan v modri tobačni dim, je začel ranjenca spraševati, kdo je in odkod je. Ko je poslušal odgovore, se je namrščil, kakor da mu nekaj ni po volji. Mrmral je in zmajeval s svojo veliko glavo. »Zakaj se pa vi, sinko, vojskujete? Nimate niti vojske niti topa. Pustite države, naj si sami med seboj kopljejo oči. Če bi bil jaz namesto tebe, bi si raje obdelal njivo, če pa njive ne bi imel, bi šel kam drugam delat. Ti imaš kaj?«

»Požgali so mi. Ničesar živega mi niso pustili.«

Mlinar je udaril s pipo ob dlan in se začuden izkašljal. »Nesreča, bog naj mi odpusti, ne pa življenje. Kaj se ne more najti mojster, ki bi Nemcu pošteno posvetil? Kaj pravim, na čigavi strani so pa Turki, na vaši ali na njihovi?«

»Ne vem. Zdi se mi, da se oni ne vojskujejo.«

»E, to ni dobro,« se zamisli starec. »Če bi bil Turek z vami, bi spustil čredo Arabcev in

bi Nemcem še seme zatrl. Dolgo je že tega, kar sem videl Arabce. Kot da so rasli ob bi-voljem mleku. To so skale, ne pa ljudje. In črni so, kot da so vse življenje viseli v dimu.«

Tudi ranjenec je bil doma iz vasi, a je življenje vseeno bolje poznal. Odkrita iskrenost tega planinskega človeka se mu je zaradi tega po malem zdela smešna. Da bi obrnil razgovor na drugo stran, je začel mlinarja spraševati o njegovem življenju. Starec je poslušal šum naraščajoče vode in svoje odgovore povezoval s prejšnjimi mislimi o vojni. »Jaz nisem bil vojak. Hudo mi je dvigniti roko nad živega človeka. Nisem ga branil, nisem ga čuval, žal mi ga je. Še kokoši ob praznikih nisem zaklal.«

»A če dvignejo roko nad tebe?«

»E, če dvignejo? Zakaj bi jo pa dvigali, ko jim ničesar hudega nisem storil! Zaradi tega se tudi s sinom prepiram. Cesarskega leva si je pripel na kučmo. Cesarja hvali, vojake gosti z medom in orehi. Kaj pa vi, partizani, boste res kralja vrnili, boste res stari davek zahtevali?«

»Kako?« Ranjenemu se je zazdelo, da ga ni razumel. »Mar mi? Ne! Mi se borimo, a za kralja so drugi. Kdo ti je to rekel?«

»Katero? Tisto za kralja in davek? se zamisli mlinar »Sin Božin mi je to povedal. Nima vas rad. Ko je prihajal k meni, ga nisem pustil v mlin, da te ne bi videl. Za vašega pomagača me bo ta hudič imel.«

Drugi dan, ko je starec prinesel iz gozdiča suhih hrastovih vej, je zatekel ranjenca pri čiščenju puške. »Pripravljam se, deda. Jutri ob zori odidem.«

»No, kaj že jutri?« se začudi mlinar. »Pa boš mogel? Saj sem te zdravil, pa vseeno...«

»Hvala ti. Da nisi morda slišal kaj o naših? Kje so, ali kaj takega, da so nekje blizu šli mimo?«

»Ne. Če so šli, so odšli. Ničesar nisem slišal, ne videl.« Naenkrat se pripogne in šepne: »Nekdo je blizu...«

Vzel je sekiro in počasi, po prstih stopil iz mlina. Ranjeni se je vznemiril. Pokleknil je za mlinski kamen in puško obrnil k vratom. Hitro se je umiril. Mlinar se je vrnil; za roko je držal kuštravega devetletnega fantička. »Tu imaš, na...« si oddahne starec. »Vnuk je v skrb beh zame. Jezi se in noče iti domov. Oče ga je prestrašil.«

Ranjeni je spustil puško za kamen in se dvignil, radovedno zroč v pegasti malčkov obraz, mlinar pa je zmajeval z glavo in se čudil: »Pa kako, da si se tako prestrašil? No, povej no. Nikar se ne sramuj... A?«

Otrok je nezaupno pogledal neznanega človeka, potem pa si je migajoč s palcem bose noge po ilovnatih tleh, z roko obrisal topi nos: »Oče pravi, da si ponorel na stara leta in da te zaradi tega ni domov.«

»Ponorel sem!« se nagne starec in pridvigne goste, sive obrvi. »Poglej ga ti, materinega...! Ponorel sem! In kaj je še rekel?«

»Nič drugega, samo, da si ponorel.«

»U, u, u!« kakor da je presenečen, je starec razširil roke. »Tako je rekel?«

»Tako. Pravi...«

»Dovolj. Sem že slišal. Po kaj si pa ti prišel?« Fantiček je molčal. Od nekod se je s pritajenim, mehkim glasom oglasila kukavica. Potok je bučal, kakor da grozi z neznano kaznijo. Starec je prisluhnil šumenju in se vsedel na tronožec.

»Si slišal?« se obrne k ranjencu, »ponorel sem!«

Napolnil je pipo in stiskajoč s palcem črni tobak, z modrikasto belino oči gledal vnuka. »Nisem ponorel, bog ne daj, in tudi ne bom ponorel. Ne boj se ti za svojega deda! Ta te bo še oženil. Boš ostal v mlinu? Dobro, kosil boš z nami. Doma pa nikar ne povej, da si našel človeka pri meni. Saj ne boš povedal, a?« Otrok je nezaupno pogledal neznanca.

Pred večerom sta bila že prijatelja. Mali je postal zgovoren. Pripovedoval je, kako je preteklo zimo s svojimi prijatelji ulovil živega zajca. Ranjeni ga je poslušal, a vse manj ga je razumel; mislil je na ženo in z bolečino se je spomnil, da bi bila morala okoli Petrovega dne roditi.

Ko je po sončnem zahodu komaj zasvetila prva zvezda, so zacvilila mlinška vrata. Vsi trije so se hkrati obrnili, presenečeni nad prihodom mršavega, brkatega človeka.

»Kje si ti? Kaj moram celo v mlin hoditi pote?« se ta zagleda v otroka in se dela, kot da ne vidi človeka s puško. Otrok se je skril za deda. Takrat je prišlec razkleščil svoje velike zobe. »A, zaradi tega tebe cele dneve ni domov? Pomagač si, a?«

Ranjeni se je domislil, da je to fantičkov oče. Nepričakovano, neprijetno srečanje s tem črnim, izpitim človekom, ki ga je namrščeno gledal, ga je zmedlo. Čutil je, kakor da se mu v grlu nabira suh pelin. Ko je človek prijel otroka za roko in se napotil k izhodu, ni vedel, kaj naj naredi. Mlinar je tudi okleval; potem je zgrabil sekiro in se postavil pred sina. Čvrsto stoječ na krivih nogah je bil spet ko okamenel. Samo oči pod težkimi, od starosti belimi vekami, so postale nemirnejše. »Ne boš izdal, ti materin...« izdavi počasi. »Dokler bom jaz živ, ne boš izdal. Da se mi ne premakneš, drugače... Na stara leta me boš spravil v greh. Ubijem te!«

Odrevenel, kot da zmrzuje, se obrne k ranjencu: »Moramo se raziti, sinko. Če bi tega ne bilo, bi še lahko ostal, a sedaj — spusti se preko grebenov. Jaz ga bom držal tukaj, da te ne izda.«

Ranjeni je gledal v oba, kakor da ne razume, kaj se dogaja. Ko se je starec obrnil k njemu, se je zmedel in nagnil glavo. Dolgo je privezoval opanke; nazadnje je vzel puško in ne da pogleda onega, v čigar očet sta se srečala strah in mržnja, stisne mlinarju roko. »Oprosti. Hvala ti za vse...« ni mogel najti več besed, nekaj ga je stisnilo v grlu. Pogladij je dečka po šopu kodravih las in odšel.

Zunaj ga je sprejela topla, spomladanska noč. Še zmerom zmeden je globoko vzdihnil in se obrnil, da bi zadnjič videl mlin. Hotel si je zapomniti kraj, kjer mu je dobrasrčen planinski človek rešil življenje. Čutil je, da je za seboj pustil nekaj nerazrešenega; sklonjen je stopal po kamenju in zanešeno prisluhnil šumenju potoka. Hodil je opotekajoče, tako, kot da ima zvezane noge. Pod tistim okamenelim drevesom, ki kakor stražar vzravnano stoji nad potokom, ga je dohitel otrok. »Deda ti pošilja ta hlebeček in te pozdravlja. Rekel je, da še pridi.«

Ranjeni se je pripognil in svoje razpokane ustnice pritisnil na otrokov obraz. Stiskajoč pod roko še topel koruzni hlebec, se je začel počasi vzpenjati v strmo reber, od koder je prišel. Za njim je ostalo bučanje divjega potoka, stari kamniti mlin in čudna hišna drama starega mlinarja.

*Iz makedonščine prevedel
Ivan Ferlež*

Nekaj misli o pisanju kronik

KO SEM ODPRL prvo številko letošnjega »Borca«, sem res z zanimanjem prebral sestavek »Bili so mladi in neustrašeni borci«, odlomek iz krajevnih kronike Senovega. Ob tem se mi je porodilo vprašanje, kakšen cilj smo si zastavili s pisanjem krajevnih kronik. Mislim, da odgovor ni težak: krajeвне kronike naj nam ohranijo podobo osvobodilnega gibanja v nekem kraju. O tem so si tovariši iz Senovega gotovo tudi na jasnem.

Ko beremo razne kronike Senovega, pa zapazimo vrsto napak, o katerih se mi zdi prav dati nekoliko pripomb. V mnogih kronikah narveč najdemo le redka imena; tako tudi kronika Senovega oz. omenjeni odlomek navaja vsega štiri in to imena Slavka Šlandra, Sinkoviča, Dušana Kvedra in Sergeja Kraigherja. Med temi štirimi imeni je troje ljudi, ki so bili vodje osvobodilnega gibanja na Štajerskem. Prav je, da so omenjeni, če so neposredno povezani s krajevno zgodovino, prav pa bi bilo, da ne ostanejo brezimni tudi mnogi domači požrtvovalni borci in aktivisti. Tako beremo: »Prvi sestanek senovskih aktivistov je bil na Porebi...« Človek se vendar vpraša, kdo so bili ti aktivisti, kakšne so bile okoliščine tistega prvega sestanka, kdo je ta prvi sestanek organiziral itd.

Nadalje beremo: »Sredi novembra 1941 je odšla k partizanom prva skupina fantov, ki se je pridružila akcijam brežiške čete oziroma krške organizacije...« Kdo so bili vendar ti fantje, prvoborci iz kraja Senovo? V prvem letu osvobodilne borbe so dali svoja življenja, ali ni vredno potomcem v spomin zapisati in ohraniti v krajevni kroniki vsaj njihova imena?

Ob teh dveh naštetih primerih lahko izoblikujemo zaključek: v krajevni kroniki naj najdejo svoje mesto in s

tem priznanje za delo resnično vsi vaščani, ki so vsaj do neke mere pomembni za razvoj osvobodilnega gibanja svoje vasi. Ne samo naštevati vrhov, ti ne bi mogli ničesar doseči brez vojske ljudi, ki so organizirali javke, postojanke, ki so dajali na razpolago ugalcem stanovanja, gradili bunkerje, negovali ranjence, zbirali material itd., itd. V kronikah in zgodovinah širših področij teh ljudi morda ne bo mogoče omeniti, tu, v kroniki domače vasi pa morajo najti svoje mesto.

Lotimo se še enega primera:

Bil je med prvimi...

KO SEM PRED kratkim srečal na vasi prijatelja Toneta, sem ga — kakor po navadi — povprašal o tem in onem, o njegovem domu in družini, o njegovem delu v to-

»...nato je sledilo izseljevanje. Najprej so izganjali posameznike na Hrvaško in v Srbijo, nato pa vse prebivalstvo iz tako imenovane cone A v Nemčijo. Grad v Brestanici je priča vseh grozot, ki so jih pretrpeli ljudje, pregnani z domače grude, na kateri so njihovi predniki stoletja dolgo živeli...« Grad Brestanica je nema priča, ta bo večno molčal. Mi pa potrebujemo prič, ki naj govore!

To je seveda samo nekaj bežnih misli, prav pa bi bilo, da bi se o pisanju kronik kmalu temeljito pomenili. Saj so glavne smernice jasne, treba pa se je z njimi seznanjati in se po njih ravnati. F. F.

Ive Šubic: Partizanka

varni in podobno. Pogovor pa ni in ni hotel teči tako kakor včasih; nekaj ga je zaviralo, da se je vlekel in ustavljal kakor razrušen voz, za besedami je tičala skrita misel, ki ni hotela zlepa na dan.

Z rokami v žepih sva stala na cesti in obema je bilo čudno tesno pri srcu. Še vedno sem čutil stisk njegove roke, tiste široke, žuljave dlani, v kateri je moja desnica kar izginila. Vrtal sem po spominu, kdaj sem zadnjikrat govoril z njim — zdelo se mi je, da je bilo to pred poldrugim letom. Po mučnem, skoraj napetem molku sem ga vprašal: »Zadružni dom ste že dogradili, ali ne?«

»Da, zadružni dom stoji. Tudi dvorana je v njem, velika dvorana. Sicer pa ne vem natančno, kako so uredili prostore, ker že dolgo nisem bil tam.«

»Ne hodiš na sestanke?«

»Eh,« je zamahnil z roko in se s trpkim izrazom na licu zagledal nekam v daljavo.

»Ti si bil vedno med prvimi...«

»Eh, med prvimi... Veš, zdaj je drugače kakor takrat... Nikamor več ne grem, zame je vse minilo.«

Vse minilo... Pa je star šele nekaj čez štirideset let.

Nekoč... Sicer še ni tako dolgo od takrat, da bi moral začeti, ko da pripovedujem pravljico. Bilo je pred petnajstimi leti. Leta devetnajsto enainštiridesetega, meseca marca. Bilo je nekaj dni po tistem zgodovinskem dogodku v Beogradu, ko so delovne množice jasno povedale svetu, da se rajši borijo, kakor hlapčujejo, da je »bolji rat nego pakt«. Takrat sem srečal Toneta na vasi in ga — prav tako, kakor zdaj, po petnajstih letih — povprašal o tem in onem. On pa je takoj zasukal pogovor v drugo smer: »Prokleta, še zdaj mi niso poslali poziva.«

»Mar bi šel rad v vojsko?«

»Saj me je že sram, ko vidim druge, starejše, kako odhajajo. Jaz pa — mlad, zdrav, močan, dober strelec — čepim doma in čakam...« In čez nekaj dni, ko je bil sovražnik že na mejah, sem ga spet srečal in spet mi je dejal: »Še zdaj mi niso poslali poziva. Če ga v nekaj dneh ne dobim, se bom sam javil.«

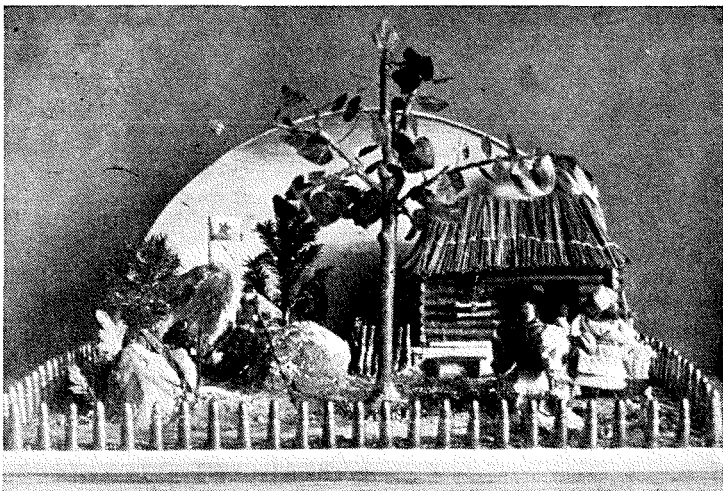
Nikoli ne bom pozabil, kako ježno so mu takrat sršale oči. Zazdelo se mi je — in bržkone sem uganil prav — da mu zato niso poslali poziva, ker so vedeli o njem, da se je v tovarni boril za delavske pravice. Komanda kraljeve vojske je kapitulirala in sovražnik je vdrl v deželo.

Kmalu po kapitulaciji sem ga našel na gmajni. Za nekim grmom je ležal kup ročnih bomb, in Tone mi je zaupal, da bi jih rad spravil

»Kaj boš z njimi?«

»Nekaj mi pravi, da nam bo orožje še prav prišlo. Tudi nekaj pušk sem že zakopal in mitraljez.«

Ni minilo pol leta, ko je orožje že romalo k partizanom. Spomladi, leto dni po kapitulaciji, pa je neke noči tudi Tone odšel v gozd — bil je prvi partizan v vasi. Potem ga poldrugo leto nisem več videl, ker so me kmalu po njegovem odhodu odpeljali v internacijo. In ko sem ga po vrnitvi spet srečal, me je bilo — novinca med partizani — skoraj sram ob njem, že oje-

Darilo, ki so ga 1944. leta poklonile Borisu Kidriču članice AFŽ iz Črnomlja

klenelem, preizkušenem borcu, ki bi mi lahko ure in ure pripovedoval o svojih pohodih in doživetjih. V partizanih ga nisem več srečal, slišal pa sem večkrat o njem. Pripovedovali so, da je neustrašen, da je vedno med prvimi. Ko so partizanske enote napadle Kočevje in obkolile stari grad, kamor se je bila zatekla posadka Nemcev in belogardistov, je prišlo povelje, da je treba sovražnika pozvati, naj se vda. To mu je bilo treba sporočiti s pismom. Kdo ga bo odnesel do grajskih zidov in ga vrgel med sovražne vrste? Izročiti pismo sovražniku, ki se v svojem besu ni nikdar oziral na določila mednarodnega prava in je bil vedno pripravljen ubijati v hrbet — to je bila dokaj tvegana stvar. Tone se je prostovoljno javil, da odnese pismo. Posrečilo se mu je — ostal je živ. Potem je odšel z brigadami na Stajersko. Bil je komandir čete. Nadaljnje podrobnosti o njegovem partizanskem življenju mi niso znane, toda dovolj je že to, da je bil v najhujših ofenzivah na Stajerskem.

*

Zdaj pa stoji pred mano in govori, da je zanj vse minilo... Postal je pasiven, zagrenjen. Zakaj? Da, tudi po osvoboditvi je bil med prvimi,

to dobro vem. Ni mu bilo do funkcij in položajev, hotel je živeti in delati na vasi. Nekoč so ga poklicali na okrajni forum in mu poverili mesto v neki gospodarski organizaciji. Čez nekaj dni je sklenil, da pojde nazaj na vas. »Kar drugi naj sedijo za pisalnimi mizami,« je dejal, »jaz ne bom. V zadruzi bom delal, tam sem bolj potreben.«

In res se je vključil v zadruzo, ker je bil prepričan, da je tako bolj prav. Bil je dober zadružnik, od jutra do večera je delal po njivah. Kadar sem ga srečal, je bil zadovoljen in nasmejan. Jezil se je na ljudi, ki so gledali zadruzo po strani, prepričeval jih je o prednostih zadružnega gospodarstva.

Čez nekaj let pa se je začela — ne po njegovi krivdi

Črtomir Šinkovec:

Nimam več besed

(1941)

*Nimam več, nimam besed
za strašna dejanja teh dni,
zdaj, ko le bajonet
nam do srca govori,
zdaj, ko svinec ljudi rešeta,
zdaj ko vislice so drevo red,
zdaj, ko doma nismo doma —
nimam več, nimam besed!*

— zadruga majati. Zapustil jo je, in od takrat ga nisem videl več veselega. Dobil je delo v tovarni. V isti tovarni, kjer je delal že pred vojno, takrat, ko se je boril s kapitalističnimi priganjači.

Mar ni zadovoljen pri svojem delu? Je delo prenaporno? Je morda začel hrepeneti po funkcijah?

Ne, delo ni prenaporno. Pa tudi po funkcijah ne hrepeni. Težko pa mu je zato, ker mu lahko ukazujejo nekateri ljudje, ki so ga nekoč kot partizana gledali postrani, ali pa so bili celo njegovi nasprotniki. Tako na primer določa norme nekdo, ki je bil med vojno domobranec. Nihče izmed njih ni bolj sposoben kakor Tone, — toda znali so se zriniti na boljša mesta. Zdaj ga zafrkavajo in se mu natihiem posmehujejo, češ: »Mi nismo bili partizani, pa smo na boljšem kakor ti.«

Tone je navaden, najslabše plačan delavec, kakor je bil pred vojno. Saj bi mu bilo vseeno, če se mu zaradi tega ne bi posmehovali tisti, ki so se nekoč prav tako posmehovali partizanom, češ: »Kaj bo peščica slabo oboroženih ljudi proti moderno oboroženi italijanski in nemški vojski!«

Tone se je zamislil v čase med narodnoosvobodilno bor-

bo. »Nikoli ne bom pozabil, kako sem lačen in prezebel trkal ponoči na vrata. Marsikje mi jih niso odprli ali pa so me celo nagnali — zdaj pa imajo nekateri izmed njih spet prvo besedo v vasi, mene pa gledajo kot bajtarja, ki nič nima in nikoli ne bo nič imel. V tovarni je mnogo napak. V razdeljevanju plač in še marsikje. Večkrat sem že o tem govoril na sestanku, ostro sem nastopil, kakor pač znam. Ondan pa me je direktor poklical v pisarno, me ozmerjal in mi dejal, da sem razbijalec in da me bo spodil iz službe, če ne bom tiho... Vidiš, te stvari me grizejo, zato sem postal pasiven.«

Ko sem se od njega poslovil, sem takole premišljeval: ali se človek, ki je bil med NOB med prvimi, res ne more spet dvigniti in dobiti nazaj

samozavesti? Lahko se dvigne — zato pa potrebuje pomoči svojih tovarišev, bivših partizanov, soborcev in ostalih političnih organizacij. Marsikdo bi mu že lahko pomagal, pa kljub temu molče hodi mimo njega. Pri nas je, žal, tudi med sindikalnimi funkcionarji mnogo takih, ki se rajši ukvarjajo s stvarmi kakor z ljudmi.

Tone ni sam, še mnogo je njemu enakih. Vsem smo dolžni pomagati vsi bivši soborci. Zato ker so bili borci, ker so naši ljudje, boljši od tistih, ki se širokoustijo o svojih zaslugah in sposobnostih. Če pa jim hočemo pomagati, se moramo hkrati boriti tudi proti napakam, zaradi katerih so postali zagrenjeni. Mnogo je napak in krivic — a tudi nas je mnogo!

F. Š.

Izrečeno in zapisano ...

Dopisnik V. Š., član teren-ske organizacije ZB Vič-Brdo-Vrhovec, se je udeležil občnega zbora svoje enote in nam je poslal tole kritiko: delo ZB omenjenih terenov šepa, ker nimajo lastnih prostorov. Udarništvo urejeno terensko

pisarno so oddali za stanovanja, ne da bi se o tem posvetovali z množičnimi organizacijami, ki so jo uporabljale. Omare in opremo so odpeljali na posestvo Kmetijske zadruge na Viču in dolgo ni nihče vedel, kje so dokumenti in arhivi organizacij. Terenska pisarna je bila prej žarišče množičnega dela na terenu. V njej se je shajala mladina, Strelska družina »M. Novak« pa jo je uporabljala za zimsko strelišče. Ta strelska družina zdaj nima nobenih prostorov in je njeno delo dobesedno prenehalo. Ker je dvorano Gasilskega doma zasedla šola z enim razredom, na Viču ni prostora, kjer naj bi se shajale terenske množične organizacije. Člani le-teh se trenutno sestajajo v salonu gostilne »Pri žabarju« in so tako postali kot nekdanji klubši.

V. Š.

*

Na občnem zboru ZB terenov Vič-Brdo-Vrhovec so med drugim razpravljali tudi o partizanski tiskarni »Podmornica«. Odveč je pripomniti, da je tiskarna važen zgodovinski in kulturni spomenik iz najtežjih dni slovenskega ljudstva.

Brigada na pohodu na Gorenjskem (fotografija ni dokumentirana)

Invalidski pevski zbor je stalen gost na partizanskih praznikih in srečanjih

Dejstvo pa je, da prostore tiskarne zamaka voda, v njih pa gospodarijo lastnikove kure. Prostori tudi drugače kličejo po ureditvi, saj Brda pogosto obiščejo šolske in druge ekskurzije. Kakšen vtis naj ti ljudje odnesejo iz tako zanemarjenega kraja? Predvsem pa bo treba urediti lastninsko pravico nad prostori »Podmornice«, ker se jih sedanji lastnik upira primerno vzdrževati. Dolžnost OLO je, da uredi lastninsko pravico nad poslopjem. Šele potem bo mogoče poslopje spremeniti v spomenik NOB, ki naj bo tudi temu primerno zaščiten.

Vir.

*

Vplivi klera na podeželju so zelo močni. Na mnogih občinskih zborih so se delegati v zvezi s tem dotikali nekaterih kritičnih pojavov. Tako so n. pr. na zboru v Novem mestu omenili, da takim vplivom zapada celo učiteljstvo. Nič čudnega ni, če po zgledu svojih vzgojiteljev tudi nekateri otroci padlih borcev obiskujejo verouk. Upravnik internata v Gameljnah spremlja k maši učenke, v Prelogu (Bela krajina) pa je neki bivši pripadnik italijanske mladinske organizacije Gill, predsednik šolskega odbora. Njegovi nazori se do današnjih dni niso spremenili, saj vpliva na

mladino tako, da na cesti pozdravlja s »Hvaljen Jezus«. Takšen človek prav gotovo ne sodi v šolski odbor, toliko manj pa bi ga smeli trpeti na predsedniškem mestu.

*

Drug primer, ki zahteva kazen, se je dogodil v Št. Lovrencu na Dolenjskem. Tam je učitelj v šoli nič hudega sluteče otroke vprašal, kdo ne hodi k verouku. Pa so se dvignili trije otroci naprednih staršev, ki jim je njihov »vzgojitelj« nato dejal: »Za-

prti boste, ker niste znali!« Če ta človek ne ve, da je pri nas cerkev ločena od države in da torej tudi izpolnjevanje verskih dolžnosti nima nikakršne zveze s šolo, ne more biti učitelj. Od prosvetnega kadra v prvi vrsti pričakujemo, da bo vzgajal mladino v naprednem duhu. Mračnjaštva v sodobni šoli ne moremo trpeti, še manj bomo trpeli nestrpnost in maščevalnost! Na ta primer je opozoril neki delegat na občnem zboru ZB novomeškega okraja.

N. Š.

*

Gaberje pod Gorjanci je vas, ki se ponaša z bogatimi tradicijami iz NOB, saj je dala nad dve sto partizanov in terencev. Toda, ko so letos sklicali občni zbor Zveze borcev, na katerem naj bi se med drugim pomenili tudi o potrebi po številnejšem sodelovanju bivših borcev v občinskem odboru, so ga morali preložit, ker je bila udeležba porazno nizka. Še več: šele petič se je zboru udeležilo toliko članov, da so bili sklepčni. Kje so vzroki za takšno nezanimanje in ravnodušnost? Člani odbora opravičujejo mrtvilo, češ obnavljamo in zato ne utegnemo. Toda zdi se, da zajec tiči v drugem grmu. Mnogi člani namreč zatrjujejo, da je delavnost v organizaciji padla, ker obnovitveni krediti niso

bili pravično razdeljeni. Bajše se je ta denar porabil za vse drugo, le za obnove ne. Če je to resnica, bo treba revidirati obnovitveno politiko, kajti razmere v organizaciji ne bodo prida boljše, dokler se ne odpravijo nepravilnosti in krivice.

*

Ponekod v Beli krajini, n. pr. v Primincih, bivši borci odklanjajo kandidaturu za odbornike v občinskih odborih, hočejo pa, da bi jim elektrificirali vas, ne da bi sami mig-nili s prstom. So tudi primeri, da se člani ZB pritožujejo in kritizirajo, češ v odborih sedijo naši ureditvi sovražni ljudje, sami pa se, kot rečeno, branijo sprejeti odborniškega mesta. V nekaterih organizacijah štejejo le nekaj deset članov. Med tistimi, ki niso člani Zveze borcev, je tudi nekaj partizanskih vdov, ki pa kljub temu prejemajo štipendije za šolanje svojih Opaziti pa je, da prav vdove, ki niso vključene v Zvezo borcev, svoje otroke pošiljajo k verouku.

*

Na občnem zboru Zveze borcev novomeškega okraja je delegat iz Kostajevce opisal pripetljaj, ki ga je treba ostro obsoditi. Ko so namreč v zvezi z razpravo, kakšni ljudje naj bodo odborniki v občin-

ERVIN SINKO:

Nisem eden

NISEM eden, šest jih je v meni. Starejši brat in mlajši, pa sestra — vsi mrtvi. Pa oče in mati, ki sta ubita.

Nisem eden, temveč sto. Sto in več kot sto jih je, ki sem jim gledal v obraz, jih držal za roko in ki so me klicali po imenu, vsak s svojim glasom.

Danes nimajo obraza, ne rok in njihov glas me več ne kliče. Tudi njihova imena vem samo jaz.

Govorim njihove besede, namesto njih govorim.

Rad imam zvesto besedo in moram jo najti, da ne bi izgubil sebe in tistih, ki z menoj izginjajo.

(IZ CIKLA »ČUDEŽNI IZLETNIK«)

skem odboru, člani ZB ugovarjali, da je v Kostanjevici nekaj odbornikov, ki niso niti člani Socialistične zveze, se jim je zoperstavil tamošnji ljudski poslanec z besedami: »Ne gre siliti ljudi, da bi se vpisali v naše množične organizacije. Saj to bi bil fašizem!« Nikakor ni naš namen ugovarjati kostanjeviškemu ljudskemu poslancu, vsaj kar se vpisovanja tiče. Pripadnost neki organizaciji je stvar svobodne odločitve posameznega državljana in končno — načelo naše demokracije. Toda, kadar gre za kandidaturu v organe delavskega ter družbenega upravljanja, bodo čla-

ni Zveze borcev zmerom vztrajali, naj odborniška mesta zasedejo državljani, ki so vsaj člani Socialistične zveze. Na odgovornih političnih in gospodarskih položajih hočemo ljudi, ki bodo povsod in vselej zastopali ne svoje osebne težnje, ampak interese naše socialistične družbe. V toliko se naše mnenje razlikuje od mnenja kostanjeviškega ljudskega poslanca.

*

Posledica nedelavnosti bivših borcev, članov ZB, je prav gotovo tudi kaj čudna sestava nekaterih odborov kmetijskih zadrug. Na Hinjah so se n. pr. v odbor splošne kmetijske zadruge vrinili nekateri bivši beglogardisti, da, celo črnorokci, ki zadrugo vodijo, kot jih je pač volja. Ker so važne gospodarske položaje na vasi zasedli takšni ljudje, tudi ni čudno, da so jim trn v peti odborniki, ki so jim naše splošne koristi ljubše od osebnih. Iz odbora neke sosedne zadruge so namreč odstranili tovarišico z utemeljitvijo, da »se bavi s politiko«. O njeni odstranitvi so soglasno sklepali vsi drugi odborniki. Prav ta primer priča, kako nujno je sodelovanje članov Zveze borcev na vseh važnih političnih in gospodarskih položajih, a zlasti v našem združništvu, tem temelju za razvoj socializma na vasi.

*

Že več kot deset let je poteklo od osvoboditve, pa še zmerom ni nikjer dobiti razglednic z motiviko NOB, ki bi

Da ne bomo pozabili! Takole je bila videti vojašnica v stari gimnaziji v Novem mestu potem, ko so jo zapustili italijanski okupatorji septembra 1943, kasneje pa bombardirali Nemci

prišla prav zlasti ob praznikih, 29. novembru ali 22. juliju, ko ljudje med seboj izmenjajo čestitke. Takšnih razglednic, ki naj bi zamenjale kvaliteto dvomljivo blago, nihče ne založi, čeprav so nam partizanski umetniki, kot Božidar Jakac, Vito Globočnik, France Mihelič in drugi, ustvarili dovolj umetnin, s katerimi bi ohranili zlasti mladini tradicije osvobodilnega boja, postavili pa bi se z njimi tudi v inozemstvu. Če se za to nihče ne pobriga, naj razglednice z motiviko NOB založi sam Glavni odbor ZB NOV. Prepričani smo lahko, da bodo takšne razglednice kot čestitke zelo iskane. Zato tudi ni bojazni, da ne bi šle v promet, četudi bi jih založili v veliki nakladi.

*

V ljubljanskem okraju je Zveza borcev zabeležila padec članstva. Lani 10. aprila je Zveza borcev štela 23.751 članov, konec leta pa komaj 23.098 članov. Več kot očitno pa je, da 653 članov, ki jih je bilo ob popisu 31. decembra 1956 manj, ni umrlo, ampak da gre le za površno evidenco oziroma nerednost članov v zvezi z objavljanjem ob preselitvi. Posvetimo tem vprašanjem več skrb!

P. Š.

*

V tovarni pohištva v Novi Gorici so odpustili bivšega borca. To pravzaprav ne bi

bilo nič čudnega, če bi bil ta odpuščen delavec nediscipliniran. Toda, kot se je kasneje izkazalo na arbitraži, v tem primeru vzrok za odpustitev ni bila nedelavnost ali nerednost, temveč nerazumevanje oziroma administrativno pojmovanje naših novih gospodarskih predpisov. Odpuščenemu borcu so storili dvojno krivico: z odpustitvijo so ga postavili na cesto in ga onemogočili v boju za napredna načela. Omenjeni bivši borec bi bil namreč lahko za zgled vsem ostalim, saj ni popustil, ko so starši zahtevali, naj se odpove svojemu dekletu, članu Zveze komunistov. Grozili so mu, da ga bodo razdedinili, toda on je svojo družico kljub temu poročil. Zdaj, ko je z domom sprt, so ga pa še od-

pustili! Verska nestrpnost staršev je šla celo tako daleč, da so mu narezali nekaj drevca iz njegovega deleža v sadovnjaku. Tako nepopustljivega in zavednega delavca bi bilo treba nagraditi in ga postaviti za vzor, ne pa kaznovati z odpustom! Zlasti pa so mu storili krivico zato, ker je med nami tudi nekaj takih članov SZDL in celo ZK, ki spriči ogroženih materialnih koristi popustijo in se cerkveno poročijo! Toda zaradi tega jih odpust ne zadene! Pripomnimo naj, da je bil odpuščen bivši borec ponovno sprejet v službo, ker mu ni bilo moč dokazati nobenega prestopka. Gornji primer smo navedli le zato, da opozorimo javnost na napake in nedoslednosti, ki se ne smejo več pripetiti.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Dan borca

ALEKSANDER RANKOVIČ, predsednik Centralnega odbora ZB NOV Jugoslavije je na Glavne odbore ZB NOV republik v zvezi z jubilejno proslavo Dneva borcev 4. julija naslovil pismo, ki ga objavljamo v izvlečkih. Celotno pismo Aleksandra Rankoviča, ki pojasnjuje pomen tega največjega praznika borcev, je natisnila »Crvena zvezda« 6. marca letos.

V svojem pismu tovariš Ranković med drugim pravi:

»Od 4. julija nas ločijo samo še štirje meseci. Z razglasitvijo 4. julija za Dan borca smo glede na njegov zgodovinski pomen prevzeli obveznost, da se za ta dan vsako leto pripravimo z mobiliziranimi nalogami svoje organizacije, sam Dan borca pa dočakamo v zavesti, da smo storili vse za izpolnitev teh nalog. Čeprav dne 4. julija ne opravljamo javnega pregleda celotne delavnosti organizacije, to nikakor ne zmanjšuje navedenega. Nasprotno, s slavnostnim značajem proslave Dneva borca moramo pokazati notranjo organizacijsko čvrstost in urejenost naših organizacij, aktivnost njihovega članstva pri izpolnjevanju rednih nalog in njihovo skrb za uresničenje smotrov organizacije v celoti.

Ko gleda tako na Dan borca, je Centralni odbor že lani sklenil, da se bo na ta dan letos prvič izkazalo javno priznanje organizacijam Zveze borcev in njihovemu članstvu za najboljšje uspehe na področju posameznih aktivnosti naše organizacije.

Ko se pripravljamo, da bi dostojno dočakali 4. julij, praznik naših narodov, vas želimo spomniti na še eno pomembno dejstvo. Letos se namreč končuje 15 let po zgodovinskem sklepu Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije o začetku ljudske vstaje in narodnoosvobodilne borbe. Zaradi tega ima letošnja proslava Dneva borca

poseben pomen. Prepričani smo, da se bo naša organizacija znala pripraviti na ta pomembni jubilej in ga slovesno proslaviti.«

Centralni odbor je hkrati izdal navodilo o načinu sprejemanja predlogov, sestavljanju elaboratov in delu komisije, ki bo ocenila poslane predloge in predlagala izvrš-

nemu odboru sklepe o izkazanju priznanja organizacijam Zveze borcev za urejanje in vzdrževanje grobov padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Podobna navodila so bila izdana za sklepe o priznanju okrajnim organizacijam za uspešno delo v izvenarmadni vojaški vzgoji ljudstva, za uspešno delo pri skrbi za otroke padlih borcev in žrtev fašizma ter za odpiranje in urejanje muzejev narodnoosvobodilne borbe.

Muzej NOB v Mariboru

Kot dopolnitev k poročilu Eda Turnherja, ki smo ga objavili v 11. in 12. št. lani, v članku »Za pravo delo in vlogo muzejev NOB«, smo iz Maribora prejeli dopis, v katerem avtor podrobno razčlenjuje razvoj mariborskega muzeja NOB. Navaja, da je prvi koncept bodočega muzeja NOB v Mariboru bila že razstava na Ostrožnem. Nato so lani 22. julija v lastni stavbi, ki jo trenutno končno urejajo, v Ulici heroja Tomšiča 5, v dvanajstih sobah odprli in 31. decembra zaključili razstavo, ki je v bistvu že novi mariborski muzej, ali Muzej ljudske revolucije, kakor se bo v bodoče imenoval. Do leta 1953 je bil v Mariboru samo oddelek NOB v Pokrajinskem muzeju. Z leti 1954 pa je bilo zbranih toliko muzealij, kolikor jih tovariš Turnher navaja v svojem poročilu. Lani decembra je muzej imel že 654 predmetov, 5410 fotografij in dvojno ali trojno število dokumentov, tiskov in spominov. Oddelek v gradu torej ni več od junija 1955, kar omenjeno poročilo ni upoštevalo, kar se je nanašalo nekako na zaključno prvo polovico preteklega leta. Bralce prosimo, da to vzamejo na znanje. Pri pomnimo naj še, da v Mariboru trenutno obstaja oddelek muzeja NOB v ulici heroja Tomšiča 5, zametek bodočega Muzeja ljudske revolucije, in da je tam vključno gradivo iz gradu, ki pa ga v vsej razstavi ni več kot kvečjemu 5%. Vse ostalo gradivo je bilo namreč zbrano v razdobju zadnjih dveh let.

PARTIZANSKO slavlje na Ostrožnem pomeni preobrat v zbiranju zgodovinskega gradiva iz NOB v Mariboru. V tesnem sodelovanju z mestnimi in okoliškimi organizacijami ZB je bil že pred Ostrožnim pod vodstvom oddelka NOB, Pokrajinskega muzeja v Mariboru in zgodovinske sekcije pri Mestnem in Okrajnem odboru ZB v Mariboru opravljen popis podatkov iz NOB. Stotine popisovalcev je v mestu in deloma v okolici hodilo od hiše do hiše, popisovaje javke, postojanke, tehnike, bunkerje, ilegalna stanovanja, kraje mučenja, sovražne postojanke itd. Tako smo zlasti v mestu dobili pregled udeležbe prebivalstva v NOB (sedaj imamo podatkov za blizu 10.000 ljudi), ki smo jih uvrstili v sku-

pine: partizani, aktivisti, podporniki, izseljenci, interniranci. Poleg tega smo ob tem popisu tudi dopolnjevali podatke o padlih in ugotovili samo na enem terenu 23 novih imen!

Te podatke nam je izpopolnilo še delo Pripravljalnega štaba za Ostrožno, ki je skušal zbrati čim točnejše podatke za vse štajerske borce in ob tej priliki so bili v Mariboru ustanovljeni razni štabi v okviru vojaškega štaba. Tako štab 11. SNOUB Miloša Zidanška, Lackovega odreda, štaba izseljencev in internirancev itd. Ti štabi so hkrati s tehničnimi podatki za Ostrožno pričeli zbirati vsak za svoj sektor tudi zgodovinski material. Razstavo na Ostrožnem so v precejšnji meri opremili s slikami in zlasti s predmeti ti štabi!

V letu 1955 so ti štabi nadaljevali v sklopu Zgodovinske sekcije pri Okrajnem odboru ZB v Mariboru svoje delo in na pobudo Okrajnega odbora ZB in Mestnega ljudskega odbora in Okrajnega komiteja je Okrajni svet sindikatov v Mariboru oddelku NOB odstopil stavbo v Ulici heroja Tomšiča 5, kjer je že pol leta prej dal zavetje študijskemu središču oddelka. Mariborski delovni človek je odstopil muzej NOB svoj lastni sindikalni dom in s tem pokazal, kako zna ceniti ohranitev revolucionarne tradicije. Pokrajinski muzej se je skušal oddolžiti tej lepi gesti, ko je v svoji razstavi posvetil lep del naprednemu gibanju v Mariboru.

Dne 22. julija 1955 smo odprli razstavo. V času priprav za to razstavo je bil dotok gradiva v muzej izredno velik. Samo od maja do julija je prispelo nad 1500 novih slik, 251 brošur, 40 letakov, 50 plakatov, 241 važnejših dokumentov, 231 predmetov, 83 raznih publikacij itd. V dvanajstih sobah smo takole razstavili gradivo: v prvi pod napisom »Čas med obema vojnama«, smo prikazali napredno gibanje od ustanovitve prve partijske celice v Mariboru, od revolucionarnih stremiljenj štajerskih ljudi v svitu oktobrske revolucije, vse to v letih 1918 do 1920 tja do 1937. leta, ko mlade generacije komunistov oblikujejo zadnje razdobje pred vdorom fašizma. Prikazali smo teror, ki so mu bili revolucionarji izpostavljeni, prikazali koncentracijska taborišča in kaznilnice, zlasti kaznilnico v Mariboru, razstavili slike in dokumente o stankah, o španskih borbah, o razvoju partijske organizacije in organizacij, prek katerih je Partija delovala itd.

V drugi sobi smo prikazali predvsem delo »Svoboda« in »Vzajemnosti« in raznih drugih delavskih kulturnih in športnih organizacij.

V tretji sobi smo pokazali razdobje od 1937 do 1941, vlogo Partije pri razkrinkavanju prodirajočega fašizma, vlogo Partije v borbi za mir, v nje-

ni soudeležbi in celo vodstveni vlogi pri narodnoobrambnih akcijah. Razstavili smo slike in dokumente o delovanju skojevcev, pokazali predvsem množičnost naprednega mladinskega gibanja v tem razdobju. Hkrati pa smo razstavili tudi slike in dokumente o izdajstvu petokolonašev.

Vmes smo v prvem delu razstave pokazali tudi generala Maistra in delo Maistrovih borcev, ki je njihova zasluga, da je Maribor in z njim velik del štajerske zemlje danes slovenski.

V isti sobi kot zadnje razdobje pred drugo svetovno

vojno, smo prikazali priprave na to vojno in potem napad na Jugoslavijo. Vrsté se poglavja, razpad stare Jugoslavije, razkroj jugoslovanske vojske, prihod Nemcev, teror, ki se začel, in odgovor na vse: Upor! Proglas Komunistične partije Jugoslavije maja leta 1941 in posledica — ustanovitev vojno-revolucionarnega komiteja v Mariboru za Štajersko, in začetek borbe. Maribor z javkami, postojankami, tehnikami itd. — veliko ponazorilo, ki nam pokaže, da na videz nemčurski Maribor vendarle ni bil tako okužen od fašizma, da se ne bi mogel dvigniti v veliko borbo, ki v

njej sicer zadobi strašne rane, a pokaže, da je slovenski Maribor. Blizu 6000 ljudi izseljenih iz mesta, skoraj 700 ljudi ustreljenih samo na dvorišču mariborskega sodišča, okrog 800 padlih borcev in žrtev itd., so številke, ki pridejo na pozornost, ki izraza in ki pokažejo, kako je to mesto na našem slovenskem severu trpelo.

Tudi naslednja soba je posvečena borbi Maribora, medtem ko nam končna soba v pritličju prikaže okolico in Slovenske gorice v borbi.

V nadstropju smo pokazali v prvi sobi teror na Štajerskem, izseljevanje, internacije, streljanje talcev, divjanje vermanov, vojno ujetništvo in tako dalje. Strašni in obtožujoči so dokumenti, predmeti, slike, ki jih je marsikdo le z največjo težavo gledal. Tu je deščica iz bariere, ki je služila kot zaslon pri streljanju talcev, polna izstrelkov, tu je gumijevka iz taborišča, tu so originalne slike, iztiho-tapljene 1942. leta iz Mautausa itd.

V naslednjih sobah se zvrsti partizanstvo, ki pričinja s prvo pohorsko četo 1941 in

nas prikaz preko 1. štajerskega bataljona, II. grupe odredov popelje v leto 1943, ko zraste na Pohorju 2. pohorski bataljon, iz njega odred, iz odreda pa 7. januarja 1944 brigada. Pokažemo TV stanice, Lackov odred, VDV edinice, prikažemo Šlandrovo brigado, vse ostale odrede na Štajerskem, prikažemo XIV. divizijo, IV. operativno cono kot celoto in Štajerce drugod v borbi. Tja vse do osvoboditve sledimo veliki rasti osvobodilnega gibanja na Štajerskem. Prikazujemo okvirno Štajersko kot celoto, vedno pa dajemo poudarek domačemu ozemlju v našem muzeju. Pa saniteta, pa tehnike, vse je zastopano in v dnevih osvoboditve kažemo veličino zmagovalstva in ob ruševinah požganih in bombardiranih domov pokažemo že tudi delo v obnovi.

Okrog 23.000 ljudi si je lani v mesecih do konca decembra ogledalo to razstavo. Malokatero oko je ostalo suho in tihi in nekako vase pogreznjeni so mnogi ljudje odhajali in velikokrat si slišal in mnogokrat je bila tudi zapisana v našo spominsko knjigo pri-

pomba, kako lepa in velika je naša osvobodilna borba.

Vzporedno z muzejem smo organizirali študijsko središče. Danes posredujemo material drugim muzejem, profesorjem in učiteljem na šolah in seveda tudi dijakom. Organiziramo in prirejamo predavanja iz NOB, publiciramo podatke iz NOB in zopet zbiramo in iščemo in zapisujemo ter pripravljamo kronike in življenjepis in v sto in sto primerih dajemo podatke in predloge za priznanje pokojnin in službenih let — in registriramo spomine starih borcev in stari borci radi prihajajo k nam in mnogi nam pomagajo. Tako raste naš muzej in bo morda zbral v nekaj letih delček tistega pričevanja o NOB, kakor bi ga moral zbrati.

Mnogo ljudi nam je pomagalo, da smo se dokopali do tega, kar sedaj imamo in lahko to delamo, kar delamo. Spomniti se je treba samo velikega razumevanja bivšega MLO in OLO in sedanjega Okraja, ki so vedno dali denar, kajti brez denarja se tudi taka reč ne da delati. Spomnimo se vseh tovarn, podjetij, ustanov, ki so nam pri raznih naših razstavah nešteto krat priskočili na pomoč. Vedno zopet pa se je treba vrniti k naši domači organizaciji ZB, ki nam je vselej pomagala, kadar je bilo najteže.

Posebno nam je pomagal Muzej NO v Ljubljani. Ne samo kamion muzealij, tudi več tisoč preslikanih slik, ves svoj arhiv nam je dal na razpolago in nenehno pomoč v nasvetih in konkretnem sodelovanju.

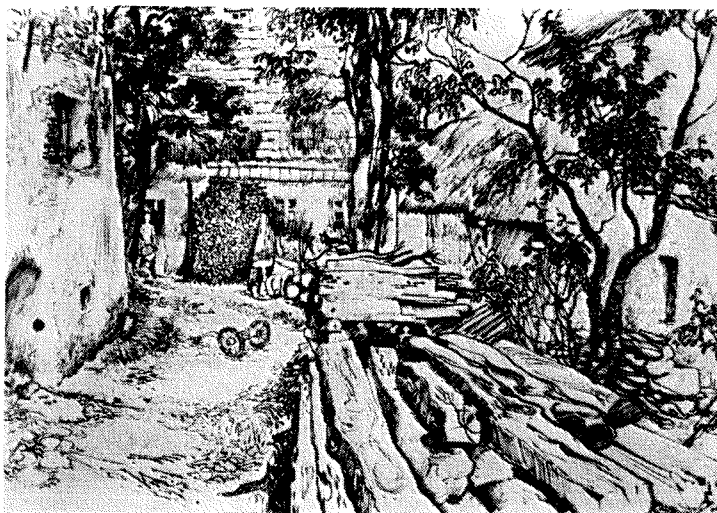
Ponosni smo na naše delo in srečni, če ob naših skromnih ustvaritvah ugotavljamo, da smo opravili le nekoliko tistega dela na oživitvi in ohranitvi tradicije NOB, kot nam ga nalagata dolžnost in spoštovanje do padlih.

In tovarišu Regentu smo hvaležni, ko nam je zapisal v našo spominsko knjigo, da se mu zdi najlepše na razstavi to, da smo znali predvojno revolucionarno gibanje tako lepo povezati z osvobodilnim gibanjem.

F.

Pri Šentjerti nad Laškim, 23. decembra 1944. Od leve proti desni: Pavel Maslo, prvi javni tožilec za Štajersko na območju Celja; poročnik Radovan Gobec, referent za kulturo pri štabu IV. operativne cone; kapetan Miro Lipuš-Mišo, politkomisar Kozjanskega vojnega področja; Lah, veterinar v štabu IV. operativne cone in kapetan dr. Jože Žabkar, referent za organizacijo sodišč pri štabu IV. operativne cone

Vas Poljane blizu Cerknega; v tej hiši se je v zadnji ofenzivi leta 1945 zadrževal štab IX. korpusa

Dokumentarni motiv je lahko — umetniška snov

O TEM, da znani slovenski partizanski slikar Dore Klemenčič-Maj že nekaj mesecev ustvarja umetniška dela tokrat z motiviko iz partizanstva, je bilo znano le nekaterim ljudem. Vendar ni tu niti malo »zlobe«, češ da bi Dore morda pred komurkoli skrival svoje ustvarjanje! Nikakor ne! Toda sprva je bolj molčal, ker je hotel najprej nekaj napraviti, a hkrati tudi — nekaj dokazati. In ko sem ga zadnjič o tem njegovem ustvarjanju povprašal, mi je rade volje povedal vse.

Začel pa je takole...

»Vsa Slovenija je polna partizanskih dokumentov. Toda ne samo za bivše borce, zgodovinarje in proučevalce podrobnosti NOB, temveč tudi za bivše partizane-umetnike. Poglej — toliko številnih krajev, kjer so bile razne borbe z okupatorji, toliko krajev in prostorčkov, kjer so se zadrževali partizani, enote, štabi, in toliko raznih drugih objektov, ki so za posamezne partizane, kurirje, terence, aktiviste in tudi za enote pome-

nile med NOB nekaj določnega, posebnega. Mar ni bogastvo teh dokumentov kot nalašč pripravljeno tudi za to, da jih s svojimi očmi prouči umetnik? Da! Seveda, zgodovinar ali proučevalec zgodov-

vine jih bo ocenil ali obdelal po svoji strani, umetnik pa tudi po svoji. In to z umetniške strani...«

Čeprav nerad, sem moral Doreta prekiniti zaradi nekaterih nejasnosti v tem njegovem pripovedovanju.

»Poglej, za kaj gre! Da bi razne kraje, pokrajine, hiše, drevesa, področja, reke, prehode čez reke, javke, itd., itd., skratka, številne pokrajine, kraje in objekte, pomembne iz NOB, umetniško upodobil. Točneje: da bi vse to umetniško narisal, bodisi, da bi bila to peririsa, risba s tušem, čopičem ali celo litografija.«

»Mar ni fotografija bolj prepričljiva? Oziroma, mar se ne bi dalo s fotografijami upodobiti številne kraje in objekte?« sem ga prekinil.

»Res, fotografija mnogo koristi. Toda bolj prepričljiva je umetniška slika. Rekel bi, da se da partizanski duh, ki veje iz teh krajev ali objektov bolj živo in prepričljivo obdelati na umetniških slikah. Še več! Ti motivi kar kličejo umetnika-slikarja in kiparja. Res, samo videti mora in če je v njem prava umetniška sila, tega pogleda ne bo izpustil. Vse ga bo prevzelo...«

»In kako si prišel na to zamisel, oziroma s kom si se o vsem tem pogovarjal?«

Vas Čeples nad Cerknem; v tej hiši je bila radiooddajna postaja in postaja telefonistov XXX. divizije

»Poštna bukev« — bukev v hribih nad vasjo Zadlas-Žabče, v kateri so primorski partizanski kurirji puščali pošto za tehniko »Krn« na Tolminskem

»Bilo je lani v nekem razgovoru s tovarišema Ivanom Mačkom-Matijem in Janezom Vipotnikom. Povedal sem, kako mislim in kaj predlagam. Oba sta soglašala in mi že s tem — seveda razen finančne pomoči — pomagala. Takoj sem odšel na teren in sicer na Primorsko. Le-to dobro poznam, saj sem tudi tamkaj partizani. Skratka, moj načrt je bil tak: na kraju samem narisati tiste detajle, ki so bili v času NOB pomembni za partizane. Kot že omenjeno, sem začel na Primorskem, in sicer okoli Cerknega, Tolmina,

Čepovana, Lokev... Seveda, vseh detajlov še nisem obdelal oziroma narisal, čeprav se je nabralo že 40 takih slik, v velikosti 45 × 60 cm. Razen teh dokumentarnih motivov pa sem uporabil tudi druge motive, predvsem pokrajinske.«

»In kdo ima te originalne slike?«

»Originalne slike hrani Glavni odbor ZB NOV Slovenije. Zaenkrat jih res samo shranjujejo, a zdi se mi, da jih bodo sčasoma uporabili za razne zbornike in za objavo. Osebnost pa sem tudi mnenja, da bi jih kazalo izdati v ko-

lekciji-razglednic, a tudi kot večje umetniške slike. Tiste mesece, ko sem na terenu delal te slike, sem imel namreč dokajšnje število opazovalcev. Ne samo, da so mi še sami svetovali, katere motive naj upodobim, temveč so me tudi prosili, da bi jim te slike pustil. Nekatere krajevne organizacije ZB pa so me prosile, naj bi jim slike napravil, da bi jih odkupili. Torej, na eni strani so bili v teh krajih ljudje zelo zadovoljni, da jih je obiskal bivši borec, ki bo njihove kraje, znane iz NOB, upodobil, na drugi strani pa sem spoznal, da kažejo veliko zanimanje za take slike. In nič koliko zgodb oziroma spominov iz NOB so mi pripovedovali! Kar žal mi je bilo, da nisem literat! Pa sem se pri tem spomnil, kako mnogi naši pisci govorijo, da nimajo snovi za pisanje knjig iz NOB. Na terenu, pri ljudeh, udeležencih NOB, je te snovi toliko, da jo naši pisci nikoli ne bodo mogli nabrati. Toda o tem le mimogrede! Zakaj to terensko delo mi je dalo za razmišljanje še neko snov! Ko sem se namreč ustavil v posameznih hišah, sem opazil, da so njihove stene v sobah skoraj povsod brez slik. Razne nabožne slike so odvrgli, druga kiča pa ne marajo. Tu ali tam so obesili razne partizanske slike, izrezane iz revij ali časopisov. Vidiš, in ob vsem tem sem znova spoznal, kako prav imajo naši ljudje, ko tožijo, da nimajo ustrežajočih slik iz narodnoosvobodilne borbe. Kazalo bi torej, da ljudem naši umetniki-slikarji pomagajo tudi s te strani.«

In tvoj načrt za bodoče?

»V bodoče bo moralo iti to delo bolj sistematično. Mislim reči s tem, da bo treba izdelati načrt za posamezne kraje oziroma pokrajine. Ta načrt pa menda GO ZB NOV Slovenije že pripravlja. Prepričan sem tudi, da pri tem delu ne bom ostal sam. Zakaj mnenja sem, da je potrebno vse te dokumente čimprej upodobiti. S tem pa znova zatrjujem, da je vsak dokumentarni motiv lahko tudi umetniška snov!«

Pripis: objavljene slike je izdelal Dore Klemenčič-Maj na terenu.

B. A.

Napisi na spomenikih NOB

*Da rod oteli bi pogina,
ste odšli. In vendar ne odšli...
Iz tal vas dviga moč spomina.
Ko prosta spet je domovina,
ste z njo in z nami tudi vi...*

(VRANSKO)

*V tem gorskem svetu, kjer so v letih zlih
pobijali može, otroke, žene,
je znova mir, a dasi je ves tih,
toži morilce in slavi umorjene.*

(DRAGA PRI BEGUNJAH)

*Prijatelj, ki tod mimo greš, pomisli:
oholi Nemci so nam vzeli tukaj
življenje le zato, ker smo imeli
slovensko zemljo in pravico v čisli.*

*Slavnih in veselih dni želimo
vam, življenja novega stvarjalci;
le če pot zanese vas tod mimo,
hip postojte: tu smo padli talci.*

(ZG. POLSKAVA)

Ameriška uprava bivših borcev je izdelala program, s katerim bodo izboljšali usodo 17.000 ostarelih borcev, ki žive v domovih te uprave. Namen programa je, te veterane iztrgati iz dolgočasje in osamljenosti, bodisi da jih bodo poslali v rojstne kraje, bodisi zaposlili kot administratorje v zdravstvenih ustanovah.

Konec marca bo v Parizu prva mednarodna konferenca otrok, katerih starši so padli v zadnji vojni v borbi proti fašizmu. Na njej bodo razpravljali o možnostih tesnejše povezave med nacionalnimi združenji za ostvaritev programa na socialnem in kulturnem področju.

V začetku februarja je v Beogradu zasedal drugi plenum GO ZB Srbije, na katerem so soglasno sprejeli predlog sekretariata GO ZB, da bo tretji kongres Zveze borcev Srbije 22. aprila letos v Beogradu. Kongresa se bo udeležilo okrog 450 delegatov.

Organizacija ZB v Jasenovcu že dalj časa marljivo zbira razno dokumentarno gradivo za muzej o zloglasnem jasenovškem taborišču, v katerem je nasilne smrti umrlo več deset tisoč žrtev ustaškega terorja. Pričakujejo, da bo mogoče muzej odpreti v kratkem, prav tako pa pripravljajo vse potrebno za ureditev spominskega parka na mestu, kjer so stale barake in so bila dvorišča ustaškega taborišča v Jasenovcu.

Angleški invalid Brown, star 59 let, po poklicu maseur, je oslepel v minuli vojni. Pred kratkim se je udeležil tekmovanja v hoji

med Londonom in Brightonom in je 169 km dolgo pot prehodil v 24 urah, kar pomeni, da je hodil s hitrostjo več kot 7 km na uro. Slepega tekmovalca je spremljal prijatelj, ki mu je kazal pot.

Preteklo leto se je v goriskem okraju strokovno usposobilo veliko bivših borcev. Stirje tovariši so odšli na srednje strokovno šolanje, ki jim ga je omogočil CK ZKS v rednih šolah, mnogi pa so se usposobili na strokovnih kvalifikacijskih tečajih, ki so jih priredila podjetja. Tako je Elektro-Gorica za bive borce organizirala enomesečni tečaj v Cerknem, podobne tečaje pa so imeli tudi v Soških elektrarnah in Tovarni cementa v Anhovem. Podjetja, posnemajte!

Francoska pošta je januarja tega leta dala v promet novo znamko za 15 frankov, kolikor znaša tarifa za običajna pisma. Na znamki je slika spomenika, ki so ga postavili na kraju, kjer je za časa okupacije stalo koncentracijsko taborišče Natzweiler-Struthof v Alzaciji. Sređstva, nabrana s to znamko, bodo šla v korist socialno šibkih bivših prežancev.

Med 10. in 14. februarjem so v Mostarju proslavljali enajstletnico osvoboditve mesta. V zvezi s tem je bilo v mestu in okolici več prireditev, na katerih so govorili o pomembnosti osvoboditve Mostarja in borbe jugoslovanskih narodov za lepše življenje. Tudi v šolah so spomin na osvoboditev slovesno pro-

slavili. Priredili so več uspešnih akademij, na grobove in grobnice padlih pa so položili številne vence.

Nedavno so iz Mauthausna v Avstriji prepeljali v Francijo 48 trupel oziroma posmrtnih ostankov bivših internirancev. Avstrijci so žrtvam fašizma izkazali čast tako, da je njihova vlada dodelila v spremstvo do francoske meje svojega zastopnika. Posmrtno ostanke bivših internirancev v Mauthausnu so položili v grobnico, ki v njej počiva 1864 izmed 8203 umrlih v Mauthausnu.

Dne 28. maja letos se bo v Bruslju (Belgija) začelo zasedanje Generalne skupščine Svetovne federacije bivših borcev, pred tem pa se bodo sestali strokovnjaki za rehabilitacijo FMAC. Generalna skupščina FMAC, nekakšen mednarodni parlament bivših borcev, katere zadnji sestanek je bil konec novembra 1954, združuje pa preko 126 zastopnikov bivših borcev iz 31 držav.

V Kruševcu bodo letos začeli graditi Dom za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, ki bo stal zraven mešane gimnazije. Po načrtih je sklepali, da bo zgrajba trinadstropna in najmodernejše urejena.

Mestni muzej v Celju je konec februarja sklical konferenco, na kateri so med drugim izvolili redakcijski odbor za pripravo nekakšne partizanske oziroma zgodovinske čitanke, ki naj bi jo šole uporabljale kot pripomo-

ček za poučevanje zgodovine NOB. Razpravljali so tudi o potrebi po enotni topografiji ter o stanju razstavnih prostorov zlasti v Celju, Ljutomeru in Trbovljah.

Šerif Čatić iz Prijedora (Bosanska krajina) je pred kratkim prodal svojo posest za 150.000 din. Od te vsote pa je občinski organizaciji Zveze borcev za njene tekoče izdatke daroval 20.000 din.

Prvega januarja letos je začela veljati evropska konvencija v izmenjavi vojnih invalidov, ki jo je lani Svet brez ugovora soglasno sprejel. To je obenem prva konvencija, ki je začela veljati v rekordnem času in bo mnogo koristila napredku svetovne medicinske rehabilitacije invalidov.

V 38 obmorskih in 44 višinskih krajih je lani letovalo 5016 otrok padlih borcev iz Slovenije. Vrh tega se je v dveh zdravstvenih kolonijah, v Banjolah pri Puli in na Sorici nad Škofjo Loko odlohalo 100 nad 14 let starih zdravstveno ogroženih otrok. Slednje je vodil Svet za zdravstvo in socialno politiko LRS, počitniške kolonije oziroma taborjenja pa organizacija Zveze borcev s sodelovanjem Taborniške in Počitniške zveze.

Po nepopolnih podatkih Okrajnega odbora ZB štejemo organizacija v ljubljanskem okraju 154 krajevnih odborov s 25.198 člani. Všteti so tudi člani Zveze borcev s področja Loške doline in Cerknice, ki sta po novi teritorialni razdelitvi pripadli ljubljanskemu okraju.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Kuharske nadloge

Partizanski kuharji so bili znani iz dveh razlogov! Prvič zato, ker so znali o svojih »specialitetah« tako prepričljivo govoriti, in drugič, ker so sodili v poseben rod vojske — komora imenovan. Komora, da, to pa je — vsakovrstna navlaka loncev, ponev, kotlov, vreč, fižola, živali in ljudi, katerim je duh po smodniku bolj tuj, kakor pa duh po dimu... Toda partizanski kuharji vedno niso imeli sreče v svoji obrti... Če je bila to nesreča ali neznanje, da se njihova »dejanja« niso skladala z njihovimi napovedmi ali obljubami, kaj vse da bodo skuhal, no, to je že drugo vprašanje. Zakaj vem, da se v kuharstvo kaj malo spoznam in edinkrat, ko sem moral kuhati, sem ga tudi polomil... Bilo je nekaj dni pred zlomom stare Jugoslavije. Očeta so vpoklicali k vojakom, mati pa je bila v bolnišnici. Ostal sem doma s še dvema bratoma... Namenil sem se skuhati kisló zelje s prežganjem. In ko smo kasneje že polovico zelja pojedli, se je izkazalo, da moka, ki sem jo našel v povajanem škrobnicju, ni bila moka, temveč klajno apno za prašiče... Za danes torej — nekaj zgodbic o partizanskih kuharjih!

KUHARICA Ančka je bila zelo priljubljena v bataljonu zlasti zaradi kuhanja golaža. Seve, bila je tudi brhka in čedna. Najbrž ji je zategadelj vodnik Šmon po neki uspeli akciji v italijanski postojanki podaril zaplenjeno uro... Ančka je bila vsa vznemirjena in med kuhanjem golaža si je uro neprestano odpenjala in zapenjala, jo ogledovala in poslušala, kako gre. Pa je spak nesrečo skuhal: nenadoma se ji je ura izmuznila in — flek v kotel, kjer je močno začinjeni golaž vrel, da so se kar mehurji delali. Ančko je

meso ven, in tako, ni vrag, dobi uro na vsak način. Začela je zlagati meso na ploho, da se je okusni in mastni golaž cedil iz njega. Iz kotla je pobrala že menda vse meso, ure pa nikjer. Tedajci se pojavila v kuhinji intendant in ostrmi nad Ančkinim početjem. »Ančka, kaj pa počenjaš? Saj boš ves golaž pokvarila!« Ančka je prebledela, nikakor pa ni hotela povedati o nesreči z uro ker bi se ji vsi smejali. Zakrila si je obraz z rokami, milo zajokala in odšla iz kuhinje. Iskali so jo, pa je niso mogli najti, tako da je tokrat hrano delil intendant. Ko je bil hotel že skoraj prazen, pride k intendantu čevljar Nace in se začne prepričevati, kajti mož je namesto mesa dobil kuhano uro in si ob njej zlomil edino škrobino. Intendantu se je tedaj posvetilo, zakaj je Ančka ušla...

Po prihodu na Štajersko se je jel pečati s kuharsko obrtjo naš bolničar Garafolj. Imel je močno voljo, da bi se izuril za dobrega in spoštovanega kuharja. S pravo vnemo se je vrtel okrog kotla in mencial na vse pretege, jed pa je bila večkrat zasmojena kot kuhana. To ga je še bolj podžigalo in ko smo v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu rekvirirali mnogo moke, je fant takole modroval:

»Žličnike! Danes bom pa žličnike skuhal, prave pristne žličnike. Se nihče vam ni skuhal kaj tako dobrega,« je Ga-

rafolj govoril vsakemu posebej.

Pripravil je testo; na jajca in podobne drobrote je, seve, pozabil. Potem je z veliko žličo polagal testo v vrelo vodo. Preden pa je vse testo zložil v kotel, je iz žličnikov

nastal močnik, ki se je končno še prismodil.

»Garafolj, kje pa so tvoji žličniki?« so ga vpraševali borci.

»Hudika, ta moka je zanič!« je tarnal Garafolj.

»Kaj moka, moka, ampak kuhar, kuhar!« de prisotni Djoko ter Garafolja na vse mile viže oponaša pri kuhi, da borce zaradi smeha bruha močnik kar skozi nos. In Garafolj je spet prijel za torbico z rdečim križem...

*

Omlete so bile specialiteta, o kateri so partizani mogli le sanjati in so, žal, premnogokrat sanjali. Zgodilo se je kmalu po prihodu na Štajersko, da so partizani iz II. bataljona Tomšičeve »nažicali« precej jajc. Zato je kuharica Zora sklenila speči omlete, ali kakor se reče tudi palačinke. Seveda, jajca so že bila, toda

zazeblo pod srcem in kar trda je postala. Potem pa brž v v roke zajemalko pa z njo po uro v kotel! Toda vsakokrat, ko je zajela, so bile v zajemalki le kosti in meso. Potem je sklenila, da bo zložila vse

ni bilo moke, bele moke. Zora si je pomagala kar s koruzno, kajti bila je iznajdljiva in verjela je, da je v partizanih vse mogoče.

»Kaj bo dobrega, Zora?« jo je pobaral Pogačev, zakaj prišli so s pohoda in vsem je krulilo v želodcih.

»Omlete, fine omlete!« de Zora, vtepaje jajca v loncu. Kmalu pa je morala Zora spoznati, da ne bo mogla pripraviti omletev. In spet je bil pri njej lačni Pogačev.

»Zora, kje so omleti?« jo je pobezal, ko se je zamišljena sklanjala nad kozico.

»Ne bodo omleti, 'šmoren' bo,« se Zora izmaže iz zadrege.

»No, pa bo kaj kmalu?«

»Tik-tak!« konča odrezavo že nekoliko nervozna Zora. Pogačev se je vrnil in minilo je pol ure, pa še nič.

»Ja, Zora, ali boš že kaj zmečkala ali ne?« Bilo je vse tiho.

»Zora, ali bo kaj kmalu tisti tvoj 'šmoren'?«

»Saj ne bo 'šmoren', žganci bodo!« se oglasi ženski glas iz kuhinje. Spet so čakali kake pol ure in končno je prišla na mizo močno redka jed.

»Fantje!« je dejal Pogačev. »Zora je hotela napraviti omlete, pa so se ji sprevrgli v 'šmoren', le-ta se je preto-

pil v žgance, zdaj pa jemo močnik... Hura!«

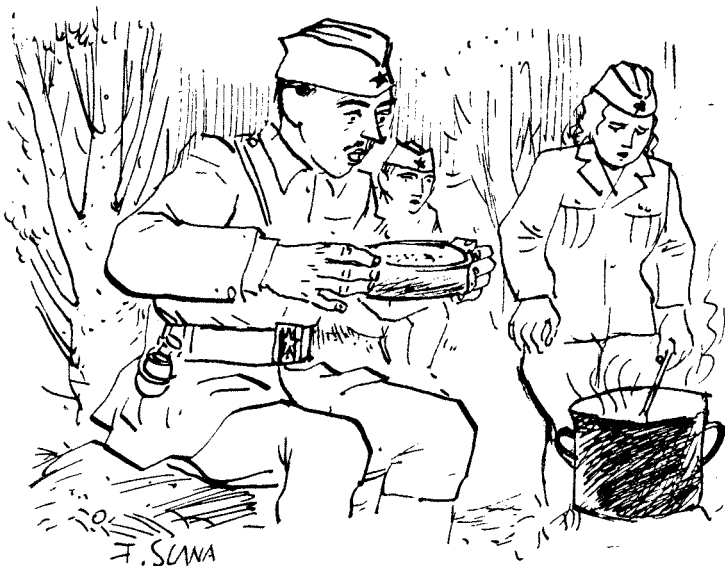
*

Med kuharske dolžnosti je sodilo tudi prenašanje loncev, ponv in ostalih kuhinjskih pripomočkov... Ko smo bili v zasedi na cesti Dobrna—Celje in tamkaj napadli dva kamiona Nemcev, zaplenili šarec in več pušk, je bil z nami tudi

kuhar Francelj s svojimi pomočniki. Oborožen je bil s 35-litrskim loncem, ki ga je močno okajenega (beri: popolnoma črnega!) nosil privezanega z vrstico ob nahrbtnik, z velikim kuhinjskim nožem in z dolgo gladko kuhalnico, ki se je na svoji zgornji polovici svetila kot zlikan škorenj. Umikali smo se po strmem gozdu nizdol in zapovedana je bila najstrožja tišina, kajti Nemci so poslali okrepitve iz več strani. Tedajci pa je Franceljno spodrsnilo, vrstica se je utrgala in lonec je z velikim truščem zgrmel v dolino, zaletavajoč se ob bukve in druga drevesa. Franceljno je stopil mrzel pot na čelo, kajti za kaj takega bi bil lahko ustreljen. Pa se je uštel in ko je to spoznal, se je zapodil v dolino v lov za svojim piskrom.

V novem taborišču na Paškem Kozjaku smo se dobre volje o tem pogovarjali. »Dobro, da takrat ni bilo Švabov blizu!« je ugotovil Lev. »Saj so bili, pa jih je Francelj s kotlom pregнал,« se je odrezal nekdo iz komore in vsi smo se smejali.

Franci Strle,
ilustriral France Slana

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA

Indijska vojska in njene prostovoljne enote

Leto tisoč deset sto štiriinpetdeseto je bilo zaradi nekaterih odlokov zelo pomembno za razvoj indijske vojske. Suhozemske sile, vojna mornarica in letalstvo so, kakor zmerom, ostali trdnjava indijske svobode. Med odloki, ki smo jih omenili, pa je bil pomembnejši odlok o osnovanju Nacionalnih prostovoljnih sil, kakor tudi odlok o reviziji odredb o pokojninah in nagrajevanju oficirjev in podoficirjev vseh treh rodov vojske. Prav tako se Indijci trudijo znebiti odvisnosti v pogledu obrambnih zalog in opreme in zmanjšati uvoz teh predmetov. V zvezi s takšnimi ukrepi so težnje po razvoju osnovne obrambne industrije.

Nacionalne prostovoljne sile, utemeljene po odloku lani aprila, so zamenjale Pomožne teritorialne enote, ki so jih Indijci osnovali leta 1954. Prostovoljne sile imajo namen spoznati čim večje število prebivalcev z osnovami vojaške vzgoje, utrditi čut za disciplino in zaupanje v lastne sile. Zaradi popularnega obeležja so tudi Pomožne teritorialne sile preimenovali v Nacionalne prostovoljne sile. Indijci pričakujejo, da bodo tako vzgojili

v vojaškem smislu pet »lak« (en »lak« je 100.000 mož v petih letih, torej pol milijona ljudi. Medtem ko je prej ta vrsta vzgoje trajala deset dni, so jo lani podaljšali na en mesec. Zanimivo je, da so indijske prostovoljne sile prve enote v državi, ki so opremljene in oborožene izključno z izdelki domače vojne industrije. Zanimanje za »prostovoljne sile« je veliko, saj je državi brez posebnih težav uspelo s 96 % ostvariti svoj obrambni načrt za leto 1954.

Poleg Nacionalnih prostovoljnih sil pa imajo Indijci tudi mladinske polvojaške organizacije, v katere se priglaja veliko število mladih ljudi. Tudi dve takšni organizaciji, kot n. pr. Nacionalni kadetski korpus in Pomožni kadetski korpus štejeta pol milijona pripadnikov. Zlasti uspešen je oddelek za ženske v okviru omenjenih mladinskih organizacij. Ta oddelek je v začetku sestavljalo 600 kadetov, konec leta 1954 pa je štel že 5000 pripadnic. Glede na številen odziv med ženskami so sklenili osnovati v vsaki indijski državi oddelek za dekleta oziroma ženske. Udeležba deklet pri ustanavljanju brigade

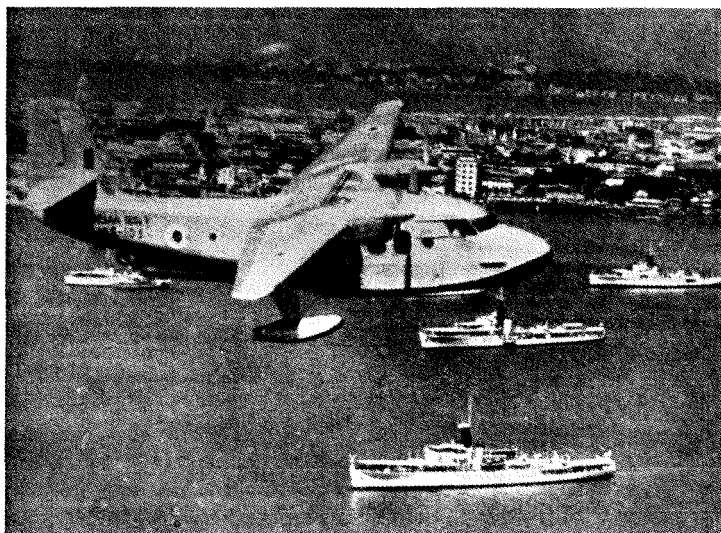
za šolsko žensko mladino je dokončno spodbila pomisleke, češ da se dekleta ne bodo polnoštevno odzvala pozivu za vojaško vzgojo.

V skladu s potrebami je tudi reorganizacija Akademije narodne obrambe, oziroma združitve ustanov za vzgojo oficirjev vseh treh rodov orožja. Akademija se je preselila v novi dom v Khadakvasli. Računajo, da bo novi dom lahko sprejel hkrati 500 gojencev, katerih šolanje so podaljšali od prejšnjih dveh na tri leta.

Napredek je zabeležila tudi vojna mornarica, ki je uspešno zaključila vzgojo na kopnem in na morju. Za mornarico so nabavili obilo nove opreme, s čimer bo zlasti pouk v mornariških šolah znatno olajšan. V letalstvu, ki je prav lani slavilo svoj enainvajseti rojstni dan, so imenovali prvega Indijca za letalskega maršala. To je letalec Mukerdji, ki je prevzel poveljstvo indijskih zračnih sil. Novost je tudi, da se bodo odslej Indijci šolali na domačih letalih HT-2, standardnih aparatih za vzgojo v indijskih letalskih šolah. Indijsko vojno letalstvo opravlja tudi razne mirodopske naloge, kot n. pr. da oskrbuje severne indijske pokrajine z živili in drugimi potrebščinami. Indijski letalci so se proslavili tudi z rekordi: trije piloti so v Franciji prebili »zvočni zid«, kar pomeni, da so leteli hitreje od zvoka. Pomembna je tudi instruktorska vloga indijskega letalstva, saj so piloti nekaterih sosednjih držav, zlasti Indonezije, v indijskih vojaških šolah dobili osnovne pojme o letenju in letalski tehniki. Predlanskem so v neki indijski letalski šoli končali tudi Afganistanci.

Naša nova letala

Naša letalska industrija je zelo mlada, vendar je v nekaj letih dosegla nepričakovane uspehe. Šolska letala so bila njeni prvi proizvodi. Prav tako so v naših letalskih tovarnah izdelali obilo športnih letal in klasičnih borbenih lovcev z motorji na vijak. Zadnje čase pa so naši letalski strokovnjaki opravili več poskusnih letov z nekaj prototipi naših modernih reaktivnih borbenih letal. Nedavno pa so se z nekega našega letališča dvignila tri letala novih tipov in sicer letalo tipa »Kurir«, ki ga bo

Enota indijskega pomorskega letalstva nad Bombayem

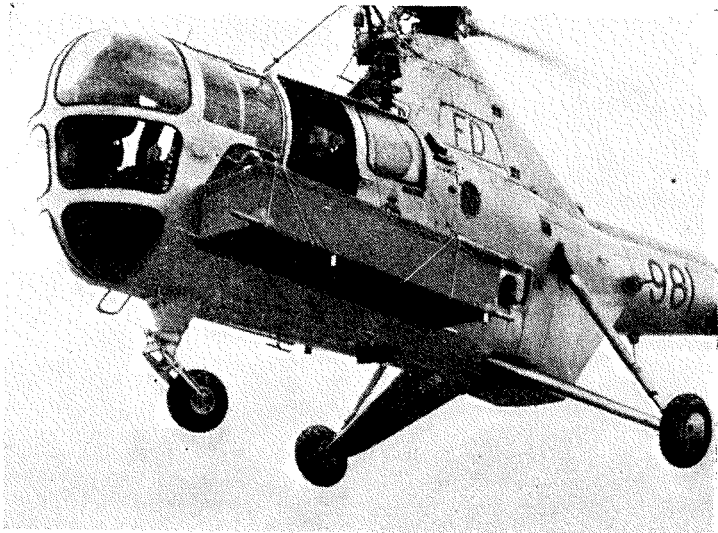
uporabljalo letalstvo, kakor tudi kopenske enote. Prednost tega letala je, da potrebuje zelo kratko vzletišče in da je zelo primerno za letalsko službo v zvezi in saniteti. Novo, spopolnjeno verzijo šolskih letal »Aero« pa pomeni letalo domače konstrukcije »Aero 3«, ki jih bodo v kratkem dodelili našim šolskim centrom. Mladi piloti, ki so uspešno dokončali osnovno letalsko vzgojo, bodo lahko nadaljevali prehodno in taktično letalsko šolanje na našem novem letalu tipa 522. To letalo je oboroženo s strojnimi, lahko pa tudi nosi bombe.

Proučevanje hiper nadzvočne hitrosti

Povsod po svetu grade tako imenovane aerodinamične predore za preskušanje strojev, ki razvijajo hitrost, trikrat večjo od zvoka. Zlasti v Angliji posvečajo tem napravam veliko pozornost, ker menijo, da so neogibno potrebne kot podpora za študij konstruktorjev letalskih motorjev in dirigiranih izstrelkov.

Da bi si lahko predstavljali, kakšna je hitrost, trikrat večja od hitrosti zvoka, naj povemo, da gre za hitrost 11.265 km na uro na nadmorski višini 0. Takšna hitrost se nam zdi v primerjavi z največjimi hitrostmi, ki so jih dosegala prevozna sredstva minulih stoletij, malone blazna. Vendar kaže, da se znanstveniki niti s tem ne zadovoljujejo, kajti že razmišljajo o graditvi aerodinamičnih predorov, v katerih bi bila poskusna hitrost letalom podobnih strojev 20-krat večja od hitrosti zvoka, oziroma 24.000 km na uro. V tem primeru bi letalski strokovnjaki morali zgraditi tako imenovane »udarne cevi«, v katerih bi povzročili močan veter v delku sekunde. V angleških centrih za aeronavtične poskuse na primer že uporabljajo predore, v katerih uprizorijo pravi pravcati let z nadzvočno hitrostjo Mach 5 ali 6115,8 kilometrov na uro. Zadnji čas so zgradili dva nova predora. Eden izmed teh dveh predorov je namenjen za preskuševanje letalskih modelov z razpetino kril 1,80 m, pri hitrosti 3200 km na uro, drugi, navpični predor, pa za preskuševanje modelov v svobodnem letu, ki so izpostavljeni strujanju vetra od spodaj navzgor.

Delovno območje prvega predora se razprostira na prostoru 2 km², največja hitrost, ki jo je

Najnovejši helikopter britanskega vojnega letalstva, ki ima ob strani trupa posebno nosilnico za ranjence, s čimer zdravnik lahko med poletom nadzoruje ranjenca

moč v njem sprostiti, pa znaša 3200 km na uro, sevne na 0 nadmorski višini. Ta predor ni predviden za preskušanje prehodnih (transonskih) hitrosti, ki jih proizvajajo v drugih predorih.

Zdaj pa še nekaj tehničnih podatkov o aerodinamičnih predorih: zgrajeni so iz jekla, v najožjem delu široki 14,3 m, sestavljeni pa so iz elastičnih členov, ki dovoljujejo toplotno širjenje. Zrak v predoru kroži s pomočjo velikega kompresorja z aksialnim tokom v desetih etapah, ki absorbira energijo 80.000 KS.

Najzanimivejši so poskusi v vertikalnih predorih. Tam gre namreč za opazovanje, kako se letala najlažje iztrgajo zračnim tokom, ki so čisto pogubni tudi za največja letala. Let motorjev in njihovo delovanje opazujejo v nekakšni navpični cevi, visoki 20, a široki 14 m. Razpetina kril modelov ni večja kot 90 cm. Za opazovanje uporabljajo ali televizijo ali periskop, napravo, kakršna služi podmornicam za opazovanja nad morsk gladino. Zračno strujanje v takšnem predoru povzroča ventilator z motorjem 1500 KS. Hitrost kontrolirajo z zelo občutljivim aparatom, s hidravlično napravo na dnu ventilatorskih lopatic. Največja hitrost v tem predoru znaša 96 km na uro pod polnim pritiskom in hitrostjo 152 km pod atmosferskim pritiskom.

Takšni »tuneli« se zde malone fantastični, toda brez njih letalska tehnika dvajsetega stoletja ne bi mogla napredovati. Preizkušati hitrost, trikrat večjo od zvoka, v zraku, bi bilo namreč ne samo nevarno, temveč tudi usodno za nadaljnji razvoj reaktivnih letalskih motorjev, letalnih naprav bodočnosti.

Lovska letala na raketni pogon

Angleško podjetje de Havilland Engine Comp. je nedavno objavilo nekaj podatkov o novem raketnem motorju na tekoče gorivo. Ta motor, znan pod imenom Spectre, je namenjen za letala, izpostavljena hitrim spremembam, torej za letala z nadzvočno hitrostjo, ki letajo tudi v razredčeni atmosferi, kjer v velikih višinah popolnoma odpovedo običajni motorji, ki potrebujejo zrak. Pri motorju Spectre so uporabili izkušnje, pridobljene pri preskuševanju raketnega motorja Super Sprite, ki velja za prvi angleški motor s tekočim gorivom. S kombiniranjem obeh imenovanih motorjev bodo dobili sistem tako imenovane propulzije, ki bo omogočil ne samo hitrejši vzlet in naglo dviganje vse do skrajnih meja višine, temveč tudi lažje manevriranje v stratosferi.

PODROČJA IZVENARMADNE VZGOJE

Obvladanje tehničnih osnov — zahteva sodobnosti

TEHNIČNO izobraževanje državljanov v sodobnih pogojih je prav tako važno kot splošna vzgoja. Zato si je Ljudska tehnika zmerom prizadevala, da se v šole uvede pouk, ki bo bolj življenjski in realnejši ter prilagojen tako, da bo otrok oziroma dijak po končani šoli dojemljivejši in sposobnejši za življenje. Ta stališča LT so bila že deloma ostvarjena, kajti problem tehnične vzgoje tudi sicer družbeno dozoreva. Temelječ na stališču, da je treba že otroku vcepiti smisel za tehniko in obvladanje tehničnih veščin, Ljudska tehnika zbira pionirje in mladino v krožke, sekcije in društva mladih tehnikov, v katerih urijo svoje mlade roke v spretnosti ravnanja z osnovnimi orodji, izdelavi lažjih in težjih modelov, itd.

Končno Ljudska tehnika sodi, da so opisana stališča in

vzgoja z navedenimi elementi, kakor tudi tehnično izobraževanje nasploh, najboljša priprava za lažje dojemanje ožje ali širše specializacije in sorazmerno komplicirane tehnike v sodobni armadi. Ljudska tehnika kot družbena in domoljubna organizacija približuje tehniko in tehnična znanja državljanom ne glede na starost in spol, pri čemer uporablja najrazličnejše oblike, da bi prikazala problem tehnične vzgoje kot aktualen, hkrati pa kot enakovreden činitelj vsake splošne vzgoje.

*

Ljudska tehnika Slovenije šteje po podatkih z dne 1. januarja 1956 nekaj nad 25.000 članov. V veliki meri je to mladina, delavstvo in uslužbenstvo. Naglasiti je treba, da je v članstvu LT vključenih zelo malo deklet in žensk.

Organizacijo sestavljajo republiški odbor, okrajni in po-

nekod tudi že občinski odbori. Glavni odbor združuje Izvršne odbore zvez, in sicer Avto-moto, radioamaterske, fotokino in broderske zveze. Poleg tega je pri Glavnem odboru LT še komisija za tehnično vzgojo mladine, elektrostrojna in kmetijskotehnična komisija. Če prištejemo sem še predstavnike okrajnih odborov LT, je sestava Glavnega odbora popolna. Do pred dvema letoma je bila v Glavni odbor LT vključena tudi Letalska zveza, ki pa je sedaj samostojna.

Vse zveze imajo svoje osnovne organizacije, in sicer društva in klube. Razen tega so še društva splošnega tipa, kot Društva ljudske tehnike, ki so jih ustanovili v podjetjih ter na vasi. Uveljavila so se tudi Društva mladih tehnikov v naših šolah.

Zelo pomembna je dejavnost Avto-moto zveze Slovenije, ki trenutno šteje 8335 članov in članic, od tega 3564 delavcev, 2624 uslužbencev, 910 pripadnikov samostojnih poklicev, 501 kmeta in 736 dijakov. Med člani Avto-moto zveze sta 502 ženski ter 911 mladincev in mladink do 18. leta starosti. Pripomniti je treba, da je mladine dejansko mnogo več, ker mednjo prištevamo vse mlade ljudi do 24. leta starosti, kar pa statistika ni posebej zajela.

Avto-moto zveza med drugim posveča precej pozornosti vzgoji šoferjev-amaterjev. Pri tem si prizadeva s skromnimi rekviziti, zelo zastarelim voznim parkom, izvežbati čim več državljanov, zlasti mladih ljudi, v upravljanju z motornimi vozili in jih seznanjati s pridobitvami in napredkom v avtomobilski tehniki. Dejavnost AMZS na področju vzgoje šoferjev-amaterjev je najtesneje povezana s težnjami izvenarmadne vzgoje, kajti zavedati se je treba, da mora biti sodobna armada zelo gibljiva in dobro motorizirana. V ta namen prireajo avto-moto društva v sporazu-

Prizor z moto-crossa

Radioamater oddaja ...

mu z državnim sekretariatom za narodno obrambo že od leta 1953 dalje posebne šoferske tečaje za pripadnike predvojaške vzgoje, ki bodo služili kadrovski rok v avtomobilskih enotah JLA. Kakšno važnost pripisujejo vojaške oblasti vežbanju mladincev v šofiranju, je videti iz občutne finančne pomoči, ki jo JLA prispeva za vsakega tečajnika, ki je bil potrjen v avtomobilske enote JLA. Razen tega daje armada avto-moto društvom svoja vozila, ki so bila izločena zaradi poenotenja voznega parka v vojski. S tem pa so bila tudi avto-moto društva zadolžena, da izvežbajo strokovno in moralno dobre šoferje tudi za našo armado. Ni dvoma, da so avto-moto društva v tem pogledu dosegla vidne uspehe, kajti ugotovljeno je bilo, da mladinci ob prihodu v vojsko hitreje in lažje dojemajo snov iz učnega programa avto-šol JLA. Temu je pripisati tudi dejstvo, da so te šole skrajšale urnik in lahko hitreje vzgajajo sposobne vojake-šoferje.

Naj naštejemo nekaj števil, ki govore o doseženih uspehih avto-moto društev. Od leta 1953 do danes je bilo v tečajih predvojaške vzgoje za šoferje usposobljenih 1343 vojnih obveznikov. Trenutno pa teče tečaj za nadaljnjih

523 pripadnikov predvojaške vzgoje, ki bo predvidoma zaključen v mesecu aprilu. Razen tega avto-moto društva prirejajo tečaje tudi za odrasle, ki bodo prav tako lahko uporabili svoje tehnično znanje v primeru vojne.

Tudi športna dejavnost avto-moto društev nedvomno veča obrambno sposobnost državljanov. Razne tovrstne športne prireditve kot hitrostne dirke, ocenjevalno-terenske vožnje in moto-crosi navajajo vozače k preizkušnji njihovih moči in sposobnosti, k vzdržljivosti, borbenosti in iznajdljivosti. Take vožnje namreč zahtevajo sposobnega vozača, ki zna v trenutku pravilno ceniti nastali položaj. Pripomniti je, da bodo avto-moto društva, še zlasti, ker je to ob nedavnem obisku delegaciji priporočil maršal Tito, terensko - ocenjevalnim vožnjam posvečala še več pozornosti. Te vožnje naj bi postale množične in naj bi sčasoma zamenjale visoko kvalitetne športne prireditve, ki ne ustrezajo najbolj dejanskemu stanju vozil, kakršna imajo člani društev.

V ostalih zvezah, kot broderski, foto-kinoamaterski in radioamaterski, se člani spo-

znavajo s tehniko gradnje plovnihi objektov, uče se osnov fotografije, pilotiranja, skakanja s padali, hkrati pa se v splošnih društvihi Ljudske tehnike seznanjajo z zahtevnejšimi tehničnimi problemi, ki jih navajajo k novatorstvu oziroma racionalizatorstvu. Vsi ti elementi pa so, kot rečeno, hkrati tudi priprava za lažje dojemanje sorazmerno zapletene oborožitvene tehnike.

Razveseljivo je, da se je v društvihi oziroma zvezah Ljudske tehnike Slovenije v desetih letih po osvoboditvi tehnično usposobilo nad 20.000 državljanov, kar pa je le približna ocena. Od tega je bilo malone 80 % vojnih obveznikov. Potemtakem lahko zaključimo, da je Ljudska tehnika s svojo obširno dejavnostjo prispevala pomemben delež za razmah izvenarmadne vzgoje.

Ljudska tehnika skuša svojo dejavnost razširiti predvsem na vas, kjer je tehnična zaostalost največja, čeprav tam živi večina našega prebivalstva. V mestih so ljudje, a zlasti mladina, bližji tehniki in tehničnemu napredku, ker se z njima srečujejo v vsakdanjem življenju. Težnja LT je prav zato, da bi na pode-

Avtomobilisti pred startom — prizor z ocenjevalne vožnje

želju osnovala nekakšna žarišča tehničnega izobraževanja.

Ko smo v začetku v obrisih naznačili vlogo Ljudske tehnike in opisali njena področja dejavnosti, smo pozabili omeniti tudi vpliv organizacije LT in njenega članstva na okolico bodisi s posredovanjem znanja v obliki najrazličnejših tečajev, bodisi s prirejanjem tehničnih razstav, predvajanjem strokovnih filmov in prirejanjem poljudnih strokovnih predavanj. V navadi so tudi druge prireditve, ki zmerom privabljajo obilo gledalcev, kot že omenjene ocenjevalne vožnje motoristov in avtomobilistov, združene s streljanjem, z orientacijo na terenu, zbori in taborjenjem. Prav tako se je uveljavilo sodelovanje pri izvenarmadnih akcijah, k izvedbi katerih prispevajo tehnična sredstva in znanje, pridobljeno na raznih tečajih.

Razveseljivi uspehi v goriškem okraju

O kakem sistematičnem izvenarmadnem delu v goriškem okraju sicer ne moremo govoriti, ker je vpliv koordinacijskega telesa na množične organizacije zelo šibak. Večji razmah izvenarmadne vzgoje ovira tudi pomanjkanje prostorov za center izvenarmadne vzgoje. Vendar je kljub temu treba poudariti, da se je izvenarmadna dejavnost v goriškem okraju zelo razvila in okrepila. Če upoštevamo samo, da gasilstvo v goriškem okraju in na Primorskem sploh ni imelo kakih posebnih tradicij, zajelo pa je že nad 4000 članov, med katerimi je 618 žensk, moramo ugotoviti, da je to sorazmerno velik uspeh. Gasilska društva nadalje štejejo 109 pionirjev in 1012 mladincev, ki se uspešno uveljavljajo tako strokovno, kakor tudi s sodelovanjem na raznovrstnih društvenih vajah. Velik napredek je zabeležila tudi Strelska zveza, čeprav ji primanjkuje ustreznih strelišč in rekvizitov, zlasti zračnih pušk. Omeniti je le, da sode-

lovanje mladine v tej naši pomembni organizaciji še ni zadovoljivo, čeprav je Strelska zveza s svojim programom med mladino zelo priljubljena.

Sodelovanje bivših borcev v naštetih organizacijah je številno, vendar sorazmerno premajhno. Anketa okrajnega odbora Zveze borcev je ugotovila, da so mnogi člani na vodilnih položajih v organizacijah. Zlasti je opaziti njihov vpliv v telovadnih in kulturno-prosvetnih društvih ter gasilstvu, a manj v Strelski zvezi, PLZ in drugih naših obrambnih organizacijah, v katerih bi člani Zveze borcev najlaže posredovali mlajšemu rodu svoje znanje in izkušnje iz minule vojne.

Tudi Rdeči križ se je v go-

riškem okraju uspešno uveljavil. Organizacije RK trenutno štejejo 11.000 članov. Dejavnost te organizacije je bila zelo široka, saj so bili zabeleženi vidni uspehi tako glede spretnosti pri dajanju prve pomoči, kakor tudi na področju malih asanacij. Zdravstvenih tečajev Rdečega križa v goriškem okraju se je udeležilo okrog 3000 deklet, zelo požrtvovalni pa so bili člani (927 oseb), ki so darovali 324 l krvi za transfuzijo oziroma predelavo v suho plazmo. Tudi prosvetni tečaji in kinopredstave, na katerih so prikazali poučne zdravstvene filme so bili dobro obiskani. Na zdravstvenih predavanjih in kinopredstavah so lani našli okrog 12.000 obiskovalcev.

BOREC IZ VSEBINE 3. ŠTEVILKE

Tradicije osvobodilnega boja — temelj za vzgojo socialističnega človeka (Jože Bertonec-Marjan)	97
Ponarejannje zgodovine (dr. Metod Mikuž)	100
Krvave orgije	101
Pred borbo (Peter Levec)	191
Slovo (Nada Carevska)	102
PRIZORIŠČA ZNAMENITIH BORB: Tisje — 24. decembra 1941 (dr. Metod Mikuž)	104
Hitlerjeva »peta kolona« v drugi svetovni vojni	107
Takrat je bilo najhuje	109
Tragedija na pragu svobode (Miha Vahen)	110
Naš razgled po svetu (Janko Jeri)	112
Taboriščna godba Alme Rose (Jožica Veble)	114
»Na pomoč, ljudje!« (Boris Bojadžiški)	115
Mi vsi smo tvoji sinovi (Ljubo Šaranović)	117
Se ne veste?	119
Transformator je zgorel (Bojan Kardelj)	120
V planinskem mlinu (Slavko Janevski)	122
NAŠA MNENJA IN NAŠA STALIŠČA: Nekaj misli o pisanju kronik (F. F.)	126
Bil je med prvimi (F. S.)	126
Nimam več besed (Črtomir Sinkovec)	127
Izrečeno in zapisano	128
Nisem eden (Ervin Sinko)	130
ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV: Muzej NOB v Mariboru (F.)	132
Dan borca	134
Naši aktualni razgovori: Dokumentarni motiv je lahko — umetniška snov (B. A.)	135
Napisi na spomenikih NOB	137
Kratke novice	137
PARTIZANSKA DOBRA VOLJA: Kuharske nadloge (Franci Strle)	138
TEHNIKA IN VOJASKA VEDA: Indijska vojska in njene prostovoljne enote	140
Naša nova letala	140
Proučevanje hipernadzvokne hitrosti	141
Lovska letala na raketni pogon	141
PODROČJA IZVENARMADNE VZGOJE: Obvladanje tehničnih osnov — zahteva sodobnosti	142
Razveseljivi uspehi v goriškem okraju	144